

AMBRUS ZOLTÁN

TÖRPÉK ÉS ÓRIÁSOK

TARTALOM

**A KÖLTŐ
RENDELŐ ÓRA
KÉT KÜLÖN VILÁG
A TŰCSÖK ÉS A HANGYA
HOMO DUPLEX
TÉL
TÖBB SZERELMET!
AZ IGAZI
CZIGÁNYOK
A BICZIKLI-KIRÁLY
NYÁRI EST
A JAGUÁR ÉS A KIGYÓ
AZ IGAZSÁG
FŰ A ROMOK KÖZT
PIERROT ÉS PIERRETTE
VÁNDOR
ALKONYAT
PEABODY
AZ UTOLSÓ NAP
HALADÁS
ÁBRÁND
HALMOZÓK
OTTOKÁR ÉLETE ÉS HALÁLA**

A KÖLTŐ.

I.

Nem, nem volt valami nagyon okos teremtés a szegény Mrs. Arnold, a *Tavaszi verőfény* híres »kicsi Vadvirág«-ja, az a lény, a kinek a nevét adta, a kivel a dicsőséget osztotta meg Algernon Arnold, a ma élő költők koronátlan királya. Ha ez a Vadvirág véletlenül egy harisnya-kereskedőnek nyújtja a kezét: meglehet, minta-asszony válik belőle, kifogástalan feleség, példás családanya. Mert jótulajdonság is találkozott benne; takaros volt, szelid, alkalmazkodó, türelmes, és tiszta, mint a háztetőre esett hó. De micsoda szegényes megjelenés volt a mellett a nagy ember mellett, a ki magához emelte! Nem, nem volt méltó hozzá, és ha bevált volna feleségnek, anyának, háziasszonynak egy tehetős polgár, mondjuk: a Lord-Mayor házában - annak az oldalán, a kiből Apolló tökéletességét valami sátáni elmésség tette sugárzóvá, nagyon is kitűnt értelmének sekélyessége, szívének, lelkének minden korlátozottsága. Talán nem volt annyira együgyű, a milyennek Lady Grosvenor találta; talán nem igaz - a mit Lady Grosvenor hiresztelt - hogy Arnold nem szívesen látta házában az eszes embereket, mert mindig rettegett, hogy a felesége valami olyat talál mondani, a mi mind a kettőjüket nevetségessé teheti; de az bizonyos, hogy a szegény kis Vadvirág, akárhogyan erőködött, képtelen volt a férjét megérteni. Valamivel többre vitte, mint a Mouche, a ki soha se tudott a róla irt halhatatlan költeményekről; elolvasta, sőt nagy buzgalmában könyv nélkül megtanulta férjének minden versét; de Arnold szívének vívódásai és képzeletének másvilági élményei, a mellette élő előkelő lélek magasabb rendű gyönyörei, isteni mánora, és - csak a kiválasztottak számára érthető - rejtelmes, arany tör-ütötte sebei, szenvedései: mint a Sybilla könyveinek tartalma, mint a Kékszakálu herceg rejtett kamarája, örök titkok maradtak előtte. A betűket megtanulta, de mikor Arnold lelke elkalandozott mellőle, olyan csodálkozással s olyan tehetetlenül bámult az elröppent lélek után, a milyen csodálkozással s a milyen tehetetlenül egy tipegő, csipogó kis csibe néz felfelé, mikor a sas a magasba szárnyal.

És nem Lady Grosvenor volt az egyetlen, a ki hasztalanul, a feleletnek minden reménye nélkül kérdezgette magától, hogy egy Algernon Arnold hogyan köthette le - ha nem is az egész életét, ha nem is a szabadságát, de legalább: - idejének jókora részét egy ilyen kis senkihez, egy ilyen jelentéktelen valakihez, a ki mindössze csinos női személy, semmi egyéb. Armidák és Alcinák vetekedtek azért, hogy a költőt ideig-óráig meghódíthassák; Vittoria Colonnák versenyeztek szerelméért, a nélkül, hogy egyebet mertek volna remélni, mint szerelmi életének egy rövid korszakát; és Arnold feleségévé tette ezt a Hamupipóké, a kit az ő helyéről más talán meg se látott volna.

A költő egyik legkonokabb, elriaszthatatlanul hűséges barátja, és egyben életirója, így fejtí meg e házasság rejtelmét:

Algernon Arnold a házasságát is azzal a nagyúri nemtörődömséggel határozta el, hajtotta végre és szenvedte el, a melylyel minden egyéb dolgát; az intézményeknek, a formáknak, az embereknek azzal a határtalan lenézésével, a társadalmi viszonyoknak, tulajdon jövőjének azzal a semmibevevésével, mely őt mindenekfelett jellemzi. Algernon Arnold soha se tartott tiszteletben semmiféle földi dolgot, a pillanatnyi érzésén kívül; mindig az volt a hitvallása, hogy az emberben csak az értékes, a mi ösztönszerű; semmit se becsült meg, csak a saját indulatait, de ezeket aztán annál inkább megbecsülte, minél ritkábban jelentkeztek. A jövővel soha se számolt; soha se törődött vele, mit hoz a holnap; soha se gondolt rá: mi lesz a követ-

kezése ennek vagy annak a lépésének, boldogságot vagy boldogtalanságot épít-e magának. Nem hitt abban, hogy a jövőnek bármily csekély részecskéjét előre ki lehetne számítani; ellenben vakon bízott lángelméjének erejében, bármily viszontagságok következzenek, bármily poklok fenekére kerüljön.

S házasságát is azzal az előkelő hanyagsággal követte el, a melyet csak ő engedhetett meg magának. Volt egy pillanat, mikor a kis Vadvirág lefoglalta minden gondolatát. Jól esett neki, hogy ez a gyermek az istenséget látja benne. Gyönyörűnek találta, majdnem olyan gyönyörűnek, mint azt a kis özt, a mely gyermekkorában három napig a játszótársa volt. Akarta. És tisztában volt vele, hogy örömeinek igen nagy ára van; a legnagyobb ár: a házasság. Talán nem is kellett volna neki másképpen. Az őzike csak így volt kedvére való: színes pántlikával a nyakán. És nem okoskodott tovább. Elvette; car tel étaut son plaisir. Nem bánta, hogy a házasság intézményét másféle emberek, és nem az ő számára találták ki; hiszen a házasság csak egy a sok formáság közül. Nem törődött vele, hogy hozzá való-e, élettársnak, ez a Hamupipőke, és hogy házasságához mit mondanak az emberek, a kik Meseország királynéját egészen másnak képzeltek. Ugy gondolkozott, hogy a királynénak a király ad tekintélyt, s ha csak tekintély kell, van neki elég, bőven jut majd belőle mind a kettőjüknek; egyébként pedig mélységesen megvetette a mások véleményét. Nem gondolt azzal sem, hogy ebbeli felfogása megváltozhatik, s hogy ez az elkövetkezendő fordulat micsoda veszedelmeket rejt magában. Nem bántotta az a kérdés, hogy mit hozhat a jövő: örömeiket-e vagy keserűségeket? Jöjjön, a mi jön; ő mindig ura lesz sorsának. És a legkevesbbé se gondolt arra, hogy mi vár ebben a házasságban a kis Vadvirágra: a boldogság-e vagy a szerencsétlenség? Arra, a mi kívül esett, soha se gondolt. Tudta, hogy ez a házasság bolondság; jó. Ő elkövetheti még ezt a bolondságot is. Következzék akármi, ő mindig az marad, a ki volt: Botticelli lelki leszármazója, a Szép birodalmának fejedelme, Páris város unokaöccse stb. stb.

Ilyen királyi könnyelműséget, a minő ez a házasság volt, Algernon Arnold nem egyet követett el. Máskor is csinált ő effélét; akárhányat, és nemcsak kora ifjúságában. Egyszer egy remek agárért oda engedte kiadójának a *Harangszó* tulajdonjogát örökre. A kiadó egy vagyont nyert azon, hogy az agara megtetszett a költőnek. Azt lehetne mondani, hogy Arnold néha csak azért követte el az ilyesmit, mert csábította, vonzotta a könnyelműség nagysága.

Igy nyilatkozik Algernon Arnold házasságáról a költő életirója, az a ragaszkodó jóbarát, a kit Arnold semmiféle szeszélylyel nem űzhetett el magától.

Lelkiismeretes bíráló módjára nyilatkozik. Megítéli a költőnek ezt a lépését, de nem ítéli el a költőt. Fölleli a mentségét. Honnan ered - kérdi - ez a nagyúri semmivel se törődés, - az intézmények, a formák, a kicsinyes dolgok és a kicsinyes emberek lenézése, - a jövővel szemben való vakmerőség, - a túlemelkedés mindazon, a mi a közönséges embert kötelezi? Az erő érzéséből! - felel. - A lángelme tudata - úgymond - olyan biztonság-érzetet ad, mely minden, úgynevezett könnyelműséget megmagyaráz. Arnoldnak joga volt hozzá, hogy csak a pillanatnyi érzéseinek éljen; a költőt fel kell menteni attól, hogy ő is kötelességének tartsa mérlegelni azokat a kicsinyességeket, a melyek a nyárspolgár életét teszik. Az emberfeletti embernek nem az a törvény parancsol, a melyik a tömegnek, hanem egy más, magasabb rendű.

- És tehet-e róla Arnold - kérdezte Lady Grosvenor, a ki érthetetlennek találta a költő házasságát, de meg tudta érteni magát a költőt - tehet-e róla Arnold, hogy a felesége ennyire együgyű volt? Képzelhette-e ezt a korlátoltságot?

Nem, nem tehetett róla.

Arnold eleinte sokat foglalkozott azzal a kedves kis játékszerrel, a kinek a *feleség* címet és rangot ajándékozta. Rajta volt, hogy a kis Vadvirág megértse őt. Elmagyarázta neki:

- Byron és Shelley versfaragók voltak; Keats és Swinburne ügyes dilettánsok; Browningnak már volt egy kis tehetsége; én költő vagyok!

Vadvirág megértette ezt, és a magyarázat, különösen a míg hosszan tartott, boldoggá tette.

De ez volt az egész, a mit meg tudott érteni.

Az igaz, hogy a költő magyarázatai egyre rövidebbek lettek. Kezdte úgy találni, hogy játékszere egy kicsit egyforma, s kiderült, hogy Vadvirág egy cseppet se tanulékony.

Arnold meg akarta értetni vele az alap-igazságokat.

- A költőnek - magyarázta - a szabadság az, a mi másnak a levegő. A mint más meghal, ha elvonják tőle a levegőt, a költő elsorvad, ha megfosztják a szabadságától.

Vadvirágnak ez nem ment a fejébe.

- A szabadságától? - kérdezte. - De hát mi az? Nekem a szabadság az, ha: szabad veled maradnom, egész nap, mindig. Te pedig úgy kívánod a szabadságot, hogy: szabad legyen engem magamra hagynod, tőlem távol lenned, megfelejtkezned arról, hogy otthon valaki vár, vár, vár. Ebből azt látom, hogy már nem szeretsz engem.

Arnold meg akarta értetni vele, hogy ez tévedés. Hogy ő, igenis, szereti az ő kis feleségét, már a hogy a kis feleségét szereti az ember.

- Csakhogy, lásd - tanitgatta párját - a költő nem bujhatik el az emberek elől. Nem maradhat örökkön a tűzhely mellett; nem hallgathatja folyton a fazékban forralt víz bugyborékolásának egyhangú muzsikáját. Nem ülhet egy zugban, míg pókháló szövődik körülötte. Mert képzelete elálmosodik; mert a fogoly madár megnémul. A költőnek élnie kell. Lázasan kell élnie; új meg új küzdelmek, új meg új nyugtalanságok, új meg új gyönyörűségek között; sebesen dobogó szívvel, harcban, mámorban, örök átszellemültségben. A költőnek, hogy hangja üde, fényes, zengő maradjon, épp úgy szüksége van a szerelmi izgalmakra, mint másnak a falat kenyérre.

De Vadvirág nem értette meg.

- Én is élni akarok! - szólt. - Csakhogy én veled akarok élni, mert a többi nekem nem élet! Mért nem vagy te is úgy, mint én?! Neked nem élet az, ha velem maradsz?! Neked semmi az, a mi nekem minden?! Szerelmi izgalmakat kívánsz? De hiszen itt vagyok én! Szólj, mondd meg, mit tegyek?! Ugy akarlak szeretni, a hogy szeretni csak lehet! Ugy, a hogy a többi asszony együtt véve se képes téged szeretni! Mondd, milyen legyenek?

Arnold azért még se mondott le arról, hogy idővel kioktathatja, meggyőzheti, értelmesebbé teheti a feleségét. Remélte, hogy egyszer majd csak megokosodik. Ha most még gyermek, valamikor majd csak kinyílik a szeme. A mikor majd jobban megismeri az életet, a világot.

És bár lassankint elunta a sok hiábavaló magyarázgatást, egyszer-egyszer később is megpróbálta jobb útra terelni Vadvirágnak a gondolkozását.

- Nézd - igyekezett eloszlatni a szép kis fejbe szorult sok sötétséget - egy közönséges polgár-asszony helyzete meg a tied között nagy a különbség. A fűszeres felesége megvárhatja, hogy a férje ne ismerjen más asszonyt, csak őt. Osztozik férjének a munkájában; osztozik számításában, várakozásaiban, boszúságaiban, gondjában és bajában. Együtt tölti vele az egész napot, az egész életet; leveszi a válláról a teher felét; illő, hogy férje az örömet se keresse másutt, csak otthon. Joga van férjének minden jó órájára, mert hű bajtársa minden rossz órában. Követelheti férjének egész életét, mert náluk minden közös; férjének semmije sincs, a mit mással oszthatna meg. De a költő felesége nem kötheti le magának férjének egész életét.

Nincs joga hozzá. Hol van ő az alkotás óráiban? Az eszmék fogamzásának fenséges pillanataiban? Nincs része a gondolatok teherviselésének izgalmaiban. Nincs része a vajdó szellem gyötrelmeiben. Akkor, mikor férje életének legnemesebb részét éli, ő egy kis idegen, a ki messziről nézi azt az embert, mint egy nagy hegyet, melynek katlanából tüzes lávák törnek fel az ég felé. Nem veszi ki részét férje küzdelmeiből, kínjaiból, izgatottságaiból, lelki hányattatásaiból, csalódásaiból, aggodalmaiból, keserőségeiből - mindettől nem csak a dolgozószoba ajtaja választja el, hanem egy egész világ. Nem lehet segítségére semmiben; csak virágként pompázik a szalonjában. Ha tehát idegen, mert idegennek kell lennie, a rossz órákban, a küzdelmes órákban, a fenséges órákban: akkor, mikor férje a végzett magasztos munkáért kárpótlást szerez magának a pihenésben, a gondtalanságban, a mámorban vagy a lelki elragadtatásban, nem követelhet férje örömeiből több részt, mint a mennyit a szeretet önként ad neki. És a költő, ha szeretete még oly odaadó, állhatatos, tartós és állandóan forró is, nem adhatja oda egész életét, minden örömét, minden mámorát egyetlenegy asszonynak, a feleségének se. Mert a költészet forrása a változatosság. A változatos benyomások, a változatos érzések. Ugyanazok a benyomások, az örökön egyforma, változatosság nélkül ismétlődő benyomások elfárasztják a lelket; ellankasztják a képzeletet s megőrlik a lángelmét. És ugyanaz a szerelem, ha még oly kedves, enyhető, meleg, kellemes és édes is, a költőben kielégítheti az embert, de megöli a költőt.

Hanem azzal a konok kis fejjel nem lehetett okosan beszélni.

- Nem, nem - kiáltott fel Vadvirág - nem igaz, százszor nem igaz, semmi se igaz! Te nekem az istenem vagy, és én neked a rabszolgád vagyok. Tied vagyok egészen, tied az egész életem. És nekem csak a te mosolyod, szereteted, ölelése az élet, a többi nem élet. A te mosolyod, szereteted, ölelése nekem: minden, az a minden, a melyért odaadtam neked örökre minden gondolatomat, minden érzésemet, minden akaratomat, egész életemet, itt és a másvilágon, a mennybéli üdvösségemet is, ha úgy akarod!... És hogy te azt, a mi nekem minden, a miért én meg tudnék halni, a miért én el tudnék kárhozni, odaadnád egy más asszonynak, semmiért, azért a hitvány szórakozásért, a mit neked egy más asszony adhat!... hogy te az én határtalan szerelmemnek a jutalmát oda tudnád adni egy más asszonynak... azt, a mi nekem mindenem... egy rongynak, a ki semmivel se szerzett rá érdemet, a ki nem adja neked az életét, a ki semmit se ad neked a maga hitványságán kívül, csak elfogadja, csak elcsalja öleléseidet, csak meglop engem, csak megrabolja szerelmemet!... nem, az nem lehet igaz, te azt nem teheted velem, azt az isten sem engedi meg!

Arnoldból nem hiányzott a jó férfiak kötelező gyöngédsége. Tiszteletben tartotta a kis Vadvirág szertelenül nagy érzékenységét, akármilyen oktalan, gyermekes s szinte nevetnivaló volt ez a roppant érzékenység. Meg akarta kimélni kis feleségét minden fájdalmas érzéstől, minden csalódástól, minden aggodalomtól, még a legcsekélyebb bosszúságtól is, és ügyelt rá, hogy szerelmi viszonyait mély titok leple fődje. Azt akarta, hogy a kis Vadvirág még csak ne is sejttesse: minő kárpótlást szerez magának, a jól végzett gyötrelmes, magasztos munkáért, künn, a nagyvilágban, mialatt kis felesége otthon vár, vár, vár. Azt akarta, hogy Vadvirág ne is gyanakodjék rá, hogy biztonságban éljen, tökéletes gyanutlanságban, gondtalanságban, zavartalan nyugalomban, sértetlen lelkibékében. És rajta volt, hogy feleségéhez még csak egy kósza hír se juthasson el, a mely megzavarhatná boldog képzelődését.

Ez a figyelmesség nem okozott neki sok fáradságot. Azt hitette el Vadvirággal, a mit akart. Másutt is lesték a szavát, de otthon minden hazugsága egyértékű volt az isteni kinyilatkoztatással.

Vadvirág tehát abban a boldogító hitben élt, hogy a miről férjével régebben vitatkozni szokott, pusztá, hideg okoskodás volt, elmélet, nézet-eltérés, melynek az életre semmi jelentősége. Hogy férje másképpen vélekedik a hitvestársak jogairól és kötelességeiről, nem úgy, a hogyan

ő, de aztán nincs tovább. Néha még egy kis lelkipurdalást is érzett, ha arra gondolt, hogy: hátha csakugyan megsínyli Arnold, a költő, hogy Arnold, az ember, olyan végtelenül gyöngéd, s olyan tökéletes férj?! Egy pillanatig se kételkedett benne, hogy férje hű hozzá, ha ez talán egy kis lemondásába kerül is... Nem, nem csalhatja meg őt, nem teheti ezt vele, az isten se engedné meg ezt!

De új alak jelent meg Arnold életében. Új, és akkor nevezetes alak: Milady Grosvenor.

Arnold előtt éppen abban az időben nyílt meg az *Upper ten* világa. Tetszett neki ez a világ, a hol nem ismerik a zajt, a hol ríktó színek nem zavarják a szemet, ez a világ, a mely nem hideg és nem meleg, mert tökéletesen úgy van fűtve, a hogy kell. És még inkább tetszett neki az, hogy a legelsők, a történelmi nevek viselői, a természeti kiválás, a vagyon és a jóízű előkelői, őt, a szabó fiát, mint egyenrangút fogadják. Előbb még soha se volt kedvese, a ki ehhez a világhoz tartozott volna; az igazán nagyúri, a fejedelmi származású, a királyi parkokban nevelt asszonyok csókját még nem izlelte. A földi javak közül egyéb már nem hiányzott neki; ez volt az egyetlen jó, a mit még nem ismert, a mit még ujnak találhatott, a miben fölkelhet a folyton keresett változatosságot. És Lady Grosvenor lángra gyújtotta képzeletét.

Lady Grosvenor nem sokáig kérette magát. Ugy gondolkozott, hogy csak egyért érdemes élni: azért a férfiért, a ki a fiatalság, az erő, a szépség és a szellem legtöbb kincsét egyesíti gondosan ápolt, vonzó személyében, a ki különb a többinél, a ki a legelső a fajtájában, a ki mindig csak egy, de - a dolgok örök körforgásánál fogva - csak egy rövid ideig az, a ki mindig egyetlen, de természetszerűen mindig más és más. És a sok egyetlen közül, a kiket az élet Lady Grosvenornak juttatott, ez a hervadhatatlan szépségű asszony a legjobban és a legtávolabbi éppen Arnoldot szerette; semmi se felejtethette el vele, az utódok, a később érkezők, a fiatalágukkal győztes legujabbak se, hogy a szerelem ama championjai közül, a kiket jól ismert, Arnold mutatta fel a legnagyobb győzelmi recordot.

A költőnek jól esett, hogy megfürödhethet egy olyan változatosságban, mely nem csalta meg semmiféle reményét. Folyton az járt a fejében, hogy ez az asszony, a ki a lábánál térdel, királyok véréből sarjadt, koronás bölcsőben ringott, és egy egész Paradicsomkertre való virág illatát szívta fel a testébe. Ez a gondolat egy pillanatra igazán boldoggá tette, s öröme még sokáig tartott: majdnem két hónapig.

Lady Grosvenor nem volt titkolózó természetű, csak éppen annyira, a mennyire az illendőség kívánta. A szabó fiának meg éppen terhére esett, hogy sikerét rejtegetnie kellett, és mikor öröme egy kissé elhalványult, bosszúság fogta el, hogy diadaljelvényeit nem viheti ki a piacra, mert egy alkalmatlan kis lény véletlenül meghallhatná a győzelmi indulót. Nem akarta, hogy csak úgy élvezze diadalát, a hogy a tolvaj éjszaka viseli a lopott süveget: mit ér Hódító Vilmos minden dicsősége, ha senki se tud róla?! Azt remélte, hogy elég, ha otthon jól őrzí a titkot, s ha Lady Grosvenor szerelmi elragadtatásában itt-ott elárulta magát: a költő szemet hunyt.

Vadvirágnak meg kellett tudnia, hogy mit beszél a világ. Eleinte nem akart hinni se a világnak, se magamagának. De akarata ellenére, szinte öntudatlanul: kereste a bizonyítékot. Természetesen meg is találta.

Mikor tekintetét fölemelte az áruló papírlapról, körülnézett és egyszerre nem ismert rá a világra.

Meddig küzdöhetett a halál gondolatával? - nem lehetett megtudni. Nem tudódott ki soha: mikor és ki juttatta el hozzá Arnold mindent eláruló levelét; az se, hogy honnan szerezte a mérget. Csak az tudódott ki, hogy egy igen ritka, de kitűnő altatóval ölte meg magát.

Nem, nem volt valami nagyon okos, szegényke.

II.

Mikor Arnold - frakkosan, fehér nyakkendősen, gomblyukában vérpiros virággal - benyitott a feleségéhez, s meglepetve, ámulattal, majd rémülettel közeledvén hozzá, meggyőződött róla, hogy Vadvirág holtan fekszik az ágyban: az elszörnyedés és a kábultság néhány pillanata után, legelőször is lázas haragra gyulladt.

Igaza is volt. Milyen hihetetlen együgyűség s milyen gyerekes rosszság kellett ahhoz, hogy Vadvirág, a felháborodás első meggondolatlanságában, erre a helyrehozhatatlan, erre a rémes oktalanságra ragadtassa magát!

- Megboszulta magát! - hörgött tehetetlenségében. - Meg akart gyötörni! Azt akarta, hogy én is szenvedjek! A legrémületesebb oktalanságot követte el, csak azért, hogy kínlódjam! És ilyen gyötrelmeket mérni rám!... A rossz, a rossz, a rossz!

De a mint egyre nézte a halottat, haragja lassankint elpárolgott.

Vadvirág kegyelmes mérget választott. Arczát nem torzította el az a küzdelem, a mely nélkül még a halált se kaphatja meg az ember. Nem változott el; olyan szép maradt, a milyen boldogságában volt; csak valami szomorú mosoly fagyott meg rajta. Száját egy kissé szétszucsorította, mint a ki valami keserű ízt érez. Mit talált utóljára olyan keserűnek? A mérget, vagy az egész életet?

Minél tovább nézte a halottat, Arnoldon annál inkább urrá lett a megértés. A megértés és megbocsátás.

- Szegényke, nem tehetett róla, hogy ilyen volt!... Nem ő az oka!... Senki se oka, mert hiszen ki sejthette, ki képzelhette ezt?!... Csak a végzet a hibás!... Egyikünk se tehetett róla, hogy nem voltunk egymáshoz valók!... A végzet okozott minden szerencsétlenséget!... A végzet, mely együvé sodort bennünket!... Csak azért, hogy most elszakítsa tőlem!... Csak azért, hogy szenvedjek!... Csak azért, hogy kegyetlen árt fizessek egy rövid boldogságért!...

Eszébe jutott az egész mult; a néhány boldog év.

- Igaz, hogy nem voltunk egymáshoz valók, de tehetek-e róla, hogy nem tudtam lemondani a szerelméről?!... Hisz olyan kedves volt, olyan szép, olyan tiszta!... Milyen kár, hogy a lelkemből, az értelmemből nem adhattam neki!... Akkor boldogok lehettünk volna mind a ketten!... Nem tehetek róla: nagyon, nagyon kedves volt!...

És, mialatt a fellármázott cselédség ész nélkül szaladgált körülötte, észrevette, hogy titáni fájdalmat érez. Azt a titáni fájdalmat, melyet a nagy szellemek állnak ki, tisztán látva a világ berendezésének minden szörnyűségét, vérző sebükön át érezve az elemi erők egész hatalmát, lesújtottan tekintve fel az örök ellenségre, a ki személytelen, tomboló dühvel siratva az emberi tehetetlenséget, megtörten is farkasszemet nézve a mindent lebíró buta végzettel. Azt a mondhatatlan, óriási fájdalmat, mely oly rettenetesen nagy, hogy a közönséges halandó kis lelke nem képes magába befogadni; a melyet csak a nagy lelkek tudnak elviselni, hogy kifejezhessék az összes élők sirámát, hogy elüvölthessék a sanyargatott halandók ama rémes tiltakozását, mely a vak erőket átkozza, hogy örök időknél szóló dalokba öntsék az egész világ kétségbeesését.

Ebbe a titáni fájdalomba egy kis gyönyörűség vegyült. Ez az egy hiányzott eddig a költészetéből: a titáni fájdalom. A művész mindig tökéletes volt benne, de az élet eddig Jánus-arcának csak mosolygó felét fordította feléje: nem érezhette eléggé a minden teremtmény multjában vagy jövőjében ott rejtőző világfájdalmat. Most már egész ember és egészen költő. Most már teste telidestele van nyállal. Most már a poklok minden rejtekét megvilágíthatja

villámként vakító lelke. És mert nagyobb szellem él benne, mint akárkiben: fájdalma is nagyobb, rettenetesebb minden fájdalomnál; kétségbeesésének kitöréseihez képest a régi költők siránkozása panaszos gőgcsélességgel vesz el; érczes hangja most már megörökítheti az egész emberiség jajszavát, s a legtudatosabb, legnagyobb, legnagyobb fájdalom, mely valaha halandónak adatott, hatalmas lelkéből olyan hangon fog kitörni, mely megremegtet minden késő nemzedéket.

Arnold, a temetésre való készülődés közben, elmerengett azon, mint származik jó néha a legnagyobb bajokból. Ime, költészetének teljes kivirágzását nagy szerencsétlenségének fogja köszönni. Most már bizonyos lehet benne, hogy nem kell beérnie a jelen diadalaival; titáni fájdalma biztosítja számára a halhatatlanságot, a még meg nem született emberek örök tiszteletét.

Ez a kilátás jelentékenyen megnyugtatta titáni fájdalmát, s még elnézőbbé tette Vadvirág iránt. Mindig azt képzelte, hogy egy Aszpáziával kell összeakadnia, a végre, hogy egészen megtalálhassa magamagát; soha se gondolta volna, hogy a gyerekes kis Vadvirág lesz az, a ki átsegíti az örök életbe. Szegényke! Mindent oda adott férjének, a mi tőle telt: nemcsak a szerelmét, oda adta az egész életét. És most, a halálával, sőt a síron tülkről is, csak férje érdekét szolgálja; utóljára is gondoskodott arról, a mi Arnold számára most már az egyetlen öröm.

Teljes ellágyulással gondolt rá. Szinte hálásan mélézött azon, hogy Vadvirág olyan jó volt és meghalt.

E hálaérzet nyomán egy kis önvád ébredt fel benne. Vadvirág olyan jó, olyan odaadó volt; oly önfeláldozóan nagylelkű volt iránta; és neki, neki egy kis része van ebben az öngyilkosságban. Igen, jobban kellett volna vigyáznia; óvatosabban kellett volna őriznie a titkot; aggodalmasabban kellett volna számolnia kis felesége gyermekes érzékenységgel.

Kétségbeesett lelke kínos kétségeknek és áhítat-szerű, de izgalommal teljes rajongásnak adta át magát.

Hogyan vezekelve le a gondatlanságból elkövetett hibát? Hogyan rójjá le, kissé elkésztetten, Vadvirággal szemben való nagy tartozását? Hogyan hálálja meg kis felesége önfeláldozását?

És ekkor eszébe jutott: a legnagyobb, amelyet valaha halandó adott.

Lelke, ihlete virágainak feláldozásával fogja levezekelni vétkeit. Lelke, ihlete virágainak feláldozásával fizet felesége halálos szerelméért. Lelke, ihlete virágaival szórja tele önfeláldozó kedvesének holttestét.

Azokat a költeményeit, a melyeket a világ még nem ismer, a melyek még csak kéziratban vannak meg (nem sietett a kiadásukkal, mert ezek a versek már, legnagyobb részben, Lady Grosvenort környékezték) - bele fogja tenni az imádott asszony koporsójába, s elveszített boldogságával együtt eltemeteti lelkének, ihletének virágait is.

Nem könnyen határozta el magát erre a minden földi cél nélkül való áldozatra, erre a királyi pazarlásra, erre a fenségesen hasztalan nagylelkűségre. Végre is nem csupán anyagi értékek fejedelmi elszórásáról volt szó, hanem szellemi kincsről, alkotásról, mely csak egy példányban van meg a világon, az örök teremtes egy részéről, mely így örökre elvesz, megsemmisül.

Hanem a királyi áldozatot megkönnyítette az a gondolat, hogy: hadd veszítsen a világ is, ha már ő mindent elveszít!

Ne legyen úgy, hogy a teremtésben csak ő a vesztes; legyen vesztes az egész emberiség! A titáni fájdalom súlyát ne viselje egyedül; a csapást, mely érte, ne csupán ő érezze meg! A sírnál, mely elnyeli a boldogságát, ne ő legyen az egyetlen, a kinek sírnia kell; legyen siratnivalója az egész világnak!

Ám vesszen a Nibelung kovácsolta gyűrű, a szellemi hatalomtól lelkedzett gyűrű, mely átkot hozott rá! Ám kerüljön vissza a kincs a Rajna mélyére!... Ha boldogságának ott kell porladnia a föld alatt, váljék porrá az is, a mit boldogságában alkotott!... Porból lett lelkét lesújtotta a végzet; elvette tőle azt, a mit munkájáért megérdemelt. Ne gyönyörködjék tehát senki se abban, a mi ragyogót ez a porból lett teremtő erő alkotott: a ki álmokat keltett fel benne, vigye el magával ezeket a drágakövekké csiszolt álmokat, koporsójában, a föld alá!

III.

Eszkendők multak el.

Egy szép őszi délután Algernon Arnold, a *De profundis* és a *Hazug istenek* ünnepezt költője, Lady Grosvenor barátja és London legszebb asszonyának: Lily Knowles-nak irigyelt szeretője, Arnold, a nagy, a kiről ismeretes, hogy Botticelli lelki leszármazója, Páris város unokaöccse stb. stb. - íróasztala mellett ült s egy francia költőtársának, Leconte de Lislenek a verseit lapozgatta.

A csodálatos zene halkán zsongott a fülében, és az alkonyat szürke homályosságában mintha maga előtt látta volna a vidám villiket, a kik, fejükön démutkából s majoránából font koszorúval, tánczolnak, tánczolnak a síkon...

Egyszerre a könyvből egy száraz virág hullott ki az asztalra.

Arnold fölvette a száraz virágot, visszahelyezte a lapok közé, de betette a könyvet és felállt az íróasztal mellől. Egyszerre idegesség fogta el.

- Még most is gyötör!... Egyre gyötör!... - sóhajtott.

Most is, esztendők multán, minduntalan talált egy-egy száraz virágot, hol itt, hol amott. Ha a régi jegyzőkönyveiben keresgélt valamit, - ha felnyitotta egyik-másik, már ritkán használt tárczáját, - ha betekintett valamelyik, olyan fiókba, a melyikről már nem tudta: mit tart benne, - ha elővette azokat a könyveket, a melyeket valaha régen olvasgatott: mindig egy-két száraz virág hullott eléje. Ezzel a sok összetöredezett, porladó, apró szeméttel mind Vadvirág duggatta tele a holmijait. Az volt a szokása, hogy minden igaz ok és alkalom nélkül, a mikor csak eszébe jutott, virágokat erőszakolt férjére; Arnold frakkjának gomblyukába ostoba, nagy krizantémumokat tűzdel, a melyeket aztán nem volt szabad eldobni; az együtt olvasott könyvek és Arnold kéziratái közé, »emlékül«, százféle virágot gyömöszölt, a melyek mind jelentettek valamit; s megkívánta, hogy ama zsebbevaló tárgyakban, a melyeket Arnold mindig magával hordott, örökkön ott rejtőzzék az ő leprélt jázminja vagy rózsája. (Talán biztosítani akarta magát ezzel: »Akárhon vagy, akármivel foglalkozol: mindig emlékezzél rám!«) Néha, mikor Arnold mélyen bele merült a munkájába, egyszerre csak előkerült egy frissen letépett bimbóval vagy egy rózsaszirmmal: »Ezt neked adom!« - szólt, mintha valami értékes ajándékot hozna. Olyan volt, mint egy kisgyerek.

Arnold, gyöngédségből, tűrte a rá kényszerített gyermekes ajándékokat; sokáig elviselte, tárczájában vagy jegyzőkönyvében, a beléjük dugott emlékeztetőt; sőt később se tudta kihajigálni a sok giz-gazt, a melyek egykor virágok voltak.

És ezek a poros növény-maradványok most újra meg újra a szeme elé kerültek, hogy emlékeztessék a multra.

A legtöbbről, természetesen, már nem tudta, hogyan és mikor kerültek arra a helyre, a hol most lassan foszladoznak. De koronkint egy-egy különösebb virág, vagy a hely, a hol találta, fölkelte emlékezetében a régmúlt egyes elfelejtett jeleneteit. Igen... akkor is éppen Leconte de Lisle olvasta, mint most... egyszerre Vadvirág, nesztelenül, megjelent a teremben... a háta mögé lopózott, onnan eléje hajolt és megcsókolta a száján... aztán beleejtette virágját a könyvbe... »Ezt neked adom!«...

Arnold valami tompa s néma haraggal látta, hogy a száraz virágok nem hagyják békén. Ismét és ismét felbukkannak előtte a multnak ezek a kísértetei; eltűnnek, váratlanul újra előkerülnek, sokan vannak és örök életűek, mint a szellemek.

Nem szívesen gondolt a multra.

A titáni fájdalomból halhatatlan költemények sarjadtak. A *De profundis* és a *Hazug istenek* megrázták a világot és teljesítették a költő minden reményét. A titáni fájdalom, mint a csatamezőn ontott vér, mely termékenynyé teszi a talajt, meghozta gyümölcseit.

De az élet parancsol. Végre is most már erőt kell vennie titáni fájdalmán. Nem adhatja át magát, mint egy sorvadó, elhagyott leány, a hasztalan, elernyesztő bánatnak. Egész embernek kell lennie, hogy tovább élhessen, nem magáért, hanem: hivatásának, titokzatos kiküldetése érdekében, bizannyal az egész emberiség javára. Egész embernek kell lennie, a ki a munkájának él, nem a gyötrődésnek, a cél nélkül való, beteges epedésnek... képzeletének szabadon kell csapongania; nem nyugózhatja le ezt egy kínos érzéshez, egy vágyódáshoz, melynek nem lehet kielégülése... nyugodtan néző szemmel kell a világba néznie, nem bűtől és láztól zavaros tekintettel, mert látnia kell, ha nem akar hátra maradni... szeretnie, ölelnie kell, mert: hiába, így kívánja az élet, és a költőnek élnie kell, ha nem akarja, hogy képzelete elsorvadjon s hangja fényét veszítse... szeretni és alkotni: ez az egész élet, tehát: derűs lélekkel kell munkálkodnia, tökéletes nyugalomban minden bántó sóvárgástól ment lelki békében... ép idegekkel kell lennie, nem izgathatja magát azzal a lázzal, a melyből semmi jó se származhatik, meg kell szabadulnia a fantomoktól, a melyekkel szemben tehetetlen, a melyek agyon kínozzák, leteperik a földre, béklyót vetnek akaratára, s meggyöngítik alkotó erejét...

És a halott nem hagyja békén. Üzen neki a sírból. Még most is gyötri, egyre gyötri.

Idegessé tette ez a sok emlékeztető.

Arra, hogy megszabaduljon tőlük, hogy kihajigálja ezeket a porló növénymaradványokat, nem tudta rászánni magát. Nem engedte ezt a kegyelete. Szegény kis Vadvirág! Olyan kedves, olyan jó, olyan tiszta lény volt, talán az egyetlen tiszta női lény, a kit ismert!... És ez a tiszta női lény ő miatta halt meg. Igen, tiszta volt, és kedves, jó, sőt szép is!... bár erre már nem emlékezett tisztán. De olyan gyermekes és olyan konok! Jó volt, de olyan rossz tudott lenni hozzá, a gyermekességével és a konokságával! Ime, a gyermekességei túléltek; a jósága és a szépsége elveszett, de a konoksága miatt férje ma is szenvedni kénytelen; makacssága száraz virágokat küld a síron túlról, a melyek felizgatják, lehangolják s hosszú időre megnémítják a költőt!

... Szóval, miután kiaknáztá Vadvirág emlékét, haragudni kezdett, hogy az emlék még most is megjelenik előtte, tovább is, újra meg újra.

IV.

- Mi baja, barátom? - kérdezte egy deczemberi este Milady Grosvenor.

- El kell mennem - felelt a költő.

- Lily Knowles várja?

- Nem; sokkal kevésbbé kellemes személyek.

Valami mesével hozakodott elő; aztán vette a kalapját és elment.

- Únom ezt a bestiát! - szólt magában Arnold, mialatt lemenekült a lépcsőn. - Ráfekszik a lelkemre, nem ereszt ki a karmai közül, s ha öt perczig együtt vagyok vele, úgy érzem, hogy meg kellene ölnöm. Miket fecsegett összevissza! És ezt tartják a Westend legokosabb asszonyának! Mint a békanyál a tiszta vizű tó tükörén, úgy kóvályog a fejemben a sok ízetlen léhaság, a mikkel egy pár perc alatt tönkretette a jókedvemet! Ah, ha végképpen lerázhatnám a nyakamról, a nélkül, hogy ártanék vele a nagyvilágban való helyzetemnek!

Csak azért ment ki az utcára, hogy ne lássa ezt az asszonyt.

- Mit csináljak? - tanakodott. - Lilyhez menjek? Nem. Lily nagyon ostoba. Ostoba és gonosz. Eh, mára elég volt a szipirtyókból!

Elhatározta, hogy toronyiránt megy, a merre a véletlen viszi. Járkálni akart, hogy egyedül maradhasson.

Nemsokára már bele mélyedt gondolataiba. Egy vers járt a fejében, egy vers, a melyet éppen akkortájt kovácsolt formába. A vers »Az Asszony«-ról szólt: - »erről a csinos állatról, mely oly hasonló az emberhez.«

Ekközben havazni kezdett. Előbb csak csöndesen szállongott, később vastag pelyhekben hullott a hó; a költő nem vette észre. Elábrándozva járta be a várost, a merre a homályosan pislákoló, utczai lámpások vezették.

Villiket látott maga előtt, vidám villiket, a kik, fejükön démutkából és majoránnából font koszorúval, tánczolnak, tánczolnak a síkon...

Vadvirág már nem jutott eszébe.

A hó pedig egyre hullott és hullott. Vastag pelyhei, benn a városban, lucsokká és sárrá olvadtak szét, de künn, a temetőben, puha takaróval borították be a sírdombokat. Az egyik sírdomb alatt semmire se gondolva feküdt valaki, a ki nem tudta túlélni azt a gondolatot, hogy egy Arnold Algernon nevű ember tüzes csókokat váltott egy hozzá hasonló csinos állattal, Grosvenor Jankával.

V.

Hét esztendő haladt el.

Arnoldnak megmagyarázták barátjai, hogy tulajdonképpen nincs joga a maga önző bánatának áldozni fel azokat a kincseket, a melyekre joggal tart számot nemcsak Anglia, hanem az egész világirodalom. Addig unszolták, míg a költő egy napon arra a belátásra ébredt, hogy a világnak van igaza, s nem az ő titáni fájdalmának.

Engedelmet kért a hatóságtól, hogy feláshassa a földből felesége holttestét, s mihelyt megtehetette, kivette a koporsóból a becses iromány-csomót.

Az enyészet kegyelmesebb volt írásaihoz, mint feleségéhez. A versekből semmi se pusztult el.

Még akkor este el akarta olvasni a rég nem látott költeményeket. Átnézett, sorra, minden egyes papírlapot, és vizsgálódása nagyon elégedetté tette, a mikor, egyszerre, két szonett között, egy olyan papírlapot talált, a melyet nem ő írt tele, s a melyet soha se látott.

Ráismert Vadvirág írására, és egy kissé megrezzent.

De aztán elolvasta a néhány sort, a melyek mintha ugráltak volna előtte, hol fel, hol le...

A nagy, gyerekes betűk ezt jegyezték fel a finom, japáni papírra:

»Rég elmúlt századokban a költő szolga volt és udvari bolond. Szolga, a ki nem dolgozott, és udvari bolond, a ki nem tudott vidám lenni.

Ma, a mikor egy láthatatlan nagyúrtól, a közönségtől kapja a kenyeret: a költő gentleman. De eredetéből ma is megőrzött valamit; ma is észrevehetünk rajta egy vonást, mely még régi énjéből maradt meg: a szomorú tányérnyalóból.«

Mi ez? És hogyan került ez a papírlap a többiek közé?

Elgondolkozott.

Annak idején megtörtént olykor, hogy leültette Vadvirágot az íróasztalához, és tollba mondta neki, a mit feljegyezni akart. Néha lemásoltatta vele a költeményeit, vagy könyvet tett eléje, hogy írja ki belőle azokat a mondatokat, a melyeket nem akart a könyvvel együtt elfelejteni.

Így keletkezhetett ez a feljegyzés is.

Eredetijét valami mérges bölcselgető írhatta, a kinek talán felelni akart, mint költőhöz illik: költeményben.

De az egész históriára sehogy se tudott visszaemlékezni. Ki és hol írta ezt a pár sort? Beszélt-e erről Vadvirággal és mikor? Nem tudta. Úgy tetszett neki, hogy ezeket a mondatokat most látja először, hogy annak idején nem is került az ő szeme elé. Talán tévedésből írta ki Vadvirág, egy olyan könyvből, a melyet Arnold csak félig olvasott, egy más mondás helyett, a melyet férje megjelölt? A szegény kis íródiák jelnek vélte talán, a mi nem volt az, és nem találta meg az igazi jelet? Vagy mégis csak ő maga fedezte volna fel ezeket a mérges szavakat? És ő maga íratta ki? Közben talán elmondta Vadvirágnak azt is, hogy mi erre a felelet? Nem tudta most már. És hogyan, mikor tévedhetett Vadvirág följegyzése a nagy rendben tartott versek közé? Nem tudta kitalálni. Hiszen olyan régen volt mindez!

Nem emlékezett többé semmire.

RENDELŐ ÓRA.

I.

Mikor a fehérkeztyüs inas kinyitotta az ajtót, a paraszt meg a kis fiú hirtelen lekapták báránybőr sipkáikat.

- Mit akarnak? - kérdezte az inas.

- Mink ide vagyunk küldve Budakeszről - felelte a paraszt, s a kékposztó bekecs valamelyik rejtekéből egy pecsétes levelet kotorászott elő.

Az inas elolvasta a címet: »Méltóságos dr. Aba Sámuel, udvari tanácsos, egyetemi tanár úrnak« - aztán helybenhagyóan intett és így szólt:

- Jól van, majd oda adom neki.

De azok nem mozdultak.

- Mondom, hogy jól van - ismételte az inas. - Maguk most már haza mehetnek.

- Nem - szólt a paraszt - a fiúnak ott kell lenni a levéllel.

- Vagy úgy?! - kapott észbe az inas. - Maguk a rendelő órára jöttek? (A paraszt bólintott, hogy igen.) Hát nem tud maga olvasni? (Rámutatott az ajtón fehérülő porcellán táblára.) A méltóságos úr két órákor rendel és most még egy óra sincsen. Fogja a levelet és jöjjenek vissza két órákor.

És ezzel betette az ajtót.

A paraszt meg a kis fiú még egyszer elolvasták, a mit a porcellán tábláról meg lehetett tudni. Ez állott rajta:

PROF. DR. ABA SÁMUEL,
ord. d. u. 2 - 3.

Aztán megfordultak és lementek. Szeges csizmáik iszonyatosan kopogtak a márványlépcsőn, és profán zajjal töltötték el az előkelően csendes palotát.

Odalenn egy darabig a lépcsőházban várakoztak. Nem beszélgettek; csak úgy szótlanul álldogáltak egymás mellett. A paraszt nem szokott beszélni csak azért, hogy beszéljen; és mit kérdezhetett volna a kis fiától, a mit még nem tudott?!

Később kiáltottak a palota kapujába. A fővárosi nép megcsodálta őket, mert mind a kettő nagy botot szorongatott a kezében. Ha valaki hosszasan bámult rájuk, a paraszt megkérdezte a barátságos embert:

- Soká lesz még két óra?

Közben sokan mentek ki és be a kapun. A paraszt látta, hogy útban van; kiálltak az utcára.

Egyszerre szép, üveges kocsi állott meg a palota előtt. A kocsiból egy nagyszakállú, magas úr szállott ki, talpig érő, prêmes bundában; valamit mondott a kocsisnak és bement a házba.

- Ez lesz az - szólt a paraszt.

A bizonyosság kedvéért megkérdezte a kocsist:

- Ez legyen az?

A kocsis megértette.

- Hát ki lenne más?!

Megint felkocszogtak a lépcsőn, és a paraszt botjával megkopogtatta a széles, szárnyas ajtót. Az inas most már beeresztette őket.

- Hanem egy kicsit várakozni fognak - szólt - mert a méltóságos úr még csak most ebédel; és vannak a kik előbb jöttek, mint maguk.

Elszedte tőlük a botokat és bevezette őket a váróterembe. Már többen voltak ott, férfiak, asszonyok, a kik halkán beszélgettek, vagy ujságot olvastak.

Az inas leültette őket, két szalmaszékre, mindjárt az ajtó mellett; és kiment.

Nemsokára mások is jöttek és lassankint megtelt a terem.

Végre kinyílt a jobboldalra vezető hatalmas ajtó és az udvari tanácsos úr megjelent a küszöbön. A bunda már le volt fejtve róla, de így még jobban festett. Olyan tisztának és olyan puhának látszott, mintha tetőtől-talpig vattából lett volna.

A paraszt meg a kis fiú felállottak, de az udvari tanácsos úr nem vette észre őket.

Pillantása egy öreg úrra esett, a ki a vele szemközt lévő karosszékekben ujságot olvasott. Nyitva hagyta az ajtót és oda sietett az öreg úrhoz.

- Hogyan, kegyelmes uram itt van?!... ha tudtam volna!... Bocsánatot kérek, de az inasom olyan ügyetlen!... - mentegetőzött.

- Kérem, majd megvárom, míg rám kerül a sor - szabódott a nyájas öreg úr.

Hanem az udvari tanácsos úr nem akart tudni erről. Minden szabadkozás ellenére betuszkolta az öreg urat a rendelő terembe, betette az ajtót, aztán leültette a vendégét és megkínálta cigarettával.

- Micsoda szerencse, kegyelmes uram!... Minek köszönhetem ezt?... Mivel szolgálhatok?

- Nagy baj van, kedves tanár úr - szólt a kegyelmes. - A fiam elmebajos!

- Nem baj, nem baj - szólt vigan a tanár. - Majd kigyógyítjuk!

- De bizony baj - nyugtalankodott a kegyelmes úr - mert képzelje, tanár úr, a szerencsétlen fiú mindjárt az első rohamában megvett egy lovat kétszázezer forintért!

A tanár megrökönyödött.

- Hallottam az esetről - szólt részvétellel. - Egy pár nap óta mindenfelé csak erről beszélnek, de azt hittem, hogy túlozzák az összeget. Hm, hm! No de remélem, nem fizette ki?

- Még csak az kellett volna! - felelt a kegyelmes úr olyan hangon, a mely nem igyekezett eltitkolni, hogy mennyire felháborítja és elkéséríti az ellene elkövetett merénylet.

- Ez még szerencse a szerencsétlenségben - szólt a tanár megkönnyebbülten.

- Tudja, tanár úr - magyarázta az előkelő öreg - a ló megér tíz-tizenötezer forintot. Elsőrangú származás, és mint apaló még igen jó szolgálatokat tehet. Talán még trainingbe is fogható, s nem mondom, hogy nem nyerhet egy-két kisebb versenyt... Angliában gyönyörű versenyeket nyert, mindig jól futott, és két éves korában nagyobb összeget lehetett volna érte adni, mert

egyike volt évjárata legjobb lovainak... De hogy valaki egy kihasznált, öt esztendő lóért nagy összeget adjon, és még hozzá ilyen borzasztó összeget, ez tisztára: a téboly.

- Világos - erősítette a tanár. - Na és hogyan esett meg a dolog? Mutatkoztak előjelek?

- Igen. Már régen beszéli, hogy ő semmiféle összeget nem sajnálna a század lováért, mert ő, szegény, ezt a gebét a század lovának nevezi... aztán a pazarlás örületének egyéb tünetei is... hisz a tanár úr ismeri szegény fiamat!... De mégis úgy történt ez, mint a mennykőcsapás. És én csak akkor tudom meg a dolgot, mikor levelet kapok a lócsiszártól, Bécsből, hogy a fiam átvette az árút, de fizetni nem akar, hát fizessenek helyette.

- Hallatlan! Igazán rettenetes elgondolni, hogy egy apa soha se tudja, mire neveli fel a gyermekeit!

- Képzelterhet a rémületemet! Megtudni azt, hogy a fiunk nem épelméjű, és még hozzá ez az anyagi veszteség! Mert jól van, nem mondom, ha véletlenül ki kellene fizetnem ezt az összeget, hát ez még nem tenne tönkre bennünket... hogy a fiamnak tíz milliója marad-e, vagy csak kilencz és néhány százezer, ez még nem olyan nagy különbség... De azt meg fogja engedni tanár úr, hogy kétszázezer forint mindig kétszázezer forint marad!

- Hát hogyan?

- Bizalmasan azt is megvallom, hogy egy pillanatig arra gondoltam, vajon nem kellene-e kifizetni ezt az összeget, akármilyen nagy, akármilyen borzasztó, akármilyen rettenetes ez az összeg?!... Tudja, a magamfajta ember soha se bír végképpen szakítani bizonyos előítéletekkel. Az én családomban sokszor előfordult, hogy a család egy-egy könnyelmű tagja oda dobta az egész vagyonát egy szép leányért, egy mosolyért, egy semmiért, hogy megtartsion egy kimondott szót, vagy mert föltette egy kártyára; volt, a ki szétszórta esztelenül, s volt, a ki a nagylelkűség egy rohamában mindenét elajándékozta. És az efféle hagyomány sohasem törlődik ki az ember lelkéből. Nekem is az az elvem, hogy ám pusztuljon el az egész világ, de a családi név becsülete még akkor is szentség marad! És engem nem kell arra tanítani, hogy mire kötelez a név, a születés, mert én ezt túlságba szoktam vinni, s apai szeretetemnek az elfogultságával azt vallom, hogy a mit az én fiam tesz, az jól van téve! Le is vontam volna az esetből minden következtést, ha véletlenül valami csekélyiségről, ha nem ilyen roppant nagy összegről van szó; azt mondtam volna: egy Karabás azt tesz, a mit akar, de egy Karabás mindig fizet! Hanem, édes Istenem, kétszázezer forint az kétszázezer forint! És kérdés, van-e nekem jogom elajándékozni a gyermekem vagyonából kétszázezer forintot, csak azért, mert a gyermekem hirtelen megbolondult?!

- Ez nem is kérdés. A kegyelmes úrnak kötelessége az, hogy megvédje beteg gyermekének az érdekeit. Egyébként... az állítólagos adás-vétel... törvényes formák között történt?

- Sajnos, minden szabályszerűség megóvásával. S a lócsiszárnak ez az elővigyázata arra kényszerít, hogy fiam szerencsétlenségét ki kell kiáltanom az egész világnak.

- Persze, persze... És nem állapítható meg, a mi különben bizonyos, de talán nem bizonyítható be, mert nem volt, a ki észrevette, hogy mielőtt a baleset történt, vagy éppen abban az időben, olyan jelenségek merültek fel, melyek szegény fiatal barátom állapotát legalább is gyanússá tették? Csupán maga a tény tette nyilvánvalóvá a bajt, vagy egyéb tünetek is jelezték, hogy elméje nincsen rendben?

- Már előbb is gyanusan viselkedett. Be tudom bizonyítani, hogy az úgynevezett üzlet megkötése előtt, alatt és után harminczkét pohár curaçao-t ivott meg, egyéb folyadékokról nem is beszélve. Aztán lefeküdt és negyvennyolcz óráig maradt az ágyban, aludt, fölébredt, megint elaludt...

- Na hát ez világos - szólt a tanár felvidámulva.
 - Természetesen nem késlekedtem, és még Bécsben megvizsgáltattam a szegény fiút azokkal az orvosi tekintélyekkel, a kiket a leghamarább megtalálhattam. Mindannyian azonnal felismerték a bajt. Azután haza hoztam és megvizsgáltattam doktor Brahma-val és doktor Visnu-val. A vizsgálat a legkedvezőbb eredménnyel végződött, mert mind a ketten megállapították, hogy fiam kétségtelenül zavart elméjű. De minthogy egy bonyodalmas pörnek nézek elébe, szükségem van a tanár úr tekintélyére is.
 - Kérem, rendelkezék velem. Ha úgy tetszik, még ma meg fogom vizsgálni.
 - A nélkül persze a bizonyítvány nem állítható ki?!... Bár a tanár úr ismer engem és a szerencsétlen fiút is?!...
 - Hm... a nélkül... a nélkül lehetetlen. Végre is... De hisz a vizsgálat nem fog sokáig tartani!
 - Csakhogy a fiú most már egyik falusi jószágomon tartózkodik.
 - És fekszik, ugy-e? Minden esetre jó lesz, ha lefekszik. Nem vették észre, hogy néha félrebeszél? Kétségtelen, hogy néha félrebeszél, csak nem veszik észre. Nincsenek rohamai? Kell, hogy rohamai legyenek. Nem mond ilyeneket, hogy: »Segény Tamás fázik«?
 - De igen. Határozottan mondta, hogy fázik.
 - Tehát, ha parancsolja, az első gyorsvonattal leutazom. Addig jó lesz összeállítani egy kis jegyzéket a családban előfordult ideges jelenségekről vagy esetleges elmebajokról, továbbá a szegény fiú előéletéről: nem tanult-e túlságosan sokat vagy túlságosan keveset, nem erőltette-e meg magát a szellemi munkával, vagy nem iszonyodott-e a tanulástól, nem árulta-e el, hogy a szellemi munka elméjének nagyon terhére van, nem makacskodott-e sokat gyermekkorában, nem szeretett-e hazudozni?... Apró történetek, a melyek a fiú egyéniségét, mondjuk: szilajságát, élénkebben jellemeznék, nem ártanának... Aztán majd megcsinálom a kórképet.
 - Végtelen hálára kötelez, kedves tanár úr!...
 - Megvallom, nem mindenkinek tenném meg ezt. Az ember annyi gyanúsításnak van kitéve... és különösen nem szeretek azzal foglalkozni... hisz tetszik érteni... De a kegyelmes úrral szemben...
 - Kérem, nem fogom elfelejteni... nem fogom elfelejteni...
- Karabás úr ő kegyelmessége, három vagy négy kézszorítás után, a kíváncsi tekintetek kíséretétől mentesítő mellékajton át eltávozott. Az udvari tanácsos kikísérte a mellékszobáig, aztán visszament a szentélybe, hogy ennek a váróterembe nyíló ajtaját feltárja a szenvedők előtt.
- Ezek közül elsőnek egy hölgy vonult be, a kit az udvari tanácsos így üdvözölt:
- Nos hát, hogy vagyunk?
 - Határozottan jobban. A szer jót tesz; többet alszom, és sokkal, de sokkal nyugodtabb vagyok. De azért tegnap is... igazán szégyellem elmondani... kénytelen voltam... nem birtam magammal... szóval azt kellett hazudnom a férjemnek, hogy egy hat láb magas, szép arczu szerecsent láttam az utcán... pedig nem is igaz.
 - Na, ha csak ezt hazudta neki!...

II.

A paraszt és a kis fiú ezalatt türelmesen várakoztak. Egy jó darabig mozdulatlanul ültek s a paraszt a semmit bámulta, olyan kitartással, a minőre csak a falusi ember képes. A kis fiú sokáig nem mert felnézni a szőnyegről, de aztán feltámadt benne a kíváncsiság, s körüljártatta tekintetét a szobán, meg azokon, a kik a karosszékekben várakoztak. Valaki véletlenül rá nézett, s a kis fiú ijedten sötötte le a szemét.

Az idő mult. Új látogatók érkeztek, de a régiek közül már sokan eltűntek a rendelő szobán keresztül, s a várakozó teremben félannyian se voltak, mint előbb. A paraszt megmozdult, mintha álmából ébredt volna fel. Nehéz járású tekintete megakadt egy aranyozott keretű, sötét festményen, mely a falnak egyik leghomályosabb helyén szerénykedett, s aztán megnézte a többi képet is. Nem látott rajtok egyebet, csak penészt, s nem tudta kitalálni, hogy mi van rájuk festve. A kis fiú nagy fekete szeme hűségesen követte apja tekintetét, aztán ismét a pihenésnek adta át magát, mint egy fáradt kis kutya, mely lekuporodik gazdája mellé.

A mint még jobban telt az idő, a paraszt neki bátorodott. Fölkelt, és az asztalon heverő képeslapok közül, a melyek most már senkinek se kellettek, elhozott kettőt: egyet magának, egyet a kis fiának. Az ő ujságjában nőiruhák, ingek, ruhaderekak, kalapok, köpönyegek és szépen öltözött dámák voltak láthatók; abban pedig, a melyet a kis fiú tartott a kezében, olyan dámák, a kiknek ilyen szép öltözetre nem volt szükségük, mert vagy úszónadrágban állottak a tóparton, vagy úszónadrág nélkül várták, míg elhozzák nekik a törülközőt.

A kis fiú nem igen értette ezeket a nyári jeleneteket, de elnézelődött rajtok, hogy az apjának ne tegyen ellenére, és - a megfelelő érdeklődés híjján is - sorra nézte valamennyi képet, mint a ki kötelességet teljesít. A paraszt nehéz pillantása sokáig ott felejtkezett a divatújság első lapjain, de hosszas tűnődés után se tudta megérteni, hogy ettől a mindenféle holmitól mivel lesz okosabb az ember?!

A titokzatos ajtó ismét kinyílt, s az udvari tanácsos rápislantott a várakozók meggyérült csoportjára. A várakozók egyike - az az úr, a ki legutóbb érkezett s vagy öt percz óta idegesen fészkelődött a székén - a tanár láttára felugrott és megszólalt:

- Méltóságod meg fogja bocsátani... s azt hiszem, hogy az urak is kegyesek lesznek megengedni, hogy a sorrendet átugorva azonnal kihallgatást kérjek... Az én ügyem rendkívül sürgős s arra kényszerít, hogy rögtönös segítséget kérjek... mindössze egy perczért esedezem!

A tanár bevezette.

- Mindössze egy percz... - folytatta az ideges úr az ajtóban - csak néhány sornyi bizonyítványt kérek... Szegény feleségem...

- Ah, csak most ismerem rá önre! - szakította félbe a tanár. - Ő nagysága...

- Igen, kleptomaniakus szegény... a mint méltóságod ezt már megállapította.

- Valami újabb esemény?...

- Igen, selymet lopott egy árúházban, s bevitték a rendőrségre. Csak ügygyel-bajjal tudtam kiszabadítani. A bizonyítvány pedig azért kell ilyen hirtelen...

- El tudom képzelni a helyzetet...

- Igen, ez a betegség sok bajjal jár...

Az ideges úr egy percz multán csakugyan tovább állott, s utána egy nyugodt bácsi került sorra, a ki vidéki birtokosnak látszott. Hosszasan mondta el, hogy mi járatban érkezett, de minél tovább részletezte a dolgot, a tanár annál kevésbbé értette.

- Mondja el, kérem, még egyszer!

A nyugodt bácsi újra kezdte:

- Két vőm van, kérem alásan; az egyik pazarló volt, a másik most pazarol. Az elsőt, mivel szerencsére, elmebetegség tünetei is mutatkoztak rajta, könnyű volt gondnokság alá helyezettmem; a másik azonban, sajnos, mint egészséges jár-kei a világban és pocskolja a felesége pénzét, annyira, hogy ha ez sokáig így tart, nemsokára semmi sem marad a hozományból. De nemcsak ez a baj kérem alásan. Az elsővel is nagy a baj, mert az a vőm, a ki törvényesen bolond, idővel egészen kijózanodott és egy gyermektelen nagynénjétől, a ki szerencsére végrendelet nélkül halt el, szép vagyont örökölt. Ezt a vagyont most igen jó volna bekebelezni a gazdaságba, melyet vőm tényleges bolond korában kissé megkoppasztott, most azonban igen okosan kezel. Igen ám, de mint törvényesen bolond ma is gondnokság alatt van, s így az örökségéhez addig, míg a gondnokság meg nem szűnik, nem juthat hozzá. Elhatároztuk tehát, hogy újra megvizsgálattjuk, és mint teljesen kigyógyultat, ismét épelméjűnek nyilvánítattjuk, hogy fel lehessen oldozni a gondnokság alól. Így állván a dolgok, az a szerencsétlen gondolatom támadt, hogy egyúttal megvizsgálattom a másik vőmet is: hátha talán emezt meg bolondnak lehetne nyilvánítani, hogy megmentünk, a mi még megmenthető?! Felküldtem őket Pestre, Szapolyay András tanárhoz, s törvényesen bolond, de ténylegesen okos vőmnek lelkére kötöttem, hogy vigyázzon a másikra. Emez azonban rávette okos vőmet, hogy menjenek el nem tudom melyik fővárosi mulatóba, aztán meg a gőzfürdőbe; elég az hozzá, másnap reggel kissé kaptatosan állítottak be Szapolyay tanárhoz. Csak így magyarázhatom meg, hogy a vizsgálatban egy kis hiba esett, mert Szapolyay tanár bolondnak nyilvánította a bolondot és egészségesnek az egészségeset!

- Akkor hát jól van!

- Dehogy is van jól kérem alásan! Hiszen a bolondot kellett volna egészségesnek és az egészségeset bolondnak nyilvánítani! Már most mit csináljak én a két hasznavehetetlen bizonyítvánnyal?! Szapolyay doktorhoz nem mehetek vissza, mert ő nem czáfolhatja meg magamagát, de abba se hagyhatom a dolgot. Arra gondoltam tehát, hogy ha méltóságod kegyes volna megvizsgálni őket...

- Felhozta magával a betegeket?

- Igenis, de most mind a kettő alszik odahaza, a »Flirt«-höz címzett szállóban, mert tegnap este viszont okos vőm csábította el az oktalant, hogy, ha már úgy is itt vannak, menjenek el az »Erény utjai«-hoz címzett mulatóba...

- Aztán a gőzfürdőbe...

- Igen...

Ebben a pillanatban az elvonulásnak szentelt ajtó felől kopogtatás hallatszott. A tanácsos úr fölkelt, kinyitotta az ajtót, s halkan néhány szót váltott az inassal.

Aztán igen izgatottan tért vissza a vidéki úrhoz.

- Bocsánatot kérek, de rögtön távoznom kell. Rendkívül komoly és sürgős ügy... Miczisláv herczeg küldött értem!

A vidéki úr a tisztelettől megilletődve bólintott, s felállt, hogy elbúcsúzzék.

- Holnap néhány órára el kell utaznom - szolt a tanár - de holnapután rendelkezésére állok. Mondja meg a vejeinek, hogy addig ne menjenek el mulatni, meg a gőzfürdőbe... Azaz a beteg elmehet, csak az egészséges maradjon otthon.

- Melyiket méltóztatik érteni?

- Úgy értem, hogy a törvényesen egészséges, de tényleg beteg, az elmehet; a másik azonban, a tényleg egészséges, de törvényesen bolond, az szedje össze az eszt és ne hagyja a gőzfürdőben.

A vidéki úr, mély hajlongások után, a várótermen át visszavonult, s a tanár úr az elvonulásnak szentelt szoba felől beszólította az inast.

- Van még valaki a váróteremben?

- Az előbb még öten voltak, de hárman elmentek, mert figyelmeztettem őket, hogy a méltóságos úr öt órakor a herczeghez hivatalos. Még csak ketten vannak kint. Egy paraszt meg egy kis fiú. Valami levéllel jöttek.

- Mondd meg nekik, hogy jöjjenek holnapután.

- Nem várhatnak meg a méltóságos urat? Budakeszről jöttek és már dél óta itt vannak.

- Hát várjanak. Hét felé visszajövök. A jogtanácsos ur hozott kocsit?

- A herczeg kocsiján jött.

- Vezesd be a jogtanácsos urat.

III.

Öt perczel később egy gépkocsi-sebességgel vágató hintó robogott Miczisláv herczeg palotája felé. A hintóban ketten ültek: Aba Sámuel és a jogtanácsos úr.

- És kivel kezdett ki a herczegné? - folytatta a már előbb megkezdett beszélgetést Aba Sámuel.

- Valami zongoramester-félével - felelt a jogtanácsos úr - a ki üres óráiban zeneköltő, és dalokat irt hozzá.

- S a mit a tettenérésről beszélnek, az szóról-szóra igaz? - tudakozódott továbbá a tanár.

- A legtökéletesebb tettenérés volt, a mit csak képzelni lehet.

- Érthetetlen! - szörnyűködött a tanár. - Mindent értek, a mi ezen a világon van; még azt is, a mi kívül van rajta. De két dolgot sohase fogok megérteni. Hogyan lehet leveleket írni és hogyan lehet az ajtót nyitva hagyni!

- Gondolja méltóságod - kérdezte a jogtanácsos - hogy a herczegné csakugyan gyöngélméjű?

- Előre természetesen nem nyilatkozhatom, de az után, a mit eddig hallottam, a gyanúm az, hogy: igen. Tudja, engem ez a história - no, persze, a tettenérés kivételével - élénken emlékeztet arra az esetre, a melyet a tanácsos úr is ismer, s a mely vagy tiz évvel ezelőtt a legfelsőbb körben történt. Akkor is rettenetesen sokat pletykáltak az emberek; azt beszélték, hogy a szanatóriumba zárt magasrangú hölgy tulajdonképpen vértanú és nem beteg; hogy büntetésből csukták be és más efféle számárságot. Mintha bizony volna olyan vagyon a világon, a melyből a hozzáférhetetlen tudósok egész csapatját le lehetne kenyerezni! No és akkor is kiderült, hogy

a temérdek híresztelésből, rágalomból egy szó sem igaz, s hogy az elzárt magasrangu hölgy csakugyan beteg. Azóta az illető magasrangu hölgy igen meggondolatlanul elhagyta a szanatóriumot; de bár ez a cselekedete az avatatlanokban és a tájékozatlanokban azt a téves hitet keltette fel, hogy e hölgy olyan épelméjű, mint a milyen épelméjűnek látszik: a tudomány előtt ő ma is beteg, és mindig beteg fog maradni, mert az bizonyos, hogy azok a tudósok, a kik őt bolondnak nyilvánították, a legkevésbé se voltak bolondok.

- Méltóságodnak az a nézete, hogy Miczisláv herczegnével is így lesz?

- Előre természetesen nem nyilatkozhatom, de a gyanúm az, hogy: igen. Mert mondja, kérem, ép észszel lehetséges-e megcsalni egy Miczisláv herczeget?! Persze, a közvélemény a legegyszerűbb kóresetekben is regényeket keres. Az emberek szeretik az inasoktól származó regényes hazugságokat; szeretnek pletykázni, gyanúsítani, rágalmazni. És ha úgy fordul a dolog, hogy Miczisláv herczegnénél csakugyan megkell állapítanunk a gyöngelméjűséget: elvagyok készülve rá, hogy bennünket is gyanúsítani fognak, talán megrágalmaznak, mit tudom én, mi. Mintha bizony az elmebaj megállapítása egy egyszerű kijelentésből állana. Az avatatlanok abban a tévedésben élnek, hogy néhány esztelen cselekedet már elégséges ahhoz, hogy valakin megállapítsuk az elmebajt. Pedig az esztelen cselekedetek csak gyanút kelthetnek, de az elmebaj megállapításához a tudomány előtt ismeretes, meghatározott tünetek szükségesek. Ha Miczisláv herczegnénél is megtaláljuk ezeket a tüneteket... nem tudhatom előre, nem is vagyok meggyőződve, de a gyanúm az, hogy megtaláljuk... akkor, mondom, semmiféle gyanúsítás és semmiféle rágalom nem tarthat vissza bennünket attól, hogy kötelességünket teljesítsük.

- Annyi bizonyos - szólt a jogtanácsos - hogy a herczeget nagyon megnyugtatná, ha a tudomány bebizonyítaná, hogy felesége csakugyan elmebajos. Sohase láttam még ilyen kétségbeesettnek. Végre is egy elmebajos nőnek bármily esztelen cselekedete mindössze is csak szerencsétlenség, de ha a herczegné véletlenül épeszű volna...

- Egyelőre ne fessünk rémképeket, higgyük a legjobbat.

IV.

Mialatt a tanár kocsiba ült, hogy eleget tegyen Miczisláv herczeg megkeresésének, az inas bement a váróterembe. A paraszt és a kis fiú fölkeltek a helyükről.

- Soká kell még várni? - kérdezte a paraszt.

- A méltóságos urat elhívták - felelt az inas. - De hét órára visszajön, s azt hagyta meg, hogy addig várakozzanak.

- Azt hagyta meg, hogy várakozni kell?

- Igen.

- Akkor hát, ha így van rendelve, addig már csak leülünk.

- Csak üljenek le - biztatta őket az inas.

Megint elhelyezkedtek.

- A kis fiú talán beteg? - kérdezte a fehérkeztyűs, a gyermek bágyadt szemét nézegetve.

- Alighanem van vele valami - felelte a paraszt.

- Mi baja? - tudakozódott tovább az inas. - A fejét fájlalja, mi?

És a homloka előtt jelentősen mozgatta az ujjait, a mivel azt akarta kérdezni, hogy a gyermeknek talán nincs rendben az elméje.

- Nem - felelt a paraszt - hanem szúrásokat érez a gyomrában és nem akar enni, mindig csak aludnék.

- Talán gombostűt nyelt - vélte az inas. - Nálunk szolgált egy kis leány, az minden gombostűt lenyelt.

- Ahhoz nem jöhetett - szólt a paraszt. - Hanem úgy kell lennie, hogy evett valamit. Pedig nagyon jó gyerek, nem szokott csavarogni, és ha valamit eszik, elmondja az anyjának.

Az inas egy darabig elmélázott. De nem sokáig kellett gondolkoznia, hogy elkészüljön a véleményével.

- Tudja, mit kellene csinálni ezzel a gyerekkel? Kamillateát kell itatni vele, aztán le kell fektetni és letakarni dunyhával, hogy jól megizzadjon. A méltóságos úr, ha hazajön, majd mond egyebet is, de azért ne felejtse el, a mit mondok. Csak menjen be egy patikába és vegyen kamillateát. Majd felírom magának papirosra.

Aztán, hogy bizalmat keltsen maga iránt, a tanácsadást azzal fejezte be:

- Tudja, egy tanár körül sok mindent megtanul az ember.

Odakünn csengettek.

- Én most kimegyek, de maguk csak maradjanak itt. És ha a gyerek elálmosodik, fektesse le arra a dívánra.

V.

Háromnegyed nyolczkor a tanár hazaérkezett. Az inas egy sürgönynyel várta.

Kibontakozott bundájából és mindjárt felbontotta a sürgönyt. A hogy elolvasta, szinte elszédült az örömtől.

- Mily megtiszteltetés! Mily megtiszteltetés! - szeretett volna felkiáltani.

Orvosi tanácskozássra hívták, az albániai ex-királyhoz. Az ex-király betegségéről már sokat olvasott. A száműzött uralkodó sorra járta Európa nagyvárosait, s a hányszor megjelent a nagy nyilvánosság előtt, mindannyiszor óriási botrányt okozott. Családja végre elhatározta, hogy elzárja a világtól, s elhelyezi abba a szanatóriumba, a melyet az orvosi tudomány jelesei a leginkább javallanak. Egy külföldi barátjának ajánlatára Aba Sámuel tanárt is meghívták a tanácskozássra.

- Mily megtiszteltetés! - ismételte magában. És senki sincs jelen, a kivel azonnal közölhesse érdemekben gazdag életének ezt a nagy diadalát!

- Nem vacsorálok itthon - szólt az inashoz. - A kaszinóba megyek.

De előbb be akart menni a rendelő szobájába, s megindult arrafelé, a merről a betegek kijönni szoktak.

Az inas a váróterem ajtaja felé mutatott s azt kérdezte:

- Bebocsáthatom őket?

- Hát azok még most is itt vannak?!

- Azt méltóztatott mondani, hogy várhatnak.

A tanár, hogy gyorsabban végezzen a várakozókkal, irányt változtatott s egyenesen a váróterembe ment. A paraszt és a kis fiú felállottak.

- No, mi az? - kérdezte a tanár.

A paraszt előkereste a levelet és átnyújtotta. A levél hosszú volt, és a tanár türelmetlenül futotta végig.

Egy régi tanuló társa írta, valami egyszerű, jámbor, a világtól elmaradt ember, a ki hallott harangozni a felől, hogy az ő Aba Sámuel barátja most nagyhírű orvos Pesten, de azt már nem tudta, talán nem is gondolt rá, hogy Aba Sámuel specialista.

Hosszasan írta le, hogy az egyik budakeszi orvos néhány napra elutazott valahová, a másik pedig hirtelen megbetegedett, és pedig olyan súlyosan, hogy bevitette magát Pestre, egy szanatóriumba. Egyelőre orvos nélkül maradtak, már pedig, ő úgy látja, hogy ennek a kis parasztgyerekeknek gyorsan kell az orvosi segítség, s minthogy más pesti orvossal nem ismerős, a régi barátság címén bátorkodik Aba Sámuel szíves jóakarátát kérni.

A tanár haragjában majdnem elkáromkodta magát. Micsoda ostoba emberek szaladgálnak a világon! S ezek otthon a falu jóltevői.

De aztán eszébe jutott, hogy ezek a nyomorultak már dél óta várnak rá. Nem akarta elkergetni őket, a nélkül, hogy rá se nézzen a gyerekre; megkérdezte tehát a parasztot, hogy miről panaszkodik a fiú, s aztán megfogta a forró kis kezét.

Egy félperczig számlálta az érverést... és akarata ellenére is kitört belőle a harag:

- Hisz ennek a gyerekeknek láza van! De hát, az Isten szerelméért, miért nem viszi orvoshoz?

VI.

Ezzel a felkiáltással a rendelő óra bevégeződött. De azok számára, a kik a költői igazságszolgáltatást a legjelentéktelenebb elbeszéléstől is megkövetelik, még a következőket kell följegyeznem:

A tanár a szomszéd házban lakó orvoshoz utasította a parasztot, de az már akkorára elment hazulról, a színházba, vagy hová. A paraszt egyet gondolt, betért az első gyógyszertárba, kamillateát vásárolt, s visszavitte a fiát Budakeszre. Otthon aztán ágyba fektették, letakarták dunyhával, jól megizzasztották, és a kis fiú az inas orvosságától meggyógyult.

KÉT KÜLÖN VILÁG.

(A »PANAMA«-PÖR TÖRTÉNETÉBŐL.)

I.

Délután ötök, mikor az elnök egy órára felfüggesztette a tárgyalást, már mindenki tudta, hogy Palizzi el van veszve.

A megriadt hangyaboly szétfutott a folyosókra. Csoportok képződtek, melyek emitt halkan, amott lármásan, de itt is, ott is rendkívül izgatottan tárgyalták az esetet. Főképpen arról volt szó, hogy mikor fordult rosszra a dolog.

Délelőtt még úgy látszott, hogy Palizzi báró diadalmasan fog kikerülni a nagy ütközetből, mint eddig mindenkor, összes küzdelmeiből. Úgy látszott, hogy le fogja teperni, egyszerűen el fogja seperni ellenségeit. De úgy félhárom felé váratlan dolog történt. Egy tanu, s éppen Palizzinak egy tanuja, meglepő feleleteket adott az elnök kérdésére. A tanu hülye ember benyomását tette a hallgatóságra. Mintha akarata ellenére árulta volna el az igazságot. Hebeggett, dadogott, roppant tisztelettel nyilatkozott a báró személyéről, minduntalan belezavarodott a saját szavaiba, s a mit kinyögött, mindjárt vissza akarta vonni. Végre szinte sírva fakadt, megriadtan nézegetett körül, s esdeklő pillantást vetett a báróra, mintha az ő arczáról akarta volna leolvasni, hogy mit feleljen.

Ravasz tettető lehetett, a ki csak játszotta az együgyűt, hogy pokoli boszút álljon valami eltitkolt, de el nem felejtett sérelemért.

Ettől fogva az összes mentő tanuk egyszerre terhelő tanukká változtak át. Megeredt a nyelvök, s a hogy árverésen szokás, minden következő többet mondott az előtte szólónál. A mit előbb is sokan suttoztak, de eddig senki se mert kimondani, rettegve a báró hatalmától és erélyétől, elhangzott a teremben sorra és nemcsak egyszer. Ezeket a váratlan vallomásokat az tette különösen súlyossá, hogy a terhelő tanuk előadása szándékosság nélkül valónak, önkéntelennek tűnt fel. Mintha valami forgatag vitte volna őket, nem tudni hova. Azt kellett gondolni, hogy ez a meglepő fordulat valamely varázslatra történt, hogy az igazság vihara szántott végig a termen, s ez a vihar ragadta őket magával. Négy óra tájban már az egész hallgatóság csupa láz volt. A titok zára kipattant; a nyelvek megoldódtak; a lelkek felszabadultak a lidércnyomás alól; azok, a kiket a félelem sokáig némává tett, beszélni kezdtek; a megbénított, leigázott, elfojtott gyűlölség erőre kapott, kitört, s az ítéletnap harsona erejével visszhangozta a vádat. A szóvita az elnök és a védők között egyre hevesebbé vált; a hallgatóság fészkelődni kezdett; a hirlaptudósítók suttoztak, fecsegték; a tanuk vitatkoztak, összevesztek és zajongtak; az ügyész arcza kipirult a felindulástól; az ügyvédsegédek és a törvényszék irnokai fel s alá szaladgáltak; a karzatról hangos szóváltás hallatszott; az elnök alig tudta a csendet fentartani.

Csak a vádlott maradt nyugodt, hideg és közömbös. Úgy ült helyén, mintha az akadémiában Kalidásza »Sakuntalá«-jának felolvasását hallgatná. Férfias, szép arcza mozdulatlan volt, akár a szfinxé; aczélos tekintetében is csak a megvetés kifejezése villant fel olykor-olykor.

Pedig az elnök magaviseletéből tisztán láthatta, hogy mi történik vele. Az elnök délelőtt még maga volt az udvariasság. A tárgyalás kezdetén szinte bocsánatot kért a terhelő tanuk sértő szavaiért. Néha meg is feddte a terhelő tanúkat:

- A volt gyarmatügyi államtitkár úr szíves volt nekünk az erre vonatkozó felvilágosításokat megadni. Ezzel szemben az ön előadása híjjával van minden valószínűségnek...

A »volt gyarmatügyi államtitkár úr« azonban lassankint egyszerű »bárá úr«-rá lett. A koronatanu színváltásakor már ez a cím is elmaradt.

- S ön, Palizzi úr, mit szól mindehhez?

- Azt, hogy a tanu vagy rosszul emlékszik, vagy hazudik.

Később, mikor a tanuvallomások kezdtek ijesztően egybehangzani, az elnök még szigorúbb hangon szólt:

- Mit felelhet erre, Palizzi úr?

- Csak ismételhetem, a mit mondtam. A kik nem utcái pletykákat hoznak ebbe a terembe, hanem tisztán tudják a dolgokat, bebizonyítanak, hogy mindebben ártatlan vagyok. Nem az én hibám, hogy Cornelius Herz ki nem hallgatható, s hogy Arton a rendőrség mulasztásából, hogy ne mondjam: segítségével, megszökhett.

- Ez talán nem hibája önnek, de mindenesetre szerencsétlensége.

Az elnök megjegyzése szájról-szájra járt, s a teremből kiáradó tömeg a felszabadult rab-szolgák lármás vidámságával tette nyilvánvalóvá, mennyire örvend a fordulatnak s mily egész lélekkel élvezi az immár bizonyos diadalt. Szerte-széjjel mindenütt ez a szó hallatszott:

- Végre!

II.

A szünet alatt Palizzi is kiment a teremből, elszíni egy cigarettát. A védőügyvédje hozzá sietett, s megkérdezte, hogy a hallottak után nincs-e valami különös utasítása? Azt a feleletet kapta, hogy: mondja csak azt, a miben már megállapodtak. Az ügyvéd elsietett, hogy rendbe szedje iratait, s Palizzival nem maradt más, csak Morales, a legutolsó barátja, a kivel nemrég ismerkedett meg.

Néhány perczig hallgattak mind a ketten. Palizzi egyik cigarettáról a másikra gyújtott rá, mintha nem volna egyéb gondja, csak az, hogy a rövid egy óra alatt minél többet dohányozhasson. Kíváncsi asszonyok haladtak el mellette, a kik közelebből akarták látni s lopva tekintettek rá. Palizzi ez egyszer nem viszonozta ezt a figyelmet.

- Milyen szép ember! - suttogták a kíváncsiak. - Kár érte!

Csakugyan az volt; erős, szép szál legény, egy fejjel magasabb egész környezeténél.

- Tudja-e, hogy mi bosszant? - szólalt meg végre, mikor a folyosó egy részén magukra maradtak. - Az, hogy ezek az egerek ölnek meg! Ha az embert széttepi egy fenevad, lesujtja a villám, megfojtja a vízár, jól van, semmi se tarthat örökké. De hogy ezek miatt a hitvány kis állatok miatt kell elpusztulnom! Mert keresztülgázoltam silány érdekeiken, mert nem fogadtam köszöntésüket, vagy mit tudom én mért!... Hogy utólér a végzet, hagyján; de elbukni, tönkre menni, megsemmisülni, csak azért, mert a csatornából apró állatok bujnak elő, a melyeket én még csak felrugni se tartottam érdemesnek!...

- Ön úgy beszél - szólt Morales - mintha már elítélték volna. Azon kezdem, hogy önt nem is lehet elítélni.

- Hogy elítélnék-e vagy sem, az most már körül-belül mindegy. Az egerek megettek, mert sokan vannak.

- Ej, az ön ügye nem áll olyan rosszul! A vádpontok fele nyilvánvaló hazugság; a másik felét nem bizonyítja semmi. Ne csüggedjen. Ön kitűnő szónok; védje magát.

- Csak az igazsággal védhetném magam, s ezt a jelen esetben senki sem volna hajlandó méltányolni. Azt kellene mondanom: Nos, igen, az államot ezzel a társulattal olyan összeköttetésbe vittem bele, mely a közfelfogás szerint meg nem engedhető. Nos igen, vakmerően üzérkedtem úgy a magam vagyonával, mint ezeknek az embereknek a pénzével, s a játék nem sikerült. Szinte bizonyos volt, hogy nyerek, de vesztettem. Ha nyertem volna, ezek az apró, ostoba férgek, a kik a kártyámra tették garasait, bezsebelnék a nyereséget s azt mondanák, hogy nagy ember vagyok. De mert vesztettem, kétségbeesetten jajgatnak, s azt mondják, hogy elloptam a pénzüket. Azt hiszik, nekik joguk volt ahhoz, hogy nyerjenek, de ahhoz, hogy veszítsenek, nekem nem volt jogom.

- Hogyan? Tehát a vádnak mégis van valami alapja? - kérdezte Morales elámulva.

- Jogi szempontokból talán igazuk van. De mondja, mivel különbek nálam ezek az emberek? Ugyanazt akarták, a mit én; csak eszköz nem volt hozzá, hogy ugyanúgy cselekedjenek. S mert én cselekedtem helyettük, a balsikerben engem tesznek felelőssé s az én nyakamba varrják a tulajdon kapzsiságukat is. Mondjuk, hogy megrövidítettem őket. Vesztettek; sokkal kevesebbet, mint a mennyit nyerni akartak. Azt hiszi, sajnálom őket? Dehogy! Nézze a kis kedveseket: dühökben, hogy néhány garast vesztek, mindjárt a bőrémet akarják! Ezren se vesztek annyit, a mennyit egymagam; egyenkint a szerint vesztek, a mennyire szomjuhoztak. De az ő pénzüket olyan szent volt, hogy cserébe az életem kell nekik. Siránkoznak, hogy megcsaltam őket, s azt követelik, hogy öljem meg magam. Ők nem sajnálnak engem kivégezni, de nekem sajnálom kellett volna az ő filléreiket! Az én életem, az semmi; de az ő kis pénzkoczkázatuk: az a társadalmi rend. Nekem nem lett volna szabad kárt okoznom nekik; hasznot kellett volna hajtanom a konyhájukra. De ők megölhetnek engem, és meg is teszik, állati gyönyörrel!

Morales nem felelt, s egy darabig szótlánul jártak fel s alá.

- Önt meglepték a szavaim - kezdte újra a báró. - Más embernek képzelt, és arra gondol, hogy a mit tettem, azt a társadalmi rend és az erkölcs nem engedik meg. Hát, kedves Morales, önnek igaza lehet, de én nem számítok az ön tiszteletére, s nem hiszek se a társadalmi rendben, se az erkölcsben. A társadalmi rendet az irigyek és rosszak találták ki, hogy megtalmazzák javaikat azok elől, a kiknek nincsen semmijök. Az erkölcsöt pedig a ravaszok és erősek eszelték ki, abból a célból, hogy az ő kedvük szerint éljenek a gyöngék és ostobák. Mindez világcsalás. Az igazság az, hogy mindnyájan csak fejlettebb szervezetű állatok vagyunk, s ebben a világban az erős legyűri, kiaknázza és megeszi a gyengét. Persze, ha a sokaság összefog, a kicsinyek tömege legyőzi az egyest, akármilyen erős. S az egerek megeszik Hatto érseket.

- Nem vitatkozom önrel - szólt Morales. - Majd más, alkalmasabb időben. De egyet nem értek. Ha ön szegény ördög volna, el tudnám képzelni az egész históriát. Azonban nem így van; ön gazdag és irigyelt. És mégis úgy beszél, mint egy bombavető.

- Még gazdagabb akartam lenni - felelt a báró - sokkal gazdagabb. Az ember telhetetlen. Mint-hogy meg volt minden egyebem: a hatalomra vágytam. Nem afféle tréfa-hatalomra; hanem arra, hogy urrá legyek a sokaság felett. Király akartam lenni, amolyan igazi király, mint Rhodes Cecil. De ne beszéljünk többet a dologról.

... Esti kilencz órakor, miután az ügyész Senecától Zoláig sorra idézte az összes jeles írókat s miután a védőügyvéd minden sürgősebb szükség nélkül oly alaposan belebonyolódott egy teljesen közönbös jogi megkülönböztetés hinárjába, hogy végre belefulladt a tulajdon kérdésébe: a bíróság kihirdette az ítéletet. Az ítélet fölmentő volt, de a fölmentő határozatot tizenhét súlyos »noha« előzte meg, tizenhét, gyanúval és megrovással teli »noha«, tizenhét golyó Palizzi szívébe.

III.

Moralesnek, az igazságügyi palotából jövet, nem igen akadt mondanivalója. Végre is Palizzi szólalt meg először.

- Az jár a fejemben - kezdte, mialatt átmentek a hídon - hogy micsoda csapás lesz ez arra a szegény asszonyra, a ki ma még a feleségem!... Ez az asszony azt hitte, hogy én vagyok a jóisten. És az istent nem imádják úgy, a hogy ő engem imádott. Higgye el, ha bűnhödöm valamiért, azért történik, mert ezt az asszonyt magamhoz láncoltam!...

Amaz hallgatott.

- Képzelsen egy Gontaut-Biron leányt - folytatta a báró. - Ismeri ezt a családot? A dicsekvésök jellemzi őket legjobban. Azt szokták mondani, hogy a Gontaut-Biron-ok közül csak az asszonyok halnak meg ágyban. A férfiak a csatamezőn, párbajban, vadászaton, s a többi; egész gyűjteményük van azokból a családtagokból, a kiknek vadkan hasította fel a hasát. S ha volt valaha született hercegnő, az én feleségem az.

- Vannak a bárónak gyermekei? - kérdezte Morales.

- Van három fiam. Az egyik öt, a másik három éves, a harmadik csecsszopó. Bizonyára rájuk is kellene gondolnom. De mégis jóformán csak az asszony jár az eszemben. A gyerekek el vannak látva, majd csak felnőnek valahogy, s annak idején igen kevésbé fognak megilletődni, a mikor értesülnek róla, hogy egyszer én is a világon voltam. De ez az asszony! Ennek rossz lesz egy darabig. S tudja-e, mi volna a legokosabb? Ha most szépen hazamennék azzal a hazugsággal, hogy teljes elégtételt kaptam, vagy másfél óráig tettetett nyugalommal beszélgetnék vele s kimagyaráznám neki a tíz órai lapokban megjelenő kellemetlenségeket, aztán megvárnám, míg elalszik, s mikor mosolyogva szunnyad karjaimban, elővenném a revolveremet s egy golyóval szétlocscsantanám ezt a gyönyörű fejet!... Hogy ne tudjon meg semmit, soha, még a másvilágon se!... mert szerencsére nincsen másvilág.

- De báró!...

Megint hallgatva mentek tovább. Egyszerre Palizzi megállt, s minden előkészület nélkül búcsúzni kezdett, mint a ki hirtelen határozta el magát valamire.

- No, jó éjt.

- Hová megy? - kérdezte Morales.

- Megyek védeni a bőrömet. A gyomrom jó, a fogaim kitünőek, a karom erős. Élni akarok.

Morales kitalálta, hogy az Urlovasok Klubjába megy.

- Attól tartok, hogy még szüksége lehet rám.

- Könnyen meglehet. Jót tenne velem, ha tizenegyszer találkozhatnánk a Paillardban.

- Ott leszek.

IV.

Palizzi szinte szerencsésének tartotta, hogy a klub nagy előcsarnokában épp Lavertujon gróf jött vele szembe. Lavertujon gróf a klub legtekintélyesebb emberei közé tartozott. Bár ötvenedik évét már rég meghaladta, még most is meglátszott rajta az egykori oroszánvadász. Rettenthetetlen volt és büszke; egyenes és meg nem alkuvó; csupa értelem és becsület, maga a hozzáférhetetlenség. Óriási vagyon ura; elsőrangú vívó és lövő. Olyan úr, mint Bayard.

A gróf arczáról világosan le lehetett olvasni, hogy a nem várt találkozás igen kellemetlenül érinti. De Palizzi ezt sehogy se akarta észrevenni.

- Jó estét, kedves gróf - köszönt rá barátságosan.

A gróf, a ki a jobboldali ruhatár tájékaról a kijárat felé tartott, a báró szavainak hallatára félre fordult s tovább ment, mint ha nem is látná Palizzit.

- Önnek köszöntem, Lavertujon! - szólt Palizzi, most már más hangon, útját állva a grófnak.

- És én nem fogadom az ön köszöntését - felelt a gróf nyugodtan.

A klub nagy előcsarnokában erre egy iszonyatos arczulcsapás hangzott el. A főlépcsőtől jobbra és balra silbakoló két gyönyörű márványoszlop még soha se látott a finomságoknak ebben a csendes templomában ily durva pofont.

A gróf megtántorodott, de még erre az el nem képzelt, példátlan bántalomra se vesztette el lélekjelenlétét. Nem rohant rá megtámadójára, hanem felöltőjének a zsebéből egy revolvert vett elő, a fegyvert Palizzi felé irányozta, s elsütötte először, másodszor...

Mind a két golyó a falba fúródott; az egyik a jobb, a másik a bal füle mellett sívított el Palizzinak. Az oroszánt messziről vagy szemtől-szembe okvetetlenül eltalálta volna; a galamb a magasból lehullott volna a lövésére: de azt az embert, a ki ily hallatlan bántalommal merte illetni őt, az érinthetlent: azt az embert két lépésnyi távolból elhibázta.

Harmadszor már nem volt ideje elsütni a revolvert; Palizzi lecsapott a karjára, s a vadállati erő nagy felsőbbiséggel kicsavarta kezéből a fegyvert.

- Ha kijózanodik, majd küldjön el érte! - szólt s eltette a revolvert a zsebébe.

- Ne vágja zsebre, értéktelen! - kiáltott rá a gróf.

De Palizzi ekkor már ott hagyta, s ment föl a lépcsőn, az olvasóterembe.

Egy lelket se talált a rengeteg csarnokban. Ilyenkor még kevesen vannak a klubban; azok is meghúzódnak a játéktérnek, a hol se látnak, se hallanak. Talán az ebédlőben vitatkozik egy csoport a nap eseményéről.

Palizzi leült, belenézegetett a délutáni lapokba, s elhatározta, hogy itt várja meg, a kik után oly hön sóvárgott: a két gentlemant. Ha benyit hozzá két szabadító angyal, a kik elégtételt követelnek Lavertujon nevében: akkor, akkor még feltámadhat. És mit tehetne Lavertujon egyebet?

Várt, várt, de a két gentleman csak nem jött.

Helyettök egy századig tartó várakozás után, klubszolga jelent meg, a ki levelet hozott a bárónak. A levélben ez volt:

»Báró úr,

Lavertujon gróf úr bejelentette nekem, hogy mi történt vele. Az igazgatóság javaslatomra elhatározta, hogy azonnal ülést tart az ön ügyében. Addig, míg a határozatot az igazgatóság kimondja, a további botrány elkerülése végett arra kell kérnem, hogy hagyja el a klub helyiségét. Megbizottjával annak idején közölni fogjuk a határozatot.

A klub elnöke.«

Mikor a levélről felnézett, a szemközt levő fali tükörben véletlenül megpillantotta a tulajdon arcát. Egy holtra vált ember arcza volt az.

V.

Fölkelt, lement, s elhajtatott Paillard vendéglőjébe. Morales már várta.

- Nos? - tudakozódott az utolsó jóbarát.

Palizzi elmondta, hogy mi történt.

- Eh! - szólt Morales - Lavertujonnak mégis csak meg kell verekednie önnel!

Palizzi a fejét rázta.

- Lavertujon nem fog megverekedni velem. Ezek a gazficzkók, a kik visszaélnék a tisztességük érintetlenségével, ki tudnak bujni minden alól!

Morales nem mosolyodott el a furcsa mondáson.

- Elmenjek oda? - kérdezte.

- Kérem!... Menjen a kocsimon. Akármeddig kell maradnia: itt várom...

Egy félóra multán Morales már tudta a halálítéletet. Maga az elnök közölte vele az igazgatóság határozatát. A döntés így szólt:

Az igazgatóság, rendkívüli ülésében, mielőtt Lavertujon gróf panaszával foglalkozhatott, kénytelen volt azt a kizárási indítványt tárgyalni, melyet egy órával előbb Gontaut-Biron herceg és társai adtak be Palizzi Ferencz báró ellen. Az indítvány-tevők egy bírósági ítéletet mutattak be, a melynek alapján Palizzi Ferencz bárót ki kellett rekeszteni a klub tagjai sorából. Azért az igazgatóság Palizzi Ferencz bárót már nem is hallgathatta ki s Lavertujon gróf panaszát nem tekinthette egyébnek pusztá jelentéstételnél. A kérelmező meghallgatása s az ügy alapos megvizsgálása után az igazgatóság kimondja, hogy: Lavertujon gróf sérelmet nem szenvedett, mert Palizzi Ferencz báró nincs többé abban a helyzetben, hogy Lavertujon grófot megsérthette volna. Lavertujon grófot csak kellemetlenség érte; hogy e kellemetlenséget a lehető módokon megtorolja-e, ez az ő legsajátabb dolga. Elégtételt keresnie nincs és nem lehet oka.

- Szép feladatok várnak rám! - átkozódott magában a szegény Morales.

Az egész úton azon törte a fejét, hogy miképpen öltöztethetné a kegyetlen valóságot enyhébb szavakba. Talált néhány ügyes szólamot, de a fáradtsága kárba veszett.

- Látom az arczáról, hogy kivégeztek - szólt Palizzi, mikor rányitotta az ajtót.

A pinczérekén kívül már csak ketten voltak az ebédlő-teremben.

Morales elmondta, a mivel be kellett számolnia, szépítette a dolgot, a hogy tudta, végül így fakadt ki:

- Kedves jó barátom, hallgasson rám, költözzék ki Amerikába! Vagy utazzék néhány évig, két-három év alatt mindent elfelejtenek. Szerepelnie nem lehet többé ebben az országban, de milliók és milliók igen szépen megvannak e nélkül. Ön még így is irigylésreméltó ember. Gazdag, mindene megvan a csöndes boldogsághoz...

- Mit képzels! - vágott közbe Palizzi. - Én mindent elvesztettem! Pénzem, az maradt; de ezzel az aprópénzzel, a melyet nappal nem költhetnek el, csak éjszaka dobálhatnak ki az ablakon, ezzel az aprópénzzel nem mennék sokra. A mi rám nézve értékes volt, annak vége. Hogy mindenem megvan a csendes boldogsághoz?!... Ön a családomra gondol, ugy-e?... Hát nem tűnt fel önnek, hogy a sógorom az első, a ki azt követeli, hogy zárjanak ki a klubból?!... Nem tűnt fel: mennyire siet, csak hogy valaki elébe ne vágjon?!... És ha az asszonyok is benn volnának a klubjainkban, akkor nem ő lett volna az első, hanem a feleségem!

- Ön tudta, mit kockáztat, s mégis oly vakmerő játékot űzött!... Pedig nem a szükség vitte rá... mi vitte rá?... - tűnődött hangosan Morales.

- Persze, hogy ismertem őket! Csak nem törődtem a hajlandóságaikkal. Azt hittem, hogy nekem van igazam! Azt hittem, hogy enyim lesz a siker, s ők annak fognak látni, a kinek óhajtanak. Én értettem, értem őket; csak ők nem értenek engem. Az olyan emberek tartják fenn az országokat, mint ők; s az olyan emberek viszik előbbre a világot, mint én. Ha a világ csupa olyan emberből állna, mint ők: a föld húszezer évvel hamarabb hülne ki, s egy szép napon talán örökre elaludnék az egész emberiség. Ha ellenben csak olyanokból állna, a milyen én vagyok, meglehet, holnapután már az egész világ öngyilkossá lenne!...

Morales valami frissítőt rendelt. A pinczerek jártak-keltek, a két ember hallgatott, A csendességben egyszerre csak megszólalt a fali óra; szép, mély szava sokáig zengett: tizenkettőt ütött. A felszolgáló legények, a parancsot teljesítvén, visszavonultak.

- Még csak egyet kérek öntől, kedves Morales - szólt Palizzi, s egy hirtelen mozdulattal az előtte álló vázából egy pompás, vérvörös virágot emelt ki. - Menjen el a feleségemhez, s mondja el neki, hogy az akasztófa tövéből küldöm ezt a virágot. Mondja meg neki, hogy bandita voltam; útonálló, zsebmetsző, a hogy akarja. Mondja meg neki, hogy egy haramiának adta oda magát, de ez a haramia imádta őt!

- Ej, istenem - tiltakozott Morales megrendülve - már hogy beszélhet így?!... Ön, a ki még csak az imént maga mondta, hogy élni akar, mert ugyan mért is vetné el magától az életet, mikor, ha eljátszotta is, hogy a szigorúan ítélők tisztelegjenek önnek, az élethez való jogát teljességgel nem játszotta el?!... Ön, a ki megérti s felülről nézi azokat, a kik önt rövidlátásból ezrek bűnének bűnbakjává tették!... Ön, a ki erejének tudatában éppen nem szorult rá arra a kis társaságra, arra a kis körre, a melyet elveszített...

- Hagyjuk ezt, kedves Morales - szólt Palizzi és fölkelt.

- Hova megy? Önnel megyek.

- Nem, várjon rám itt. Még lesz egy pár szavam önhöz... Nagyon visszaélek a szivességével, ugy-e? Pedig most két éve még nem ismertem önt. S nem tettem önnek soha a legcsekélyebb szivességet se. Ha sok olyan embert ismertem volna, mint ön, talán más ember lett volna belőlem. A viszontlátásra, kedves Morales.

- A viszontlátásra.

A pár szó tiz percz multán megérkezett. A Madrid-szálló vadásza hozta egy levélkében:

»Lavertujon gróf harmadik golyója találni fog. A Madrid-szállóban vagyok, I. emelet, 28-ik szám.

Palizzi«.

VI.

Egy óra felé járt, mikor Morales kocsija a Palizzi-palotához ért. Moralest meglepte, hogy a háznak majdnem mindegyik ablakából világosság szűrődött az utcára.

- Ezek várnak engem! - szólt magában.

A kapus kijött, s azt mondta, hogy a báróné ébren van ugyan, de ily későn már senkit se fogad.

- Csak jelentsenek be, s mondják meg neki, hogy a férjétől jövök.

Bevezették a nagy terembe. Alig, hogy magára maradt, megjelent a báróné. Nem látszott rajta semmi nyugtalanság; arcza komoly volt, mint egy gyászoló özvegyé. Morales mélyen meghajolt. Egyszerre elfelejtette az előre összeállított rövid mondatokat. De nem volt szükség semmi előkészítésre.

- Meghalt legalább? - kérdezte halkan a báróné.

- Meghalt - felelt Morales.

S elmondta röviden a történeteket. A bárónénak kérdéseket kellett hozzá intéznie, olyan zavaros volt az előadása. Nagyon elfoglalta valami.

- Mi volt ez az imént ennek az asszonynak az arcza? - tűnődött magában, mialatt folytatta a jelenenivalóját. - Az öröm, vagy a borzadály kifejezése? Most, lehuny szempillájával, titkolt remegésével, erőltetett mozdulatlanságával maga a keresztény szemérem, a keresztény lemondás, a keresztény meghunyászkodás...

- A segítségét kérem önnek - szólt aztán, mikor Morales befejezte. - Az életem célja az, hogy gyermekeim soha se tudják meg férjem szerencsétlenségét. Minden lehetőt meg akarok tenni, s ezt már most meg kell kezdenem. Ha ön oly jó volna és sorra járná a hirlapokat... A halott megérdemli azt a kiméletet, melyre az élő nem számíthatott...

Egy szóval se mondta, hogy látni kívánja a halottat.

Morales mindent megígért.

- Még egyet kell elmondanom, báróné. Utolsó beszélgetésünket.

Ezzel is beszámolt. A báróné szemlesütve, mozdulatlanul hallgatta.

Mialatt beszélt, egy szőnyegajtón különös, nevetnivaló alak lépett a terembe: egy nagyon öreg nő éjjeli öltözékben. A nevetnivaló alak az idegen láttára megállapodott, s hol a bárónéra, hol a vendégre pillantott. A báróné ügyet se vetett rá.

Moralesnek eszébe jutott, hogy ki lehet ez a hálóköntösben sétálgató kísértet. Régebben több apró történetet hallott a Palizzi-ház egy meglehetősen nevetséges lakójáról: a süket öreg nagynéniről, a ki igen szeretett társalogni s a ki elől mindenki menekült.

Mikor Morales befejezte, a hiányosan öltözött öreg hölgy elkezdett jajongani:

- Jaj, jaj, mi történik itt? Mért nem akarják nekem megmondani, hogy mi történt?

Nem akarták észrevenni. A báróné elbocsátotta Moralest, s úgy tett, mintha egyedül maradt volna. Le s fel járt a szobában; meg se látta az öreg személyt.

Amaz leült egy karosszékbe s tovább sáپیtozott:

- Jaj, jaj, mért nem mondjátok meg nekem, hogy mi történt? Nekem soha se mondtok meg semmit, de azért előttem hiába titkolóztok: én, ha nem is hallok jól, de mindent megérzek!...

A báróné csak nem hallgatott rá.

- Jaj, jaj, tudom én, hogy valami nagy baja van!... Tudom, hogy rosszakat beszélnek róla, pedig ő jó, a legjobb a világon!... Mért bántják őt? A multkor egy ujság került a kezembe... Nekem nem mondtok meg semmit, de én olvasok, olvasok... Ó, hogy írhattak róla, hogy találhattak ki róla ilyen szörnyűségeket!...

- Ugyan ne jajongj itt! - szólt rá a báróné. - Eredj és feküdjél le!

- Nem, tudni akarom, mi történt. Mit akarnak vele? Hol van most? Mért nem jött haza? Jaj, jaj, nekem nem mondtok meg semmit!

A báróné belenyugodott, hogy nem szabadulhat tőle, s hagyta, hadd óbégasson.

- Jaj, jaj, tönkre akarják tenni, meg akarják ölni, pedig ő oly jó, oly jó!... Gyerekkorában olyan volt, mint egy angyal, és most is, most is ő az egyetlen, a ki jó szívvel van hozzám, a ki nem ún, mert ő bizony szóba áll velem, meghallgat s elmondja, a mit kérdezek!...

S elkezdte magasztalni unokaöccsének erényeit. Elmondta egész történetét, kis gyerek kora óta a legujabb időig, s ez a történet csodákkal volt tele, akár a *Szentek élete*. A báróné önkéntelenül hallgatni kezdte.

S a mint hallgatta, egyszerre csak letérdelt a karosszék elé, s megcsókolta a vén lány homlokát.

Rombadőlt boldogságából csak az maradt meg, a mi ebben az öreg fejben élt.

* * *

- Ne félj, nem lesz semmi baja! - suttogott hozzá, szelíden, a hogy gyermekekhez szokás. - Légy nyugodt, megoltalmazzuk!... Csak eredj be most már a szobádba és pihend ki magad!... Ne félj, nem lesz baja!...

Aztán ő is bement a hálósobájába s magával vitte a vérvörös virágot, a melyet Morales hozott.

A TŰCSÖK ÉS A HANGYA.

I.

Találkozzék gróffal, herczeggel, Rudolf úr szembe mert nézni mordul; és akkor se fordult félre, ha véletlenül szürke barát mellett haladt el. Edzettebb legény volt, mint a skót ballada hőse; emberi jelenés nem riasztotta meg. Mégis meghökkent egy kicsit, mikor egy szép őszi este, a mint nyugodtan pipázott a verandán, egyszerre csak azt látja, hogy előtte áll az öcsce: János urfi, a tékozló fiú.

Hanem erőt vett magán és lármás vigassággal palástolta a megdöbbenését.

- Hohó, kit látnak szemeim?! Szervusz, öcskös!... Gyerekek, gyertek csak!... Asszony, tudod-e, ki van itt?!... Hej, Panni, Jutka!... Süssetek, főzzetek, nagy vendéget kaptunk!... Isten hozott, öcskös!... No, csakhogy egyszer látlak!

János urfi sápadt volt, mint a halál.

- Beszédem volna veled - szólt csendesen, köszönés helyett.

- Hogyne, hogyne!... De előbb megvacsorálunk, mi?... Remélem, nem akarsz még ma visszamenni?... Hisz vonat se indul most már abba az irányba!... No, ez derék!... Bizony, rég láttalak, öcskös!...

A gyerekek előrohantak, s látván, hogy János urfi semmit se hozott nekik, tétova bámultak maguk elé. Panni és Jutka, nagy buzgóságukban, keresztül-kasul szaladgálták az udvart, minden cél és igaz ok nélkül. Az asszony is magára kapott valami ruhát, s a mig megjelenhetett, néhány artikulatlan hanggal tódította a szíves és barátságos lármát.

Nem talált hamarjában alkalmas ruhadereket, s mikor a sógorát megpillantotta, igen elszégyelte, hogy olyan nagyon sietett az öltözködéssel. János urfi kívülről most is a régi volt: akár csak skatulyából vették volna ki. Angol ruhája maga a puhaság; herczegi fehérneműjét mintha szerelmes hárem-hölgyek szótták volna. A batiszt és a finom gyapjuszövet valami magasabb rendű összhangban simult lényéhez; az öltözet szinte egygyé olvadt az emberrel.

A finomultságnak ez a bágyadt, meleg színfoltja egy más bolygócsillag lakóiról hozott hirt a pusztán lakó asszonynak. Más életről, más izlésről, más - csak a kiváltságosak előtt érthető - gondolkodásvilágról. Úgy tetszett neki, hogy János urfi fáradt szemhéján titokzatos élvezetek emléke ül s hogy ez az asszonyok illatszerével beitatott férfialak irigyelni való szerelmek utóillatát hordozza magán. Elpirult a férfi közönbös tekintetére; közönséges, megtermett cselédnek érezte magát, és szíve gyűlölködéssel telt meg.

De aztán eszébe jutott, hogy: találkozott egy asszony, a ki ezt a szép fiút megcsalta, csúffá tette s megkínozta, akár egy beteg kutyát. És megvigasztalódott egy kicsit.

A vacsoránál János urfi keveset beszélt. Viselt dolgai nem kerültek szóba; hanghordozása nem árult el semmit. Azon a minden földi bajtól idegen, nyugodt és hideg hangon beszélgetett, a mely az élvezetnek élő uriemberek szellemi egyenruhája. Annál többen beszélt Rudolf úr. Összehordott hetet-havat, lármázott és előadást tartott, szónokolt a többiek helyett is, s olyan folyamatosan, fáradhatatlanul tartotta szóval a társaságot, mintha valamiről el akarná terelni a figyelmet. Tekintete néha öcscsére szökött, de mindig csak lopva, alattomban, rosszul palástolt nyugtalansággal, vidámságot tettetve.

Mikor az asszony felkelt az asztaltól, Rudolf úr is felugrott.

- Nem maradsz velem egy kicsit? - kérdezte János urfi csodálkozva.

- Tudod, öcskös, mi falusiak ilyenkor már rémségesen álmosak vagyunk. Máris tovább maradtam fenn, mint rendesen; máskor kilencz előtt szoktunk lefeküdni. De egyszer, az nem számít; a te tiszteletedre szívesen iszom egy-két pohárral többet. Ezzel még nem tesszük tönkre a gazdaságot... ugy-e, te asszony?...

- Hát csak aludd ki magad! - szólt János urfi.

A hálósobába érve, Rudolf úr sietett levetközni, s miután lerugta a cipőit, olyan hirtelen bujt be az ágyába, mintha rablók elől akarna elrejtőzni. Az asszony valamivel hosszabban bajlódott az éjszakai öltözkéivel, s mialatt a haját bontogatta, megszólalt:

- Te, ez pénzért jött.

A férfi nem felelt, csak egy nagyot sóhajtott.

- Remélem, helyén lesz az eszed - folytatta az asszony, a fenyegetés s jóelőre a szemrehányás hangján.

Rudolf úr még erre se válaszolt. Csak pár percnyi tünődés után szólalt meg, mint a ki más tárgyról óhajtana beszélni:

- Maradjatok egész nap körülöttem. A gyerekeknek meg kell mondani, hogy mulattassák a kedves János bácsit.

Az asszony vállat vont.

- Mit ér az? Félre fog szólítani. Egy perc is elég hozzá, hogy igent vagy nemet mondj.

- Eh - nyögte Rudolf úr - a mit egy perc alatt kérhet, azt szívesen oda adom neki. Többet mondok: boldog volnék, ha egy ezressel megválthatnám magam.

Az »ezres« szóra az asszony megdöbbent.

- Elment az eszed? Én itt elvonom a szájamtól a falatot; az egész fiatalságomat eltemetem, hogy a gyerekeinknek több jusson; s te oda akarod adni a kicsinyeink örökségét ennek az eszelősnek, hogy elpocsékolja pezsgőre s szétosztogassa feslett személyek között?!...

És ő is bebujt az ágyába.

- Oltsd el a lámpát - szólt a férfi. - Azért beszélhetünk.

- A petróleumra sajnálod a krajczárt és ezer forintot akarsz adni az öcsédnek!...

A világosság kialudt, de a sötétben tovább tanácskoztak.

- Valamiről elfelejtkezel - szólalt meg Rudolf úr, egy mély sóhajtság után. - Arról, hogy tulajdonképpen követelhetne rajtam egyetmást.

- Például mit?

- Például kilencz vagy tizezer forintot. Mert közel hússzezerrel többet kaptam, mint ő.

- Az anyádtól kaptad, nem tőle.

- A hogy vesszük. Én már akkor a nyakára jártam az anyámnak, mikor Janinak még nem kellett a pénz, mert gyerek volt, tizenhat-tizenennyolcz esztendő. Egyszer aztán az anyám nem akart többet adni: hogy ő nem rövidíti meg Janit. Ekkor Jani pártomat fogta: »Adj Rudinak anyám; Rudi nem kérne, ha nem volna szüksége rá; Rudi nem pazarolja el.« Nem egyszer

jutottam így s nem egy pár száz forinthez. Mikor a gépeket vásároltam, négyezer forintot kaptam anyámtól a Jani rábeszélésére. Később, abban az esztendőben, a mikor elvettelek, anyám már hallani se akart rólam. Jani ekkor magának kérte a pénzt és elküldte nekem. Mindez soha se vonódott le az örökségből. Azon osztottunk meg, a mi maradt.

- És úgy volt, hogy: ezzel adósa maradsz neki?

- Nem. Úgy volt, hogy: megosztozunk, pont.

- Akkor hát mit akarsz?

- Csak mondom, hogy követelhetne volna rajtam annak a felét, a mivel többet kaptam, mint ő.

- Ha joga lett volna hozzá, bizonyosan követelte volna. Többet kaptál, mert te vagy az idősebb. Hát a hol az elsőszülött öröklí a vagyon nagy részét, s az öcscsének be kell érníe azzal, a mit kap?!...

- Az más. Nagyon jól tudod, hogy az eset egészen más...

- No bizony! A törvény: törvény, s te éppen olyan fia voltál az anyádnak, mint ez a másik.

- Csakhogy az anyámnak nem volt egy fityingje se. Olyan szegénységben éltek az apámmal, hogy affélét te még csak nem is olvastál. Mikor az apám meghalt, anyámnak nem maradt egy betevő falatja se. Úgy állott a világban, mint az ujjam; nem volt egyebe, csak a könnyben úszó két szeme, meg egy szép viklerje, ma is emlékszem rá. Ezen a vikleren kívül nem maradt rá egyéb, csak egy poronty, a kit nem volt miből felnevelnie, no meg a tüdővész, a mi akkor már benne lappangott. Ezt örökölte az apámtól.

- Hogy miképpen lett belőle jó módu asszony, az mindegy. Nem lopta a vagyonát s nem rossz úton kereste. Másodszor jól ment férjhez; a mostoha apád után szép vagyon maradt rá, s ebből a vagyonból nem tagadhatott ki.

- Csak a haszonélvezet maradt rá, nem a vagyon. Könnyen megtörténhetett volna, hogy utána koldus maradok.

- De, szerencsédre, a mostohád törvényesen a fiává fogadott.

- Bizony szerencsémre. Mikor már meg volt írva a sors könyvében, hogy anyámnak velem együtt éhen kell veszníe, hogy, hogy nem, egyszerre csak előkerült ez az ember, mintha csak a felhők ből cseppent volna. Azt hiszem, egy előszobában látta meg az anyámat, a mint az egy folyamodást szorongatott a kezében, valami kis kegydíjért. Belebolondult a könnyben úszó két szembe s nyakába vette az anyámat, a porontyával együtt. Fiává fogadott, átruházta rám a nevét, úgy nevelt, mint édes gyermekét, s végrendeletében úgy intézkedett, hogy én meg az édes gyermeke egyformán örököljünk.

- Szóval a törvény szerint is ugyanannyi járt neked, a mennyi az édes fiának.

- Azért még sem voltam az édes fia. És az igazi gyermeke ezt soha se éreztette velem. Mindíg olyan volt hozzám, mint ha édes testvérek volnánk.

- Nem másíthatta meg az apja rendelkezését. Különben se becsülte meg a pénzt soha. Szórta, a hogy lehetett. Elfecsérelte, eltékozolta. Mit, eltékozolta? Kidobta az ablakon, beledobta a sárba. Bár többet menthettél volna meg a gyermekeinknek, ne csak azt a rongyos kilencz vagy tizezer forintot.

- A mit eltékozolt, az övé volt. Azt tehette vele, a mit akart. Ha elfecsérelte is az örökségét, azért nem mondhatom neki: »Jó napot! Már nem emlékszem! Jó napot! Nem ismerlek többé!«

- Hát add oda neki a gyermekeid vagyonát. Fecsérelje el azt is!

- Nem arról van szó. Arról van szó, hogy már nincs semmije. Ki van fosztva és beteg. Otthont kell adnom neki. Nem tehetem, hogy otthont ne adjak neki.

- Kell is neki a te otthonod! Pénz kell neki! Pénz, a mit elhajigálhasson! Adj neki, hadd hajigálja! Hogy mire a betegség egy-két év múlva elviszi, ne maradjon se neki, se neked, se a gyerekeinknek.

- Ne beszélj olyan szívtelenül a betegségéről. Elfacsarodik a szívem, ha erre gondolok. Tudod, hogy keletkezett ez a betegség? Nem beszéltem erről neked soha. Most elmondom. Ezt a betegséget az én apám szerezte; nem az ő apja, hanem az én apám! Az én apám korhely ember volt; falu rossza. Csak verte az anyámat, de kenyeret nem hozott haza. Folyton tivornyázott; minél rosszabbul ment a sora, annál többet tivornyázott. Egyszer aztán a sok hejehujában megkapta a rohamosan pusztító tüdővérszt. Nem okolom érte, alighanem ártatlan volt benne, hogy így történt, de elég az hozzá, mielőtt észrevette, hogy beteg, beleoltotta a tüdőbajt az anyámba. Még a csókjában se volt köszönet. Szegény anyám nem sejtette, hogy mi történik vele. Fogalma se volt róla, hogy beteg, s másodszor is férjhez ment; mikor az orvosok észrevették, hogy mi baja, már jóreménységben volt. Ekkor már közel járt a harmincz esztendőhöz; ezért húzhatta el a bajt olyan sokáig. De ezt a fiút már nem menthette meg a rettentő örökségtől. Egész életén át dajkálta, ápolta, kényeztette és babuskálta, egész életén át folyton rettegett miatta; a mostohám, a hogy a rossz idő beállt, azonnal vitte őket délvidékre, hanem azért: itt van, a bajnak mégis csak ki kellett törnie.

- Ki tehet róla?

- Persze, hogy: ki tehet róla?... De egy okkal több, hogy törődjem vele. Itt van, a halállal a tüdejében, szegényen, tönkre jutva. S azt hiszem: tudja, hogy beteg. Nem lehetett rábírni, hogy ne legyen orvos, hanem válasszon más pályát; és a mit az orvosi tudományokból megtanult, aggódóvá, képzelődővé tette. Mit mondjak neki? Hogy menjen meghalni a nyomorúságba?

- Eh, nem kell túlozni. Ki akarja a nyomorúságba küldeni? Csak arról van szó, hogy: ne költsék tovább, ha már nincs miből. Vannak emberek, a kik szépen megélnék abból, a mit ő borraivalóban szétosztogatott. Próbálja meg: talán neki is sikerül. Igazad van, ha a betegségére gondolsz. Csak rá kell nézni, látnivaló, hogy: vége. A legjobb esetben egy-két esztendeje van még. Hagyján, ha valami áldozattal meg lehetne menteni!... De mikor úgylis hiába! Azért, hogy másfél vagy két esztendővel tovább uraskodhassak: fel akarod áldozni gyerekeink jövőjét? Eleget kaptak már azok a hölgyek; a mit mi annyi lemondás árán összekuporgattunk a gyerekeinknek, azt hagyják meg nekünk, mert a mi kicsinyeink is élni akarnak!...

Elhallgattak s aznap nem tanácskoztak többet - mint Dante mondaná. Éjfél felé, mikor a kertben valaki a »Pas de quatre«-t kezdte füttyülni, a sötét szobában nem hallatszott egyéb, csak az alvók nehéz lélekezete.

II.

Rudolf úr másnap korán kelt, s a hogy kilépett a szobájából, mindjárt az öcscsét tudakolta.

- Fölkelt már János urfi?

- Hogy fölkelt-e? - dűnnyögött Jutka - hisz le se feküdt!

- Hát mit csinált?

- Czigározott. Kinyitotta az ablakot, fel s alá járt a szobában, kiment a kertbe meg visszajött, nézte az eget, meg folyvást czigározott.

- Talán ivott is?

- Ivott volna, de nem volt mit. Pálinkát parancsolt, de csak a fenekén volt az üvegnek. Akkor aztán úgy rendelte, hogy hozzak neki rumot.

- Még most is ott van az ebédlőben?

- Az imént, a hogy bementem, mert már teríteni kellett volna, azt mondta, hogy: jól van, aztán átment a vendégszobába.

- Mutasd azt az üveget.

Kitűnt, hogy János urfi mégis csak ivott egy keveset; megitta tudniillik az egész üveg jamaikai rumot.

Rudolf úr aggódóan csóválta a fejét s intézkedni akart, hogy elszelelhessen.

- Mondd meg az öcsémnek, hogy ki kellett mennem a majorba.

Hanem az öcsce éppen szembe jött vele.

- No, kialudtad már magad? - kérdezte.

Nem volt mód elillanni. Szembe kellett szállni a veszedelemmel.

- Hallom - szólt Rudolf úr - hogy semmit se aludtál. Mi bajod? Mért teszed tönkre magad?

János urfi már nem is sárga volt, hanem fehér. Csak a szemében élt valami különös vörös fény.

- Nem voltam álmos. Tudod, mi városiak olyan rémségesen élünk, hogy csak ilyenkor szoktunk lefeküdni.

- És rumot iszol.

- A mi van.

- Megölöd magad.

- No, nekem nincs sok veszíteni valóm. Két-három esztendő alatt úgylis készen vagyok. Hogy huszonhét nappal többet vagy kevesebbet élek-e, az már mindegy.

- Mesebeszéd. Nem volna neked semmi bajod. Erővel teszed tönkre magad.

- Hát legyen úgy, azt se bánom. Hanem most nem erről van szó. Ráérsz?

- Hogyne, hogyne!... Csak attól félek, hogy az asszony mindjárt kijön...

- Tőlem az asszony is hallhatja. Nem szeretem ugyan, ha a nők a komoly dolgokba is bele kotnyeleskednek, de ha nálatok ez már így szokás...

- Kérlek... éppen azért, mert az asszonynak semmi köze hozzá... csak figyelmeztetni akartalak.

- Jól van, ne foglalkozzunk tovább az asszonynyal... Hallgass rám. Azért jöttem, mert te talán még meg tudnád menteni, ha nem is az életemet, legalább azt a lehetőséget, hogy egy darabig még eltengődhessenek... ezt a két-három esztendőre való létet. Irtózom a szennyes nélkülözéstől, nem akarnék halálom előtt az ebek harminczadjára kerülni, nem akarom, hogy még inkább szánakozzanak rajtam. Tudsz róla, hogy mi történt velem? Mostanában annyit beszéltek erről, hogy csudálnám, ha nem hallottad volna.

- Igen, hallottam, nagyon is sokat hallottam rólad...
- Annál jobb, legalább nem kell szaporítanunk a szót. Tehát: nevetség tárgya lettem és tönkre jutottam. Alaposabban, mint képzeled.
- Hallottam, hogy huszonnégy óra alatt adtad el a szentmiklósi pusztát. Micsoda esztelen pazarlás!...
- Hja, huszonnégy óra alatt kellett a pénz, és máshonnan nem szerezhettem annyit.
- Elkártyáztad?
- Azt is mondhatnám, hogy elkártyáztam; másoknak ezt mondom. De nem, nem erre kellett a pénz. Megtudtam, hogy az az asszony, a ki a nevemet viselte, adósságokat csinált a hátam mögött. Ezeket az adósságokat fizettem ki vele.
- Megörültél? Ez a hitvány teremtés meggyötör, csúffá tesz, pellengérré állít, végül megszökik egy olyannal, a kit nem fog kifoszthatni, s te tönkre teszed magad, hogy rögtönösen fizethesd ki az adósságait?! De hisz ez tisztára eszeveszettség!
- Értsd meg: ezeket az adósságokat azalatt csinálta, a mig a nevemet viselte; azalatt csinálta, a mig vállaltam érte jót, rosszat, okosat, oktalant, életet, halált, mindent! Az én nevemre, az én tisztességemre hiteleztek neki; abban a föltevésben, hogy az én gondolkozásom, az én becsületérzésem soha, semmiféle körülmény között, nem fog alkudozni s nem fog kibúvókat keresni! Ő befonhatta, de én nem csaphattam be azokat, a kik számítottak a nevemre, arra a névre, a melyet az apám viselt, akkor se, ha ravaszúl és rosszhiszeműen számítottak rá... a ki erre épített, az lehetett akárki, akármi, de jól épített! Aztán, ember, erőltess meg az eszedet és értsd meg, hogy ezt az asszonyt én ki akartam fizetni, ki akartam fizetni, ki akartam fizetni!
- Az istenért, ne kiabálj úgy! Mi szükség rá, hogy a cselédek is meghallják?!... Érdemes ennyire felizgatnod magad?
- Ebben igazad van. Szóval túl vagyunk rajta; megtörtént, mert így kellett történnie. S most már hiába vitatkozol velem.
- Nem vitatkozom veled, csak sajnállak. Mert sejtem, hogy ezzel megpecsételted sorsodat.
- Olyanformán.
- Semmid se maradt?
- Nem sokkal több a semminél. Megmaradtak a szőnyegek, a képek, más egyéb haszontalanságok, meg a házam. Jobban mondja: a ház. Mert ez csak félig-meddig az enyém. A telekkönyv még az enyémnek vallja, de biz az már csak úgy lóg a levegőben. Jövedelme nem fedezi a terheit, s én most már csak a szőnyegeimből, meg a képeimből élek. De a szőnyegeket csak úgy elkótyavetyélem, a festett fürdőző asszonyok a tizedrészét se adják vissza annak, a mibe kerültek; lassankint mindez elfogy s akkorára a ház is szétfoslott, mint egy pókháló. Csak te menthetnél meg.
- Hogyan?
- Ebbe az építkezésbe ostobaság volt belemenni, de soha se tudtam számítani, s akkor a legkevésbé, mikor először életemben okos akartam lenni, s a jövőre, a családra gondolva, rábeszéltettem magam, hogy telket vegyek. Az épület kétszer annyiba került, mint a hogy számították, s a mostani jövedelmemből a bank kölcsönét nem tudom törleszteni. Nemsokára egy tizezer forintos részletet kellene fizetni; ez a tizezer forint nincs. S ha a határidőre nem fizetek, elképzelheted, hogy mi következik. A csőd.

- Add el a házat a terheivel együtt.

- Nem lehet, mert most nincsen ára. Nincsen ára, mert ismerik a szorultságomat, s mert a ház távolról se ér annyit, mint a mennyibe került. Eladni annyit jelentene, mint odaadni ingyen. Abból a tenger pénzből, a mit beleöltem, csak úgy menthetek meg valamit, ha megtartom; legalább egyelőre. És erre csak egy mód van: ha kölcsön kaphatom tőled a tízezer forintot.

- Azt tudod, hogy nekem nincs heverő tízezer forintom. De föltéve, hogy megtudnám szerezni, mit remélsz ettől a császár-metszéstől?

- Mit remélek! Mit remélek! Azt remélem, hogy egyelőre elkerülöm a csődöt s összes következeit, a sáros halált, fuj!... Azt remélem, hogy időt nyerek, s ha időt nyerek, nem veszítem el, hanem értékesíthetem, a mim még megmaradt!... Azt remélem, hogy ha egy darabig békességben élek, újra beleélem magam a munkába s megkereshetem azt, a mire két-három év alatt még szükségem lehet!... Azt remélem, hogy nem halok meg szeméten, szennyes ágyban vagy a könyörület helyén, hanem otthon a tulajdon fészkemben, s a fiókomban még marad annyi, a miből ki lehet fizetni a betegápolót!... Azt remélem, hogy az utolsó napjaimban nem kell alamizsnából tengődnöm, vagy szégyenletes kölcsönökből, terhére a közelemben maradtnaknak, s az egész világnak!... Fuj, miket mondatsz velem!... Mit remélek? Hát ezt remélem.

- Jól van, megértettelek. De valamiről nem beszéltél. Ha én oda adnám neked, a mire most szükséged van, csak úgy tehetném, ugy-e, ha ezt a pénzt a gyermekeimtől vonnám el, ha tőlük venném kölcsön, nem igaz?... Biztosíthatsz-e, hogy ha ezt megteszem, nem rövidítem meg őket? Biztosíthatsz-e róla, hogy ez a tízezer forint nem vész el?...

- Nem biztosíthatlak. A valószínű az, hogy, történjék velem bármi, a tízezer forintod megmarad; a ház a tietek lesz s ennyit alighanem meg fog érni a halálom órájában minden terhe mellett is. De ez csak valószínű, nem bizonyos. A hogy már sokkal többet bele temettem ebbe a házba: meglehet, hogy ezt is csak bele temetném. S akkor hiába tábláztatom rá a kölcsönt és hiába irok végrendeletet, a mi különben fölösleges, mert e nélkül is ti volnátok az örököseim. ... Mondom, megeshetik, hogy a ház elnyeli ezt a tízezer forintot is, a mint elnyelte a többit. Ez a körülményektől függ, nem tőlem. A ház értéke emelkedhetik; de csökkenhet is. Nincs kizárva, hogy két év múlva mégis csak dobra kerül; ebben az esetben, vagy ha egy bizonyos időpontban kénytelenek vagytok eladni: meglehet, az ára nem fogja meghaladni a terheit. Szóval nem biztosíthatlak semmiről. Magammal hoztam az irataimat; ezekből kiszámíthatod, mit ér, a mire ezt a kölcsönt kérem. Annyit azonban előre mondhatok, hogy ha meg akarsz menteni, ezt csak kockázattal teheted. Biztosítani nem tudlak semmivel.

- Mondok neked valamit. Hagyj ott mindent, s gyere ide hozzánk. Gondodat viseljük; nem látsz szükségét semmiben. Vadászgatsz, olvasol; azt téssz, a mit akarsz. Ha kedved telik benne, meggyógyítod a fájós lábú parasztokat. És nem törődöl semmivel.

- Köszönöm, de nem tudnék itt élni. Az élet nekem az, a mit megszoktam.

- A villamos láng, a zajos társaság, a nyüzsgő embertömeg, a lóverseny és a kártya?...

- A hogy akarod. Nem igyekszem azon, hogy különbnek tüntessem fel magamat előtted, mint a minő a hírem. Elég az hozzá: köszönöm a hozzám való jóindulatodat, de nem óhajtok a házadnál szegény rokon lenni.

- Féltreérsz. Jó szívvel ajánlom ezt és sajnálom, hogy visszautasítod. Nem vitatkozom veled; az életről való fogalmaink nagyon különbözők. De valamiben egyet fogsz érteni velem. Abban, hogy a kívánságodra e pillanatban még nem felelhetek. Előbb meg kell beszélnem a dolgot az asszonygyal.

- Hogyne! Közös szerzemény, közös jogok.
- Igazságtalan vagy a feleségem iránt. Ő igen jó asszony.
- Ez a megjegyzés fölösleges volt. Ha tudnád, mennyire tisztelek minden asszonyt, a ki nem szökik meg az urától!...
- Hol vannak azok a papírok?
- Az útításkámban pihennek. Végig sétálták már az összes bankokat; egy kicsit fáradtak.
- Azt hiszem, te is az lehetsz. Add ide az iratokat, aztán dőlj le és aludjál egy keveset.
- Ne aggódjál rajtam. Azzal, hogy nem aludtam, legfeljebb három órával siettettem a haláloamat. Mondjuk, hogy nyolcz órát aludtam volna; még így is nyertem öt órát.
- Szép nyereségeid vannak! No, még beszélünk a dolgaidról... Ebéd alatt, vagy délután... mondjuk: délután.

III.

Valami nagyon sokat nem beszéltek ezekről a dolgokról, se ebéd alatt, se délután. Ebéd alatt egyáltalán nem igen beszéltek; csak a gyerekek mulattatták a kedves János bácsit, a szülők homlokán valami mélabú borongott. Délután se nyúlt hosszúra a tanácskozás. Rudolf úr egyet köhögött, behívta János urfit a kancelláriába, egy darabig ötölt-hatolt, aztán előadta, hogy átvizsgálták az iratokat, hogy tizezer forint igen nagy pénz, s hogy az asszony meg ő nincsenek egy nézetben. Az asszony tudniillik úgy vélekedik, hogy nekik nincs joguk kockára tenni a gyermekeik pénzét, bármily tisztos célzattól.

- Nagyon különösnek találja - magyarázta Rudolf úr életpárja felfogását - hogy a szentmiklósi pusztai vételárával nem a tulajdon tartozásodat fizetted, hanem azét az asszonyét, a ki a feleséged volt, de már nem az. És ebben az egyben igazat kell adnom az asszonynak. Mert házasság ide, házasság oda, hitelezők így, hitelezők amúgy, a nagylelkűség egy bizonyos határon túl esztelenség, és engedj meg, de bizony ezt a nagylelkűséget semmiképpen se érdemelte ki az a nő, a ki, bocsáss meg, de mondjuk ki nyíltan: czudarul bemocskolta a nevünket!

Mikor Rudolf úr kiejtette ezt a szót: »nevünket«, János urfi elmosolyodott. A kísértetek mosolyoghatnak így, látván az élők marakodását.

A fehér arczról ellebbent mosoly keresztül járta Rudolf úrnak a lelkét.

- Mert hisz a te neved - szólt halkabban - édes atyád jóvoltából most már az enyém is... Én nem feledtem el, hogy mit köszönök neki... S már csak azért is végtelenül bánt, hogy az asszony...

- Az asszonynak igaza van, nincs jogotok kockára tenni a gyermekek pénzét... No nem baj, nem baj, majd csak megszűnik valahogy! - vigasztalta bátyját János urfi.

- Nem felejtetted el, ugy-e, a mit mondtam? Ha jobbat gondolsz... ha megváltoznék a kedved... s megelégednél a mi csendes otthonunkkal: itt mindig tárt karokra találsz... Gondodat viseljük s nem látsz szükségét semmiben...

Ezzel befejezték az ügyet.

János urfit ettől a perctől fogva mintha kicserélték volna. Mint a kinek kő esett le a szívéről, felvidúlt, szinte gyermekké lett a családi körben. Egész nap ugrált a kis öcsceivel, s este, vacsora után, megtanította őket a tengerész-keringő döcögős verseire:

Mert isme - retlen - tenge - rekre
Visznek a - szél le - ányai...

- Mi az, a mit énekelsz? - kérdezte Rudolf úr.

- Egy angol operett - felelte János urfi.

És elbeszélte sógorasszonyának, hogy ebben a legújabb darabban a czimszerep előadója tízszer öltözik át s először mint medvetánczoltató nő jelenik meg, egy eleven medvével s több vörös nadrágba öltöztetett, öreg képű majommal.

Az asszony ezalatt arra gondolt, hogy sógora határozottan csinos fiú.

János urfi másnap reggel elutazott, de Rudolf úrnak még napokig a fejében kóválygott a tengerész-keringő badar verssora:

Visznek a - szél le - ányai...

* * *

Dr. Ujfalussy János öngyilkosságát bátyja is csak az ujságból tudta meg. Az ujság leírta, hogy a holttestre a budai hegyek közt akadtak rá, s hogy az öngyilkos zsebeiben nem találtak egyebet, csak néhány névjegyet meg egy régi arczképet. Az arczkép - magyarázta az ujság - a legeslegrégibb fényképek egyike; abból az időből való, mikor Daguerre fölfedezése még egészen új dolog volt. Fiatal leányt ábrázol; egy mosolygó édes teremtet, a kin fehér ruha van, olyan fehér ruha, a minőt több mint félszázaddal ezelőtt viseltek. Könnyű kitalálni, hogy: az öngyilkos anyjának leánykori arczképe.

- Különös! - tündődött Ujfalussy Rudolfné - én azt hittem, hogy anyádnak csak egy ilyen fényképe maradt. Az, a melyik nálunk van.

- Én se tudok másikról - szólt Rudolf úr, hiába erőltetve emlékezetét.

Az asszony nem sajnálta a fáradságot s előkereste az albumot. Emlékezett rá, hogy a régi képnek hol kell lennie. Csak az üres papírlapot találta ott; a fénykép eltűnt. Akkor vehette ki János urfi, a mikor utoljára volt náluk.

Rudolf úr elgondolkozva bámult maga elé.

- Mégis elvitt valamit - szólt az asszony.

HOMO DUPLEX.

I.

A krétai tíz vértanu ünnepe - a katolikusok január negyedikét írtak akkor - Kabarov fő-prokurátornak nehéz napja volt. Öt órakor kelt, mint rendesen, hétig az ájtatosságait végezte, aztán kihallgatást adott a szlihóvi metropolitának. A kihallgatás után megreggelizett - száraz kenyeret evett s vizet ivott, mint hajdan az anakoréták - majd tíztől délig a szent zsinat ülésén elnökölt s ismert, rideg akaraterejével irányította a tanácskozást. Később a külügyminiszter látogatását fogadta, majd a cszárral értekezett, a ki két óra tájban kereste fel első tanácsosát.

Mihály cár nagyon nyugtalan volt aznap. Nem India, hanem a czarevnák miatt. Hogy mit szólnak az angolok Heret megszállásához, ez a cárt nem igen érdekelte. De annál inkább érdekelte az a háborúság, mely néhány héttel azelőtt tört ki anyja és felesége között. A fiatal czárné kissé szeles volt, s gögös, mint minden asszony, a ki alantasabb sorból emelkedett fel a magasba; az özvegy czárné pedig, ez a nagy szív, mely folyvást érzett és dobogott, mindenkit szeretett a világon, csak a menyét gyűlölte. Valami kicsiség történt mindössze, de ezt a kicsiséget az özvegy halálos sértésnek nézte. A fiatal asszony pedig makacs volt, mint egy elkényeztetett szép gyerek; egy kis germán önzés, egy csöpp angol-szász durvaság ... s a cár előtt, a ki lány lelkű volt, mint egy német kisvárosi szende, a dolog rettentőnek tűnt föl.

- Beszélj velök, Kabarov - szólt a fő-prokurátorhoz, szinte könyörgő hangon.

A fő-prokurátor szava mindig nagy hatással volt az özvegy czárnéra. Borisovna Annának egész élete érzésekből, ragaszkodásból, lemondásból és türelemből állott. Alkalmazkodó, hajlékony lelke előtt, mely mint a repkény, mindig támasztékot keresett, majdnem a föld fölé emelkedőnek tűnt fel ez a kis ember, a ki maga volt a megtestesült, hideg akarat. A prokurátor mély vallásossága s példaként emlegetett szent élete, mely néha szinte megdöbbenőnek tetszett az anyagiassághoz jobban hozzátapadó női lélek előtt, tiszteletet gerjesztettek benne. És mindenekfelett tisztában volt vele, mekkora hatalom ez a nyomorult kis aszkéta, aki akárhányszor összetűzött a boldogult cszárral, tervek miatt, melyeket az a másik, eszméken lovagoló férfi előbb örülségeknak tartott s utóbb nagyszerűeknek ismert fel.

A fiatal asszony pedig egyszerűen félt a fő-prokurátortól. Ugy tekintett rá, mint egy idegen világbeli, csodálatos állatra, melynek a fegyverei ismeretlenek, s épp azért ijesztőek, mert rejtelmesek. Nem értette s józansága ösztönszerűleg borzadt ettől a csunya formába bujt rejtelemtől. Az ifjú czárné eddig csak hizelgőket, nagyúri éhenkórászokat látott, mindenféle lakájokat, ész nélkül való aczélpengéket, tányérnyalókat, s két vagy három uralkodót, a kik nem tudtak vagy nem mertek uralkodni. És tapasztalnia kellett, hogy ez a varangy uralkodik. Micsoda erőnél fogva? Ezt szavak meg nem magyarázták neki. S mégse tagadhatta el magában, hogy ebben a szörnyetegben valami kivételes erőnek kell lakoznia. Egy ember, a kinek semmi érdeke a világon. A ki rosszul eszik, mint egy muzsik, s nem iszik, csak vizet. A kinek nincsenek szenvedélyei; a kihez asszony soha se férközött közel. A kinek nem szenvedélye még a hatalom sem, mert hatalmáról azonnal kész letenni, mihelyt ellent mondanak neki. A kinek a szenvedélye csak: a bőjt és imádkozás. Utálta, de félt tőle.

Mindössze néhány kenetes szóba került, s mind a két asszony megadta magát. A cár nem győzte bámulni ezt az ékesszólást.

Délután öt órakor a fő-prokurátor részt vett a miniszter-tanácsban. Ő maga szövegezte meg az Angliának szóló jegyzéket; Korzakov, a külügyminiszter, csak bólintgatott hozzá. Azután a folyó-ügyek következtek, s a fő-prokurátor közel nyolczig mondta tollba titkárainak a megírni valót. Végre visszavonulhatott.

Ekkor következtek a legnehezebb órák. A karácsonyi beszéd!...

A görög-keletiek karácsonya akkor január hatodikára esett. Még csak harminczhat órája volt ehhez a nagy munkához.

Pedig egész lelkét belé akarta tenni. Gyújtó szónoklatot akart, melynek a fénye két világrészre lássék. Hogy szava bele vésődjék a ministransok lelkébe. Mert a ministransokban a hiba. A ministransok nem teljesítik a kötelességüket. Elnézik a pálinkát, mert maguk is pálinkát isznak. S a pálinka az ördög ügyvivője. Mi haszna, hogy a két világrész ma még vakon engedelmeskedik? Mit ér a legokosabb parancs; a parancs nem szólhat századoknak. S az egyedüli, a szent, az üdvözítő hagyomány napról-napra gyengül. A nép, az még holt föld. De valami már erjed a föld méhében. A téves eszme; a világot felforgató, sátáni gondolat.

Kabarov Petrovics Vazul látta, hogy mi történik ott lenn, a föld alatt, és szembe akart szállani minden poklokkal...

Kiadta rendeleteit másnapra s bezárkózott a szobájába.

Nevezzük szobának, ámbár inkább czellának kellene mondanunk. Nem volt benne egyéb, csak egy tábori ágy, néhány szekrény, két nádszék, egy csomó fóliáns, meg egy íróasztal. Különös díszképpen egy Szent Vazul-kép szerepelt.

A fő-prokurátor leült íróasztalához és dolgozni kezdett. Egyik apró betű a másik után sorakozott, de minél többen voltak, annál lassabban kezdtek sorakozni. Valami bágyadtságot érzett.

A két heti lázas munka, a sok böjt és a lelki izgalom kezdte megboszulni magát.

Egyszerre ernyedten hullott alá mind a két karja. Tolla a földre esett; s zaklatott fejében nem talált egyebet, csak az utoljára leírt szavakat.

Elfáradt; végképpen elfáradt.

Vagy egy félóráig hevert a székén mozdulatlanul. Gondolatai teljesen elhomályosodtak; szeme lecsukódott.

Gyakran megtörtént, hogy ott aludt el a székén. De most nem az álom környékezte.

Hirtelen fölvetette a szemét, s a ki ebben a pillanatban látja, nem ismert volna rá. Tekintete, mely máskor szűrő volt, mint egy aczéltör, tévedezővé és lázassá változott át; a két kis savószínű szem valami különös meleg fényben égett.

Majd gyors elhatározással fölkel, s íróasztalának egyik rejtett fiókjából egy csomag kulcsot keresett elő. Aztán kinyitotta az egyik szekrényét, s onnan igen különös tárgyakat szedett elő. Parókát, álszakállat, tisztí egyenruhát, egy nagy köpenyt, kardot és revolvereket.

Átöltözött.

Ha a fiatal czárné látta volna! A fő-prokurátor ebben a perczen tökéletesen olyan volt, mint egy vézna tizenegy éves fiú. Gondosan borotvált arcza teljessé tehetné volna a csalódást; egyes-egyedül szürkülő haja árulta el, hogy ez a nyomorult kis test egy nagyon, nagyon öreg fiúé...

Mikor elkészült ál-öltözetével, eloltotta gyertyáját, becsukta az ablak-táblákat, az ajtóhoz ment, s nesztelenül, vigyázva, félre tolta a reteszt. Majd kinyitotta az ajtót; egy kicsit hallgatózott, bezárta a szobáját s aztán kisurrant.

A fő-prokurátor meglegedett egy czellával is, de gondoskodott róla, hogy őrizetlen kijárása legyen.

II.

A palotából épp ily nagy vigyázattal sompolygott ki. Egy darabig gyalog ment, aztán egy elhagyott helyen, kocsira ült. De erről is leszállt, s kétszer változtatott kocsit, míg végre a város legkülső részének egy sötét, piszkos, nappal is néptelen utcájába ért.

Az utca sarkától ismét gyalog folytatta útját. Miután előbb óvatosan körültekintett, nem követi-e valaki, egy ócska, gyanus külsejű, egyemeletes ház előtt állapodott meg. Kulcsa volt a kapuhoz; pár percz alatt fenn volt az első emeleten.

A lakás ajtaját is egy magával hozott kulccsal nyitotta ki. A szobában világos volt, mintha mindig várták volna.

Ebben az első szobában nem volt egy lélek sem. De a szomszéd helyiségből gyermekzsivaj hallatszott ki.

A fő-prokurátor nem ment egyenest oda, a honnan a lárma hallatszott, hanem egy benyilóba lépett, s itt egyenruháját egy másik jelmezzel cserélte föl.

Ez a jelmez még különösebb volt, mint az első. A fő-prokurátor, mikor felöltözött, szakasztott olyan volt, mint egy iskolás fiú. Rövid zeke s hátulgombolós nadrág volt rajta, mely csak a térdéig ért s harisnyákban végződött; fejére vörös pántlikás szalmakalapot tett s nyakába táskát akasztott, olyat, a minőt az iskolás fiúk viselnek.

Igy felöltözvén, besietett ama szobába, a honnan a hangok hallatszottak.

Nagy, világos terem volt, melyben egy sereg gyerek nyüzsgött, zsivajgott - mindnyájan nyolcz-tíz évesek lehettek - egy szép, kövér asszony körül, a ki úgy ült közöttük, mint egy kotlós tyúk a csirkéi között. Ez az asszony nem lehetett több húsz-huszonkét évesnél. Pompás teremtés volt, a kin csak úgy feszült a ruha; a Bőség meg az Egészség istenasszonyát festették ilyennek. Gyönyörű, buja, szőke haja igazán méltó volt rá, hogy vászonra tegyék, a két nevető kék szemmel - csak fiatal anyákon látni ezt az édes tekintetet - a szabályos, kis orrocskával, s a picziny, kissé duzzadt, vérvörös ajkakkal. De a nyaka és a válla meg éppen valóságos csoda volt.

És pedig olyan csoda, a melyben nem volt semmi titokzatos. Fiatal anyák nem szoktak így öltözni. A karja és a válla fedetlen volt, annyira fedetlen, mintha bálba készült volna.

Mikor a fő-prokurátor belépett, a gyerekek nagy lármával fogadták:

- Fedor! Itt van Fedor!

A fiatal asszony pedig mosolyogva köszöntötte:

- Megjöttél az iskolából, Fedor?

- Igen, anyuska.

Fedor oda szaladt a szép asszonyhoz s kezet csókolt neki. Aztán lehajította a táskáját s a terített asztalhoz ült, a hol már várta a vacsora. Fedor mohón evett, s mikor lenyelte az utolsó falatot, oda rohant a czimboráihoz, a kik már hívták:

- Fedor, egyél gyorsan, s aztán gyere játszani.

Az újon érkezett nem sokáig kérette magát; csakhamar maga is részt vett a játékban. A gyerekek összefogóztak Fedorral, s keringelni kezdtek a szobában:

- Körbe, körbe, körbe járjatok...

Fedor is velök énekelt:

- Körbe, körbe, körbe járjatok...

De a jó egyetértés nem tartott sokáig. Az egyik gyerek felkiáltott:

- Anyuska! Fedor rossz! Verje meg Fedort!

Egy kis lány sírva panaszkodott:

- Fedor megcsípett! Anyuska, verje meg Fedort!

- Ejnye te, haszontalan kölyök! - haragudott a szép asszony s előkereste a virgácsot. A virgács inkább seprűhöz hasonlított.

Megfogta Fedornak a fülét s elverte. A gyerekek boldogan kiáltoztak:

- Ugy kell Fedornak! Fedor rossz volt! Csak verje meg, anyuska, verje meg!

Fedor jajgatott, de nem menekülhetett a büntetés elől. Mikor megkapta, a mit érdemelt, duzzogva a sarokba bujt és csendesen pityergett.

- Rossz kölyök! - zsémbelt a fiatal asszony. - Máskor viseld magadat becsületesen!

De nemsokára kegyelmet kapott. A fiatal asszony kiküldte a szobából a gyerekeket, s megczirógatta Fedor arcát.

- No, ne sirj! Azért én szeretlek, ha rossz vagy is. Hanem máskor viseld magadat szépen, a ne bántsd a testvéreidet.

Fedor azonban tovább is sirdogált, s az öklével törülgette a könnyeit.

A fiatal asszony már megbánta a heveskedését. Magához vonta Fedort, s az ölébe vette; aztán valami dajka-nótát énekelt neki, hogy elaltassa.

Fedor elaludt.

III.

Másnap délután a fő-prokurátor tovább dolgozott ünnepi beszédén. És a következőket írta:

... »A pogány költő azt mondta, hogy minden asszony rossz, minden férfi hitvány, s még sincs fenségesebb dolog, mint a szerelem, e két rosszaságnak az ölelkezése. Így beszél a pogány. Én pedig azt mondom nektek: Igaz, minden ember gyarló. Mindnyájan bűnök között élünk. De a gyarló emberben van egy fenséges dolog, a mi részese nyomorúságainak, és a mi nem vész el vele. Ez a fenséges dolog: az eszme. Ha az eszmének éltek, a végtelen irgalmasság el fogja nézni hibáitokat!«

TÉL.

I.

A gróf éppen a játékteremben volt, mikor a kezébe adták a telegrammot. Ki se bontotta mindjárt, csak azután, mikor látta, hogy veszített. Mikor a croupier beseperte zsákmányát, a gróf feltépte a pecsétet és elolvasta a messziről érkezett hírt.

A telegrammot Gerlay báróné küldötte; az az asszony, a ki valamikor az ő felesége volt. Ezt tudatta vele:

Vilma leányunk az éjjel meghalt. Péntek délután temetjük.

Gerlayné.

Mint a kit hirtelen pofon vágnak, vagy torkon ragadnak, letepernek és mellbe rugnak: egy váratlan, durva ütésnek a fájdalmát érezte. Azt, hogy a testéhez valaha hozzá nyúlhatnak, Barcsay gróf lehetetlennek tartotta; arra az eshetőségre, hogy a leánya előbb halhat meg, mint ő, még eddig nem gondolt soha.

Fölállt és a papírt eltette a kabátja zsebébe.

- Csak nem megy el, kedves gróf, a mikor ennyit veszít?!... - kérdezte egy hölgy, a kinek előbb a nyereségéből egy-egy aranyat adott.

A gróf nem felelt. Már meg se látta azt a hölgyecskét, a kinek a tekintete rákapaszkodott.

Csak egy halottas kocsit látott maga előtt, ott, a hol a szomszéd játékasztalt tudta. Egy halottas kocsit, melyre éppen most emelték rá az érczkoporsót. Láthatatlan emberek egyik koszorút a másik után rakták a koporsóra, s a nehéz szagú virágokból, nagy sötétzöld levelekből és fekete, vörös, viola színű szalagokból font temetési dísz elborította Szent Mihály szekerét. Az érczbuták azonban kivillantak a szalagok közül:

ÉLT 33 ÉVET.

Kiment a játék-ház igazgatósági szobájába s megszólított egy tisztviselőt:

- Egy vasúti menetrendet kérek.

Bele telt egy pár perc, a míg a könyvet előkerítették, de ez a késedelem nem tette türelmetlenné. Egy kis leányra gondolt, egy három esztendő, fehér ruhás kis teremtesre, a ki az ölében ül és együgyűségeket kérdez tőle: »Mondd, papa, az oroszán nem fél az elefánttól?« A két nagy kék szem tele van kíváncsisággal. Ő belemosolyog ebbe a végtelen kékségbe; tudja, hogy: ez a menyország... Milyen régen volt ez!...

Szinte megriadt, a mikor feléje nyujtották a könyvet.

- Vagy úgy?... Igen... Köszönöm.

Nem volt könnyű dolog megtalálni a kellő vasúti összeköttetéseket: a Rivierától az erdélyi havasokig. Végre kiszámította, hogy ha azonnal indul, még csütörtök este Marosvárott lehet. Alighanem gondoltak rá, hogy a temetésen ő is ott akar lenni.

Hosszú, nagyon hosszú idő óta egyéb figyelemben nem is részesítették. Még csak azt se tudatták vele, hogy a leánya halálos beteg. Pedig hosszasan kellett szenvednie. Több mint hat hete egy sor se érkezett tőle, s utolsó levelében már írta, hogy gyakran betegeskedik. Akkor ügyet se vetett erre a mondatra. Egy pár odavetett szóból ki gondolna mindjárt a halálra?!

Az se tűnt fel neki, hogy nem kapott levelet. Eléggé ritkán írtak egymásnak; még jó, ha minden két-három hónapban. Már régen bele törődött abba, a mi eleinte igen elszomorította, s a mi ellen mégse tehetett semmit, hogy a leánya lassankint idegenné lett hozzá, vagy legalább is jobban húzott azokhoz, a kik között élt, mint hozzá, az atyjához. Sőt, mikor utóljára találkozott, úgy rémlett neki, hogy maga is a félig idegen ember hideg, bíráló tekintetével nézi az édes gyermekét. Bántotta a hanghordozása, mely egyik anyai nagynénjére emlékeztette; észre vette, hogy nagyon megfonnyadt, mióta utólszor látta; s nem tudta elutasítani magától azt a megfigyelést, hogy leányának a viselkedése nem egyszer azokat a kellemetlen, vénülő grófkisasszonyokat juttatja eszébe, a kikkel ő, az elkényeztetett gavallér, csak kénytelenségből szokott szóba állani.

De ki tehetett róla, ha szeretetők, a melylyel egymás iránt voltak, az évek folytán hűvösebbre vált?! A leány, szegény, semmiesetre. A szeretet egyik életető eleme: a megszokás, - mennyire ragaszkodott a mostoha testvéreihez! - s az, hogy »távol a szemtől, távol a szívtől« természeti törvény. Hogyne vált volna viszonyuk hidegebbé, hogyne szokott volna el tőle az idegenben hagyott gyermek, mikor ő maga is tapasztalta ezt a természeti törvényt, ő maga is, a ki nem a családi élet szűk körében, hanem örökön idegenek között élt, ő maga is, pedig hát van-e erősebb kapocs annál, a mely az apát egyetlen gyermekéhez fűzi?!

És szemben a soha többé helyre nem hozhatóval, marczangoló lelkipurdalást érzett. Mintha a mesebeli kút vizében egyszerre megpillantotta volna életének egész ürességét és haszontalanságát. Két hazajáró lélek szállongott körülötte: a megölt idő és az elárult kötelesség kísértetei.

- Atyja voltam-e csakugyan? - piszkálta friss sebét, mialatt a parkban az indulás óráját várta. - Kicsi kora óta csak elvéve láttam. A míg a zárdában volt, meg-meglátogattam hetenkint; azontúl ritkábban, egyre ritkábban. Persze apró ajándékokat vettem neki, mint egy keresztapa... De szereztem-e neki valaha egy igazi tartós örömet? Vele volt-e a gondolatom, ő volt-e az életem célja? Nem éltem vele, még csak képzeletben sem; érzéseimen mások osztakoztak. És még könnytelen szemmel tudtam nézni a hervadását! Volt szemem meglátni, hogy vannak, a kik fiatalabbak, üdébbek, vonzóbbak! De hát ártatlan voltam-e benne, hogy el kellett hervadnia?! Hogy élete örömtelen volt, hogy áldozatául esett a mi marakodásunknak?! Vajjon ártatlan voltam-e benne, hogy soha sem ment férjhez?! Ki tudja, ha rendes családi életben nő fel, nem élne-e ma is, nem volna-e boldog feleség és anya?! És én, az apja, a ki beledobtam ebbe a hitvány életbe, mely neki csak házi kötelességekből, önmegtartóztatásból és keserűségekből állott, olyan kevésbé tettem életemnek a részesévé, hogy most, mikor talán először, feléje irányítom minden gondolatomat, nem látom tisztán arcát és alakját, nem emlékszem, hogy milyen ruhában volt s hogyan volt fészülködve, a mikor utóljára láttam, nem emlékszem rá annyira, a mennyire egy futó viszonyára emlékszik az ember, nem emlékszem az utolsó szavaira, se nevetésének a zengésére, s nem látom a távolból, hogy milyen a koporsóban!

De ismét megjelent előtte, mint piczi leány, a mint a térdén ül s ránéz a két nagy kék szemével, a melyek tekintete csupa kérdés. Ó, ezt az arczocskát már elevenen látja, mintha csak le kellene hajolnia az összecsücsörített kis szájhoz!... És - egyedül járt az esthomályban - a könny végre kicsordult a szeméből.

II.

Az expressz már rég kirobogott az örök tavasz honából, s az utazó még egyre vívódott az elűzhetetlen kísértetekkel. Egyedül volt a vasúti kocsiszakaszban; odakint mindent eltakart az éj.

Mintha leróhatna ezzel valamit abból, a mivel most már örökre adósa maradt halott gyermekének, vagy mintha ekképpen valamelyest kárpótolhatná magát a mulasztásért, hogy az eliramlott évekből csak órákat töltött vele: erőttette az emlékezetét, hogy eszébe jussanak a régi dolgok és újabb - találkozásai. Gondolatát visszakényszerítette a múltba, hogy újra átélje a már-már elfelejtett gyötrelmes pillanatok, hogy sorra megemlékezzék mindama szenvedésekről, a melyeket valaha szegény gyermeküknek okoztak, ő meg az az asszony. Szándékosan kínozza magát, mint a ki vezekelni akar.

És rendre eszébe jutott a sok szomorú jelenet. A rettenetes óra, mikor az az örült asszony el akarta hagyni a házát, s az őrizetlenül hagyott kis teremtes egy ingecskében, mezitláb szaladt le a lépcsőn az anyja után. A kínos jelenetek, a melyek során, hogy elragadják egymástól a gyermeket, ide-oda ránczigálták szegényt. A megrendítő pillanat, mikor a gyermeknek választania kellett volna közöttük, s felelet helyett zokogva borult egy cselédre. És a többi. A sok elválás, búcsú, meg a többi örület, a melylyel mind az ő kis szívét facsargatták.

Ó, az az asszony! A buta makacsságával! Mindent ez okozott, mindent ez tett tönkre, mindent ez ölt meg, ez a buta makacsság!

Igaz, az első hibát ő követte el, de nem tett e meg mindent, hogy jóvátegye a hibát?! Egy más asszonynyal semmi se történik; jó férje lett volna neki, mert akkor még szeretettel gondolt rá, s jó apja lehetett volna a gyermekének. De ennek az asszonynak a konokságával szemben tehetetlen volt. Évekig adta próbáját, hogy méltó a bocsánatra - hiába. S még ő beszélt szeretetről, szerelemről, kötelességekről, az ostoba!

És végül lassankint elvonta tőle gyermekének a szívét is. Úgy, hogy ez már utoljára úgy gondolhatott az édes apjára, mint egy kellemes viselkedésű jó ismerősre, a kinek a hibáit elnézéssel kell megítélni. A mostoha apja bizonyosan közelebb állott hozzá. A mosolya, a gyöngédsége, a figyelme ezé volt. Tőle pedig észrevétlenül elidegenedett. A mi érzést meg kellett volna osztania a szülei között, az asszony kaparta magához.

Mindent elvett tőle, mindentől megfosztotta, a buta makacsságával! Ez tette, egyedül ez, hogy most már az ő szíve is, mely egykor tele volt szeretettel és gyöngédséggel, olyan, mint az a fekete, kopár táj odakünn.

S a régóta elcsitult indulat még egyszer újra fellobogott benne. A gróf, hatvan évének ellenére, eléggé fiatal ember maradt. Azt mondták róla, hogy festi a haját és a szakállát. De a lépése is olyan volt, mint egy negyven-negyvenöt éves emberé.

Bölcsen élt s az idegeit nem viselték meg se a kor, se a kicsapongások, még a bajok sem, a melyekben bőven volt része. Hidegvérét példának emlegették; a szeme olyan volt, mint egy indiáné, a keze soha se reszketett. Nem is emlékezett rá, hogy valaha ilyen izgatott lett volna.

Az út nagyobbik részét végig sétálta a vasúti kocsi folyosóján. Időnkint átment az étkező-kocsiba, megivott egy pohár cognac-ot, meg visszajött, hogy mozogjon. A fáradtság néha leteperte, de aludni nem tudott. Szíttá egyik szivart a másik után, és szeretne volna, ha valakit megölhet.

Mire Marosvárra megérkezett, ismét esteledett. Onnan a hidasi kastély kocsin jó három óra. Persze nem ilyenkor, télvíz időn. Mikor kiszállt a vasúti kocsiból, megborzongott a fagyos hidegtől. Az éj fekete volt, s a szél a szeméhe söpörte a havat.

A pályaudvaron a fiatal Gerlay Tamás jött elébe.

- Engem vársz? - kérdezte a gróf.

- Téged. Az út szinte járhatatlan, idegen lovakkal soha se érkeznel meg.

Felültek a szánba, s a székelő kocsis közéje vágott a kis hegyi lovaknak.

Jó darabig hallgattak. Végre is a gróf szólalt meg először:

- Mi baja volt?

- Azt hiszem, az orvosok sincsenek tisztában vele. Tífusz vagy meningitisz. A míg azt hitték, hogy megmenthetik, azt mondták, hogy tífusz, mikor látták, hogy meghal, azt, hogy: meningitisz.

- Igen, ha nem tudnak semmit, akkor meningitist szoktak emlegetni - szólt a gróf, hogy valakit okolhasson. - És miképpen történt, hogy nem tudatok értesíteni?

- Eleinte senki se képzelte, hogy olyan komoly a baj. Még vagy tíz napja is csak tífuszos lázról volt szó. Végig magánál volt, s mikor le kellett feküdnie, azt kívánta, hogy ne írjunk neked. Nem akart nyugtalanítani; csekélységnek hitte a baját. S mi nem akartuk megijeszteni azzal, hogy mégis haza hívunk.

- Sokat szenvedett?

- Talán a legutolsó két napon; előbb nem. De nem tudom. Akkor már csak az anyja volt vele, s azzal most nem lehet beszélni. Még nem mozdult el mellőle.

Megint elhallgattak. Egy óra múlva ismét a gróf szólalt meg először:

- A báró jobban van-e?

- Az már nem ember. Nem hinném, hogy elviszi a tavaszig. Csak ül és néz maga elé, egy pontra, a hol nincs semmi. Ha szólunk hozzá: »Nem akarsz valamit, Berczi bácsi?« - bólint és morog valamit, de rendesen nem lehet érteni, hogy mit mond. Különben soha se kíván semmit. Megmondtuk neki, hogy szegény Vilma meghalt: bólintott és tovább is csak nézett maga elé.

- Hát a gyermekei?

- Azok kétségbe vannak esve. Az igaz, hogy olyan testvért mint ő volt... mintha nem is csak testvérük, hanem anyjuk lett volna!

A szél vadul sívított s a hegyek közül tompa moraj hallatszott.

- Félek - szólt a fiatal ember - hogy a temetésre nagyon rossz időnk lesz. Erre mifelénk, téli időn, a vihar a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, de a mikor ilyen soká készülődik, többnyire kitombolja magát.

Az út nagyon sokáig tartott. Éjfél is elmúlt s még egyre igyekeztek. Végre kibontakozott a messzeségből a kastély fekete tömbje. A gróf eldobta a szivarját.

Még abba is jó idő telt bele, míg a szán elérte a sötétlő épületet, megkerülte a kastély jobb szárnyát, s megállapodott a homlokzat előtt. A gróf felnézett. Az emeleten világos ablakokat látott: ott van!...

III.

Gerlay báróné, mióta a leánya meghalt, folyton virrasztott és imádkozott. A halálban is látni akarta jó gyermekét, a míg csak lehet, szívéhez ölelni legalább a tekintetével, a míg örökre el nem rejti előle a koporsófödél.

Az orvos figyelmeztette, hogy ne sokat csókolgassa a halottat. Azzal a daczczal, a melyben mintha valami vigasztalást, valami titkos örömet találnának a gyászoló szívek, minden perczben megszegte ezt a tilalmat, mint a ki nemcsak lelki szükségnek, hanem egyszersmind isteni parancsnak engedelmeskedik. Jól esett szembeszállnia a halállal.

A mostoha fia, egy tizennyolcz esztendőös szívбайos legényke, erőnek erejével el akarta vinni a halott közeléből. Elküldte a fiút, s maradt. Csak akkor ment át a szomszéd szobába, a mikor már azt hitte, hogy leroskad.

De vissza-visszatért, értelmetlenségeket suddogni a halottnak. Halkan szólt hozzá, mintha titka volna vele; a másik szobából, a hol suddogó alakok jártak-keltek, csak egy-egy szavát lehetett hallani. Mintha panaszkodott volna a halottnak.

Valaki megérintette a vállát; megint a fiú volt.

- Anyám - szólt a mostoha gyermek - a gróf van itt!... megjött...

- Igen, jöhet mindjárt.

Fénytelen szemében valami meglepetés-féle tükröződött.

Tehát mégis eljött! Tehát mégis csak abba hagyta a fűzértánczot, hogy egy utolsó pillantást vessen halott gyermekére!

Kiment a halottas szobából, hogy helyet engedjen a grófnak: az szembe jött vele s egy fejhajtással üdvözölte. Mindössze egy pillantással felelt; ugyanezzel a tekintettel fogadta előbb az idegenek részvétét.

Nem szólt egyikük sem, talán nem is látták, csak éppen tudták egymást. A gróf belépett a halottas szobába, a báróné leült és várta, míg az a másik elmegy onnan.

Tamás meg a legfiatalabb Gerlay ott maradtak mellette. De érezték, hogy itt is fölöslegeseek. Pár pillanat multán, mialatt szótlanul állottak a báróné körül, a ki merőn nézett maga elé a földre, egy tekintetet váltva kimentek a szobából.

A báróné nem moccan. Elmult tiz percz, egy negyedóra, s a másik nem jött vissza. Ekkor az öreg asszonyban felébredt a féltékenység. Nem, nem fogja visszarabolni tőle a halottat!

Fölkelt s oda ment a fekete drapériás, nyitott ajtóhoz. A gróf még most is ott állott a halott fejénél. Meg-megmozduló, kiterjesztett jobbkarját látva, mely hol az ölelés mozdulatára készült, hol bátortalanul hanyatlott le, azt hitte volna az ember, hogy körülkarolni, megsimogatni szeretné a halottat, de fél, hogy ez az érintés szenvedést okozhat neki. Arcza, mintha bocsánatot esdekelt volna; a tekintete azt mondta:

- Bocsásd meg, hogy életet adtam neked! Hogy szenvedésre kárhoztattalak! Hogy megcsaltalak a másvilággal!... Bocsáss meg nekem!

A báróné nem tűrhette, hogy elvegyék tőle a halottját.

Idegenkedett ugyan attól a gondolattól, hogy ismét együtt legyen ezzel az emberrel, hogy szóljon hozzá, s szavára felelnie kellessen: de mégis elszánta magát. Ott csak neki vannak jogai, másnak senkinek!... Bement s megállt a ravatal tulsó oldalán. A gróf felegyenesedett.

A halottas szobát csak a ravatal gyertyái világították be. Ez a sok égő, füstölő gyertya, a növénydísz és a sok virág nehéz szaga, meg a falakat és a padlózatot elborító fekete posztóból szerte szállongó por fojtóvá, kábítóvá tették a szoba levegőjét.

De mit bánták ők azt!

- Köszönöm, hogy eljött! - szólalt meg végre a báróné, a gyászolók halk, suttogó hangján, mely mintha attól tartana, hogy fölkelti a halottat. - Megérdemelte öntől!...

A gróf, a türelmetlenség egy mozdulatával, mintha közbe akart volna vágni. Talán ezt kívánta mondani: »Csak nem gondolja, hogy elmaradok a gyermekem temetéséről?!... Csak nem gondolja, hogy ha mi ketten idegenné váltunk egymáshoz, idegenné lettem ő hozzá is?! Van lelke így szólni hozzám, az apához?!...«

De a báróné folytatta:

- Utoljára is csak önre gondolt. Kevéssel azelőtt, hogy elvesztette az eszméletét, megfogadtatta velem, hogy átadok önnek egy kis amulettet: egy Mária érmet, vékony lánczocskával. Kicsi kora óta viselte ezt az ereklyét; soha se vált meg tőle, mert ön hozta neki Lourdesből, egy nagy betegsége után. Kéri, hogy ezentúl viselje ön, mert azt óhajtja, hogy gyakran jusson eszébe ő is és mindaz, a mire ő tisztelettel gondolt... Ez volt az utolsó kívánsága.

- Hogyan? - szólta a gróf ijedten, mintha hirtelen új csapás környékeznél - csak nem tudta, hogy nagyon rosszul van... hogy meg kell halnia?!

- De tudta.

- Elárulták előtte?

- Megmondtam neki.

A gróf keze ökölbe szorult, s szemében láng csapott fel, mint ha húsz évvel megifjodott volna.

- De hát megőrült ön?!... Hisz a könyörületes idegen is eltakarni igyekszik a haldokló elől a halál rémképeit, és ön, az anyja, megmondta neki!...

- Az én drága gyermekem keresztény leány volt! - felelt a báróné, büszkén szegve fel öszülő fejét. - Keresztény módra kellett Isten előtt megjelennie: minden földi salaktól menten, imára kulcsolt kézzel. Fehér ruhában, tisztán, mint a hattyú, lépett volna az oltár elé: Isten színe előtt is legszebb ruhájában akart megjelenni.

- Eh! - szólta a gróf, az indulattól remegve, de visszafojtva a harag hangját - neki nem volt mit leimádkoznia! S ha önnek tartozása volt az Istennel szemben, a mért elhagyta a vallását, vezekelt volna másképpen, s ne azzal, hogy áldozatul mutatja be haldokló gyermekének utolsó pihenését, utolsó nyugodt óráját!...

- Én lelkemben hű maradtam a vallásomhoz - felelt a báróné - csak egy törvényes kívánságnak tettem eleget, a mikor forma szerint más vallásra tértem. S ha vétkeztem vele: Isten majd ítélni fog fölöttem! De bárki a szememre vetheti ezt, csak ön nem, ön, a ki... A ki nagyon jól tudja, hogy én új frigyemben nem a boldogságot kerestem, hanem az oltalmat gyermekemnek! Míg ön a bűn után futott, én egy idős embernek nyújtottam a kezem, nem, hogy az ön példáját kövessem, hanem, hogy anyja legyek e jó ember gyermekeinek, s hogy apát adjak a magaménak, a ki az ön oltalmára már nem számíthatott!

- De hát ki tette lehetetlenné, hogy gyermekünknek meg legyen a természetes oltalma, ha nem ön, a rögeszméivel, az oktalanságával, a szívtelenségével?! Ön tele jajveszékelte a világot az én megbocsáthatatlan bűnömmel: legyen, hibát követtem el, megengedem. Olyan hibát, a melyet minden férfi elkövet, értse meg egyszer: minden férfi!...

- Ne beszéljünk ilyen hitványságokról a gyermekünk koporsója előtt!

- Ön ezek miatt a hitványságok miatt tönkre tette az életünket, s hogy a magunkét, az hagyján, de az övét is!...

- Én tettem tönkre az ő életét?! Én?!

- Igenis ön! Mi várhat arra a gyermekre, a ki olyan családi élet, olyan viszálykodások, olyan hányattatások közepette nő fel, a minőket ön idézett elő bűnös ridegségével! Elismerem a hibámat. Megcsaltam önt, s hogy megcsaltam, talán ön maga volt az oka... De mi volt az én hibám az ön lelketlenségéhez képest! Nem követtem-e el mindent, hogy jóvá tegyem a hibámat?! Esztendőkön át kérleltem önt, könyörögtem vissza családi életünket, igyekeztem megengesztelni olyan életmóddal, a minőt azelőtt követelt... De önnek nem volt szíve. S mert a törvény az ön bocsánatot nem ismerő, rideg jogának adott igazat: elvette tőlem a gyermekemet!

- Ön maga tékozolta el a hozzá való jogát, mikor szét tépte a köztünk lévő családi köteléket! A mit ön elkövetett: az nem hiba volt, a hogy ön nevezi: a hibát helyre lehet hozni, de a mit ön elkövetett, az a galádság volt, a megmásíthatatlan, a jóvátehetetlen!

- S még most se látja be, hogy micsoda oktalanságnak áldozta fel az életünket?! A mi előtt most állunk, ez, ez a jóvátehetetlen!

- És engem okol érte! Mert hiszen el kellett volna felejtenem, észre se kellett volna vennem azt a csekély, szóra se érdemes hitványságot! Persze, hogy mit szenvedtem ön miatt, az már olyan régen volt, hogy talán nem is igaz! Az asszony szenvedjen, sírjon, alázkodjék meg, tűrjön; hiszen azért asszony! Neked is erre kellett volna születned, szegény gyermekem! Hanem erre az én lelkiismeretem azt mondja: nem igaz, nem igaz, nem igaz! És nincs feleség, ha érdemes erre a névre, a ki a galádságot meg tudja bocsátani! A ki nem rongy, az csak egyszer tud szeretni, és csak azt, a ki méltó hozzá, a meddig méltó hozzá! Minden igazi asszony így gondolkozik, értse meg: minden igazi asszony! Mit tettem én arról, a minek történnie kellett?! Ön apránként fecsérte el a boldogságot, én egyszerre vesztettem el: nem lehetett több közünk egymáshoz!

- Mily nyomtalanul repült el az idő az ön szívének üressége felett! Még ma is csak az önzésén át látja az életet? Soha se jutott eszébe, hogy ez a női büszkeség csak: lelketlenség, a testiekhez, a hitványságokhoz való ragaszkodás? Legyen igaza - s bocsássa meg az Isten - hogy a férfinak nem bocsátott meg, nem tudott megbocsátani. De ha ön keresztény nő, ha van lelke: Istenhez emelkedni, s szíve: szeretni az embert, a másik szerencsétlen, nyomorult, bűnös embert: minden poklok ellenére ragaszkodnia kellett volna, ha nem a férfihoz, hát az emberhez, s ha még ehhez sem, úgy a gyermeke atyjához! Mily balgaságok miatt kellett szenvednünk, s mily balgaságok miatt kellett szenvednie neki, az ártatlannak, a vérünkből való vérnek, életünk folytatásának, a kit áldozatunkká tettünk!... De ön sohase fogja megtudni, hogy csak egy erény van: a szeretet, s egy kötelesség: a bocsánat. Hiszen ön oly gonosz tudott lenni, hogy miután megfosztott a gyermekemtől, lassankint elidegenítette, elfordította tőlem a szívét!...

- Ön beszél így, ön?! Mialatt ön virágról-virágra csapongott, én atyjának tiszteletére tanítottam őt; mialatt ön kalandornők között osztotta meg az életét, én arra szoktattam, hogy imádkozzék önért, mert ön tengeren jár; mialatt ön elpredálta vagyonát, idejét, képességeit, szívét, lelkét, a mije csak volt, s mindenütt járt, csak ott nem, a hol ő volt: én virrasztottam fölötte és rettegtem miatta!... Félistennek tartotta önt, s ön azt se tudta, hogy él-e, hal-e?

- Azzal vádol, a mi a szerencsétlenségem volt? Arczomba vágja azt a nyomorúságot, a melynek ön volt az okozója? Ó, mint illik ez önhez! Örökre elválasztott attól, a ki mindenem volt, kínessá tette ennek a kedves, édes jó teremtnének a gyermekéveit, örömtelenné, szomorúvá az ifjúságát, hogy végül rémessé tegye még a halála óráját is!... Ó, miért is kellett önt megismernem!...

Szavuk egyre élesebbé vált, már majdnem hangosan vitatkoztak.

- Én tettem kínessá a gyermekéveit?! - lihegett a báróné - én tettem rémessé a halála óráját?!...

Ebben a pillanatban a gróf, a ki egészen közel állott a ravatalhoz, az izgatottság egy önkéntelen mozdulatával, véletlenül feldöntött egy nagy álló gyertyatartót. Lehajolt és fölemelte.

Mintha egy árnyék emelkedett volna felfelé.

A báróné iszonyatosat sikoltott.

- Mi az? Mi baja?

Ha hirtelen fel nem fogja, összeroskad.

- Nem látta?... - hörgött s a rémülettől lecsukta a szemét. - Felült a koporsóban!... s összetett kézzel kért... mint kicsi korában... hogy ne bántsuk egymást!...

A gróf önkéntelenül oda pillantott. Szép csöndesen aludt az.

Ó, ha csak egy percze életre tudná kelteni!

* * *

A báróné annyira rosszul lett, hogy ki kellett vezetni a halottas szobából. A kimerültség és a folytonos izgatottság végre leverték a lábáról: ágyba kellett fektetni.

A gróf is lement a szobájába, hogy egy kissé lecsillapodjék. Csak ekkor vette észre, a mit már előbb is hallhatott volna, hogy odakünn javában tombol a vihar. Az a ritka, de hatalmas téli vihar, a mely csak itt, a havasok között, mutatja meg igazán a foga fehérét.

Kinyitotta az ablakot, hogy egy kis friss levegőt szivjon.

Az orkán fékevesztetten dühöngött a hegyek közt. Mintha valahonnan a fellegek közül óriási ágyúk ostromolták volna a földet. A szél vadul süvöltözött, s a kastély előtt a kopasz fák kétségbeesett koldusokhoz hasonlóan rázták sovány karjaikat.

TÖBB SZERELMET!

A regényíró reggeli félkilencztől tizenegyig nyargalt jobbra-balra, hogy végre mégis csak lealkudjon az adójából huszonöt forintot. Mindenki érthetőnek fogja találni, hogy a hol megjelent, kivétel nélkül a pokolba kívánták. Az adó őrei többnyire nyílt és őszinte lelkek, de vannak közöttük diplomataik is. Az utóbbiak, mellőzve a szokásos gorombaságokat, nyájasan figyelmeztették, hogy bizonyára rendkívül igaza van, de hogy ezt illetékes helyen mutathassa ki, jó lesz, ha átsétál a város másik végére. Mivel pedig az adót Budapesten sok részletben gondozzák, a takarékos regényírónak kétszer kellett bejárnia a főváros területét: egyszer toronylépésben, s másodszor lóugrás szerint.

Valahol az adó egyik őrnagya, a ki beszélgető kedvében volt, megkérdezte tőle:

- Ugyan kérem, ki fizessen adót, ha még az urak se akarnak adót fizetni? Az író urakat értem, a kik egyszerűen leülnek az íróasztalhoz, hamarosan papírra teszik, a mi éppen eszökbe jut, s ezzel rengeteget keresnek! Éppen most olvasom az ujságban, hogy uraságod ide s tova a legdivatosabb regényírók közé tartozik...

- Ide s tova, kérem, ide s tova!... A hangsúly az »ide s tová«-n van, nem a »divat«-on. A bíráló azt akarta mondani, hogy ide s tova vén számár vagyok, s még most se találok baleket, a ki elolvassa a regényeimet.

- Ön túlságosan szerény. Magam is többször olvastam becses nevét. Nagy Ferencz, ugy-e?

- Nagy Ferdinánd.

- Nekem mindegy. Elég az hozzá, hogy magam is ismerem önt hírből, pedig én sohase olvasok könyvet, az ujságot elolvasni is alig érek rá. Nos, egy divatos regényíró, a ki fütyölve szerez százakat...

- A »divat« nálunk annyit tesz, hogy a divatos regényíró könyvéből ötven példánnyal többet adnak el, mint a kiadó remélte. Ez nem ok rá, hogy száz forinttal emeljék az adómat.

Ez a párbeszéd a város különböző pontjain több változatban ismétlődött, de csodálatosképpen nem maradt minden eredmény nélkül, s a regényíró még délelőtt eljuthatott a képviselőházba.

Itt nem sokáig időzött. Pár perczig beszélgetett a folyosón, felment a karzatra, hogy megmutassa magát, egy szóval: »csoportosult«, hogy úgy lássék, mintha ott töltötte volna a félnapot. De délben már a szerkesztőségben volt; tudta, hogy a megírni való, a mai nap cikk-tárgya legalább is másfél óra óta vár rá odabenn.

X. miniszter költségvetéséről kellett írnia, mert ezt kezdték tárgyalni, a mikor eljött a képviselőházból. Leült, s egy óra alatt kifejtette, hogy X. miniszter tulajdonképpen világító toronynak született; ha ezt a nagy férfiút felállítanák egy oszlopra a Barátok terén, Temesvárig és Dévényig minden gázlámpa fölöslegessé válnék. A vezércikk tele volt színes hasonlattal, mely mind a népszerű minisztert ünnepelte.

- Remélem - szólt magában - az undok állat most az egyszer meg lesz elégedve; s nem fogja követelni a szerkesztőtől, hogy csapjon el, mert hüvösen írok róla.

Fél kettő lehetett, mire megérkezett az Epreskert-utczába. A felesége nyitotta ki az ajtót.

- No, hogy vannak a gyerekek? - kérdezte Nagy Ferdinánd.

A felesége nem felelt, csak vállat vont. Rá nézett, s látta, hogy az asszony szeme vörös a sírástól.

Megijedt, s türelmetlenül kérdezte:

- Rosszabbul van valamelyik?

- Nem, egyformán vannak - felelt az asszony vontatottan, egy kicsit tüntetően kerülve az ura tekintetét.

- Mi baja magának?

- Semmi.

Olyan volt, mint a pongyolaság nemtője, a ki fáradtan csüggesztette le nagy, nehéz szárnyait.

Most már a férj vont vállat.

- A kövér nő - szólt magában - megint dühöng valamiért. Hát csak dühöngjön!

S bement megnézni a kis betegeket.

Először a kertre nyíló szobába lépett be, a hol a két számárhurutos leányka éppen veszekedett. Ezek már túl voltak a nagyján, fent járhattak és köhöghettek, a mennyit akartak, senki se ügyelt rájuk.

Nagy Ferdinánd az ölébe vette a kisebbiket, rávette, hogy kössön békét a másikkal, a ki a mamájához hasonlított, megvárta két-három rohamnak a végét, aztán átment a dolgozó szobájába. Ott tetőtől talpig átöltözött, s miután egészen más emberré vált, benyitott a vöröshimlősökhöz.

Azok már várták.

- Jó, hogy jössz apám - szólt a család legifjabb csemetéje, egy nagyfejű kis fiú, a kiért Nagy Ferdinánd oda adta volna az egész világot.

- Gyere, vakard meg a hátamat!

Szegénykének lekötötték a kezét, mert folyton vakarózott volna.

Nagy Ferdinánd úgy tett, mintha engedelmeskednék a parancsnak, de az erősebbek szokása szerint voltaképpen csak kijátszotta a gyengébbiket.

- Az arcomat is vakard meg - rendelkezett a kis fiú. - De jól vakard meg, és maradj itt, mert azt akarom, hogy sokszor megvakard.

- Ohó, azt nem lehet.

- Miért nem lehet, ha én úgy akarom?

- Azért nem, mert akkor olyan leszel, mint egy kéményseprő.

Hosszas alkudozás után végre kiegyeztek egy eleven fa-lóban.

Egy kicsit megnyugodva sétált vissza az ebédlőbe. A sok betegség mind a legrendesebben folyik le; délelőtt a nyargalásai közben hiába izgatta magát.

A máskor oly hangos ebédlő mostanában nagyon is kietlennek tűnt fel előtte, de fáradt volt és éhes.

A kövér nő olyan arccsal fogadta, a milyennel az algériai képeken látható fásult rabszolganők várják a gyűlölt gazda parancsát. Ebben a pillanatban minta lehetett volna a tökéletes *Lemondás* szobrához.

- Lehet ebédelni!

E két szónál több nem hagyta el húsos - még üde - ajkait. Az ételhez hozzá se nyúlt, ellenben mindig talált magának dolgot, s hangtalanul járt-kelt a szobában, mint valami kísértet. Lehetetlen volt észre nem venni, hogy: felszolgál és szenved.

- Mi baja? - idegeskedett Nagy Ferdinánd.

- Semmi - rebegte a szenvedő hitves, összerezzenve, mintha álmából riadt volna fel.

Nagy Ferdinánd egy perczig idegesen dobolt ujjaival az asztalon, de aztán egy nagyot nyelt. Még nevetett is magában; tetszett neki az a gondolat, hogy milyen szigorú férj tud lenni, ha egyszer hozzáfog.

- És még a fecsegő asszonyokról szoktak élczelődni! - dúlt-fült magában. - Hát van-e olyan vízeszű fehércseléd, a kinek a locsogása ne volna kellemetesebb, mint ez a mérges, rossz-akaratú, tüntető, konok hallgatás?!

De az asszonyi önuralom se tarthat örökkön; a vértanúk erejével visszafojtott fájdalomnak is ki kell fakadnia. S a kövér nő nem birta tovább. Mialatt Nagy Ferdinánd látszólag nyugodtan szürcsölte a fekete kávéját, fölkelte s egy sokrét összehajtott levelet vett ki a zsebéből, hogy aztán szó nélkül odadobja a férje elé.

- Mi az? - rettent meg Nagy Ferdinánd. - Számla?

Nem, levél volt, még pedig igen hizelgő tartalmú levél. S a regényíró fogcsikorgatva olvasta:

»Miért nem ír? Ha látni nem akar, miért nem ír legalább egy pár jó szót, egy pár biztató szót? Nem, ön nem lehet olyan szívtelen, mint a milyennek mutatja magát! Szeméből, nemességtől és fensőbbiségtől sugárzó, szép, kék szeméből világfájdalom és ember-szeretet olvasható ki... Nem, ön nem lehet kegyetlen ahhoz, a kinek nincs más vágya, mint az ön szavát lesve megfélejtkezni az egész világról! Ha tudná, milyen egyedül vagyok! Senki se ért meg, senki se szeret igazán!... Legyen nagylelkű! Csak egy jó szót! Csak legalább egy jó szót!

Stella.«

- Úgy kell! - morogta Nagy Ferdinánd dühösen. - Minek bontja fel a leveleimet!

A kövér nőből kitört a görcsös zokogás.

- Hazugság volt! - kiáltott fel, drámai mozdulattal borulva az asztalra. - Hazugság volt minden, minden!...

- Édesem, ne ingereljen! - szólt Nagy Ferdinánd a francia színművekből ismert fagyos hangon, látható iparkodással, hogy a mennyire lehet, türtőztesse magát. Ne ingereljen és gondolja meg, hogy ebben az állapotban halálos vétek ilyen számárságokkal izgatnia magát! Látta, ha Károlyka sokkal idegesebb, mint a többi, az egyenesen a maga bűne. Akkor is a fejébe vett valamit, már nem tudom micsoda ostobaságot, s előre agyonsírta ennek a gyerekek az egészségét!

- Hazugság volt! - ismételte a kövér nő, újra oda vágva könyökét az asztalhoz. - Hazugság volt minden, minden!...

És hullott a könnye, mint a záporosó.

- Teringettét! - pattant fel Nagy Ferdinánd, az asztalra ütvé - ez a hét gyerek, hogy ne mondjam: nyolcz gyerek csak nem hazugság?!... Ezek valóságok, hála Istennek, és jobb lesz, hogy ha utánok néz, és nem bosszant engemet tovább!...

A kövér nő főlegyenesedett.

- Tehát megvallja? - kérdezte gonoszát jósló hangon.

Arcza elsötétedett, s két kezét az asztalra támasztva, merőn nézett Nagy Ferdinánd szemébe.

- Mit vallok meg? - álmélkodott a regényíró.

- Hogy viszonya van ezzel a rongygyal, ezzel a cseléddel?!...

- Eh! - szólt a hiúságában sértődött férj - egyelőre maga épp oly kevésbé tudja, mint én, hogy cseléd-e, a ki ezt a levelet írta. Nem is hinném; a kivételesen jó helyesírás inkább nagyon is művelt nőre vall, a ki tudja, a mit maga nem tud, hogy a »fensőbbiséget« nem lehet két *n*-el és egy *b*-vel írni...

- Jól van - kiáltott fel a kövér nő - most már tudom, a mit tudni akartam, s még ebben az órában elhagyom ezt a házat! Ha úgy tetszik, még ma ide hozhatja azt a személyt, s aztán írhatják a fensőbbiségét annyi *b*-vel, a hánynyal akarják!

- Micsoda? - pattant fel elszörnyülködve Nagy Ferdinánd - még ma itt hagyja ezt a házat? Hát a gyerekek?

A kövér nő most már végig feküdt az asztalon, s olyan keservesen kezdett sírni, hogy Nagy Ferdinánd jónak látta hangot változtatni.

- Ugyan, édesem, legyen esze! Hát nem mondtam már százszor, hogy fogalmam sincs róla, ki írja ezeket a buta leveleket?! A multkor már megnyugodott...

- Hazugság! - sírt a kövér nő. - Megcsalt! Hazudott! A milyen igaz, hogy az isten lát minket, olyan igaz, hogy megcsalt! A levélben benne van, hogy látták egymást!

- Ő láthatott engem, de nekem sejtelmem sincs róla, hogy ki ő és merre van hazája. Mondtam már, hogy minden íróhoz érkeznek e fajta levelek. Vannak asszonyok, a kik unalmukban, kínjukban kinéznek maguknak egy-egy ismertebb alakot, hogy legalább levélben szerelmeskedhessenek valakivel, s ha alkalmas médiumra találhatnak, elfirkálnak évekig a nélkül...

- Hazugság! Hazugság! Egy szó se igaz belőle. Ha úgy volna, akkor... Mért nem írta meg neki, hogy magának gyermekei vannak, hogy magával nem lehet kezdeni, mert maga szereti a feleségét... Mért nem írta meg neki?

- Mért nem írtam meg neki? - dühöngött a regényíró. - Mert ez a lúd, ez a dunna-lúd, ez az albatrosz sohase írta meg a lakása címét! Feleletet akar, de nem volt annyi esze, hogy megírja: hová feleljek!

- Ezt annak mondja, a ki elhiszi! Nem írja meg a lakása címét, mert maga ezt úgy is tudja. De mit is felelek a hazugságaira?! Mért kap ettől három-négy levelet, talán többet is? Mért nem kapott ilyen leveleket azelőtt soha?

- Kaptam, csak hogy a többieknek volt eszük, s a szerkesztőségbe címezték a leveleiket.

- Ahá, és maga felelt rájuk, ugy-e? Itthon pedig ártatlan képeket vágott. Istenem, hányszor csalhatott meg, hányszor! Különben nekem már mindegy!

- Nekem is mindegy! - szólt a regényíró és visszament a dolgozó szobájába, csak azért, hogy becsaphassa az ajtót.

Az asztalán a *Bia-Torbágyi Harsona* egy számát találta. A czimszalag írott betűi elárulták, hogy nem a kiadóhivatal, hanem egy figyelmes jóakarója kedveskedett ezzel a küldeménynyel.

A hogy kibontotta az újságot, mindjárt megpillantotta az őt érdeklő cikket. Egy udvarias kéz megjelölte kék czeruzával; okvetetlenül rá kellett akadnia.

A kék czeruzás közlemény Nagy Ferdinánd legújabb regényét bírálta.

A névtelen szerző alaposan megrostálta e munkát, s rövid, de szilaj elmefuttatása végén oda lyukadt ki, hogy Nagy Ferdinánd úrban se erkölcs, se hazafiasság. Ez az »úr« ugyanis munkájában egy székel leányt szerepeltet, a kit lélekvásárlók elvisznek Konstantinápolyba; a bíráló kifejtette, hogy magyar nő nem tesz ilyet, s a ki a magyar nőket ilyen ráfogással illeti, az nem magyar író, hanem kificzamodott elméjű, romlott gondolkozású, férges lelkű kozmopolita.

- A műtész úr kissé szigorú - vélte Nagy Ferdinánd - de azzal a gyöngéd figyelmével, hogy megrovását eljuttatta hozzám, mégis csak lekötelezett. Így legalább tudom, hogy Bia-Torbágyon fényes nappal nem lehet megjelennem. De a tárcza, a tárcza!... Azt hiszem, egy kicsit elkéstem.

Megnézte az óráját. A hű eszköz egy negyed négyet mutatott, de nem lehetett bizonyosan tudni, hogy a hű eszköz, szokása szerint, nem téved-e? Vén, bohém óra volt, mely már régen letett a pontosságról; hol késett, hol sietett, a szerint, a mint el-el szórakozott, vagy nagy buzgalommal látott neki, hogy helyre hozza az elmulasztottat.

- Ha egy negyed négyet mutat - tanakodott Nagy Ferdinánd - akkor lehet, hogy csak három negyed három van, de az is lehet, hogy három negyed négy. Vegyük a középárányost, s tegyük fel, hogy csakugyan egy negyed négy az idő. Szóval, sietnünk kell.

Megnézhetne volna valamelyik fali órát is, de nem akarta felköltetni a gyerekeket. Azok most alighanem alusznak.

- Igaz, hisz még azt se tudom, hogy miről írom a tárczát! Ujabb öt percnyi késés!

Persze egész nap nem ért rá erre gondolni, s ha az embernek csak öt percze van a keresgélésre, akkor rendesen nem talál semmit. Meg kellett vallania magának, hogy nem igen foglalkoztatja egyéb gondolat, csak az, hogy a házbéres hónapok jobbra a legkeservebbek. Erről nem lehet tárczát írni.

De addig szivattyúzta az agyvelejét, míg végre valami gondolatféle csillant fel előtte.

Kezébe vette a tollat és írni kezdett.

Még tíz sort se rázott ki a kabátja ujjából, mikor a konyha felől éles és szapora kiáltások hatoltak be hozzá. Más azt hitte volna, hogy valakit meg akarnak ölni, de Nagy Ferdinánd tudta, hogy csak a felesége veszekszik a cseléddel. Az asszony hatalmas fűgákat vágott a szolgáló fejéhez, a cseléd diskánt hangon felelt, s a fioritúrák, a melyekkel védelmét cifrázta, becsületére váltak volna bármely koloratúr-énekesnőnek.

- A szokott zene! - sóhajtott Nagy Ferdinánd s tovább írt.

A szokott zene ez egyszer tovább tartott, mint rendesen. A kövér nő szerelmi bánatában tolvajlással vádolta a cselédet, s a méltatlanul megtámadott a fűriák erélyével védte a becsületét.

Nagy Ferdinánd letette a tollat és elábrándozott.

- S ha meggondolom, hogy ez a vége minden gyönyörű regénynek! Hogy az édes május, a holdfényes éjszakák, a csolnakázás Como taván, mind, mind ide vezetnek! Hogy Rómeó erre vágyódott, s jobban, mint a menyei üdvösségre! Hogy, mindent összevéve, még ez a legjobb

sors, mely egy szerelmes embert érhet! Szerelem? Csakugyan van szerelem a világon? Vagy az egész csak mind a két nembeli idegbajos fiatalok egymást bolondító, tudatos hazugsága?!...

Ebben a pillanatban, mintha tanuságtételre hívták volna, megszólalt a harmadik emeleten lakó, ismeretlen czimbalomjátékos:

Ob ich dich liebe,
Frage die Sterne...

A harmadik emelet ismeretlen lakója nyitott ablak előtt czimbalmozott, hogy mások is hallhassák. Fáradhatatlan volt, mint egy kovács, s könnyörtelen, mint maga a halál.

- Ha a pokolban igazság vár ránk - andalgott Nagy Ferdinánd - úgy ennek a művésznak a hátán egy tréfás ördög tüzes czimbalomverővel fogja eljátszani az én nótámat, azt, hogy: »Így jár, a ki mindig czimbalmozik, a míg a temetőbe nem viszik!« És ő akkor épp úgy fog hörögni, s épp oly hasztalan, mint én most: »Már elég! Már elég!...« De hol is hagytam el?

Mikor aztán megtalálta a fonalat, egy másik hangszer is beleszólt a koncertbe. A sípláda, a mely ilyenkor mindennap megjelent a szomszéd udvarban, ama kert mögött, a hová a regényíró ablakai nyíltak.

- No, hála istennek! - kiáltott fel Nagy Ferdinánd elégedetten. - Most legalább tudom, hogy négy óra. Ez pontosabb, mint az én órám.

A sípládás embert nem érdekelte és nem zavarta a czimbalomjáték; viszont a czimbalmos se hagyta magát. A kövér nő nem törődött se az egyikkel, se a másikkal; zenéltek tovább, egyszerre, mind a hárman.

Lassankint mégis csak elunták. Előbb a bánatos nő, majd a pontos sípládás, végül a czimbalom művésze. A tárcza is elkészült valahogyan.

Nagy Ferdinándot egy cseppet sem aggasztotta, hogy vajjon az így készült írásműben gyönyörűsége lesz-e az olvasónak? Mialatt a szerkesztőség szolgálja, a ki a regényíró előszobájában szokta kialudni magát, sietve vitte az értékes irományt rendeltetése helyére, a költő végigfeküdt a kanapéján, s átadta magát annak a mélységes gondolatlanságnak, a melyre minden földi dolog közül a legjobban áhítozott.

A viláért nem tudta volna megmondani, hogy mit írt; ez egy kicsit mulattatta, aztán nem gondolt semmivel.

De pár percz múlva bekopogtattak hozzá.

- Itt vannak a *Magyar Lélektől* a regény-folytatásért.

- Csak várjon az az ember.

- Egy czédulát is hozott.

Megnézte a czédulát. Ez volt rajta:

»Kedves Barátom! A regényed nagyszerű, de valóságos művelődés-történet. Több szerelmet az istenért, több szerelmet! Szerelem kell a népnek. Híved: a szerkesztő.«

- Úgy? - szólt hangosan, bár senki se hallotta. - Ha csak az kell, azzal szolgálhatok. Velem lehet beszélni.

A regény, melyen dolgozott, ügyes utánzása volt a híres és népszerű *Quo Vadis*nak. Ettől csak abban különbözött, hogy nem Néró, hanem Diokleczián korát elevenítette meg, de egyébként meg volt benne a pogány ifjú és a keresztény leány, a medveerejű ember, a sok vér, minden.

- Hol is hagytam el?

Ott hagyta el, hogy a hősnőt már éppen ki akarták végezni, s a pogány ifjút a keresztény szűz e vértanú halála nyerte volna meg az új vallásnak.

Leült és egyet fordított a dolgon.

- A leányban feltámad a vér. Nem tud ellenállani; tüzes szerelmi kettős. Az örök pogányság diadala; de már késő, rosszul értesült közegek mégis kivégzik. Az ifjú nem tud nélküle élni; kereszténynek adja ki magát, csak azért, hogy őt is megöljék. Ez nem valószínű ugyan, de ha ez kell a népnek, nekem mindegy.

Leszántott a papírra vagy háromszáz sornyi tüzes szerelmet, s aztán átadta a munkáját annak, a ki várta. Végre igazán megpihenhetett.

- Csak azt szeretném tudni - tűnődött, mialatt átvonult az ebédlőbe, s a vacsoráját várva, az esti ujságot nézegette - hogy ki fogyasztja el azt a nagy halom érzelmességét, a mit a szerkesztők nap-nap után kiköltetnek velünk? Kinek hazudjuk össze ezt a temérdek szerelmet? Scholcz úrnak, a háziuramnak? Nem gondolnám. Ha őt, esztendőök hosszú során át efféle dolgok foglalkoztatták volna, most aligha építtetné a nyolczadik házat. Vagy tán Varjas úrnak kell ez a sok szerelem, az alattam lakó tevékeny fűszeresnek? Nem hiszem, hogy őt a szerelem különösebben érdekelné, hogy ráérne naphosszat epedni, vagy hogy éjszakánkint megszöknék hazulról, gitárt akasztván a nyakába. És ha nem neki költünk, se a hozzá hasonlóknak; kinek a kedvéért érzünk ennyit, kinek szeretünk, álmodunk ilyen szaporán, kiló, sőt métermázsa számra? Majnay Alfonz vagy Kövály Hugó bankigazgató uraknak? Ha ezek a tehetős polgárok, a kik bizonyára gyámolíthatnák az irodalmat, más iratok helyett inkább a mi regényeinket lapozgatnák, félek, igen szomorú napok virradnának az amúgy is gyöngélkedő pénzpiacra. Ki fogyasztja hát el érzelmességünk bőséges termését? Tudom, hogy vannak szomorú öregkisasszonyok, a kik, elég balgatagul, ezeregyéjszakai kincseknek képzelik a szerelmet, s azt hiszik, hogy a szerelem a földolog a világon, mivel épp ebből nem jutott nekik. Tudom azt is, hogy vannak eszelős ifjak, a kik az élet legfőbb javát: az ifjúságot, a vagyonszerzés igazi idejét elpocsékolják egy kis szerelmeskedésért, a mint mások elpocsékolják egy kis kártyázásért, biliárdozás- vagy más oktalanságért. De vajjon ezek a sajnálatraméltó vén leányok és könnyelmű ifjak hordanák össze azt a temérdek négy krajczárt, a mi nekünk házbérre, húsrá, patikára és szivarra kell? Érthetetlen. Hát persze szerelem nélkül az embernek nem lehetnek gyermekei; a szerelem kis sz-el, ez magától értetődik. De a szerelem nagy Sz-el!... Ki találta ki ezt az ostobaságot?!

A vacsora nem oszlathatta el Nagy Ferdinánd rossz kedvét. Az ételek hidegek voltak, a hangulat fagyos. A kövér nő úgy imbolygott fel s alá, mint egy mártír; mintha a *Szentek életéből* vágták volna ki, szinte lesugárzott róla az emberfölötti szenvedés, s az áhítatos vágy egy másik, jobb világ után. Sajnos, a kövér nőknek a mártíromság nem áll jól.

- A számárhurutos ruhámat! - szólalt meg végre a regényíró, lenyelvén az utolsó falatot.

Megint kétszer kellett ruhát váltania, hogy valamennyi gyermekét megnézhesse. Zuhanyt hasonlóképpen kétszer használt; a haját és a bajuszát alaposan beszappanozta. Ez elég sokáig tartott, de rendben találta őket.

Mialatt sorra ölelgette valamennyit, idegessége elmúlt. Egy kicsit el is érzékenyedett. Eszébe jutott, hogy voltaképpen igen rideg és szeretetlen volt az asszony irányában. Pedig az, szegény, nem tehet róla, hogy az urának olyan sokféle baja, bosszúsága van. Több esze lehetne ugyan, de a legoktalanabb féltés is valamelyes szeretetből ered. Végre is békében kell élniök, s

az asszonyi méltóságérzet joggal kívánja, hogy a közeledést a férfi kezdje. Nem szabad elaludnia, a míg ki nem békülnek.

Megvárta, a míg az egész ház elalszik, s aztán keresztül sompolygott az ebédlőn, mely az asszony szobájába nyílt.

Az ajtót zárva találta. Elmosolyodott, egy kicsit habozott is, de mégis csak kopogtatott.

A kövér nő, úgy látszik, várta ezt az elégtételt.

- Soha többé!... - szolt ki az elszántság félre nem ismerhető, éles, metsző hangján. A szó nem jelentett semmit, de a hang kizárt minden megalkuvást.

- Hát bánom is én!... - epéskedett Nagy Ferdinánd, de elnyelte a mérgét s szótlanul vonult vissza, mint azok az elődei, a kik egykoron »ujból fölkerelkedének s Merseburgnál újra megveretének«. - Legyen úgy, a hogy akarod. A *Vasgyárost* játszod nekem? Hát csak játszszad! Bennem nem fogsz Derblay Fülöpöt! Nem szeretlek, de nem is törlek meg! Majd meglátjuk, hogy a komédiát melyikünk unja meg előbb?

Ezt a messziről társalgásnak tetsző magánbeszédet már csak a fekvőhelyén fejezte be. A fekvőhely nem volt éppen kényelmes. Úgy rendezkedtek, hogy míg a gyerekek meg nem gyógyulnak, Nagy Ferdinánd a kanapéján alszik, hogy éjszaka megosszák az ápolás gondját. Az asszony a helyén marad, a számárhurutos lánykák közelében; a férj pedig a dolgozószobájában lesz örállomáson, hogy tüstént meghallja, ha valamelyik kis vöröshimlős felébred.

De azért behallatszott hozzá amazoknak a köhögése is. A szomszédban a kis nagyfejű, a ki még nem volt egészen láztalan, halkán nyögöcsélt; bizonytalán csak álmában, a melyet nem szabad megzavarni.

Sokáig nem birt elaludni. Végre elszunnyadt, de pár percz múlva felriadt egy rettenetes hangra. Kábultságában is tisztán hallotta, hogy valahol a halál kutyája ugat.

Melyik kis ágy felől jött ez a száraz, iszonyú köhögés? Észbe kapott. Nem, nem a gyerekek. Csak a szegény rokon, a ki a fürdőszobában alszik. Verejték lepte el a homlokát.

Hála istennek, csak a szegény rokon! Egy koldus öreg leány, terhe magamagának és az egész világnak. Biz az már nem sokáig fogja enni a kegyelemkenyeret. Az ősszel alighanem elviszi cselédkönyvét a mennyek országába, a hol okvetetlenül külön gondoskodnak azokról a szüzekről is, a kik nem tehetnek róla, hogy hajadonok maradtak.

Aztán elaludt.

És álmában - különös - Nagy Ferdinánd nemcsak mostani, kopott bőréből bujt ki, lelkében is megváltozott. Fiatal volt, fiatalabb, mint valaha, erős és gondtalan, szilaj és távol minden kicsinyességtől.

Azt álmodta, hogy sötét éjjel egy meredek szélén kellett végig mennie, a kedveséhez, a ki messze, messze, reszketve várta. De nem tartott tőle, hogy az örvénybe zuhan. Biztos léptekkel ment előre s csak egyre gondolt: a gyönyörre, melynek a reménysege is felforralta a véré. Egyszerre elveszett előle az út. A hegyfal járhatatlanná vált; köröskörül szakadék tátongott. Visszafordulni nem jutott eszébe. Míg tanakodott, mittevő legyen: nevetést hall a háta mögött. Egy fekete köpönyeges alak túszkölő fekete paripát vezetett feléje. »Nekem olyan lovacsám van - dúdolta a sötét alak - átugrik az minden árkon!« Csak ekkor látta, hogy a sötét alak: a csontváz; megismerte kaszájáról és pörge kalapjáról. De a kedveséhez akart menni; nem habozott tehát, hanem fölkapott a lóra. A fekete paripa egy szokelléssel túl volt a szakadékon, de ledobta lovasát s eltűnt a pokolba. Aztán föl kellett másznia egy toronyba;

majd háztetőkön sétált végig, végre megpillantotta kedvesét egy palota ablakában. Nem juthatott hozzá másképpen: kötélén ereszkedett le az ablakig. Ott már csak félkarral kapaszkodhatott a kötélbe; a jobb karjával kedvesét lopta ki az ablakból. Most már óvatosan ereszkedett lejjebb a kötélén; olyan szorosan karolta magához drága terhét, hogy teste szinte felitta magába azt a másik testet. Aztán felébredt.

Nincs az a nevetséges álom, melynek egy pillanatig utána ne bámulna az ember. Nagy Ferdinánd is bután nézett maga elé, mintha álmának az utolsó képét tovább láthatná, ha egy kicsit megerőlteti a szemét.

- Tessék! Azt mondják, hogy csak olyat álmodik az ember, a mit ébren is megtenne, ha rákerülne a sor. Ó, istenem!...

És mégis, a bolond álomnak valami olyan utóíze maradt, a minőt Nagy Ferdinánd már réges rég nem érzett.

- Bizony jobb volna így élni, folytonos életveszedelem között, de ember módra, mint: naphosszat túrni a földet, a mi állatnak való. Jobb volna nekivágni az őserdők veszedelmekkel, de gyönyörű titkokkal teli világának, mint járomban élni, verejtékezve, lealacsonyító életkeresésnek. Jobb volna óráról-órára a haláltól vívni ki az életet, mint tengődni, tovább szuszogni, s bujkálni az éhségtől, egy piszkos kis boltban, a hol áruba bocsátjuk, kizsákmányoljuk, kifacsarjuk, minduntalan meg-megalázzuk, elaljasítjuk, s minden rabszolgaságra felhasználjuk énünk legkülönb részét, azt a nyomorult, jobb sorsra érdemes valamit, a mit a tehetségünknek neveznek. Más élet ez, mint azé a galád kamaszé, a ki szeretőjét az utcára küldi?!...

Már nem tudott aludni.

- És abban az életben, abban a másik életben, mely oly keveseknek jut osztályrészül, csak-ugyan benne van a Szerelem is...

Igen, még gondolt rá néha-néha, titkon. Negyvennégy esztendő volt, emlékezett nagy boldogságokra, s már nagy ideje múlt, hogy valami ürességet érzett a szívében.

Azóta, hogy utolsó szerelme elpárolgott, nem törődött a nőekkel. Szőkék és barnák nem érdekelték, senki se érdekelt. Beérte sorsával, s hozzá szokott a kövér nőhöz, mint az oltárhoz a pap, a ki elvesztette hitét. A Stellákat észre se vette. Hű volt, de hűségében nem volt köszönet.

- Sohase fogok többé szeretni?!...

Álmának képe édes emlékeket rezdített meg lelkében. Az álombeli lány hasonlított valakihez, a ki már csak volt, de lehetetlen-e, hogy van valahol egy ifjú teremtés, a ki olyan, mint a kit álmában az imént egy pillanatig oly szorosan ölelt magához?...

Vajjon eljön-e még valaki?!...

- Apám!

Talpra ugrott.

- Apám, gyere ide, vakard meg a hátamat!

Oda sietett. A kis fiú szeméből kiment az álom; beszélgetni akart.

- Mondd, apám, ha én most megvakarom az arcomat, akkor később, a mikor megnövök, nem lehetek más, csak kéményseprő?...

Megvigasztalta, és társalgott vele, míg a gyerek újra elálmosodott.

- Ez a gyerek nem tetszik nekem - tűnődött aggodalmasan. - Csupa képzelődés és nagyon fél a haláltól. Tengeri fürdő kellene neki, még az idén, okvetetlenül. De honnan veszem a pénzt? Eh, két hónap alatt még megírhatok egy regényt; egy munkával több vagy kevesebb, az már mindegy. Megírom, a mit az álom juttatott eszembe, hová vezet, ha egy nyolcz gyerekes apa megbolondul, s beleszeret, mondjuk: egy gyermekleányba... Valami igen-igen szerelmes történetet kanyarintok belőle, mert hát szerelem kell a népnek. A tárgy, az ötlet nem valami új, a regény nem lesz éppen elsőrangú, meglehet az is, hogy híjjával lesz az erkölcsnek és a hazafiasságnak, de a fürdőköltség kitelik belőle.

AZ IGAZI.

I.

- Hortense!

Hortense felütötte a fejét Guy de Maupassantjából.

- Mama?

- Vedd föl a sötétszürke krepp ruhádat. Velem jössz.

- A szürke kreppben? Hová?

- Keresztatyád nagyon rosszul van. És nincs mellette senki, a huga sem. Illő, hogy legalább mi meglátogassuk az utolsó óráiban.

Először hallotta ezt a szót: »keresztatyád.« A családban mindenki csak Aurélnak hívta, ő is úgy szólította, hogy: Aurél.

- De hiszen a papa nincsen itthon?

- Egy okkal több, hogy mi menjünk el hozzá.

Hortense elgondolkozott.

- Kedves kis mama, aranyos kis mama, hagyj engem itthon. Vidd el Zsuzsikát.

- Ugyan miért, ha szabad kérdeznem?

Hortense elfordult. Nem akart találkozni anyjának a tekintetével, melynek érezte a perzselését. Mintha levetköztette volna ez a tekintet. Elpirult mélyen, és zavarában ostobaságokat kezdett dadogni:

- Félek a betegektől. Ideges vagyok. Nem tudom, mi bajom van. Rosszul érzem magam.

- Ne okoskodjál, hanem öltözzél át. Remélem, nem kell még egyszer mondanom.

Nem ellenkezett tovább. Tudta, hogy ha ez a szép, kövér, hideg asszony egyszer, kivételként, komolyan beszél, az pengő ércz, a melyet készpénznek tekinthet az angol bank is.

Engedelmeskedett. Hanem a piszkos, fekete gyanu, a melyről már azt hitte, hogy: volt, nincs, újra megmozdult a szíve fenekén.

Látta, hogy anyja néhány percczel előbb egy levelet kapott. Tehát hívták. Mért hívták s mért kell neki is ott lennie? És ki ez az ember, a kinek engedelmeskedik mindenki, ez a szép, kövér; hideg asszony is, a ki soha se engedelmeskedik senkinek?

A cselédek elejtett szavai, melyeket gyerekkorában hallott, újra zsibongani kezdtek a fejében. És látta keresztapját a családi asztalnál, anyjának a jobboldalán, estéről estére, a mint lassan, kimérten dobálta a szót szép, őszes bajusza alól, mialatt a többiek megilletődötten hallgatták, akár a kinyilatkoztatást.

De hát ki ez az ember?

Ó, tisztában volt a jelentőségével amott, a külső világban. Olvasott a politikai szerepléséről eleget; mindig érdekelte ez a tárgy. És hallotta a róla szóló rosszakaratú megjegyzéseket is. Egyszer, valamelyik fogadó estéjükön, Rátóthy Gyurka, az ismeretes képviselőházi fenegyerek, nem sejtve, hogy a házikisasszony is hallgatja, így árulta el egy ujságíró előtt a gondolatát:

- Ezt az egész Gáthy Aurélt mindössze az különbözteti meg a többi politikai közepszerűségtől, hogy nem kétszer, hanem négyszer vált inget naponként. Tiszta ember és tiszta kezű. De hisz ágyúból kellene kilőni, ha még tiszta kezű se volna! Ekkora vagyonnal!... Odafenn szeretik és bíznak benne, mert kifogástalan úriember. Ez igaz. Hanem az is bizonyos, hogy ezt a lompos Tóth Pált, a ki, ha megfürdik, bizonyosan keztyűt húz, hogy valamiképp meg ne mossa a kezét, az ő kemény tatár koponyájával, nem adnám száz ilyen skatulyából kihúzott államférfiért sem.

De ez csak azoknak az ítélete volt, a kik irigységből mindenkit kisebbitenek, lesajnálnak vagy vállon veregetnek; azoknak a legkevésbé se komoly embereknek az ítélete, a kik minden komoly dolgon csak csúfolódni tudnak. Az esti lapok másképp beszéltek Gáthy Aurélról. Kitűnő embernek mondták, a kinek a szava elhallatszik a legmagasabb körökbe is.

A képviselőház folyosóján szállongó pletyka azzal módosította ugyan ezt a közvéleményt, hogy Gáthy Aurél előtt semmi se szent, csak a tulajdon mértéktelen hiúsága, de ez a hiúság zárkózott volt, mint az ember maga, s éppenséggel nem csökkentette a Gáthy tekintélyét. Szó sincs róla, nagyon komoly és érdekes egyéniség volt ott a külső világban.

Otthon, az ő otthonukban, elég kellemes is, bár kissé hideg. Hortense soha se hallott tőle valami különösebb nyájasságot. »Jól van ön, Hortense?... Örülök rajta, hogy jól van« - ezek voltak a legfeltűnőbb ömlengései.

Egyébként jó czimbora volt, a ki, ha Párisban járt, pontosan elvégezte, a mit rábíztak. Az izlésére sokat lehetett adni. Hortense az öltözködés kérdéseiben mindig tőle kért tanácsot s a legnagyobb báli sikereit az ő utasításainak köszönhette.

De mért ült ez az északsarki ember örökkön náluk, a mióta Hortense csak emlékezett?! Mért volt neki az ő otthonukban külön karosszéke?! És mért volt a mama, ez az elmés, víg asszony, mindig hallgatag, a hányszor a sarkutazó úr összeránczolta a homlokát?!

És hogy meri ez az ember hivatni őket, ha a halálos ágyához is?! A mamát, ezt a kevély személyt, a ki olyan csípős tud lenni a papával szemben?! És őt, a ki megvet mindenkit a világon, legyen az bálozó liba vagy államférfi?!

Mialatt feltűzte a kalapját, bepillantott a tükörbe. Nagyon sápadt arcz nézett rá vissza.

- Megint olyan vagyok, mint egy zöld béka.

Szemrehányásokat tett magának az ostobaságáért.

- Milyen képzelődő, gyanakvó és hitvány vagyok, mióta az a nyomorult elhagyott!

Akkor azt hitte, hogy ez lesz az utolsó nagy fájdalma. Hogy ezután már minden mindegy lesz. Mi is következhetik még azután, mikor az embert a faképnél hagyja a vőlegénye, egy kis-asszonyért, a kinek véletlenül ötvenezer forinttal többje van, mint neki?!

És ime, az a nagy keserűség most már olyan kicsinyesnek tűnt fel előtte, mint a gyerekkori bánatai. Vajon mi fog még következni?

- Méltóságos asszony, a kocsni előállott.

II.

A múzeum-utczai kis palota mintha már lakatlan lett volna. Az ablaktáblák bezárva, a kis utcaajtó becsukva kulccsal. Csak az utcán elszórt szalma, mely felfogta a kocsik lármáját, jelezte, hogy odabenn még lakik valaki.

A csöngetésre Ferencz, az öreg komornyik, nyitott ajtót.

- Ó, méltóságos asszony, csakhogyt itt van!

- Tehát igazán semmi remény?

- Már csak órák vannak hátra. Vagy meglehet, csak perczek.

Mialatt keresztülmentek az előszobán, a szép szőke asszony azt súgta a lányának:

- Várj meg a fogadó teremben. Majd kijövök érted.

S eltűnt egy oldalajtón. Tudta a járást az idegen házban.

Hortense belépett a fogadó terembe. Ferencz, csak hogy kifejezze mélységes tiszteletét, előbbre húzott egy nagy karosszéket s oda állította az asztalka mellé, mely mögött egy széles ernyőjű álló lámpa világította meg a terem egyik sarkát. Közben elmondta, hogy a tanár urak éppen most vannak benn a kegyelmes urnál, de alighanem mindjárt eltávoznak, mert a műtétről, melyet meg akartak kísérelni, lemondottak.

Ferencz eltűnt s Hortense szétnézett a homályos teremben.

Fölkelt, hogy közelebből lássa a képeket. Egyszerre azt hitte, hogy meg kell fogóznia. Szédülést érzett, a rémület szédülését.

Pedig a széles, fekete keretből egy édes, bájos arc mosolygott rá vissza. Hanem ez az arc az ő arcza volt. Az ő szőke haja, a diószínű fény-fodrokkal, az ő víz-szinű, csodálkozó szeme, az ő szépen rajzolt kis orra, az ő félénken mosolygó, légies, finom ajka, a mely mintha csakis arra való volna, hogy kérdezzen. Ugyanaz az arc, a melyről egyszer valaki azt mondta, hogy egy bémésködő angyalé, a ki azonban egy angol képes újságból nézi a világot.

Az ő arcza a megszólamlásig s ez a kép még sem ő. Ötven-hatvan éve is lehet, hogy ezt a viseletet hordták, s a kép alján egy régóta halott mester neve piroslik.

Ferencz egy sok karú gyertyatartóval tért vissza, s kérdezetlenül is megmondta, hogy kit ábrázol a kép:

- A kegyelmes úr édes anyja, fiatal korában.

Egy szava sem volt a csodálatos hasonlatosságról.

- Egy kicsit hasonlítok hozzá, nem igaz?

- Ó, nagyon.

Mintha egészen természetesnek találta volna a dolgot.

Nem mert ránézni az öreg szolgára. Attól tartott, hogy a vén ember kiolvashatja a szeméből a gondolatát. Úgy tett, mintha a többi kép is érdekelné. De már nem látott semmit.

A szívében kavargó gyanu immár alakot öltött egy rettenetes mondatban. Ebben a mondatban, hogy: az az idegen úr, a ki odabenn haldoklik, az ő édesapja. Az igazi.

És nem arra gondolt, hogy ez az élet, a melyből az övé gyökerezett, íme, kialvóban: hanem csak arra, hogy az ő úri kis személye csak egy közönséges árulásnak a kelletlen, élő bizony-

sága. Hogy ő csak egy isten küldte emberke, a kinek a jövetele, meglehet, rettegéssel töltötte el az övéit, s a kinek senki se örült egy kijátszott férjen kívül! Hogy ő csak egy útszéli kakukfiók, a kinek már a létezése is igazságtalanság, s a kinek semmi egyebe a világon annál a szeretetnél, a melyet egy szegény, könnyenhívő, gyanútlan, agg embertől lop el!...

Megint egyedül volt. Belülről nem siettek érte. Mi történhetik ott, hogy így megfelejtkeztek róla? Ez már talán az agónia.

Egy könnycsepp se jött a szemébe erre a gondolatra.

- Milyen szívtelenné tettek! Milyen szívtelenné tettek!

III.

Egy negyedóra múlva megnyílt a jobboldali szárnyas ajtó. Az anyja állt ott s intett neki, hogy kövesse.

Utána támolgott. Keresztülmentek az összes utczaik termeken. Az utolsóánál anyja meghalkította a lépteit s vigyázva nyitotta ki egy udvari szobának az ajtaját.

A haldokló a szoba közepén feküdt, egy ottománon, szemben a kertre néző ablakkal, mely nyitva volt. Egy orvos és két betegápolónő forgolódtak körülötte. Hortense-t oda állították a lábához.

Ahogy belépett, a haldokló felnyitotta a szemét s úgy nézett a lányra, mint egy beteg hal. Aztán kihúzta a selyem-takaró alól hideg, nedves kezét, s feléje nyujtotta.

- Köszönöm, kedves Hortense, hogy eljött. Kérni akartam, hogy gondoljon rám jóakarattal. Ne felejtse el soha, hogy önt sokan szeretik...

Még mondani akart valamit, de a hangja elfult, s a keze lehanyatlott. Mintha valami szét akarta volna vetni a mellét. Előre bukott a párnájáról, s az egyik vörös-keresztes lány hozzá rohant.

A másik megfogta Hortense-t a kezénél s kivitte a szobából, vissza a nagy terembe.

- Megint a roham - szólt. - Sokkal hamarabb tért vissza, mint vártuk. De csak egy-két perczig szokott tartani. Ha elmúlik, majd visszajövök önért. Jobb, ha nem látja; az effélét nem felejt el az ember.

De nem jöttek vissza. Majdnem egy óráig várakozott hiába. Végre megjelent anyja a küszöbön, kissé sápadtabban, mint rendesen.

- Vége!

- Meghalt?!

- Meghalt.

Egy pillanatig hallgattak.

- Nem akarod - kérdezte Hortense - hogy egy miatyánkot mondjak el mellette?

- Ahogy a szíved kívánja.

Hortense megindult, aztán meglepetve fordult anyjához:

- Nem jössz velem?

- Nem. Megvárlak. Rosszul vagyok.

És ott maradt a nagy teremben. Ez a szép, kövér, hideg asszony nem szerette a kellemetlen izgalmakat; ha csak tehette, kikerülte azt, a mit senki se nézhet megindulás nélkül.

Hortense még egyszer végig ment a lakáson, melyet most látott először és utoljára, letérdelt a halott mellé, s elmondta a miatyánkját. Aztán fölkelte, megcsókolta a halott kezét és homlokát, s még egy pár érthetetlen szót suttogott neki. Aztán visszatért az anyjához.

- És neki sincs egy könnye sem! - szólt magában.

A kocsiban nem szóltak egymáshoz egy szót sem. Csak a mikor már befordultak az utcájukba, szólalt meg ismét az anyja:

- A papának nem szükség említened a dolgot. Majd elbeszélem neki én magam.

IV.

- De hát örült vagyok én?! Gyalázatos képzeletű, elvetemedett lélek, a mely csupa gyanu, bizalmatlanság és romlottság?! Sárgaságban szenvedő beteg, a ki sárgának látja az egész világot?!

Igen, úgy kell lennie. Lehetséges volna-e különben, hogy anyja látogatásokat tegyen, mialatt kiterítve fekszik az, a kit ő az apjának képzel?!

Bizonyosat akart tudni.

Emlékezett, hogy anyja egy vörös bársony szekrénykébe csukta be azt a bizonyos levelet. A szekrényke ott állt előtte. Vett egy papírvágót és felfeszítette a zárt.

- Gondoljon, a mit akar.

A levél ott volt legfelül. A borítékon semmi; belül ezek a plajbászszal írt, majdnem olvashatatlan szavak:

»Tévedtünk tegnap; ez az utólja. Nem hiszem, hogy megérjem az éjszakát. Kérem, jöjjön, s hozza magával Hortenset is.« Semmi aláírás.

Tehát ott volt előttevaló nap is, titokban.

- Nem, nem, mégsem vagyok örült, csak nagyon szerencsétlen!

De olyan bizonyítékot akart, a mely kizár minden kétséget. Megtalálta azt is. A szekrénykében egy kulcsot lelt, s egy órai keresgélés után fölfedezte azt a fiókot, a melyet ez a kulcs kinyitott. Kezében volt anyjának egész levelezése.

A legelső, a legrégebb levélből megtudta azt, a mit tudni akart:

... »Csókold meg helyettem is kis Hortense-unkat«...

- Kis Hortense-unkat! Kis Hortense-unkat! Az ő kis Hortense-ukat! Ó, nyomorúság!

Mikor az anyja haza jött, odavitte neki a kulcsot, s azt mondta:

- Ott akarok lenni a temetésen. Olvastam a leveleidet.

A szép, kövér asszony nem vesztette el a nyugalma. Nem jött az már zavarba soha.

- Annál jobb. Legalább okulni fogsz a példámon.

És elfordult a kakukfióktól.

V.

A reggeli lapok gyászkeretben hozták Gáthy Aurél halálának a hírét. Hortense végigolvasta a hosszú nekrológokat, s rajta volt, hogy lelke szüntelenül ezzel az emberrel foglalkozzék, a kiről csak akkor tudta meg, hogy minő kötelék fűzte hozzá, mikor immár elköltözik. Be akarta vésni emlékezetébe a hangját, az alakját, a legjelentéktelenebb mondásait is.

Ó, milyen kevésről tudott az emlékezete! »Jól van ön, Hortense?« - »Nagyon örülök rajta, hogy jól van.« - »Ne viselje, Hortense, azt a kalapot; ízléstelen.« - »Mit hozzak önnek Parisból, kis Hortense?«

Még azok voltak a leggyöngédebb szavai, a melyeket a halálos ágyán mondott neki. És ezek is hogy hangzottak! »Ne felejtse el, hogy önt sokan szeretik...« Mintha az lett volna e szavak mögött: »Mindig arra gondoljon, hogy önben az öt százados Gáthy-család kék vére folydogál!«...

Aztán hálátlansággal, lelketlenséggel vádolta magát. Ellágyult arra a gondolatra, mily rosszul eshetett neki, hogy soha se szólhatott hozzá, úgy, mint apa szól a leányához, csak mint egy házibarád, a kiről tudják, hogy az érzelgés nem természete. Azért mennyi mély érzés lakhatott benne! Azért bizonyára nagyon szerette őt, ha a szeretete néma volt is!

És erőltette az emlékezetét, hogy gyerekkorában, mikor nem ügyelt rá, mily elérzékenyült szemmel nézhetett rá ez az ember, az apja, az igazi?! Bizonyosan számtalanszor a térdére ültette és játszott vele. Bizonyosan sokszor megsimogatta a haját s megcsókolgatta az orcáját. Bizonyosan szeliden feddette meg, hogyha rossz volt, s ilyenformán szólhatott hozzá: »Édes kis Hortense, legyen jó, mert magát nagyon szeretik!« Mit is mondhatott volna egyebet, szegény?!

De nem emlékezett semmire!

És minél többet gondolt a gyerekkorára, annál gyakrabban jutott eszébe, akarata ellenére, az a másik, az a fehér szakállu idegen úr, a kinek mindig ragyog a szeme s mindig kitárul a két karja, ha őt látja, s a kinek a hangja most is a fülében cseng: »Drága kis Hortense-om!« Ó, arra már emlékezett, hogy ez mennyit szorongatta az ölében, mennyit játszott vele bujósdit, hányszor simogatta, csókolgatta! Ennek még a kabátja gombjaira is emlékezett. Ez bezzeg nem törődött vele, ha a szép, nyugodt mama nevette az áradozásaiért, s szidta, hogy kényezteti a gyerekeket! »Drága kis jószágom!«... »Aranyos kis pillangóm!«... »Édes kicsi lányom!« Mert ez a jószágos arczu, fehér szakállu ember nem tudta, nem sejti, hogy őt nyomorultul meglopták s hogy az »édes kicsi lányom« csak egy hitvány kakukfiók!

Hiába kereste régi emlékei között »az igazi«-t, mindig ezt a másikat találta meg helyette. Arra akart gondolni, hogy amaz milyen szép, délczeg gavallér volt, de minduntalan a gyerekszoba elevenedett meg előtte, s a gyerekszobában mindig ezt a másikat látta, a nehézkes járásut, a fehér szakállut. A gyerekszobáról eszébe jutott egy nagyon mulatságos est. A szép mama bálba ment. A négy gyereknek be volt kötve a torka; nem volt szabad a szobából még csak kikukkanni sem. A papa nem bízott a cselédekben s ott maradt velők. Medvét játszottak. A papa volt a medve, Hortense a medvetánczoltató, a többiek a közönség. Ekkor állott elő Hortense a legelső elmés mondásával. A mint a medve, nem valami félelmetesen dörögve, négykézláb fel s alá botorkált a szobában, kis gazdája megállt előtte s így szólt: »De papa, hisz te jeges medve vagy!« - »Mért?« - »Mert fehér a szakállad.« Ezt az emlékezetes ötletet a kis, de hálás közönség óriási derűtséggel fogadta. Hortense úgy örült ennek a sikernek, mint

később annak a hatásnak, melyet a családi körnél jóval nagyobb társaságokban a legszerencsésebb megjegyzéseivel, a legjobb ötleteivel ért el, - s a gyerekek még sokáig úgy hívták a papát, hogy: »Te kedves kis jeges medve!«

És a svábhegyi nagy vigasságok! A kirándulások a számárháton, meg a papa meséi, a melyeknek mindig elfelejtette a végét, a miért aztán kinevették. Ezeket a nagy mulatságokat egyszer egy kis ijedtség zavarta meg. Hortense leesett a hintáról. A papa, a ki a verandán fűrészelt, mikor látta, hogy a lánya elereszti az egyik kötelet s bukik, leugrott a verandáról és hozzá rohant. Hortense-nak nem esett baja, hanem a papának három hétig borogatni kellett a lábát.

Ez az ijedtség egy másikra s még nagyobbra emlékeztette, gyerekkora legnagyobb rémületére.

Akkor már tiz-tizenegy éves lehetett. Gyönyörű, verőfényes délelőtt Triesztből Miramaréba mentek csolnakon, ő, a papa, meg egy evezős-legény. Hirtelen szél kerekedett. A hullámok haragosan kezdték püfölni a csolnakot, az evezős-legény egyre sűrűbben nézegetett jobbra-balra s egyszerre egy kis habfodor becsapott a csolnakba. Hortense halálosan megrémült. A papa nevetett, de Hortense érezte, hogy apjának a karja erősebben szorítja magához. Mintha még most is érezte volna ennek a karnak a melegét... »Ó, papa, nagyon, nagyon félek!« Megsimogatta az orcáját és azt mondta: »Édes kis lányom, ha velem vagy a mamával vagy, ne félj te semmitől. Csak el ne mozdulj mellőlünk s mindig a szemünk előtt légy!« És nem félt többet, mintha az isten ült volna a csolnakban.

Majd megint egész kicsi leánynak látta magát, Berchtesgadenban, mikor megindultak a papával, a királyné virágát keresni. Találtak is eleget, de a fehér virágok mind szép magasan csücsültek, s Hortensenak mindig épp az kellett, a melyik a legmagasabban ült. »Papa, mászsz fel azért, a melyik ott fenn, fenn, egészen fenn van!« Már akkor is csak a legnehezebben elérhető kellett neki, s már akkor is nagy zsarnok tudott lenni. A hosszú, ősz ember nem sajnálta a fáradságot, s felmászott vagy húszszor, a hányszor, a kis lánya rendelte. A mama aztán összeszidta őket, mind a kettőjüket, mikor beállítottak hozzá, nagy diadallal. »Magának több esze lehetett volna.«

A kinek több esze lehetett volna, az mindig a papa volt.

Ő volt mindig, a kinek több esze lehetett volna, és ő volt, a ki ott volt mindenütt, a hová csak visszavitte az emlékezete. A multnak egész sereg derűs képe elevenedett meg Hortense előtt, és ezeknek a képeknek kivétel nélkül a nehézkes járású, hosszú, ősz szakállú »másik« volt a főalakja. Ő volt az, a ki nem riogatta el, mikor nagykomolyan kopogtatott a dolgozó szobája ajtaján: »Papa, hogyan kereszteljem el a szőke babámat?« - ő volt a titkos szállítója mindannak, a mit a mama haszontalanságoknak bélyegzett, s ő volt az örök védőügyvéd, mikor fegyelmi eljárások komor előjelei tették borússá a látóhatárt. És most is, csak őt találja itt, mikor elbujva kis szobájába, siratja azt, hogy született! Ezeken az apróságokon, a mik itt hevernek előtte, mindenütt az ő öreges írása: »Hortense-omnak«, »Hortense-omnak«, és megint csak »Hortense-omnak.«

Hortense-omnak! Ó, szegény ember, a ki nem is álmodod, hogy Hortense-od egy nyomorult tolvaj, a ki lopja a szeretettedet!

VI.

A gyászszertartást Hortense száraz szemmel nézte végig. Nagyon sokan voltak; ennyi ember előtt neki nem voltak könnyei.

Aztán megint bebújt a szobájába s nem akart kimozdulni onnan. Nem akart látni senkit, különösen azt nem, a ki szerencsére nem volt itthon. Remegett a gondolatra is, hogy előbb-utóbb hazaérkezik, s akkor majd a szemébe kell néznie, ugyanazzal a tekintettel, a melylyel azelőtt.

Csak egy hét multán érkezett haza; valami hivatalos tanácskozáson volt Berlinben. Hortense azon a délután szándékosan elment hazulról. Ezzel is nyert valami időt.

Mikor hazajöttek a Miss-szel, Zsuzsikát már egyedül találta a nagy ebédlőben. Zsuzsika valami angol regényt olvasott s közben-közben szép, rózsaszínű körmeit csiszorálta.

Azzal az ujsággal fogadta Hortense-t, hogy:

- A papa beteg.

Mintha a szíve megszűnt volna dobogni, annyira megrémült. Berohant hozzá a szobájába.

A fehér szakállú ember a kanapéján feküdt s egy hidegvizes zsebkendőt szorongatott a fején.

- Szent Isten, papa, mi bajod?

- Semmi, édes kis lányom, semmi. Átfáztam a vasúton és nagy náthát kaptam. Ennyi az egész.

Hortense melléje térdelt, csókkal borította az arcát, s a karjával átfonta a nyakát. Aztán suttogni kezdett hozzá:

- Papa, ne légy beteg, édes kis papa, ne légy beteg, mert... mert...

És a sírás, mely oly hosszú idő óta fojtogatta a torkát, kitört belőle. Ráborult az öreg ember keblére és zokogni kezdett keservesen.

- Édes kis lányom, kis Hortense-om, mi bajod, mi bánt?!...

De az csak zokogott tovább.

- No, mondd meg nekem... Megint az az ember, ugy-e?...

És megsimogatta a szőke fejet.

- Nem, nem az az ember. Minden ember. Gyűlölök mindenkit. Gyűlölöm az egész világot. Csak téged imádlak, édes drága jó apám!

CZIGÁNYOK.

Háromnegyed hat óra lehetett, a mikor Della Riva hazaérkezett. A körúton sorra nyitogatták a boltajtókat; a kapuban ujságkihordókkal találkozott, s az udvar szemtelenül világos volt, noha vizkereszt tájékán jártak.

Mialatt fölsietett az első emeletre, megdicsérte magát azért az ötletért, hogy a kocsiját a szomszéd ház előtt állíttatta meg. Pedig nem gondolta, hogy az idő már ilyen későre jár.

Lakásának ajtajához érve, Della Riva, a nagy tenor - a kinek páratlan hangját, tökéletes ének-művészetét és csodálatos színjátszó tehetségét Európa minden nagyvárosában magasztalással emlegették, az ifjú Siegfried, Tristan és Parsifal utólérhetetlen s felejthetetlen ábrázolója, a ki bayreuthi ünnepeltetése óta a jelenkor minden tenoristáját elhomályosította - megállt, előkereste zsebéből a lakása kulcsát, majd, óvatosan és nesztelenül, a hogyan csak a betörők tudják, kinyitotta az ajtót, beperdült a nyíláson, belülről újra bezárta az ajtót, s mindezt oly hangtalanul végezte, a hogyan a tündérek járnak.

A sötétes előszobában nem volt egy lélek se. Nesz se hallatszott. A cselédség még aludt.

Della Riva vigyorgott.

Besurrant a fürdőszobába, s teljes biztonságban érezve magát, levetkőzött a vak homályosságban. Aztán hóna alá kapta a holmiját s beosont a hálóterembe.

A hálóteremben mély sötétség volt, de Della Riva ezt a sötétséget nem találta barátságosnak; jól ismerte a járást. Nem ütközött bele semmiféle bútordarabba; a motyóját letette a rendes helyére, s nem csinálva több zajt, mint egy kísértet, bebujt az ágyába.

Istennek ajánlotta lelkét, erősen elhatározta, hogy meg fog esküdni minden szentekre, sőt ha kell: az anyja emlékére, - mert a becsületszó már régóta nem számít, - hogy már egy órákor itthon volt, megígérte magának, férfiszávára, hogy minden csillagot le fog tagadni az égről, s aludni készült.

De ebben a pillanatban világosság támadt a teremben. A középső nagy villamos lámpa hirtelen kigyulladt.

Oda pillantott a felesége ágyára. Üres volt. A hálófülkében senki.

Felesége a terem közepén állott, már egészen felöltözötten.

Az egész jelenet szinpadiassága, de különösen ez az utolsó körülmény, a lehető legrosszabbat jelentette. A korai öltözködés lehetetlenné tette a kibékülést.

- Hol voltál, gazember? - szólalt meg az asszony.

- Hagyj aludni! - felelt Della Riva, s megfordult a másik oldalára.

Tudta, hogy ennek a felszólításnak nem lesz foganatja, de abban reménykedett, hogy ha hamarosan alvást tettet, talán mégis csak kibúvik a páczból, legalább egyelőre.

- Előbb mondd meg, hogy hol voltál, gazember? - ismételte az asszony, s a hangja kizárta annak a lehetőségét, hogy Della Riva elhalaszthatja a beszámolót.

- Hagyj aludni, ha mondom! - ismételte a nagy tenor, egy kissé türelmetlenkedve és egy kissé rimánkodva. - Tizenegykor próbám van.

- Tizenegykor próbád van, és világos nappal jössz haza?!

- Azt akarod, hogy a próbán olyan álmos legyek, mint egy kutya?! Idegessé akarsz tenni, hogy miattad megint összevegyek mindenkivel, és aztán megint vándoroljunk, egy olyan országba, a hol még nem voltunk?! Ha ezt akarod, ezt ugyan elérheted!

- Azt akarom, hogy valld meg: hol voltál, mit csináltál?!

- Hol voltam, mit csináltam?! Mintha nem tudnád! A kávéházban voltam és semmit sem csináltam!

- Reggeli hat óráig? Mért nem mondd mindjárt, hogy ujságot olvastál?!

- Azt is. Az új darabnak fél tizenkettőkor volt vége. Mire lemostam magamat és leülhettem vacsorálni, a vendéglő órája éppen éjfél ütött. A törzsasztalnál sokan voltunk; megittam egy korsó sört. Aztán átmentem a kávéházba, elolvasni az ujságokat. Mikor éppen haza akartam jönni, akkor jött oda a Doktor Frank, a ki már megírta a cikkét, és elbeszélgettünk.

- Egészen addig, míg jöttek a reggeli vendégek?

- Miért ne?! Megittunk két üveg sört, és elbeszélgettünk egyről-másról. Az új darabról, a színházról, az igazgatóról, a te dolgodról... A Doktor Frank olyankor végzi el a munkáját. A Doktor Frank szerkesztő, és nem beteg öregasszony, a ki éjszaka már csak nyögni tud.

- Ebből egy szó se igaz, gazember! A Doktor Frank tisztességes ember, a ki kiissza a feketéjét és hazamegy a családjához, de nem ül veled a kávéházban reggelig, csak azért, hogy a te hazugságaidat hallgassa... egy olyan öreg ember! Különbö meg fogom kérdezni tőle.

- Mondtam én, hogy csak a Doktor Frank volt ott? Voltak ott mások is, és majd emlékezni fogok rá, hogy a Doktor Frank mikor ment haza! Sokan voltunk; odajött például a Doktor Ringler is, a mikor éppen haza készültem. Azzal is beszélgettem. A te dolgodról is. Mikor beszéljek az ujságírókkal, ha nem egy új darab után?! Vagy azt akarod, hogy rájuk se nézzek? Hát jó. Majd fütyülök rájuk. És ők nem fognak belefáradni ennek az embernek a magasztalásába, a ki fütyöl rájuk; ők majd ki fogják írni az újságba, hogy: »Ennek a művésznek kevés évenként ötvenezer márka; ennek a művésznek hatvanezeret kell adni! Fütyöl ránk, de hatvanezeret kell adni neki!«

- Az első szótól az utolsóig hazugság. Te nem voltál a kávéházban, nem volt ott a Doktor Frank, és nem volt ott a Doktor Ringler...

- Még ma este felviszem hozzád a Doktor Ringlert a páholyba, és ki fogja neked jelenteni, a saját becsületszávára...

- Akkor a Doktor Ringler is hazudni fog. Megmondjam neked, gazember, hogy hol voltál?! Előbb az egyik kocsmában, aztán a másikban, nem tisztességes emberekkel, hanem olyan csirkefogókkal, a milyen magad vagy! Ittál sört, bort, pezsgőt, grogot, pálinkát, whiskeyt, mindent, és egyik cigarettát mindjárt a másik után szíttad el, csak azért, hogy elveszítsd a hangodat és tönkre juttass engem! Mikor aztán tökrészegre ittd magadat, elmentetek valami lebujba, egyik lebujból a másikba!... az egész éjjel rossz helyeken jártál, ki és be, be és ki!... hogy merre?... elgondolni is utálat!...

- Jól van, legyen igazad!

- Megvallod?

- Nem vallom meg. Aludni akarok.

- Nem fogsz aludni. Ha fenn tudsz lenni olyankor, a mikor a tisztességes emberek alszanak, most már csak maradj ébren. Persze, ki akarod aludni magadat, hogy holnap újra kezdhesd!

- Úgy?! Jól van, nem bánom. Ezentul nem fogok aludni, mert nem lehet. Ha aztán a sok álmatlanságtól minduntalan berekedek, és végre, lassankint vagy hamarosan, egészen elpusztítod a hangomat: akkor csak kornyikálj te magad!... majd meglátjuk, jobb lesz-e akkor?!... Nekem mindegy, mert nekem nem kell egyéb, csak egy korsó sör. Hanem neked kell a pénz, sok pénz kell... hát csak keresd meg magad!... meglátjuk, meg tudod-e keresni?!

- Nekem kell a pénzed, gazember?!... Mered mondani, hogy nekem kell?!... Kell ám, de nem nekem, hanem azoknak a teremtéseknek, a kik... Azoknak, a kiktől jössz, szennyesen, borszagúan... Fúj!

- Tessék! Ne aludjam azért, mert ő veszekedni akar! De én nem akarok és nem fogok veszekedni, azért se! Beszélhetsz akármit, ezentul nem szólok egy szót se. Veszekedjél magadban, ha veszekedni akarsz!

- Én nem veszekedni akarok, hanem azt akarom, hogy élj tisztességesen, a hogyan mások élnek. Hol láttál te, a pályatársaid között, olyan alakokat, a milyen te vagy?! Ki él úgy, mint te?! Van a színháznál még egy művész, a ki iszik, mint a gödény, éjszakázik és bűzös lebujokba jár?! Mindegyik rendes ember; komolyak, tisztességesek, úriemberek, mintha kereskedelmi tanácsosok volnának. Vacsora után hazamennek, vagy otthon vacsorálnak; kimélik a hangjukat, vigyáznak az egészségükre, becsületes életet élnek, nem olyat, mint a csirkefogók; nem ülnek reggelig pálinkás boltokban, a hol vágni lehet a füstöt, nem dobattják ki magukat nem tudom miféle rossz helyekről, nem hentelegnek részegen a hóban vagy a sárban. És tanulnak. Csak te nem tanulsz, mert azt hiszed, hogy neked az már nem kell; pedig az újságírók hazudnak, mert te nem tudsz semmit. Ott a Tornabuoni. Az már megengedhetné magának, hogy azt csináljon, a mit akar. A közönség szereti; nem sokkal keres kevesebbet, mint te; nagyon kiváló művész. Azért úgy él, mint egy miniszter. És tanul. Nem láthat meg az utcán egy énekmestert, hogy el ne híjja és leczkét ne vegyen tőle. De az nem is fog ám a szeméten meghalni! Meg a többi. Még egy kardalost se találsz, a ki elmenne veled tivornyázni; csak a csirkefogók járnak veled. A művész társaid úri társaságokba járnak; mértékletes, kifogástalan életet élnek; vigyáznak a hírnevükre és az egészségükre.

Della Riva nem állhatta meg, hogy el ne rikkantsa magát:

- És ha a fejök tetejére állnak, akkor se tudják azt, a mit én. Én nem járok úri társaságokba, mert nekem az nem multság, mint nekik; de ha énekelek, akkor elsőpröm valamennyit. Nekem nem kell bepólyálnom a torkomat, nem kell félnem a füsttől, és nem kell orvosi engedelem, ha egy korsó sört akarok inni. És aztán? Aztán semmi. Nekik, nekik minduntalan van valami bajuk; hol az egyik nyavalyás, hol a másik. Nekem soha semmi bajom. Nekem nem árt az, a mitől ők köhögnek, prüszkölnek, krákognak, vért izzadnak; nekem nem árt semmi. Egészséges vagyok, fiatal vagyok, füttyölök rajok és füttyölök rád!

- Igen, most füttyölsz rám, de mondd, hol volnál akkor, ha én elő nem kereslek a szemétből?

- A szemétből? Miféle szemétből? Most hallom először, hogy az, a ki műgyetemet végzett és megszerezte az oklevelet, az semmi, csak afféle szemétember! Hol volnék? Mérnök volnék! Elvettem volna egy szép, fiatal leányt, egy háziúr leányát, nagy hozományt kaptam volna, ülnék a pénzemen, nem kiabálnám ki a tudómet, hanem csak a magam multságára énekelnék, a törzsasztalnál, egy korsó sör mellett!... Szavamra, most is meginnám egy korsó sört!

- Mérnök volnál, öt márka napidíjjal, és nyakig ülnél az adósságban, mert már régen elittad volna a hozományt, nem egy hozományt, hanem kettőt, vagy hármat is, ha ugyan a háziurak olyan könnyű szerrel adnák oda a lányukat az olyan korhelyeknek, a milyen te vagy!... Én, én emberré tettelek! Tanítottalak; művészt faragtam belőled! Vagy talán nem tőlem tudod, a mit tudsz?! Nem nekem köszönöd, hogy ma már ötvenezer márkát kapsz évenként, és szórhatod a

pénzt, a kisasszonyok örömére?!... Most persze, hogy kikefélkedtél, hogy úrrá tettelek, fűtyülsz rám! Ez a hála. A milyen az ember, olyan a hála. De várj. Még rám szorulhatsz! Még megtörténhetik, hogy abból a kevésből kell meglenned, a mit én kereshetek! Még megtörténhetik, hogy el kell szerződnöm valahová, akármilyen kis fizetéssel, vagy énekleczkéket kell adnom, hogy eltarthassalak! Mert ha így haladsz tovább is, ennek más nem lehet a vége. Elbizakodottságodban összeháborúzol a félvilággal, elbizakodottságodban nem tanulsz, elbizakodottságodban eliszod, elkorhelykedsz a hangodat. Már most is van öt-hat operaház, a honnan búcsúzás nélkül állottál tovább, a melyet elrugtál magadtól, s a hová nem mehetsz vissza. A hangodnak nemsokára boríze lesz; tanulni nem tanulsz, még azt a keveset is elfelejtetted, a mit valaha tudtál. Már most is meglátsz rajtad, hogy a hanyatlás nálad idejekorán megkezdődött!... Harmincz esztendő vagy, és már gurulsz lefelé, lassan, de biztosan! Persze, te ezt nem látod, nem hiszed; elbizakodottságodban csak azt hiszed el, a mit a Doktor Frank, a Doktor Ringler, meg a többiek összehazudnak. Hanem én őszintén beszélek veled, nem úgy, mint ők, és megmondom, hogy mindez nem igaz, hogy ez a sok magasztalás csupa túlzás, és hogy nemsokára másképpen fognak rólad beszélni. Tegnap este is... azt hiszed, hogy a közönség megbolondult a lelkesedéstől? Nem, nem bolondult meg.

- Mért? Talán nem voltam jó?

- Még kérdezed? Hát ha a Doktor Frank és a Doktor Ringler azt mondták neked, hogy meg lehetsz magaddal elégedve, akkor ezek az utolsó emberek a világon.

- Igazán rossz voltam?

- Nem rossz, hanem silány.

- Végig hallgattad az előadást?

- Végig.

- Azt hiszem, nem voltál ott; csak boszantani akarsz.

- Ott voltam végig. Csak azért nem mentem be előadás után az öltözőbe, mert előre tudtam, hogy úgy se kisérsz haza.

- És végig rossz voltam? Még az utolsó felvonásban is?

- A vége felé egy kicsit felocsudtál. Nem mondom, a nagy jelenet, az csak ment valahogy. De előbb... ugyan hol járt az eszed?... Szabad ilyen lomposan játszani? Ki ez a Phoebus? Egy olyan tökéletes gavallér, a milyen talán nincs is a világon! És te, te olyan voltál, mint egy hetyke csizmadia legény!

- Ha éjfélkor itthon vagyok, másképp beszéltél volna.

- Nem mondtam volna mást. Azt képzeled, a közönségnek tetszettél? Nem láttad, hogy semmi se akar hatni?

- Azt az opera tette. Egy ilyen gyöngé munkának, a melynek a szerzője csak műkedvelő, nem lehet nagy hatása.

- És mit csináltál a balladával? Mondd, mért haragadt ketté?

- Észrevetted?

- Már hogyan vettem volna észre!

- Pedig nem volt olyan nagy hiba. Te vagy az egyetlen, a ki fennakadtál rajta. Mások észre se vették.

- A kinek nincs füle, az nem akadt fenn rajta. De vannak ám zeneértők is.

- Igen, fenn a páholyban. A ki elvesztette a hangját, vagy a kinek sohase volt, az egytől egyig zeneértő.

- És neked nincs más mentséged, csak ez?

- Nincs szükségem mentségre. Az egész egy pillanatnyi megfelejtkezés volt. Nem tanultam meg jól, és vége. Ez a szerep nem is érdemli meg, hogy valaki jól megtanulja. Másutt sohase fogom énekelni; egy hónap múlva itt se. Köszönjék meg, hogy elénekeltem. És most már hagyj aludni.

A szigorú bírálat idegessé tette. Évek teltek el, hogy nem hallott egyebet, csak bókot, s nem olvasott mást, csak magasztalást. Ez hidegen hagyta; »egy korsó sör« is több gyönyörűséget szerzett neki, mint minden dicsőítés. Hanem az otthon hallott sok leczke hatott rá; feleségében még most is csak a mestert látta, és ez az asszony, a kinek a zenei érzéke iránt valami babonás tisztelettel viseltetett, ítéletének kiméletlen őszinteségével mindig felizgatta egy kissé. Amúgy is félt tőle, maga se tudta mért.

Néha eszébe jutott, hogy ők tulajdonképpen gyűlölik egymást; de a sör, vagy egy szép leány, elfelejtetett vele mindent.

- Ne aludjál! - csattant fel az asszony szopránja. - Nem fogsz aludni, a míg meg nem engedem! Végig fogsz hallgatni, mert úgy akarom! Akkor beszélek, a mikor nekem tetszik; ha aludni akarsz, gyere haza korábban!

Della Riva a fogát csikorgatta.

Azokra a szerencsétlenekre gondolt, a kiket Kinában úgy büntetnek, hogy halálukig nem szabad elaludniok, s a kiket akképp tartanak ébren, hogy a hóhér, mihelyt egy pillanatra elszunnyadnak, felránczítja a szemhéjukat.

- Mit akarsz még? - hörögte dühében.

- Meg akarom mondani, még egyszer és utóljára, hogy ezt az életet nem tűröm tovább! Nem tűröm, hogy eltékozzol az egészségedet, a hangodat, a munkabírádsodát! Tartozol nekem vele, amiért embert faragtam belőled, hogy szakíts ezzel az életmóddal, és ne várd meg, míg végképpen lejárod magadat!... míg rájönnek, hogy nem vagy senki és semmi, csak annyit tudsz, a mennyit én beléd verék!... hogy ne várd meg, egyik kocsmából a másikba tántorogva, míg tönkre méssz, míg mindenünnen kidobnak! Tudd meg, hogy már nem vagy az, a ki voltál! Tudd meg, hogy már félig elittad az eszed! Ezt még nem vette észre mindenki, és a ki észreveszi, nem mondja meg neked. De én megmondom! Tudd meg, hogy legutóbb is, a mikor Lohengrint adtad, olyan silány voltál, hogy az, a ki tavaly látott, mondhatom, nem ismert rád! Pedig *Lohengrin* nem műkedvelő munka; érdemes megtanulni. Valamikor tudtad is, de most már, úgy látszik, a hülyeség környékez. Akkor nem mondtam meg, mert akkor hazajöttél. De most megmondom. És azt is megmondom, hogy ennek az életnek most már vége legyen, mert ha még egyszer így jössz haza, olyan botrányt csinállok, hogy egy hétig rajtad nevet az egész város, és te... te örökre megemlegeted!

A nagy tenort előntötte a düh. A botránytól nem félt ugyan, mert tudta, hogy az asszony csak fenyegetőzik, de bántotta a hiúságát, hogy az egyetlen bíráló, a kinek a véleményét, akarva, nem akarva, tiszteletben tartotta, ilyen rettenetesen lebecsüli. És még inkább bántotta az, hogy tehetetlenül kell túrnia a házi fenytéket. Majdnem leragadt a szeme, és a rákényszerített vezeklés még egyre tartott; s hiába toporzékol, nem lehet aludnia, nem lehet, nem lehet!

Már csak egy gondolata volt: ugyan miképpen boszúlhatná meg magát? Hogyan torolja meg azt az embertelenséget, a melylyel az asszony szándékosan teszi lehetetlenné, a miért most tíz évet adna az életéből: azt a kis pihenést?!

Egyszerre megvillant valami a fejében.

Tudott egy ujságot, a mely az asszonyt nagyon érdekelte, és ez az ujság nem volt kellemes. Sőt azt is sejtette, bár sehogy se tudta beleképzelni magát a másik helyzetébe, hogy az asszonynak, a ki épp oly szertelenül érzékeny és indulatos természetű, a mily végtelenül gondtalan és könnyelmű ő maga, ez az ujság fájdalmat fog okozni. Annyira tisztában volt vele, hogy a rossz hír le fogja verni a feleségét, hogy, ámbátor a gyöngédség nem volt a legerősebb oldala, a nagylelkűség egy rohamában elhatározta, hogy kiméletesen közli az ujságot és mindent el fog követni a végre, hogy a rossz hatást enyhítse. Mikor megtudta a dolgot, elvégezte magában, hogy csak később mondja el feleségének a kellemetlen ujságot; előkészíti rá; a keserű igazság egy részét elhallgatja; egy pár rózsaszínű hazugsággal szép mezbe öltözteti a meztelen valóságot; füllentésekre alapított határozatlan ígéretéssel veszi el a rossz hír élet; megczukrozva adja be neki a keserű pirulát.

Ez a szép elhatározás, melyet nem egészen húsz óra óta hordott magában, most, egy pillanat alatt, elpárolgott. Boszút fog állani.

- Hát beszéljünk! - szólt, kajánul mosolyogva. - Beszéljünk, ha már úgy sem lehet aludnom! Vagy talán már elvégezted? Elmondtál mindent, a mit mondani akartál? Ha nem végezted el, csak folytasd! De azután, ha készen vagy, szólj, mert nekem is volna egy kis mondanivalóm. Nem akartam ugyan most beszélni erről, ráért volna holnap is, de ha már benne vagyunk, ha már úgy sem aludhatom!... Szóval, akárhogyan adtam Lohengrint, így vagy amúgy, jól vagy rosszul, tudd meg, hogy az igazgató tegnap a szobájába kéretett, és, végre-
valahára, előhozta a te dolgot. Éppen ideje volt, hogy határozottan beszéljen; mit húzni-halasztani az effélét?!... annak semmi értelme. Elég az hozzá, végre színt vallott és felelt.

Az asszony hirtelen elfelejtette minden boszúságát s minden egyéb baját.

- Felelt? Mit felelt? - kérdezte mohón. - Mondd hát hamar! Igen? Nem?

- Ahogy vesszük. Igen is, nem is.

- Hogyan »igen is, nem is«? Megadja vagy nem adja meg? Beszélj hát, ne kínozz olyan sokáig! Nem látod, hogy megöl az izgatottság?

- Mondom, hogy: igen is, nem is. Megadja és nem adja meg. Hogyan mondjam egy szóval? Majd elbeszélem, mit mondott, de hogyan beszéljem el, ha minduntalan félbeszakítasz?!

Della Riva föltette magában, hogy ki fogja élvezni a boszúját. S kortyonként kezdte szürcsölni a mindennél édesebb italt.

- Eszedbe kell juttatnom, - folytatta s lassan, kényelmesen, tisztán szótagolva ejtette ki minden egyes szavát - hogy mi, annak idején, mit mondtunk neki. Azt mondtunk... ugye?... hogy mi együtt, egy városban akarunk élni, nem szerződhetünk két különböző helyre, és bár te más országban, akárhol megkaphatnál legalább is tízezer márkát, tekintettel vagyunk a színház viszonyaira és arra, hogy én a színháztól nagy fizetést húzok. Azért, jóllehet a művészi multad és a képességeid sokkal nagyobb igényre jogosítanak fel, és más körülmények között nem is tennéd meg, hogy kis fizetést fogadj el a működésedért, mert ehhez nem vagy szokva, mind-
amellet, tekintettel erre és arra, a mit tekintetbe kell venni, nem kívánsz nagy összeget, csak a képzelhető legszerényebb fizetést, mondjuk: ötezer márkát, sőt négyezerig is lemehetünk, hogy éppen ezen ne múlják, mindössze annyit, hogy ne működjél ingyen. Nos, az igazgató,

mikor ma bementem hozzá, elmondta, hogy ajánlatunkat már régen elébe terjesztette a vezetőségnek; de nagyon nehezen ment a dolog, ezért meg azért; ő maga javasolta és mindent elkövetett, a mi rajta állott, hogy ajánlatunkat a vezetőség el is fogadja, de... és ekkor ötlönni kezdett... a dolog igen bajos, mert a színház személyzete igen nagy, és éppen az a szerepkör, a melyet elláthatnál, már sokszorosán be van töltve... szóval a vezetőség kívánságunkat természetesnek találja... és belátja, hogy ajánlatodat, mely érdemeidhez képest rendkívül mérsékelt és szerény, köszönettel kellene elfogadnia... de nem teheti túl magát a nagy nehézségeken, és nem szerződtesse... hanem, méltányosságból... minthogy igényeidet nagyon jogosaknak tartja... és hogy mégis együtt maradhassunk... új szerződést köt velem és fölemeli a fizetésem a kívánt ötezer márkával.

Aztán, mint a ki jól végezte a dolgát, lehunyta a szemét és a következő perczben már aludt.

Az asszony elsápadtan nézett maga elé.

- Nem kellek nekik! Ingyen sem kellek nekik! - suttogetta.

Valami szédülésfélét érzett, s leült arra a székre, a melyet a legközelebb talált.

Nem kell többé, ingyen se, ő, az Európaszerte híres Wagner-énekesnő, az a művésznő, a kinek a lába elé, alig tíz évvel ezelőtt, tálczán hozták a dicsőség és az ünnepeltetés minden örömét, a ki azóta is sikert sikerre halmozott, a ki a maga művészetének olyan mestere, hogy világraszóló hírnevű énekest tudott faragni egy teljesen tudatlan, léha, lélek és művészi érzék nélkül való fiatal legényből, ebből az emberből, a ki itt hortyog, mellette!

A tükörbe pillantott.

Még alig mult el negyven éves. Egyetlen ráncz se volt az arczán. Szépnek, fiatalnak látta magát, olyannak, a milyen tíz esztendővel ezelőtt volt; csak éppen valamivel teljesebbé vált azóta a szépsége. Elgondolkozott. Különös! A hangján se vesz észre semmi változást; éppen olyannak hallja, a minő akkor volt, a nagy diadalok idején! Semmiben sem változott azóta; csak idősebb lett pár évvel. Nem látja, mi az, a mit elveszített; nem látja, mi lehet rajta, a mi elárulhatná a negyven évét. De mások már látnak rajta valamit. Az arczában, a szemében, egész alakján. Bizonyosan a hangján is észreveszik ezt a valamit. A kort!

Milyen rövid az élet!

Egy-két sietős ölelés, a véget nem érő fáradozás, a vissza-visszariasztott törekvés, a boszúságok, a csalódás, a viszátkodások izgalmai között, egy-két sikernek az öröme, mely nyomban elenyészik, míg az általános közönbösség, féltékenység, irigység egyre szélesebbre szövi körülöttünk a szemfödőt!... És ez az egész!

Eszébe jutott az egész élete.

A sok remény és képzelgés, a sok munka és vesződség, a sok önkéntes és önkéntelen lemondás, a sok csalódás és a sok keserűség.

Eszébe jutott a másik ember. Az első férje. Az énektanár.

Nem tudta szeretni. Öreg volt! Nem érzett hálát iránta. Öreg volt! Nem tudott megbocsátani neki. Öreg volt!

Ezt, ezt szerette. Mert fiatalon jelent meg az életében. Szerette, mert szeretnie kellett valakit. Szerette, mert szükségét érezte, hogy önként odaadja neki mindent, a mije volt, s mert ez elfogadott tőle mindent. Szerette, mert ez kizsákmányolta őt s aztán nem törődött vele. Szerette, mert ez kinevette őt a háta megett s megcsalta minden utcza ronggyal!

De ez a szerelem is inkább gyűlölet volt.

Igen, most már tudja, hogy nem szerelem az, a mit iránta érez, hanem gyűlölet. Szerelmét megmérgezte a szenvedés, s mennél több érzés volt a szívében, annál több ott most már a gyilkoló erő.

Della Riva horkolt.

Mit tett ezért az emberért!

Fölszedte a semmiből. Urrá tette. Felnyitotta előtte a szép világát. Tanította, fáradt vele, művészsze nevelte... Szolgálatába adta egész tudását. Oda kölcsönözte neki a lelkét, hogy meghódíthassa a világot.

Mert hisz ez az ember csak automata, a kinek édesen zengő tenor hangjából az ő lelke, az ő művészete szól!

Az ő lelke, az ő művészete diadalmaskodik akkor, a mikor ezt az embert, az első hangjai után, a tapsnak az a kitörése üdvözli, mely a hirtelen támadt fergetegre emlékeztet, melynek hallatára minden művész szíve megremeg az egész lényét elárasztó boldogságtól - mely szebben szól, mint szólhat a másvilág zenéje!

És az ő művészete, mely lelket önt ebbe az üres gitárba, az ő lelke, az ő gyönyörű lelke, nem kell már senkinek! Ingyen se kell!

Az ő megjelenése, kedvessége, hangja, tudása, tehetsége már csak: volt! Emezt pedig a lelkesedés rivalgásával üdvözlik, virággal árasztják el, aranyhalmokkal csalogatják, marasztják!

Mert ez fiatal!

Azelőtt is féltéssel gondolt a sikerre, a melyet férje lassankint elhódított tőle. Most úgy rémlett neki, mintha megrabolták volna. Irigyelte férje ifjúságát. Gyűlölte ezt az embert.

Oda pillantott az ágyra. Della Riva olyan nyugodtan, olyan mélyen aludt, a hogy csak a gyermekek és a nagy korhelyek tudnak aludni.

Az asszonynak felforrt a vére.

Neki a szíve szakad meg, és az ott - hortyog!

Egy pillanatig azt hitte, hogy nem bir magával, hogy ennek a felbőszítő nyugalomnak és gondtalanságnak a láttára valami nagy, igen nagy bolondot kell művelnie. Otthon, Olaszországban, néha kevesebb is elég, hogy valami szörnyűt cselekedjék az ember, az indulat egy-egy pillanatában, mikor a felzaklatott vér, egy szökelléssel, felrohan az agyba. Igen, ebben a pillanatban meg tudta volna ölni.

Meg is érdemelné. Ez az ember sohase szerette őt, egy napig, egy perczig se. Csak kiaknáztá. Csak kiforgatta mindenéből; csak elharácsolta előle, a mi neki mindennél kedvesebb volt. És mert ő olyan oktalan volt, hogy a szerelmet ennél a léha ficzkónál kereste, ez, cserében az ő odaadásáért, szerencsétlenné, izgalmakkal teljessé, pokolivá tette az egész életét. Végezetül most, minthogy sorsa immár elválaszthatatlanul hozzá van kötve ennek a diadalszekerekéhez, megfosztja attól is, a mi eddig a vigasztalása volt. Igen, megérdemelné, hogy megölje.

De mindez örület. Hiszen az a kevés, a mit ő még az élettől várhat, az a kevés is, mind ennek az embernek az életétől, ennek a jövőjétől, ennek a szeszélyétől, a kegyelmétől függ.

És ha az örület elvonná az eszét, ha az indulat, a felháborodás, a boszúszomj, egy végzetes pillanatban arra bírná, hogy megölje élete megrontóját... ugyan!... hát akkor megboszulná magát?!... akkor megtorolná azt, a mit ez itt ellene vétett?!

Nem, megölni valakit, az nem boszúállás.

Csakis úgy állhat rajta boszút, ha átadja a jövőnek.

Csak éljen, éljen minél tovább! Érje meg az öregkort, legyen az öregsége hosszú! Mikor majd neki is tünedezni kezd az ifjúsága: a bűnhődése is megkezdődik, a nemezis műve megindul magától. S mikor átlép a válságos korba: jönnek fiatalok - legények, lányok - a kik majd megfizetnek neki, mindenért!

A halál kegyelmes. Csak egy nem ismer kegyelmet: az öregkor iránt az ifjúság!

Della Riva horkolt.

A BICZIKLI-KIRÁLY.

Thurzó Emil gróf, az Egyesült-Államok földére lépve, így szólt magában:

- A fiam nagyot fog nézni, a mikor beállítok hozzá. Macbeth, látván, hogy a birnami erdő megmászsza a Dunsinan hegyet, nem mereszthette jobban a szemét.

És megint habozott egy verset. De az ötödik avenue-ről mégse akart visszafordulni az agg és örömtelen Európába.

Úgy tetszett neki, hogy most látja először New-York városát. Pedig tíz évvel ezelőtt sokat kocsikázott fel s alá ugyane tereken. De akkor lelkét más foglalkoztatta, nem a város látnivalói. Abban fáradozott, hogy elfogassa a fiát és ifjú menyét, a szökésük óta sokat emlegetett Schön Katit, közönséges tolvajokként, bár tudta, hogy nem voltak azok.

Persze nem sikerült célját elérnie. Mindenütt a rangját megillető tisztelettel fogadták, a hatóságok egész szervezetük mozgósításával támogatták igyekezetében, de végre is eredménytelenül kellett visszahajóznia az ó-világba. Amerika nem adja ki a szerelmes párokat; azt pedig, hogy fia és menyé meglopták volna Schön Náthánt, a szép asszony első férjét, a gróf nem tudta bebizonyítani. Schön Kati nem tagadta, hogy magával hozta a fülbevalóit, a gyémánt nyaklánczát s minden karpereczét, de nyilvánvaló volt, hogy ezek nem a Schön Náthán holmijai.

Azóta nagyot változott a világ s Thurzó gróf nemkülönben. Akkor úgy jött, mint a tájfun, most ellágyulva, barátságosan, mint Aeolus. Tíz év nagy idő, s a börze minden oroszlánszelidítő között a legelső.

Nem kellett tudakolnia, hogy merre van fiának a lakása. Mindenütt ott látta az óriási vörös betűket, melyek azt hirdették, hogy: »Thurzó bicziklijei a legjobbak és legolcsóbbak.« A kiáltó hirdetésekben megtalálta fiának a címét is.

Kocsija egy nyolczemeletes ház elé vitte, mely nem volt ugyan olyan szép, mint a Strozzi-palota, de szemmel láthatóan többet jövedelmezett.

Alig hogy beküldte a látogatójegyt, feltártak előtte minden ajtót. De a nagyszabású meglepetés, melyre bizton számított, teljesen elmaradt.

- Szervusz, apám! - szólt egy hang, mikor belépett fia dolgozó-szobájába. - Viharos örömmel üdvözöllek, de nem ugorhatom a nyakadba, mert rémségesen fáradt vagyok: training után találsz.

A ritkás hajú yankee, a ki e nyájas szavakat magyar nyelven mondta, de meg se moczczant a kanapéján, csakugyan nem lehetett más, mint a fia, de - mily változás tíz év óta! - mintha csak a tulajdon nagyapja lett volna.

- Értem, hogy minden lelkesedés nélkül fogadsz, - szólt a gróf, - de meglep, hogy nem vagy meglepetve. Talán csak nem vártál?

- De bizony vártalak - felelt a látszatra idősebb, de valójában ifjabb Thurzó Emil - sőt mondhatnám, hogy már rég óta vártalak. Ha pedig azt mondd, hogy lelkesedés nélkül fogadlak, igazságtalan vagy irántam, mert én őszintén örülök, hogy látlak. Kérlek, foglalj helyet és gyujts rá. Az íróasztalomon kitűnő havannákat találsz. A kubai háború óta már csak New Yorkban szíhatsz ilyeneket.

- És szabad tudnom - érdeklődött a gróf - hogy mi keltette benned ezt a sejtelmet? Mert meg fogod vallani, hogy a történetek után látogatásomra nem igen számíthattál?

Ekközben leült és rágyújtott a tulajdon szivarjára.

- Édes Istenem! - válaszolt a legjobb és legolcsóbb bicziklik tulajdonosa - ehhez nem kellett semmi telepathia. A magyar lapok annak idején megírták, hogy három év alatt mintegy negyedfél milliót vesztettél a tőzsdén; egy év múlva pedig azt olvasom, hogy galambokra lövöldözöl Monte-Carloban, vagy... bocsánat!... nem Monte-Carloban, hanem Nizzában. Ebből a kettőből ugyan könnyű volt kitalálnom a többit.

- Hm! - szólt a gróf, regalitásának füstje után bámulva - e szerint te így gondolkoztál: Az öreg tönkre jutott; vagy fejbe lövi magát, vagy eljön Canossába. Mivel pedig jobb eleven parazitának lenni, mint döglött oroszlánnak, kétszer kettő négy, hogy előbb vagy utóbb, de beadja a derekát. El fogja felejteni, hogy kitagadott, hogy tudni se akart rólam, hogy tolvajként akart haza seprűzni, hogy mikor a házasságomhoz az engedelmét kértem, az öngyilkosságot adta tanácsul, mindezt úgy el fogja felejteni, mintha nem is Thurzó volna, hanem egy koldusbotra jutott öreg házaló, és el fog jönni hozzám potyázni, mivel oligarcha-góg van ugyan benne, de akármilyen szörnyű nagy férfiú, egy hatost sem tud megkeresni!

- Eh, apám - vágott közbe az amerikai Thurzó - ne kezdjük újra a régi vitát, s ha lehet, tegyünk félre minden indulatosságot. Én nem így gondolkoztam, hanem úgy, a hogy te valóban gondolkozol. Minek izgassuk egymást üres szavakkal? Végre is én csak fiatalabb éned vagyok, s te se vagy más, mint én, huszonnégy évvel öregebb kiadásban. Te tökéletesen belém látsz, és ha mégis vitatkozol velem: nem kívánsz egyebet, csak azt, hogy meggyőzzelek arról, a mit természetesnek találsz. És én is könyv nélkül tudom, hogy mit gondolsz: azt, a mit én gondolnék a helyedben. Akarod, hogy pontról-pontra elmondjam, mi jutott az eszedbe?

- Tessék. Magam is kíváncsi vagyok rá.

- Hát elmondom. Mikor a croupier besöpörte az utolsó aranyadat, egy kicsit megszedültél. Talán el is fehéredtél egy kevéssé - ó, nem annyira, hogy bárki észrevehette volna! Aztán nyugodtan fölkelteél s olyan léptekkel, mintha az esküvődre mennél, kísértáltál a parkba. Odakünn, az első perczben, így vagy ilyenformán suttogtál magadhoz: »Hallod-e, hallod-e, Fekete Nagy János, meg kell halnod már most!« Előre föltetted magadban; az első pillanatban nem is képzelted, hogy másképp is lehet. De a hűvös levegő eszedre térített. És elkezdteél tűnődni. Hiszen ha csak a meghalásról volna szó! Egy Thurzó akkor hal meg, a mikor éppen eszébe jut. Végre is elég sokat éltél, s ha nem eleget, mindenesetre szépen. A legszebb nőket szeretted, jobban mondvá, csak a legszebbeknek engedted meg, hogy szeressenek; a lovaiddal háromszor nyertél Derby-t, s ha néha, nagyritkán, hozzászóltál valami komoly dologhoz, a szavaidat ércbe vésték. Ha együtt látná az ember, a mit pezsgőben megittál, azt hinné, hogy az a Misziszippi folyó; ha annak, a mit elfüstöltél, felgyült volna a hamuja, azt képzelnéd, hogy te vagy a Vezuv; ha egy halomban heverne a pénz, a mit a kényelmedre, a szeszélyeidre, a mulatságaidra szétszórtál, ezer meg ezer embert lehetne eltartani belőle. Részed volt minden földi jóban, s nem is rövid ideig; a mi még hátra van, az csak seprűje az élvezeteknek. Meghalni! Annál semmi se könnyebb! De hogy főbe lödd magad egy kaszinó-épület mögött, mint egy sikkasztó pénztáros, mint egy beteg borbélylegény, mint egy érzelgős nevelőnő! Te, a hadvezérek ivadéka, több fejedelmi személy barátja, a mindenektől irigyelt nagyúr, a kinek csak akarnia kellett volna, hogy az ország egyik zászlósa legyen!... pénz miatt, hitvány pénz miatt, a mi nincs! - ezt a gondolatot nem viselhette el a jobb érzésed, ezt a csúfságot nem engedhette meg az esztétika. Soha se törődtél vele, hogy mit mondanak rólad, mert fölötte állottál mindenkinek; de hogy szánakozzanak rajtad haláloed után, hogy miután mindenkit

lenéztél, kiderüljön rólad, hogy nem volt miért büszkélkedned: ebbe a megoldásba nem törődhettél bele. Meghalni, az nem nagy dolog, de a kik fellegvárban éltek, azok a halálban se mennek a pocsolyába. »Páros vagy páratlan; ha nem sikerül, föbe lövöm magam« - ezt könnyen kimondja az ember, s a mikor kimondja, jóhiszemű. De mikor a végrehajtásra kerül a sor, az emberben feltámad a józan ítélet, a belé nevelt tisztaságszeretet, az irtózás a dísztelen végtől, a kalobiotika szava. Hanem hát akkor mi a tennivaló? Nem halhattál meg nyomorultul, de nyomorúságosan élned épp olyan lehetetlen. Beállani főispánnak vagy miniszteri tanácsosnak? Fúj! De bankigazgatást vagy más szinekúrárt vállalni s élni a nevednek és multadnak adott alamizsnából, végkielégítésből: alapjában ugyanaz lett volna. Azonkívül te nem olyan élethez szoktál, hogy akárminő hivatal eltarthatna; meghúzódni, nélkülözni, kiszámítani a garast, arra te nem is volnál képes. A leányaid, a kiket - nem szemrehányásképpen mondom - bőven elláttál hozománynyal, s a kik mind a hárman gazdag embereknel, európai fogalmak szerint valóságos náboboknál vannak férjnel, bizonyára gondoskodtak volna a te kényelmedről is, de kopott Lear királyként élni, egy kissé bizony, mondjuk ki a szót: kegyelemkenyéren, járni egyiktől a másikhoz, hogy meg ne únjanak, Goneril pénzén tartani szeretőt, vagy szegény rokonként beülni egy sarokba, felügyelni az unokákra és pikétezni a vendégekkel - egy Thurzó! A mint nem halhattál meg szegényesen, épp úgy nem élhettél így elrongyosodva. De mit keressük a részleteket? Egy nagyúr pénz nélkül: albatrosz a szárazon. Szánalmas, bántó, csunya látvány. Ez is dísztelen halál lett volna, csak hogy apró részletekben. Nem volt szabad meghalnod, s nem volt szabad vagyton nélkül élned. S hogyan szerezhetél volna vagyont? Elvenni Ákos gróf legvénebbik leányát? Nem, te nem tehetél olyat, a min egy pillanatig is mosolyogjanak! Nem is beszélve arról, hogy ez a rettenetes és megszégyenítő vég a magad-fajta ember előtt a sáros halálnál is keservesebb. Végre eszedbe jutott, a minek legelőször kellett volna eszedbe jutnia. Az, hogy: van nekem egy fiam túl a tengeren; annak annyi a pénze, mint a köles. Attól akármennyit is elfogadhatok; csak a magamét veszem vissza. Igaz, hogy félreértések voltak közöttünk; az is igaz, hogy dühös vagyok rá, mert engedetlen és ostoba volt. De ha komoly dologról van szó, akkor ő meg én, most is, mindig egyek vagyunk. Nem ír, mert nem mer írni; ismeri a gögömet. De az az egy ember nem érthet félre soha; nem fogja azt hinni, hogy a pénzéért bocsátok meg neki. Tudja, hogy a lelkemben már rég megbocsátottam, mert ha ostoba volt is, ő: a fiam.

- Elvégezted?

- El.

- E szerint te csakugyan azt hiszed, hogy koldulni jöttem hozzád? Ez bánt; nem szeretem, ha egy Thurzó meg akar alázni egy öreg embert, a ki neki azonfelül még az apja. És őszintén megvallom, hogy ebben a perczen már nagy kedvem volna visszafordulni. De csakugyan *vis major* hozott ide; ezt eltaláltad. Nincsen más választásom; azért hát folytatom, a minek elmondásába belefogtam. Nos tehát, mindenekelőtt tévedsz. Én nem pénzt kérek tőled, hanem: munkát; nem ajándékot, hanem üzletet. Tévedsz, ha azt hiszed, hogy jólét nélkül nem tudok megélni, s tévedsz abban is, hogy nem tudom megkeresni a kenyeremet. Tudok nyelveket, s el fogom végezni, a mit rám bízol; nem kell kitartanod, le fogom dolgozni a fizetésemet. Szó sincs róla, a munkám neked nem valami nagy érték, de azt a szívességet megteheted nekem is, a mit megteszsz egy idegennek. Ha alkalmazod ezt a szerecsen urat, a ki bevezetett, engem is alkalmazhatsz. Hogy miért jöttem éppen hozzád? Nem azért, hogy valami tessék-lássék munka ürügye alatt egy kis italra valót dugdoss a zsebembe. Otthon, a hol várúr voltam, nem állhattam be kereskedő-segédnek; de itt, a hol senki se ismer, a hol egyszerűen épkézláb fehér ember vagyok, megkereshetem, a mire szükségem van. Otthon nem lehet se élnem, se meghalnom; de Amerikában még szép halálom lehet: egy hasznos emberé, a

kiért kár. S ha a véletlen úgy akarja, tisztos életem is, mert a fiam, annak fejében, hogy munkát ad, nem fog velem felülről lefelé beszélni.

- Úgy lesz, a mint akarod. Tudom, hogy nem született ember, a kinek a szavára hallgatnál.

- Örülök, hogy harag nem maradt a szívedben. Ez becsületére válik az eszednek.

- Egészen őszinte legyek? Harag nem maradt a szívemben, de egy kis neheztelés igen. Ismerd el, nem voltál eléggé gondos apa. Legalább is nem eléggé erélyes. Igaz, sokat fáradtál, sőt mondhatni mindent elkövettél, hogy megakadályozd a házasságomat, de egy kissé későn, ha szabad felpanaszolnom. Egy húsz esztendő s tökfilkóval, a ki azzal áll elő, hogy ő nem tud élni a Schön Náthán felesége nélkül, mi több: feleségül akarja venni a Schön Náthán feleségét: nem így kellett volna elbánni. Le kellett volna csukatnod; kényszerzubbonyt húzathattál volna a nyakamba. No de minden rosszban van valami jó. Ha otthon maradok, most főispán vagyok valahol s fecsérelem a pénzt. Amerikában pedig komoly ember lett belőlem.

- Úgy látom, nagyon is megkomolyodtál. Ez alatt a tíz év alatt mintha még egyszer ennyit öregedtél volna.

- Hja, a pénzt itt se adják ingyen. S az első esztendőben testem verejtékével szereztem a vagyonom alapját.

- Talán csak nem hordtál zsákot?

- Azt nem. Mikor kijelentetted, hogy egy fityinget se várjak tőled, pénzzé tettük a feleségem ékszereit s azzal egy kis pálinkamérést nyitottunk. Az üzlet jól jövedelmezett, de ekközben megtanultam bicziklizni, a mi többet ért. A bicikli megbecsülhetetlen jószág; az ember felül rá s egy pár perc alatt messze elhagyhatja azt, a ki nélkül különben nem tud élni. Nem akarlak untatni; elég az hozzá, rövid idő alatt művészsé lettem a bicziklizés terén. Részt kezdtem venni a kisebb versenyekben; mindegyiket megnyertem. Neki bátorodtam; bele mentem egy pár match-be, fogadtam magamra és sikerrel. Vérszemet kaptam; jelentkeztem a nagyobb versenyekre is, minden időmet a szigorúan rendszeres trainingnek szenteltem s mindannyiszor győztem. Két év multán én voltam Amerika első bajnoka. Ekkor már jelentékeny összegeket szereztem díjban és fogadásban, de ez a sok verseny rengeteg sok fáradtsággal járt. Végre egy óriási eszmém támadt: feltaláltam és megalkottam a Thurzó-bicziklit. A Thurzó-bicikli levert mindent, a mi biczikli; s ma én vagyok a biczikli-király.

- S miben különbözik a Thurzó-biczikli a többitől?

- Semmiben. Csak drágább. De ki sajnálná azt az egy pár dollárt? Mindenki olyan bicziklin akar járni, a milyenen a nagy díjakat nyerik.

- S ezt nevezed te komoly dolognak?

- Nincs ennél komolyabb dolog a világon. Minden komoly, a mi jövedelmez, s annyira komoly, a mennyi pénzt hoz. Különbözik majd meglátod az üzletben.

- Igaz!... A feleségednek aligha fog tetszeni, hogy alkalmazol. Meglehetősen sok kellemetlenséget okoztam neki.

- Mit képzelsz?! Látszik, hogy nem ismered. A feleségem igen kiállhatatlan személy, de belátása, az van. Tudja ő, hogy te csak azt tetted, a mi atyai kötelességed volt; ha rólad beszéltünk, mindig elismerte, hogy helyedben ő se tett volna másképp. Sőt ellenkezőleg, nagy tisztelettel viseltetik irántad; mikor hajba kapunk, mindig veled hozakodik elő s azt állítja, hogy olyan alma vagyok, mely ugyancsak messze esett a fájától. Aztán meg ne feledd, hogy minden asszony született arisztokrata, s ő már tíz év óta Thurzó grófné, ha itt nem is visel-

hetjük a süveget. Mondhatom, mikor meghallottuk a balszerencsédet, halálosan rettegett, hogy pénzbajaid következtében valami mésalliancet találsz elkövetni!

- Nagyon kedves!... E szerint azt hiszed, hogy nem neheztel meg rád, azért...

- Megneheztelni? Biztosítlak, hogy nagy örömet szerzesz neki. Egy igazi nagyúr, ez az ő gyöngéje. Meglátod, hogy milyen hamar meg fogtok barátkozni! Kivált, ha megteszed azt a szívességet, hogy elkíséred egy-egy hangversenyre s tanácsokat adsz neki az öltözködésére vonatkozólag.

- Ó, nagyon szívesen.

- Nos, ha észreveszed, sőt kitünteted, ha nem nézed le, hanem egy kis figyelmet szentelsz neki, fogadni merek rá, hogy a milyen lelkes tisztelője az arisztokráciának, s a milyen fiatal maradtál, egyszerűen beléd fog szeretni. Te, apám!

- No mi az!

- Valami jutott eszembe. Te előbb egy üzletet ajánlottál nekem. Jó üzletet, el is fogadtam. Én is ajánlok neked egy üzletet. Nem rossz üzletet. Nekem van tíz millióm; ebből öt millió fölösleges. Ajándékba nem akarod tőlem elfogadni; ezt nem értem ugyan, de ismerlek és természetesnek találom. Jól van, az öt millió nem kell. De ha egy nagy, legalább is ugyanennyit érő hasznot szerzesz a vállalatomnak, akkor bátran elfogadhatod. S te megszerezheted nekem, a mit én hön óhajtok. Van ugyanis nekem, a mint tudod, egy feleségem is. Vagyonomnak ez a része egészen fölösleges. De nem küldhetem el, mert az ő fülbevalóival kezdtük az üzletet. Nézd meg ezt az asszonyt; mindjárt bemutatlak neki. Szép asszony, jó asszony, csak egy kicsit kiállhatatlan. Nézd meg jól, kérlek, és ha megtetszik, szöktesd vissza Európába!

NYÁRI EST.

I.

Pünköszt szombatján, a hogy a delet elharangozták, Szokratesz bácsi lecsapta a pennáját, árván hagyott egy gyönyörűen pingált nagy *Q*-t, levetette a hivatali lebernyegét s elkezdte kefélni az ünneplő kabátját. A gázgyári Adoniszok, a »csűr«-nek nevezett hivatalszoba másik végéről vigyorogva nézték, miközben cigarettát gyömöszöltek maguknak, s egy kis irodai elméskedéssel tették könnyebbé keserves robotjukat.

- Az öreg megint tobzódni megy, mert nagyon csiszorálja Uhlandot.

A fent tisztelt ruhadarab, mely állítólag Uhland névre hallgatott volna, állandó célpontja volt a gázgyári fiatalság szellemi röppentyűinek. Pedig szebb és nevezetesebb kabátot nem ismert a gázgyár egész története; a bécsi *Krach* idejében lengyel grófok viseltek ilyen. Eredetileg mogyorószínű lehetett, de utóbb patinát kapott s gesztenyebarnára szivódott ki; merész szabása letűnt aranykorszakokról regélt. Szép volt, mint egy szép rom, de nemcsak szép, hanem láthatóan érdemes és tiszteletreméltó is. Szokratesz bácsi soha se dicsekedhetett hívebb baráttal ennél a kabátnál. Együtt, egyszerre lépték át a gázgyár küszöbét először, s minden valószínűség arra vallott, hogy együtt s egyszerre fognak kivonulni onnan utóljára is, majd ha mind a ketten nyugalomba mennek. Sőt mintha Uhland valamivel tartósabb lett volna, mint a gazdája... Hanem, hogy az Uhland név mért ragadt rá, annak nyoma veszett még a történelem előtti időkben. A gázgyári gyerekek örökségbe kapták ezt az elmésséget az elődeiktől. Valami romantikus szomorúság borongott a szép múltú kabáton, de a kik ezt a jellemvonást először észrevették, azok már régóta komoly urakká váltak s jó ideje odafenn ülnek az igazgatósági szobákban.

Szokratesz bácsi, magára öltvén lényének kiegészítőjét, oda fordult a fiatal Lithvayhoz:

- Főnök úr, kegyes engedelmével, délután nem jönnek be a hivatalba. A városmajorba megyek, ebédre, Kovácshoz.

Mintha csak azt az örvendetes ujságot mondta volna, hogy: »St.-Maurice-ba megyek, Rothschild barátomhoz«.

- Tudom, Szokratesz bácsi, tudom. Csak tessék - szólt a fiatal Lithvay azzal a leereszkedő jóakarattal, melyet a hivatali erények legfőbb jutalmául szoktak tekinteni. - Annak, a ki évtizedeken át csak a sátoros ünnepek előtti délutánokat kéri szabadságul, fölösleges az ilyen kérdezni. Elég bejelenteni. Lássa, ezek nem kérdeznek.

A gázgyári gyerekekre célzott, a kik rendre szökdöstek ki a »csűr« másik ajtaján, hancúzni a munkásleányokkal.

- Örökkön a szoknyán jár az eszük - dörögte Szokratesz bácsi.

Szerette volna hozzátenni, hogy nem érti az igazgatóságot, mért rakja tele a hivaltal ilyen éretlen gyerkőczökkel, a kik nem tudnak se összeadni, se kivonni, csak kutyálkodni az igazgató úr szobalányaival, de hivatalos tiszteletből a feljebbvalója iránt, elnyelte az észrevételét. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Még csúfolódásnak vehetné a főnök úr.

Nem bírálhatta tehát a dolgok rendjét, hanem boldog ünnepeket kívánt a főnök úrnak, valamint a két Adonisznak is.

- Boldog ünnepeket, Szokratesz bácsi - búcsúztak el tőle az Adoniszok az ismert hivatalos nyájassággal, melynek megvan az az aromája, hogy: »Ó, mily öröm, hogy két napig nem látjuk egymást!«

Szokratesz bácsi nem gyűlölte a hivatalát, mint ezek a léha ficsurok, de most az egyszer mégis sietett. Egy órára volt hivatalos; gyalogszerrel járva, éppen hogy el nem késik. Hanem a kapualjban feltartóztatták. Gombay Berczi tudniillik utána sompolygott s elfogta nagy suttogva:

- Kedves Szokratesz bácsi, az Isten áldja meg, kölcsönözzön még öt forintot. Elsején megadom, bizony isten. Megigértem a kis lánynak, hogy elviszem Kőbányára, a veterán-bálba, és nincs egy krajczárom se. Ha nem segít rajtam, fucscs az egész ünnep, s becses törvénytelen nőm kivájja a szemem.

A szemtelen oly kedvesen tudott koldulni, hogy lehetetlen volt tőle megtagadni az örök öt forintot.

- Ebből se lesz soha semmi - mormogta magában Szokratesz bácsi, miután fölsegélte a Gombay-családot s megindult útjára. - Tönkre teszi a szoknya. Nyakig van az adósságban s mégse tud okosabb dologra gondolni, mint a veterán-bálra. És egyik olyan, mint a másik; mind egy húron pendülnek. Igazán nem értem őket.

II.

Ez a tobzódás már esztendőök óta a legfőbbik gyönyörűsége volt Szokratesz bácsinak. Vasárnap és hétfőn a rokonság ült Kovácsnál, de ünnep előtt való nap a két öreg czimbora együtt emlékezett régiokról.

Kovácsot már régen nyugalmazták. És attól fogva, hogy nyugalmazták, elkezdett egészséges lenni. Abból, a mit a gázgyárban összekuporgatott, vett magának egy vityillót a városmajorban, s ott, mint Philemon, a csendes szemlélődésnek édegett öreg Baucis-ával. Az udvarában volt egy vén eperfa; ez alatt a vén eperfa alatt felterítettek reggel, délben, este, s eltanakodtak óráig, hogy holnap mit fognak ebédelni. Ebből állott az életük. Kovács és Szokratesz bácsi úgy találták, hogy a vén eperfa fölér a ravennai olajerdőkkel; a mocskos kis udvar Szedükiámnak, a périk bűbajos városának tűnt fel előttük, s Szokratesz bácsi már kinézte magának a szomszéd udvart, arra az időre, a mikor majd őt is nyugalmazni fogják.

Ilyenkor, mikor összejöttek, az öreg Lottika paprikás csirkét csináltatott; ez a paprikás csirke oly bizonyos volt, mint maga a halál. És egyebekben is meglehetősen ugyanaz volt a multságuk. Mindig letárgyalták a lánczhíd egész szerkezetét, és Pest bombáztatását, a mit nem látott egyikük sem; mindig megemlékeztek arról az időről, mikor Gajzágó Titusz még lovon járt be a gázgyárba, s mindig megittak három deczi fehér bort, melynek az erényeit negyedóránként újra meg újra magasztalgatták. Végezetül aztán dominózni szoktak; Kovács elvesztett tiz vagy tizenkét krajczárt, hét órakor Szokratesz bácsi hazament, s este, kilencz óra tájban, az Öreg Lottika kijelentette, hogy Kovács be van csípve.

Szokratesz bácsi pedig, haza érkezvén sötét udvari szobájába, ugyanebben az időtájban azzal feküdt le, hogy: »Mégis csak szép az élet«.

Véletlenül, az említett pünköst délután, Kovács is, Szokratesz bácsi is négy-négy deczit találtak meginni. Ez a mértéktelenkedés nem maradt súlyos következtetések nélkül. Mert mig egyfelül az öreg Lottika este kilencz óra tájban úgy találta, hogy Kovács meg van bolondulva, másfelül, pár percczel azután, hogy elbúcsúzott Kovácséktól, Szokratesz bácsinak a fejében - ebben a máskor oly nyugodt fejben! - egy vakmerő kirugás eszméje fogamzott meg.

Elhatározta ugyanis, hogy ez egyszer ki fogja élvezni az arany szabadságot, elsétál a zugligetbe, hogy onnan, kivételes pazarlással, a közúti vasúton robogjon haza.

III.

A langyos, édes levegő még jobban megrészegette. A szobához szokott emberek vasárnapi lelkesedésével szíttá magába az ákác-illatot, s fölfedezte, hogy ő nem csupán hasznos szeg egy hatalmas alkotmányban, melynek gázgyár a neve, hanem azonkívül, mellesleg, állati lény is, állati lény, a kinek tüdeje van.

A részeg ember rendesen bölcselkedéssel kezd. Szokratesz bácsi is, a negyedik deczi következtében, hosszas elmélkedéssel kísérté azt a megszokott sóhajtasát, hogy: »Mégis csak szép az élet«.

Mégis csak szép az élet. De persze, csupán annak, a ki okosan él. A szegény Gombay Berczire gondolt. A szerencsétlen kölyöknek holnap megint nem lesz egy garasa sem, s újra elkezd a rókatánczot. És ez így lesz mindig. Pedig mennyi megaláztatást kell zsebre raknia az apró kölcsöneiért! Aztán meg örökön a feje fölött lebeg a Damokles-kard, hogy egyszer végre is elcsapják a rendetlenkedései miatt. És mindezt azért a mulatságért, hogy Kőbányán czéda leányokat tánczoltasson!

Hiszen neki is voltak szenvedélyei. Gyerekkorában növényeket gyűjtött, később lelkes bogarász lett belőle. És költekezett is szivarskatulyára, gombostűre, sőt zoologiai könyvekre is. De ezalatt a tisztviselőtársai kocs máztak és biliárdoztak, ő pedig utóbb, a mint öregebb és okosabb lett, lemondott erről a kevés költséggel járó szenvedélyről is. Mert mindinkább átlátta, hogy a boldogságunk az okosságunktól függ. Ha nincsenek szokásaink és igényeink, akkor gazdagok, urak és boldogok vagyunk.

Ám csúfolják csak Szokratesz bácsinak! Annyit elért, hogy nincs oka panaszkodnia. Nem volt hős és nem küzdött semmiért, az igaz; egész életében mindig kitért az összeütközések elől, nem ellenkezett soha senkivel, mindent úgy talált jónak, a mint van. Csak dolgozott és takarékoskodott. De nem volt s nincs is semmiféle baja. Sőt, isten segítségével, ezután már nem is kell tartania semmitől. Az ő ezernyolczszáz forint fizetése neki nagy gazdagság; és a takarékpénztárban már is van annyija, hogy ha majd nyugalomba megy, hajlékot vehet magának, s nem kell megvonnia azután sem a szájától a falatot. Pedig baj beh szegényen kezdte ő is!

És nem kell azt hinni, hogy az igénytelenségnek nincsenek örömei. A ki a drága ételeket és a finom borokat keresi, annak mindez nem eshetik jobban, mint neki az ő egyszerű kosztja. A dohányt csak az kívánja, a ki balgatagságból, hívságból hozzá szoktatta magát ehhez a méreghez. A kártyás egyszerűen bolond. Az, a ki fölteszi az egész jövőjét, néha a becsületét is, egy kártyalapra, nem érdemli meg a nyugodt jövőt s már eljátszotta a becsületét. A szép dolgok nagy uraknak valók; a szegény ember nem is érti, mi rajtuk a szép. Annak, a ki kocsin szokott járni, a kocsikázás nem nyújthat több élvezetet, mint neki ez a séta. Ó, mily gyönyörűség is járni a fák között, ózonos levegőben, ha az ember a hétköznapi munkában tölti el, ha nem kénytelen soha senki előtt megalázkodni, ha nem fél a jövőtől, ha az embernek nem kell semmi, csak ez az édes, langyos levegő! A világért sem cserélt volna a gondok közt nyomorgó ezüstkirályokkal.

IV.

Az égi lámpagyújtogató már megkezdte munkáját, de azért Szokratesz bácsi nem fordult vissza. Közel járt a Normafához, s az jutott eszébe, hogy ha már dőzsöl, elmegy a garázdálkodás legvégső határáig. Fölmegy a Normafához, megvárja az estét, s el fogja nézni, hogyan világosodik ki a város az utcái lámpások ezer, zöldes fényű szemétől. Ha már benne van a tobzódásban, hát legyen ez a multság »velencei éj«.

Mialatt fölfelé baktatott a lejtőn, valami lárma csapta meg a fülét. Mintha tíz ember beszélne, vihorászna s danolna egyszerre.

Csakugyan, mikor fölért, a fa tövében egy víg társaságot pillantott meg. Urfiakat és hölgyeket, a kikről lerítt, hogy nem szoktak a templomba járni s tán nem is voltak ott soha, legkevésbé ezekkel az urfiakkal.

De csak egy pár pillanatig nézhette a jókedvű bandát, mert egy vöröshajú leány, a ki egy kissé távolabb állott a társaságtól, s a ki valami tréfás mutatványnak érhetett a végére, a hogy őt meglátta, feléje szaladt, s egy vörös borral teli poharat tartva a kezében, rákiáltott:

- Hej, kis öreg, jöjjön, igyék velünk!

Szokratesz bácsi egy merész jobbra át-tal rohanást menekült. Keresztülvágott a tisztáson s nem gondolt többé velencei éjre.

Hallotta a mögötte felhangzó kacagást s egy pillanatig még mintha tovább is látta volna a vöröshajú leány szemtelen mosolyát. Az arcza égett és nemcsak a haragtól.

Ez a váratlan megrohanás nemcsak nagyon megijesztette, hanem meg is zavarta egy kissé. Szokratesz bácsinak volt egy gyöngéje. Félt az asszonytól, a mint némelyek félnek a kígyótól, a ráktól vagy a denevértől.

Pedig édes kevés köze volt az asszonyhoz világeletében.

És mégis az asszony volt az ő örök ellensége. Az asszony, a ki nem családi kép, mint például Kovácsné, hanem csak asszony, mint ez a vöröshajú lány.

Úgy a távolból, tisztelte ő az egész asszonyi nemet, mint mindent, a mi hozzá tartozik a fennálló rendhez. Tisztelte mint világfentartó erőt, tisztelte az anyát, a hitvest; tisztelte a nőt mint családi emléket, tisztelte a történelem nagy női alakjait. De az egyes példányt már nem szerette az asszonyi nemből. A történelmen kívül nem szeretett találkozni velők.

Nem is volt velük valami sok találkozása; gyűlölete az aszkéták, a külözöök gyűlölete volt.

Csak elméletből ismerte őket, de rendületlenül hitt az elméletében. Az asszony az örök veszedelem. A kártékony, de formás állat, mint az egyházatya mondja. Az emberiség rosszabbik fele. A hiú, szívtelen, gonosz és üres lelkű lény, a ki ellensége minden más asszonynak, de még nagyobb ellensége a férfinak. A kinek csak egy számjegy vagy; egygyel több, a kit meg kell hódítani. A ki mindent elkövet, hogy megbontsa az elmédet, s a ki előtt nem számítász többé, ha kész vagy a véredet adni érte. A ki a legjobb esetben megkínóz, mindig megcsal, s ha nagyon erős nem vagy, okvetetlenül megaláz magad előtt.

Valaha, régen, apró tűszúrásokkal összekarmolták Szokratesz bácsinak a szívét. Elkecsereedésében begubózta magát asszony-gyűlöletébe, s gubójából nem lehetett kicsalni többet. Igaz, hogy nem is sokat fáradoztak rajta.

Soha sem ismert más szerelmet, csak a megvásárolhatót, a melytől undorodott. A másíknak csak a gyötrődéseiről tudott. Néha, régebben, álmodozott róla, hogy egyszer talán megháza-

sodik, ha majd csodák történnek, s egy mesebeli lény megjelenik előtte s azt fogja mondani, hogy: »Jöttem érted!«... de eleinte még a csodát is hiába leste volna, olyan nehezek voltak életének föltételei, utóbb pedig megriadt még a gondolattól is, hogy el talál bukni s szomorú véget ér, mint Phoebus de Châteaupert. Hogy átadja magát egy kiszámíthatatlan lénynak, a kiből csak egy bizonyos: az asszonyiség, s a ki, meglehet, csupa gonoszság, csupa álnok színeskedés, csupa ármány, számítás és hitványság?!... Soha!

De azért a formás állat koronkint meglátogatta álmait. És hiába követte a *Francillon*beli Stanislas de Grandredon bölcs tanácsát: »Vásárolj meg!«, valami nyugtalanság mindig maradt a szívében, a hányszor csak rá gondolt erre az örök ellenségre, a kinek csak áldozata lehetsz, s a kit rossz nem ismerni, de még rosszabb szeretni.

Szokratesz bácsi bölcs ember volt, s a két rossz közül a kisebbiket választotta. Mégis szép az élet, ha az ember le tud mondani. A boldogságunk az okosságunktól függ; a titka az, hogy ne legyenek kívánságaink.

A részeg ember mindig meg van elégedve magával. Szokratesz bácsi soha sem érezte magát oly kemény legénynek, mint ezen a pünköst előtti estén, a melyet négy deczi bor tett sokáig emlékezetessé.

Hanem azért, visszatérőben, folyton a fejében járt ez a vöröshajú lány, a szemtelen mosolyával.

V.

Meg volt írva, hogy ez az est kalandok estéje legyen.

Ahogy bekanyarodott az ő csöndes, sötét, máskor elhagyott utcájába, megint egy társasággal került szembe. Jó hosszú sorban jöttek, párosan, hármasán. Öregek és fiatalok vegyest; voltak köztük gyermekek is. Úri népség, mely valami mulatságról térhetett haza.

Szokratesz bácsi tisztességtudóan letért a gyalogjáróról, hogy helyet adjon a mellette elvonuló társaságnak, s a mint kilépett a kocsí-útra, meglátott valamit, a miről aztán nem tudta levenni a szemét.

Azt látta meg, hogy az utolsó pár, egy fiatal férfi és egy fiatal nő, nem úgy haladt előre, mint a többiek, a kik álmosan, fáradtan bandukoltak elül, hanem mintha igenis sietnének egy Szokratesz bácsi előtt ismeretlen állomás felé. Visszaélve azzal, hogy az elül ballagók nem ügyeltek rajok, a sötétség leple alatt egy végtelen csókban összeolvadva mentek előre. Oly szorosan összesimúlva mentek, hogy az aszkétának kigyult az arcza; a férfi jobb karja a nő derekán, a nő bal karja a férfi vállán. A nő látta a szemközt jövő alakot, de úgy nem törődött ezzel az összetöporodott kis emberrel, mint egy kutyával.

Szokratesz bácsi fel volt háborodva. Micsoda szemérmetlenség! Az utcán! Férfi és feleség nem lehetnek, vőlegény és menyasszony sem; a feleség és a menyasszony nem volna ilyen szemérmetlen. Nem, ez a teremtés nem lehet más, mint házasságtörő asszony. És mintha emlékezett volna rá, hogy az elül bandukolók közt látott egy jó, buta arcot; az csak egy férfi arcza lehetett.

De megbotránkozásánál is nagyobb volt a felindulása. Ez tehát a Szerelem, a kölcsönös, a mohó, a telhetetlen Szerelem!... Most először látta szemtől-szembe a félelmetes, a bűnös, a gyötrelmek töviseivel körülölelt, talán lealjasító, de mindenható Szerelmet!

Mert ezek aztán kívánták egymást, nem úgy, mint hajdan ő az ő vásárolt csókjait! A szemérmertlenségük szinte kiabálta, mily rémségesen keveset adnak ebben a pillanatban minden okosságra a világon! Micsoda pillanat lehet most nekik ez a pillanat!...

S a hogy elhaladtak mellette, megállt és visszaneézett rájuk, mindaddig, míg el nem tűntek a szeme elől az éjszaka czinkos sötétségében.

S a szíve egyszerre mélységes irigységgel és keserű bánattal telt meg. Úgy rémlett neki, mintha ezek az emberek elvitték volna az egész boldogságát, mintha ellopták volna előle a világ összes csókjait!

De hát vak volt eddig? Igen, vak, siket, nyomorult, hülye. Nem volt ember, nem volt még állat se, csak egy boldogtalanságra alkotott, szenvedni és nyöszörögni tudó, mozgó szerkezet. Mert nem tudta megérteni, hogy a boldogsághoz több köze van az oktalanságoknak mint a bölcseségnek. És most már késő!

Lankadtan, megalázkodva, a fejét bágyadtan lecsüngesztve ment fel a lépcsőjén, belökte magános czellájának ajtaját, ledobta Uhlandot a legelső sarokba, fáradtan dőlt a székére, és csunya, vén arcza egyszerre csak tele lett könnyel.

Így jár az ember, ha pünköszt szombatján négy deczi bort iszik, mikor csak háromhoz van szokva.

A JAGUÁR ÉS A KIGYÓ.

A szegény Zurita talán még ma is úr volna a Pyreneusok között, ha véletlenül észre nem veszi egyik pajtásának a kedvesét. De az urgeli lány, az elefántcsont kebelű Soledad, akkor éppen nem volt a közelben, s Zurita úgy találta, hogy a mikor nincs ló, megjárja a szamár is. Füttyntett a lánynak, s ez nem sokáig tétovázott a legény és a kapitány között. Hol is lett volna az a fejő-leány, a ki nem boldog, ha meghódolhat a szívek és az erszények korlátatlan urának?! Minden rendben volt, s a czimborák még soká nevték a szegény banditát, a ki, mikor három ujját hagyta a majorban, mégsem magának, hanem a vezérüknek fogott szeretőt. A csonka nem szólt semmit; később mintha ő maga is nevette volna az egész históriát. Hanem azért kevesebb szavu lett, mint azelőtt volt; várt és emlékezett.

I.

Mikor nehéz lánczokban, nyolcz zsandár között, végig kísérték a Szent-Izidor utczán, a keskeny ablakok vörös függönyei mögött száz meg száz ólomszinű asszonyi fej bujkált, az alacsony erkélyek megteltek piszkos kíváncsiakkal, s a kis városon végig zizegett ez a két, félve sutogott szó:

- Hozzák Zuritát!

Amilyen sokan ismerték ezen a délután, mentén a hosszú, köves útnak, melyet a fehéren izzó nap sorvasztó fénye perzselt, oly alaposan nem ismerte másnap egy lélek se, a véstörvényszék tárgyaló termében. Egyik a másik után esküdözött a feszületre, Szűz Máriára és Szent Izidorra, hogy ezt az arcot nem látta soha, még álmában se, úgy találjon üdvösséget az égben s úgy éljenek minden ivadékai.

Mert hiszen mindenki tudta, hogy Zuritával nem lehet tréfálni, s hogy Zurita mindaddig Zurita marad, a mig csak a fejét el nem választják a törzsétől, talán még azután is. Abból, hogy Zurita itt áll a törvénylátók előtt, még nem következik, hogy holnap nem áll-e lest a meredekben, vagy nem jön-e el éjjel látogatóba, számadásra szólítani fel a fecsegőt. Némelyik szem állhatatosan örködött: vajjon ott áll-e még a vádlott a helyén s nem párolgott-e el, mint a kámfor? Aztán meg Zuritának voltak czimborái is. A Zuritáék kései még eddig mindig megtalálták azt az egy két árulót, a ki elég merész volt kikötni velök, s ki tudja, Zurita talán még halva is veszedelmes lehet?! Meglehet, nem is ember ez a Zurita, hanem a sátán gyermeke balkézzről. S végre, igazi ördög vagy nem, annyi bizonyos, hogy ez a szegény ördög elég jó ördög volt: csak a gazdagokra vadászott, a szegény embert nem bántotta, inkább czimborált vele.

És a tanúk, a kik nem tudtak semmit, visszafojtva a lélekzetüket, szorongással teli szemmel bámultak a szelid arczu, mosolygó vádlottra.

A vádlott a legnagyobb nyugalommal, a tiszta lelkiismeret meggyőző hangján védelmezte magát. Szemébe nézett a tárgyaló bírónak, s közben tisztességtudóan forgatta kezében a kalapját, mint paraszt ember szokta úri nép előtt.

- Megkövetem alázatosan, bíró úr, tévedés van a dologban. Mert én nem vagyok a zsvány Zurita, a kit az isten verjen meg a haló földjében is, hanem Olivarez Benito, panatelai lakos. Földbérlelésből élek, s a tulajdon házamban fogtak el a zsandárok. Panatelában minden ember ismer; a főtisztelendő úr is, a bíró úr is tanuságot fognak tenni róla, hogy Olivarez Benito

vagyok. Mezőszenteléskor a nagyságos corregidor úr a vendégem volt; ő is ismer. Az apám, a nagyapám mind Panatelában laktak; én magam mind e mai napig soha ki nem mozdultam a falumból, a mint hogy erről tanúságot fog tenni minden panatelai. Már most hogy lehetnék én a zsvány Zurita, a ki a hegyek közt lakik?

- Zurita Mihály, téged a nagyságos véstörvényszék, törvénnyel meghatározott kivételes hatáskörében, többszörös rablógyilkosságban bűnösnek mondott ki s in contumaciam halálra ítelt. Midőn téged kihallgatni kegyeskedik, módot nyújt neked arra, hogy töredelmes vallomást tévén, királyi kegyelemért folyamodhassál, a mely a halálbüntetést életfogytig való fegyházra változtathatja. Felszólítalak, ne vonakodjál ezt a töredelmes vallomást megtenni. Ő Exczellenziája, a véstörvényszék elnöke előtt, a ki kegyes lesz téged kihallgatni. Ne maradj meg ebben a megátalkodottságban s hagyj fel minden hiú reménykedéssel. A tárgyalások során be fog bizonyulni, hogy te, az állítólagos Olivarez Benito, azonos vagy a halálra ítelt Zurita Mihálylyal. Tanuidat meg fogjuk idézni, de ezek csak azt fogják bizonyítani, hogy nem régóta vagy földbérő s hogy az igazi Olivarez Benito papirjaival a zsebedben vagy másfél éve telepedtél le Panatelában, élvezni rablott kincseidet s elfelejteni gyilkosságaid.

A vádlott csöndesen mosolygott, mint a ki bizonyos benne, hogy ártatlanságának ki kell derülnie.

- Csak azt mondhatom, bíró úr, hogy én Olivarez Benito vagyok, s hogy a mióta megszülettem, soha se hagytam el a falumat.

Aztán körülnézett. Mintha már várta volna Ő Exczellenziáját.

Bizonyára nem ő volt az egyetlen ebben az óriás, bolthajtásos csarnokban, a ki élénken érdeklődött az említett férfiú iránt. A hallgatósággá lapult tanúk ijedt tekintete az elnöki emelvény üres karos-széktől sűrűn futkározott a tárt ajtóig meg vissza, s ha bátrabb lépés zaja hangzott a folyosó márvány-koczkáiról, minduntalan megmozdult egy-egy könyök, oldalba lökdösni a szomszéd czimborát.

Ő Exczellenziája, Valladares báró, az államrendőrség feje s a kivételes hivatású vészbíróság elnöke, épp olyan rettegett ember volt a Pyreneusok vidékén, mint Zurita a maga nemében. A mily kegyetlenül bánt el Zurita a gazdag utasokkal, s a kikre megharagudott, épp olyan irgalmatlanul irtotta Valladares báró a Pyreneusok haramiáit. Örökös harczban állt velök, s ez az embervadászat volt az egyetlen szenvedélye, a māmora, az egész élete. Mintha valami kegyetlen gyönyörűséget talált volna a banditák látásában, éjjel-nappal talpon volt, kopóival és vérebeivel, hogy virulóvá tegye az akasztófákat. Vicente-ből Santiago-ig egész kertje volt már ebből a dísznövényből. Törbe csalni, hurokra keríteni, kiforgatni a beszédéből a szegénylegényt: ez volt a művészete; s nem találhatott olyan zsványt, a kiből ki ne tudta volna csikarni a vallomást. De még több félelmet gerjesztett a kitartó szívósságával, a melylyel folyton-folyvást a rablók nyomában volt. A golyó-üdvözlések közepett, példátlan halál-megvetéssel járt utánok: a szerelmes jár így egy szép boszorkány után. És ha a közhit Zuritában az alvilági országok trónörökösét tisztelte, Valladares báró a nép száján még nagyobb rangot kapott. A paraszt, mikor éjszakánként elment a háza előtt, felpillantván örökön világos ablakaira, azt morogta: az Ördög ébren van! - s az öreg asszonyok esküdöztek rá, hogy a báró nem alszik soha.

A nagy teremben mindenki érezte, hogy itt nemsokára méltó ellenfelek fognak találkozni.

Azért, mikor a nyitott ablakokból hintó-robogás lármája hallatszott, s immár bizonyos volt, hogy a hintó itt állapodott meg a palota előtt, a termen halk moraj osont végig, a mely egy cseppet sem hizelelgetett a véstörvényszék vizsgálóbírájának.

Olivarez Benito nyugodt és mosolygós maradt; csak egy kicsit sebesebben pislogott, mint azelőtt.

- Ő Exczellenziája!

Az ajtónálló félrelépett, s Valladares báró, két szuronyos zsandár között, végig kopogott a mozaikon elefántcsont végű, hosszú fekete botjával, a melynek intésére holttestek cifrázták az országutakat. Nem nézett sehová, csak haladt egyenesen elnöki helye felé. Ott aztán kezet fogott a vizsgálóbíróval, letette sapópáját, elhelyezkedett a karosszékbe, s keresztbe fonva karját, ránézett a vádlottra. A két néma zsandár leeresztett puskával állott meg mögötte.

- Ah, itt vagy végre, derék Olivarez Benito?!

Olivarez Benito szembe nézett a Pyreneusok rémével. Látszott rajta, hogy ő is kíváncsi volt már erre a fekete ruhás úrra, a kinek annyiszor hallotta a hírét.

Valladares báró szép növésű, magas ember volt; aczélos izmú, pompás szál legény. Negyvenöt-ötven éves lehetett, de a járása nem árult volna el többet huszonnyolcz esztendőnél. Hullámos fekete hajában meghuzódott itt-ott egy-egy ezüstös szál is; simára borotvált arcza azonban friss volt, mint egy fiatal emberé. Mély, zengő hangja remek tüdőre, s ép, hatalmas, mindent kibíró szervezetre vallott. A madridi ifjú gavallérok rendes öltözetét viselte; csak inge mellfodrának pompás himzése s fekete kabátján a Szent Lélek-rend gyémántos csillaga árulta el, hogy viselőjük nem tartozik a tánczosnők és énekesnők frakkos pillangói közé.

- Exczellenziás uram - szólt Olivarez Benito - én egy rettenetes tévedés áldozata vagyok.

És parasztos, jámbor körülményességgel kezdte részletezni, a mit előbb a vizsgálóbírónak mondott. Hol a kalapjára, hol meg a padlózatra nézett, de időnkint bátran fel-feltekintett a báróra is, mint a ki bizonyos benne, hogy ugyanez az ember rövid idő multán így fog szólni hozzá: »Derék Olivarez Benito, elhibáztuk a dolgot; sajnálom, hogy ilyen kellemetlenséget okoztunk neked.«

A báró le nem vette róla a szemét. Eleinte szinte vad gyönyörűséggel nézte a daróc-zekés embert, de aztán lassankint hideggé, kifejezéstelenné vált szép vonásu arcza. És mintha Olivarez Benitonak az előadása megingatta volna a föltevésében, koronkint helybenhagyólag bólintgatott, és többször intett kezével az irnoknak, hogy mindezt foglalja írásba. A vizsgálóbíró nem tudott hová lenni csodálkozásában.

- Hát, derék Olivarez Benito - szólt aztán, mikor a vádlott elhallgatott - ha mindez igaz, nem lesz neked semmi bántódásod. El fogjuk hivatni a tanuidat, s ha csakugyan azt fogják mondani, a mit állítasz, hogy mind ismernek gyermekkorod óta, s hogy igazán soha se hagytad el a szülőhelyedet, mi minden késedelem nélkül szabadon eresztünk.

A paraszt mosolygott.

- Hát hiszen nem is lehet az, hogy mást mondjanak, mint a mi igaz.

- Nem kételkedem benne - szólt a báró - hogy szóról szóra azt fogják mondani mindannyian, a mit te mondtál, Olivarez Benito. Hanem, látod, addig mégis csak itt kell maradnod. Ne félj, jól fognak veled bánni. Gondoskodom róla, hogy csakúgy élj, mint otthon. Ételet, italt kapsz bőven; kényes ember vagy, ne szenvedd meg, ha a vád, a melylyel illetnek, hamis. Szép szobát adok; otthon se lakol szebben. Az ajtód meg az ablakod előtt zsandárok lesznek ugyan, de nem fognak zajt csapni. Csak ezt a kis vasat szenvedd el békességben.

Olivarez Benitonak felcsillant a szeme. Ha sorsát egyes-egyedül attól teszik függővé, hogy miképpen fog vallani Panatela falu, akkor már jól van minden. Csak egy dolog nyugtalanította: a báró tör-élességű tekintete, a mely nem hagyta el egy pillanatra sem. Így érezheti magát a jaguár, mikor biztos magaslatán észreveszi, hogy még most is rajta a kigyó szeme.

II.

A báró intett. A vádlottat elvezették, a tanukat szélnek bocsátották, s a nagy csarnok lassacskán kiürült. Csak a hatósági személyek s a két zsandár maradtak benn, meg a karzaton három ember, a kik láthatóan parancsolatra vártak.

- Ha Exczellenciád megengedi - szólt a vizsgálóbíró - az idéző leveleket még ma szétküldöm egy lovas-legénynyel...

- Minek? - kérdezte a báró. - Ön még kíváncsi rá, hogy ezek a tanuk mit fognak vallani?! Csak bízsa rám a dolgot. Hé, Fülöp, Ferencz!

A három karzati ember felállt, s leczihelődött a falépcsőn. Útközben egyikük leoldotta fehér álszakállát, s ezt is, ősz parókáját is, átadta egyik kísérőjének. Aztán csonka jobbkezével, a melyről három ujj hiányzott, megtörülte kissé gyöngyöző homlokát, s katonásan állt meg a báró karosszéke előtt.

- Ez az? - kérdezte a báró.

- Ez az.

- Jól láttad?

- Jól.

- Pepito, te kitűnő árut szállítótál nekem, és én mindenért megfizetek. Visszaadom, a mi előtted a legdrágább: az életedet és a szabadságodat. Menj, és ne lássalak többet, mert ha még egyszer megcsiplek, aligha kerülöd el a kötelet. De ha véletlenül nem Zurita, hanem más volna az, a kin, íme, boszút állottál, ha meg akartál csalni, ha hamis portékát adtál, akkor ne is fuss, ne is menekülj, mert az én kezem hosszú, s megtalálalak, hogyha kereslek. És akkor bizony mondom neked, jobb lett volna halva születned. Eredj.

A három ember elment. A vizsgálóbíró is összeszedte az írásait, s elbúcsúzott a báró úrtól. Irnoka követte. A báró magára maradt a néma zsandárokkal.

Egy darabig fel s alá járt a teremben, aztán megállt, s így szólt a zsandárokhöz:

- Hozzátok elélem a szobafoglyot. Ti odakünn maradtok; csak akkor jöjjetek, hogyha szólítalak.

Kis idő multán egy huszonnégy-huszonöt éves, előkelő megjelenésű fiatal ember lépett be a terembe. Fehér volt, mint a kréta, s izzadó kezében egy csipkés zsebkendőt szorongatott.

A báró egy perczig még folytatta a sétáját, mintha nem vette volna észre emberét. Majd hirtelen megállt mellette, s így szólt:

- Hát, Nittis barátom, baj van.

- Báró úr... - hebegett a fiatal ember, de amaz nem hagyta szóhoz jutni.

- Hagyja el, lelkem. Most nem afféle apróságról van szó, mint a multkor. Fiatal embernek kell a pénz, ki venné olyan szigoruan a dolgot? Az a kis sikkasztás már régi história, és ha véletlenül azóta ön ismét... pénzzavarba jutott, az még nem olyan nagy baj. Egy kiválóan értékes embert, a ki, mint ön, nekem máris nagy szolgálatokat tett, csak nem bosszantok meg minduntalan efféle csekélységek miatt?! Nem erről van szó, kedves. Hanem egy olyan történetkéről, a melyet ön elfelejtett bizalmasan közölni velem.

- Báró úr!...

- Takarékoskodjunk az idővel, barátom. A mit ön mondhatna, az merőben fölösleges. Érttem én az ön dolgát. Én se szeretem a vén asszonyokat. Az igaz, hogy szeget nem verek a fejkbe. De, istenem, el tudom képzelni ezt a románczot. Lássá, Nittis, mindig mondtam önnek, hogy óvakodjék a pénzes asszonyoktól. Nehéz tőlük megszabadulni, ugy-e?

- Mit kíván, báró úr? - hörögte Nittis.

- Nehéz dolgot, fiatal barátom. De ön meg fogja tenni, mert ha valaki, úgy ön képes rá. Gyakorlata van már az ilyesmiben. S meg fogja tenni annál bizonyosabban, mert ha a kérésem nem teljesülne, úgy önt, vérző szívvvel bár, kénytelen volnék átszolgáltatni Dominguez barátomnak.

- Ha tőlem függ...

- Nem öntől függ. De önnek sikerülhet, s ön igyekezni fog. Nem magyarázom önnek, édes Nittis, hogy a mit én kimondok, azt meg is teszem. Mi ismerjük egymást. Köztünk felesleges a sok beszéd. Tehát dologra.

- Nem kell jegyezmem utasításait?

- Nem. A feladat egyszerű. Az urgel-i lányról van szó, a Zurita kedveséről. Ez a Zurita kemény legény. Ravasz, mint minden paraszt, ügyes, mint egy picador, s elszánt, semmivel se törődő, mint egy veszett kutya. Nehéz hozzáférközni. De van egy sebezhető oldala: ez a lány. Valósággal őrültje a csinos kis boszorkának. Úgy látszik, Soledad úrhölgynek egészen kivételesek a bájai; s ezt a föltevésemet szíves figyelmébe ajánlom. Érti már, kedvesem? Nekem, hogy annak rendje és módja szerint végezhessem ki a bikát, szükségem van erre a vörös viganóra. Az ön feladata az, hogy kedvesévé tegye a leányt. Jól értsen meg, nem csupán arról van szó, hogy egy pár új harisnyakötővel gyarapítsa kétségen kívül érdekes múzeumát, hanem arról, hogy elhozza a leányt ide, a szomszédba, a Serrano-palota földszinti nagy termébe.

- A parancsolat első része sokkal könnyebb, mint a második.

- Bizonyára. Ehhez okvetetlenül szükséges, hogy a lány belébomoljék önbe. Persze, a regényszövése önnek átkozottul kevés ideje van.

- Mennyi időm van?

- Ha három nap nem elég, akkor nem elég három hét, három hónap, és három esztendő sem.

- Jobban szeretnék egy hetet.

- Ön kezd nem bízni magában. Hogyan, ön, a kiskorúak megtévesztője, a grófnék szíve választottja, az idős hölgyek eszménye, ilyen hosszú lélekzetet vesz, mielőtt hozzáfog az ostromhoz, a melynél csak egy korcsmáros-kisasszonyról van szó?! Megengedem, a feladat talán nem egészen könnyű. Zurita szép legény, gazdag, s féltékeny, mint a tigris; a lány nem szeméten szedett, s meglehet, szereti Zuritát. De ha nem könnyű a feladat, nem is lehetetlen. És ön, a ki akármikor készen volt akármelyik, akárhány leányt elcsábítani pusztá műkedvelésből, meghátrálna most egyetlen egy közönséges leánytól - mikor az életéről van szó?!... Nem hihetem, Nittis. De ám, legyen, tekintettel régi barátságunkra, adok egy hetet. Pénz bőven áll a rendelkezésére, s tehet, a mit akar. Csakhogy Fülöp és Ferencz el fogják kisérni, s nem tángítanak ön mellől, csupán a leány kamrájának az ajtajánál. Ott is őrizni fogják úgy az ajtót, mint az ablakot. Ha Fülöp és Ferencz nagyon alkalmatlanok találnak lenni, nevezze ki őket grófnak, herczegnek; úgy szerepelhetnének például mint barátjai. Annyival inkább, mert két lakájt is adok önnek, a kik az ön őrizetében felválthatják Fülöpöt és Ferenczet. És ha már erről beszélünk, adok önnek egy jó tanácsot. Ha a szerencse nem kedvezne önnek, ne igyekezzék megszökni tőlük, mert parancsuk lesz: hogy ebben az esetben azonnal lelőjjék önt.

Tudja, amúgy mégis tovább tart a dolog. Szóval, mához egy hétre várom önt és Soledad kisasszonyt odaát, a Serrano-palotában. Ha hozza az urgeli lányt, jóbarátok maradunk, s elfelejtjük az egész kellemetlen ügyet.

- El fogom hozni az urgeli lányt.

- Még egy jó tanácsot. Se most, se később, soha se igyekezzék szeget verni a hajam közé. Ha hirtelen halnék meg, jó helyen letett papirok sok boszúságot okozhatnának önnek. És végre sziveskedjék nem tenni fel rólam azt a zsványságot, hogy előbb kiaknázom, aztán megcsalom. Néha piszkos keztyűt használok, hanem azért én úriember vagyok.

III.

Olivarez Benito három napig olyan vigan volt, akár a hal a vízben. Evett, ivott, mintha csak vendég lett volna; naphosszat cigarettákat sodorgatott, s a nyitott ablakon át, mely alatt a strázsa életuntottan sétált, szoba ereszkedett a börtön udvart mosogató cigányleányokkal. Hanem mikor mult az idő, s róla mintha megfeledkeztek volna, nyugtalankodni kezdett. Ez a nagy csöndesség nem tetszett neki. Jobban szerette volna, ha ütik-verik, s hurczolják vizsgálóbírótól vizsgálóbíróhoz. Olivarez Benito kedvelte az igazság-szolgáltatás rendes menetét. De őt kivételes bánásmóddal tisztelték meg, s Olivarez Benito egy cseppet sem örvendett ennek a megtiszteltetésnek. A panatelai tanuknak hírét sem hallotta; vajjon túljárnának az eszén?!... S a tisztességtudó, emberséges földbélő gyakran gondolt egy csillagtalán estre, a mikor majd a meredek szélén rá fog köszönteni a báró úrra: »Jó estét, Excellenza, Isten hozta nálam! Nem tetszik megismerni? Én vagyok Olivarez Benito.«

Olivarez Benito nem egyszer kóborolt csillagtalán éjjel járatlan utakon, hanem azért mégis megdobbant a szíve, a mikor egy meleg, fullasztó alkonyaton, vacsora helyett azzal költötték fel hosszúra nyúlt délutáni álmából, hogy:

- Kelj fel és gyere.

Kilenczed napja volt már, hogy fogságban ült; azóta szépen kivallathatták az egész Panatelát. Hanem azért a vasat nem vették le a kezéről, lábáról; sőt megmotozták, nincsen-e elrejtve a ruháiban valami veszedelmes szerszám? Két zsandár ment előtte, és más kettő kísérte; úgy indultak útnak, ki tudja, hová?

Tekervényes, szűk folyosókon vezették végig, s Olivarez Benito észrevette, hogy három kis lépcsőn keresztül egy másik épületbe lépnek át. Túlhan már keskenyebbek voltak a falak, s szélesebbek a folyosók; nagy, szárnyas ajtók és faragásokkal teli vak-ablakok mellett haladtak el, a melyekből hippogriffek és egyéb kőből való csoda-állatok meredtek le a megvasalt parasztra.

Egyszerre megállapodtak. Az egyik zsandár kulcsot vett elő a zsebéből, kinyitotta a szárnyas ajtók legszélesebbikét, s Olivarez Benitot betuszkolták az ajtón. Olivarez Benitonak legelőször is elkáprázott a szeme; aztán, a mint körülnézett, végig futott a hátán a libabőr. Ilyen nyugtalanságot érezhet a törbe csalt vadállat, mikor észreveszi, hogy nem jó helyen jár.

Óriási teremben voltak, melyet egy roppant csillár világított be kápráztató tűz sugarakkal. Olivarez Benito, a panatelai közhit ellenére, megfordult már grófi palotákban is, de ilyen termet nem látott soha. Először is ennek a bolthajtásos, rengeteg csarnoknak nem volt egyetlen egy ablaka sem. Az ablak-mélyedések be voltak falazva, s köröskörül, a falakon és a vak-ablakokon, nem lehetett egyebet látni, csak megfakult falfestéseket. Az ajtótól jobbra

emelvény volt látható, a melyet öt lépcsős, beszőnyegezett feljárt választott el a csarnok nagyobbik részétől, a helyiség egész szélességében. Balra, az emelvényrel szemközt lévő falat két felől összeomló roppant szőnyeg borította be, melyen át nyilván egy más terembe lehetett bejutni. Ettől a titokzatos szőnyeg-óriástól egészen az emelvényig sehol egyetlen bútordarab; s a mi a legkülönösebbnek tűnt fel Olivarez Benito előtt, a terem e részének nem is volt rendes padlója, csak jól-rosszul összeácsolt deszkázata, a mely vagy két ujjnyi szélességben vált el a falaktól és az emelvénytől. Ez alatt a bizonytalan deszkázat alatt Olivarez Benito nem sejtett semmi jót.

A terem másik része már több bizalmat gerjesztett, de ott is volt valami, a mi sehogy se tetszett a fogolynak. Az emelvényt hosszú, terített asztal választotta ketté, mely meg volt rakva étellel, itallal. Két embernek volt rajta megterítve, a kiknek szembe kellett ülniök egymással: az egyik szék innen volt az asztalon, közel a lépcsőzethez, a másik túlhan, a fal szomszédságában, egy nagy fekete kép előtt, mely leért a padlóig, s mely Loyola Ignácot ábrázolta teljes életnagyságban. A két teríték egészen egyforma volt, csak hogy a fal felőli kancsók mellett egy kicsi gépezet hevert, a melyből vékony zöld sodronyok futottak le az asztal mögött a padlózat rejtelseibe.

A négy zsandár szótlanul állott Olivarez Benito mellett, a csarnok közepén. A fogoly szeretett volna szóba állani velök. Bántotta ez a némaság, s a vízmosságokra gondolt, a melyek az éjszaka csöndjében oly barátságosan suttognak a puskás vándor fülébe... De aztán másra határozta magát, s nem szólt a fogdmegekhez. Összetette megvasalt két kezét, s úgy nézett a veszedelem elé.

Vagy egy negyedórát állottak ott, mikor egyszerre a Loyola-kép megfordult rejtett sarkán, s nyílásán át belépett az emelvényre Valladares báró. Hosszú, fekete botját a balkezában hozta, s jobbájával barátságosan intett a fogolynak.

- Isten hozott, Olivarez Benito. Szívesen látlak egy kis vacsorára.

A hangja vigan csengett, de Olivarez Benito mégis úgy érezte, mintha a gerinczében jeges víz folydogálna. Nem mozdult és nem szólt.

- Hideg vagy hozzám, Olivarez Benito - folytatta a báró. - Haragszol talán, hogy ilyen sokáig itt tartottalak? Lásd, időbe telt ám, a míg kiderült, hogy semmi közöd Zurita Mihályhoz!... De mi az, mit látok?! Teringettét, vasban hozzátok a vendégemet?! Oldjátok le rögtön a béklyóit!

A fogdmegek engedelmeskedtek, s Olivarez Benito gyanakodva nézett fel a rabló-írtóra. Amaz egészen el volt foglalva embereivel.

- Mit álltok itt? Pusztuljatok. Semmi szükségem rátok, a mikor kedélyes vacsorához ülök.

A zsandárok eltávoztak a szárnyas ajtón, de a folyosó felől nem hallatszott lépteik kopogása. Pedig Olivarez Benito ugyancsak fülelt: semmi nesz. Vajjon mit akarnak vele?

- Gyere közelebb, Olivarez Benito. Ül le erre a székre, és egyél, igyál. Tétovázol! Nem képzeled talán, hogy meg akarlak mérgezni?! Mit gondolsz, csak nem foglak megmérgezni - téged?! Drágább vagy te nekem annál, elhiheted nekem. Aztán meg én is veled tartok... Egy ételből eszünk, egy borból iszunk, mint jóbarátok. Egészségedre.

Töltött és kiürítette a poharát.

Olivarez Benito nem az az ember volt, a ki elárulja a gyöngeségeit. Fölment a lépcsőn, leült az üres székbe, s gondtalanul nézelődött körül, mint egy bamba falusi ember, aki nem érti, miért mókáznak vele az urak.

- Szereted az édes bort? Tölts magadnak az én üvegemből. Igyál, Olivarez Benito, ki tudja, meddig ihatol?!... Egészségedre.

S megint ivott.

Olivarez Benito szót fogadott. Aztán a torkát köszörülte, mint illedelmes ember hosszú beszéd előtt.

- Excellenciás uram...

De a másik nem hagyta szóhoz jutni.

- Jóvá akarom tenni - szólt - hogy kellemetlenséget okoztam neked. Mert hát az ember - ember, s én bizony azt hittem, hogy te vagy Zurita. A feljelentés rendben volt, s én téged sehogysem ismertelek. De a hibát belátni jobb későn, mint soha... Egyél, Olivarez Benito, kövesd a példámat.

Olivarez Benito kételkedve nézett a báróra. De az exczellenciás úr tovább is nyájasan biztatta.

- Hát persze az egész falu úgy vallott, a hogy te. Látszik, hogy ismernek téged, Olivarez Benito, és szeretnek: a közbizalom fényesen nyilatkozott meg érdekedben. Természetesen, ezek után szabad vagy, mint a madár. Elmehetsz békességben, a hová akarsz. Hogy ma este még itt tartottalak vacsorára, remélem, nem neheztelsz érte. Szeretném elfelejteni veled, hogy háborgattalak. Igyál, Olivarez Benito, soha se iszol ilyet többet életedben.

Olivarez Benito azon gondolkozott, hogy vajjon mi lenne akkor, ha ő ezt a hegyes kést, mely itt hever a tányéra mellett, egy jól irányzott lökéssel keresztül penderítené az asztalon?!... de a mit utóljára hallott, egy kissé lehűtötte. Csakugyan eleresztenék?! Úgy találta, hogy még várakozhatik.

Bizony elszámította magát. A sok édes bor, meg a »szabadság« szó álmissá tették. Öt perc múlva elvégezte magában, hogy a báró egy közönséges fajankó, s képzeletében már kint járt a meredek között, a mély utak torkolatánál... A báró tartotta szóval és itallal.

- Ki nem mondhatom - folytatta a beszédes exczellenciás úr - mennyire örülök, hogy ártatlanságodban immár nem kételkedhetem. Mert a te arcod megtetszett nekem, s lásd, ezzel az átkozott Zuritával kurtán kell elbánnom. De hát te burokban születél, Olivarez Benito fiam.

Ebben a pillanatban vidám hangok ütöttek meg a fogoly fülét. Mintha a szőnyeges ajtó mögött nevetgéltek, vihorásztak volna. Majd egy gitár szólalt meg, édeskésen, olvadékonyan. Olivarez Benito megrezzent, maga se tudta, miért.

- Hallgatózol, Olivarez Benito?! So'se ügyelj oda, amott is vendégeim vannak. Mondom, burokban születél. Mert bármennyire tetszettél is nekem, ilyen könnyen mégse szabadulhattál volna, ha a véletlen nyomába nem vezet az igazi, a kétségtelenül igazi Zuritának. De, szerencsédre, kezembe került Soledad, az urgeli leány, s ettől a boszorkánytól megvettem a zsvány fejét egy pár kalárisért. Mit bámulsz rám?!... Soha se hallottad hírét Soledadnak, a Zurita kedvesének?!

Odaát egyre nagyobb lett a vigasság. Előbb úgy tetszett, mintha két pohár kocczant volna össze, s aztán hirtelen egy édes, meleg asszonyi hang csendült fel, melyet hízelegve, dorombolva kísért a gitár:

Czigányvér, czigányvér,
Nem búsong holnapér'...

Olivarez Benito megrázkódott egész testében. A mit még el nem vesztett az eszéből, azt suttogta neki, hogy boszorkányság úz a fülével játékot. Ott maradt a helyén, de ujjai gépiesen hadonásztak a kés után.

A báró nyugodtan beszélt tovább, mintha nem vett volna észre semmit.

- Ez a leány belébomlott egyik emberembe. A ficzkó szép legény, s úgy látszik, fehér mája van; valóságos dögvész az asszonynépre. Soledad ott hagyta érte az urgeli korcsmát, s egy öleléséért kész kiadni a világ minden Zuritáját. Miért meredsz úgy rám?! Nem hiszed, a mit mondok?! Hát kérdezd meg tőle magától, vajjon nem igazat beszélek-e?! Ott van a mögött a szőnyeg-ajtó mögött, a szeretőjével. Eredj, nézd meg őket. Hanem vigyázz, meg ne ijeszd a szegény szerelmes párt; ha meghallják a lépteidet, szét találnak rebbenni.

Olivarez Benito kemény legény volt, hanem az asszonyok elveszítettek már okosabb embereket is. Nem gondolt többé semmire, csak arra, hogy Soledad itt van, néhány lépésnyire, egy másiknak a karja közt! A tüzes tapló, melyet a fülébe dugtak, elkábította, s vakon engedelmesskedett az ellenséges, erős akaratnak.

Felkapta az asztalról a kést, s mint a vadállat, mely előbb lesbe áll, hogy annál biztosabban csaphasson le a zsákmányára, oda kúszott a terem végébe. Az ének azóta elhallgatott, s a gitár is pihent. Csak valami kéjes vihogás hallatszott ki a másik szobából, mintha egy boldog leányzót csiklandozna odabenn valaki...

Olivarez Benito félre vonta a szőnyeget, s felordított. Csakugyan az urgeli leány ült ott egy fiatal úr ölében.

A vér elborította a fejét; át akart rohanni, hogy leszúrja mind a kettőt, de még abban a szempillantásban, valamivel odább, a falak között, nehéz vasajtó futott alá nagy dübörgéssel, s elzárta előle a másik szobát. Hiába rontott neki a vállával, hasztalan törte magát, hogy fölemelje, az érczalkotmány szilárdul összekapcsolódott a küszöbvel, melynek túlán kemény kapcsa volt.

Megfordult, és a véres ködön át, mely elfátyolozta a szemét, megpillantotta a fekete alakot. Láttá, hogy el van veszve, hogy ez a pokol; de legalább a pokolba magával rántja ezt az ördögöt. És rá akart rohanni.

De alig tett két lépést, a padlózat, egész az emelvényig, elfutott a lába elől. Egy mély, fekete üreg tátongott előtte.

A báró hátravetette magát a karosszékében, és rászegezte két gyilkos szemét. Aztán így sziszegett:

- Megvagy, gazember!

A tehetetlen düh vad hörgésével felelt. Belátta, hogy vége mindennek; a halál lehelletét érezte homlokán. S ez a lehellet elfujta mámorát. Egyszerre kijózanodott. Milyen ostobán futott a kelepcebébe! De milyen alattomos, nemtelen volt a csalfogás, a melylyel törbe csalták.

A bandita hátraszegte a fejét, és szemébe nézett a Pyreneusok rémének.

- No hát igen, én vagyok Zurita! Itt a fejem, odaadom, úgy se sokat ér! De nem előbb, míg meg nem mondom, hogy aljas vagy és gyáva! Ha én a rengetegben útját állottam a gazdag kereskedőknek, nem dugtam el a bőrömet; rám lőhetett, a kinek kedve volt. Az ellenség elől nem bujtam csapóajtók mögé, hanem szembe álltam azzal, a ki támadott. Zsivány voltam, de tudtam, mi a becsület. Te, Valladares báró, sötétben szőtted hálódát, mint a pók, czéda lányokkal adtad össze magad, hogy megejts egy férfit, s mikor ez a férfi szemközt áll veled,

silány gépezetekkel rejtet el a bőrod. Te nagy úr lehetsz, Valladares báró, de ha még senki sem mondta meg neked, megmondom én, hogy bizony hitvány vagy te még hóhérnak is!

- Soha se heveskedjél, Zurita barátom, adod te még olcsóbban is. Térden csúszva fogsz esdekelni hozzám, de az esdeklésed épp oly hiábavaló lesz, mint a milyen mélységesen mindegy most, hogy jajgatsz-e vagy dühöngsz?! Hát te azt hiszed, jó Zurita, hogy én a *fejedért* csináltam ennyi komédiát?! Tévedsz, Zurita barátom. Ha nekem csak a fejed kellene, akkor már régen függenél. De nekem egy kis számadásom van veled, barátom; nekem te kellettél, nem a fejed. Évekkel ezelőtt te egy ajándékot küldtél nekem, jó Zurita; ezt az ajándékot akarom én neked megfizetni. Mert én mindenért megfizetek, Zurita barátom.

A báró bort töltött magának, ivott, aztán keresztbe fonva karját, ránézett Zuritára, s így folytatta:

- Mind a ketten ráérünk a beszélgetésre; hallgass rám. Hét éve és három hónapja, nem messzire a seguedillai országúttól, te, Zurita Mihály, két eltévedt kocsit állítottál meg a hegyek között. Ezen a két kocsin nyolcz ember volt: egy tizenhat éves viruló szép leány, a ki a kolostorból a szüleihez utazott haza, egy öreg apácza, négy fegyveres, meg két kocsis. A négy fegyverest meg az egyik kocsist rövid küzdelem után felkonczoltattad, az elájult nőket összekötöztetted és elvitted magaddal, a másik kocsist pedig elküldötted követnek Madridba. Tudtad, hogy a leányka gazdag családból való; megüzented: mennyi a váltságdíja. A fullajtár azonban, a ki lóhalálában vitte hozzád a kívánt aranyakat, egy véletlen miatt késett vagy félnapot, s te, haragodban, elküldted a leány fejét egy ládikóban a leány atyjának. Így volt-e, Zurita Mihály?

Valladares báró megnedvesítette egy korty édes borral kiszáradt ajkát, aztán tovább beszélt:

- Ezt eddig tudtad, Zurita Mihály. Most elmondom azt is, a mit még nem tudtál. A leány atya, a ki azóta senior lett a családjában, s a jószágnév helyett, a melyet azelőtt viselt, fölvette a törzsökös családi nevet, megesküdött, hogy kérlelhetetlen üldözője, irtója és hóhérja lesz az egész fajtádnak, Zurita Mihály, és megesküdött arra is, hogy neked, ha előbb, ha utóbb, de busásan megfizet az ajándékodért. Az egyik esküjét megtartotta híven; házat építhetne már magának a czimboráid koponyáiból. És megtartja a mai napon másik esküjét is, mert az az ember, Zurita barátom - ez az ember én vagyok.

Rágyújtott egy cigarettre, vagy kétszer szippantott belőle, s a füstkarikákat nézte, a mint szerte foszlottak a levegőben.

- Érted-e már, Zurita Mihály, hogy nekem kevés a te koponyád?! Egygyel több vagy kevesebb koponya, az már nekem mindegy. Ebben az üregben, a mely mostantól fogva holtod napjáig a lakásod leszen, találsz két szekrényt, teli koponyával. Csupa ismerősök; mulathatsz velők. Ráérsz; mert neked czifrább véget szántam, mint a többieknek. Nem, nem főzetlek olajba, kerékbe se töretlek; ámbár megvallom, hogy mind a kettőben nagy gyönyörűségem telnék. De, fájdalom, mind a két örömet úgy se szerezhetném meg magamnak; aztán meg ezeket a szép látványokat csak igen rövid ideig lehetne élveznem. Más fizetséget gondoltam ki a te részedre, Zurita Mihály. Úgy vélem, mikor olyan ajándékokat küldözgettél szét a világba, a minőt nekem is juttattál, az éhségeddel igazoltad magad az értelmed előtt. A szegény-legénynek is kell élnie; ámbár én nem tudom tisztán, hogy miért kellene. De jó; én tiszteltem tartom a te szörnyű éhségedet. Csakhogy te akkor megfélejtkeztél egyről. Megfélejtkeztél arról, hogy a te éhséged véres könnyűibe kerül néhány szegény embernek. Azonképpen, mikor enni adok neked, én is meg fogok felejtkezni egyről. Meg fogok felejtkezni arról, hogy *inni* is szokás, és hogy szomjan lenni kellemetlen lehet. Enni ehetsz, a mennyi tetszik; mindig lesz előtted egy tál hering, ha elfogy, kaphatsz ujat. De a szomjúságoddal nem fogok törődni, Zurita Mihály.

Remélem, a fizetéssel meg vagy elégedve. Vannak csúnyább halál-nemek is. Ez nem jár fájdalommal, és szép lassú, kedvemre való. Gyakran meg fogom kérdezni: hogyan érzed magad; itt vacsorálok a te társaságodban. És most szállj alá börtönödbe.

A padló megingott a rabló lába alatt, a sülyesztő leereszkedett áldozatával az üregbe, a báró vette sapópáját, botját, megnyomta a rugót a Loyola-képen, és eltávozott.

IV.

A rettenetes hóhér minden este eljött gyönyörködni a rabló kínszenvedésében. Zuritát vagy három napig nem hagyta el ereje. Óvakodott hozzányúlni a veszedelmes ételhez, mely csak arra volt szánva, hogy szomjúságát növelje, s száz meg száz próbát tett: nem birna-e megszabadulni? Hanem a mikor belátta, hogy a szökés lehetetlen, egyszerre megtört. Evett, s még inkább szomjazott. Elkezdett könyörögni; egyetlen egy pohár vízért szívesen odaadta volna az életét. Majd megkísértette az öngyilkosságot; a késéhez folyamodott, a mely vele maradt. De elhibázta a szúrást, és seblázában még borzasztóbban szenvedett. Végre dühöngeni kezdett...

A bakó odafenn ördögi gyönyörűséggel hallgatta a mélyből jövő, rettentő hangokat. Szólt hozzá, felelt neki, és nem könyörült rajta. A legiszonyatosabb átkok, a tombolás, a halál-hörgés, csupa édes zene volt neki. Végre, egy este, nem hallott többé semmit.

Valladares báró beszólította embereit, s kiadta a parancsot:

- Söpörjétek ki ezt az üreget.

AZ IGAZSÁG.

- Örülök - szólt magában az igazságügyminiszter - hogy végre, szemtől-szemben, látni fogom: az Igazságot; nem a körültekintő, a polgári igazságot, hanem a meg nem alkuvó, a csupasz Igazságot, azt, a melyik azért Igazság, hogy betörjék a fejét.

Kiszállt kocsijából, s felment az igazságügyi palota első emeletére. Nagy szaladgálás támadt körülötte. Megilletődött tisztviselőkkel és serény szolgálkával találkozott, a kik minden látható cél nélkül sűrögtek-forogtak, keringtek, rohantak, buzgólkodtak sokféleképpen, de megannyian fölötte észrevehetően. Valaki kinyitott előtte egy nagy szárnyas ajtót, s a miniszter belépett a tárgyalóterembe.

Lippe-Detmold bírái már együtt voltak. Csak a magánvádló úr ő exczellenciáját várták.

A miniszter engedelmével a bíróság elnöke nyomban intézkedett. Megkezdődött a tárgyalás, a vádlottat elővezették.

A magánvádló úr, a ki a főügyész mellett, egy karosszékekben helyezkedett el, tetőtől-talpig végignézte az ipsét.

- Mindjárt gondoltam! - szólt magában. - Az Igazság tüdővész. A mai világban az Igazság csak tüdővész lehet. Természetesen kopott szalonkabát van rajta, mert ma már senki se visel szalonkabátot. Czipőjének a sarka félre van taposva; hja, az Igazság rögzös utakon jár! Ámbár a tömlöczben nem igen koptatja az ember a czipőjét... de, úgy látszik, már így hozták ide. Képztem azt is, hogy szemüveget visel. Az Igazság nem lát egyebet, csak azt, a mi a szemüvege előtt van; nem lát az orrán túl; hogy mi minden van rajta kívül, azt már nem látja meg.

De figyelme másfelé fordult, mert az elnök megadta a szót a vádlott ügyvédjének:

- A védő úr egy kérést óhajt előterjeszteni.

A védő azt kérte: határozza el a törvényszék, hogy a tárgyalást négy óra leforgása után föl fogja függeszteni. Az emberiességre hivatkozva kéri ezt.

- Legyen szabad emlékeztetnem a törvényszéket, - okolta meg a kérését - hogy az, a kit védek, a börtönből jön, a hol már nyolcz hónapja senyved. Annak idején úgy méltóztatott itélteni, hogy egy évi börtönbüntetést kell kiállania azért a becsületsértésért, a melyet éppen a magánvádló úr ő exczellenciájával szemben követett el. Ez a büntetés naponkint tizenegy órai kényszer-munkával van súlyosbítva. A vádlottat, a kinek szervezete kissé érzékeny, s a ki csak a szellemi munkához szokott hozzá, a meglehetősen súlyos testi munka nagyon megviselte. Annyival inkább szenved e miatt, mert a börtönben csak igen hiányosan táplálkozhatik. Tegnap például nem kapott más ennivalót, csak száraz kenyeret és borsólevest. A hosszantartó tárgyalás izgalmait ez a roncsolt szervezet...

Az ügyvédi ékesszólás szóvirágaira a miniszter már nem volt kíváncsi.

- Kiderül - szólt magában - hogy az Igazság beérhette volna a puszta becsületsértéssel is, s hogy a rágalom már egészen fölösleges volt. Miért nem elégedett meg azzal, hogy kénye-kedve szerint össze-vissza sértegethette Lippe-Detmold igazságügyminiszterét?! De nem, neki ki kellett nyomtatnia azt is, hogy én több alkalommal hazard-játékot játszottam. Tehetek én róla, hogy ez nem száradhat rajtam?! A száraz kenyér, a borsóleves és a tizenegy órai kényszer-munka csakugyan nem lehet élvezetes, de rajta állott, hogy mindezt kikerülje. S ha már okvetetlenül úgy kívánta a lelki szüksége, hogy megizlelje ezt a mulatságot, megelégedhetett

volna egy évi szórakozással is. De nem, egy sütetből két lepény, s a mulatságból két adag kellett neki! Tehetek én róla?! A gyámja vagyok én neki?!

Az elnök ezalatt hozzáfogott a vádlott kihallgatásához. A vádlott, az általános kérdésekre felelve, elmondta, hogy Kohlhaasnak hívják, negyvennégy éves, szerkesztő. Az elnök közölte vele, hogy rágalmazással vádolják; idézte Kohlhaas cikkének panaszolt mondatait, s fölolvasta a magánvádló levelének ezt a helyét: »Becsületszavamra jelentem ki a következőket: 1. Nem igaz, a mit a vádlott állított, hogy tudniillik három évvel ezelőtt, főügyész koromban, a tél folyamán többször játszottam baccarat-játékot Herman könyvkereskedővel és Lindner fogorvossal. Ellenben igaz, hogy Hermannal és Lindnerrel, abban az időben, többször játszottam commerce-játékot. 2. Nem igaz, hogy most is szoktam hazard-játékot játszani. Megtörtént ugyan, hogy részt vettem poker-játékban, de a poker nem hazard-játék.«

- Legalább is vitás - szölt magában a miniszter - hogy hazardjáték-e a poker? Nincs döntvény, a mely hazard-játéknak mondaná, s én nem tartom annak. Már pedig most én vagyok Lippe-Detmold jogi lelkiismerete, s én annyival inkább hivatott vagyok arra, hogy ebben a vitás kérdésben döntsék, mert én értek a hazard-játékhoz. A mi pedig a Polgári Kaszinóban történeteket illeti, mindenki tudja, látta, hogy Lindnerrel és Hermannal nap-nap után csak ártatlan társasjátékot játszottunk... Hogy aztán mi történt este, olyankor, a mikor hármunkon kívül már senki se volt a klubban, ehhez a nyilvánosságnak semmi köze.

A vádlott ekközben kijelentette, hogy: a mit állított, igaz, és hogy állítását bizonyítani kívánja.

- Bizonyítani kívánja?! - álmélkodott magában a magánvádló úr ő exczellenciája. - Ez nem rossz. Igazán kíváncsi vagyok rá; hogyan akarja bizonyítani?

Az elnök egy új alakot vezettetett elő.

- Honnan ismerem ezt az ábrázatot? - kérdezgette magát a miniszter. - De hisz ez a Jean! A Jean, a ki egyszerre csak eltűnt a kaszinóból!

A tanu elmondta, hogy Strommernek hívják, pincér, öt éven át a Polgári Kaszinóban szolgált. Most három éve még ott volt. Gyakran látta, hogy a kegyelmes úr, akkor még mint főügyész, a mindennapos, ártatlan parti befejezése után, baccarat-t játszott Herman és Lindner urakkal. Ez mindig csak olyankor történt, a mikor kívülök már senkise volt a klubban. A játék végéig ő szolgálta ki az urakat s tisztán látta, hogy mit játszanak. Természetesen csak addig tartózkodott a közelükben, a míg a szolgálat ezt okvetetlenül szükségessé tette. Az urak tekintetéből kiolvashatta, mily fölöslegesnek találják, hogy tovább is ott időzzék. Mindezt, néhány hónappal ezelőtt, szóról-szóra így mondta el Hartmann védőügyvéd urnak, a ki vallomását jegyzőkönyvbe foglalta.

- Jellemző - merengett a kegyelmes úr - hogy a tudóvészes Igazság, az az Igazság, a mely a fejével nekimegy a falnak, sohase tud másféle tanút állítani, csak inast, szobalányt, pinczért, kocsist, társalkodónőt, cselédet. Ennek a szerencsétlen Igazságnak cseléd-pletyka az alapja, támasza, talpköve; csupa olyan tanura hivatkozik, a kit mi megfizetünk s lenézünk, a kit magunkhoz hasonlónak el nem ismerhetünk, mert pénzért oda alacsonyodik, hogy kitisztogatja, a mit mi beszennyezünk. Erkölcsi alap, egyéni szavahihetőség híjján való, elcsapott, bosszút lihegő szolgálkat szólaltat meg, és harsonája csak azt visszhangozza, a mit egy mocsárban kuruttyolnak. Persze Herman és Lindner nem örültek meg, hogy ellenem tanúskodjanak, és ha volna kívülök, a ki tudna a dologról, az ilyen kérdésre gavallér ember, úri ember nem mondhatja meg az igazat. De mit képzelsz ez a nyomorult: ugyan mit fog bizonyítani az ő egy szál tanújával, ezzel az elbocsátott szolgálval, a kinek a szava, már csak a társadalmi helyzeténél fogva is, akármit mond, legalább is gyanús?!

- Kötelességem - szólt az elnök - figyelmeztetni a tanut vallomásának következéseire. Óva intem, hogy vallja meg, ha annak idején és most - talán csak azért, hogy meg ne hazudtolja magát - olyat is mondott, a mi nem fedi a valóságot; gondolja meg jól, hogy mit állít; szálljon magába; ismerje el, hogy csalóka ígéretekkel félrevezették. Még nem késő; az esküt még nem tette le.

A tanú megmaradt a mellett, hogy az igazat mondta. Megeskették.

- Alapos lévén a gyanú - szólt ezután az elnök - hogy a tanu hamisan esküdött, elrendelem a tanu letartóztatását.

A tanut letartóztatták és elvezették.

- Annyit mindenesetre megérdemel - végezte el magában a miniszter - hogy egy kicsit megtánczoltassák. Nem tudja befogni a száját?!

De ismét megszólalt az elnök:

- Szükségessé válván, hogy Strommer vallomására nézve tanúképpen hallgassuk ki doktor Hartmann urat, fölmerül a kérdés, hogy doktor Hartmann úr tovább is viselheti-e a védőügyvéd tisztét? A bíróság visszavonul tanácskozásra.

Az elnök fölkel és odasietett a miniszterhez, a ki egy tekintettel magához intette.

- Kedves doktor Gries - szólt a kegyelmes úr, - megvallom, nagyon szeretném... természetesen ez csak a magán-ember óhajta... ha a tanácskozás nem nyúlnék nagyon hosszúra. Tudja, az államügyek!...

- Természetesen, kegyelmes úr!... Hisz az egész csak forma! - felelt az elnök.

A bíróság tagjai kivonultak, és a szomszéd teremben, addig, míg az ajtónak - a forma kedvéért - zárva kellett maradnia: a vöröshajú tanácsosnéról beszélgettek, a kinek az elveszett ölebet kinn találták meg, a Vilmos-kaszárnyában.

A szünet alatt a kegyelmes úr, unalmában, újra szemügyre vette a vádlottat.

- Nem sok előfizetője lehet, szegénynek! - jegyezte meg magában. - Micsoda nadrág! A széle köröskörül kifoszlott!

A szegény Igazság észrevette, hogy a miniszter a nadrágját nézi. Elpirult és zavartan fordult félre.

A bírák megjelentek és visszatelepdedek a helyükre. Hanem a védő nem várta meg, míg az elnök kihirdeti a végzést: könnyen kitalálhatta, mit fog hallani. Elébe vágott a határozatnak, s kijelentette, hogy önként leteszi a tisztét. A vizsgálat során is - mondotta - de különösen itt, a végtárgyaláson, olyan rendkívüli intézkedések történtek, a melyek a védelmet egyszerűen lehetetlenné teszik. Ilyen körülmények között nem tehet egyebet, mint hogy lemond tisztéről.

A kegyelmes úr fölemelkedett.

- A védelem képviselője valóban jól teszi, ha visszavonul - szólt az önérzetes felsőbbségnek, a könnyed gúnynak, s a mob tisztátlanságát megvető arisztokratikus finnyásságnak azon a finomul tartózkodó, jól neveltséget rikító éles hangján, a melyet az előkelőktől a közönséges ember, akárhogyan igyekszik, nem tud elsajátítani. - Magam is helyesnek találom, hogy Hartmann doktor úr ne játssza tovább is a védő szerepét; neki, ebben az ügyben, inkább a vádlottak padján volna a helye. Éppen ma kaptam bizalmas értesítést arról, hogy Hartmann doktor úr a panaszolt ujságcikkelyt sokkal jobban és sokkal régebben ismeri, mint mindannyian

képzeltük. Olvasta a cikkelyt, mielőtt ez megjelent, egyetértett a tartalmával, helyeselte, javasolta közlését. Mondhatni: ő az értelmi szerző.

A védő felháborodva utasította vissza ezt a gyanúsítást. Zajos vita támadt, a melyben a védőn és az elnökön kívül az ügyész is részt vett. Végül Hartmann doktor megismételte kijelentését, hogy leteszi tisztét és kiment a teremből.

Ekkor a vádlott kért szót.

- Elállok attól - kezdte, s egy kissé remegett a hangja - hogy a többi tanu kihallgatását is kérjem. Ennek csak akkor volna értelme, ha a bizonyítás nem lippe-detmoldi, hanem nagy-birodalmi, elfogulatlan és független bíróság előtt történék. Nem fogok nyilatkozni többé. Ne is tessék kérdezni, mert megtagadom a feleletet.

És konokul megmaradt e mellett. Hiába faggatta az elnök, nem felelt semmiféle kérdésre.

Az elnök erre befejezte a kihallgatást és az ügyésznek adta át a szót.

Az ügyész, hogy kedvében járjon a miniszternek, rövidre fogta a vádoló beszédet. Mindenekelőtt megállapította, hogy a vádlott semmit se tudott bizonyítani. Aztán arról értekezett, hogy mekkora a vádlott felelőssége. Megengedi, hogy a vádlott bizonyos fokig jóhiszemű volt, de kétségtelen, hogy nagyon könnyelműen járt el. Így tehát rászolgált a büntetésre. Még pedig a szigorú büntetésre, mert igen rossz példát ad. Mily rossz példát, mutatja, hogy azóta már egy másik szerkesztő is találkozott, a ki hasonló rágalmakat írt a magánvádló úrról.

A magánvádló úrnak nem kellett sokáig várakoznia. A bíróság hamarosan kihirdette az ítéletet.

Kohlhaast ez alkalommal is egy évi börtönbüntetésre ítélték; s a büntetést ez alkalommal is naponkint tizenegy órai kényszermunka súlyosbította.

Mert végre is, a rágalmazás büntetése nem lehetett kevesebb, mint a kevésbbé kártékony becsületsértésé.

- A marha! - boszankodott magában a miniszter, miután kihirdették az ítéletet. - Hát kellett ez neki?! Nem tudott békén maradni?! Családja van, négy vagy öt gyereke... ezek most már bizonyosan éhezni fognak. Nem súlyosan vét az ilyen ember a legszentebb kötelesség ellen?! Ha másnak nem, a családjának, a gyerekeinek tartoznék vele, hogy hallgasson, hogy fogja be a száját, hogy ne erőködjék a világot megjavítani, hanem üljön csendesén a vaczkában! Az ilyen embert, a ki még a családjának is megrontója, föl kellene akasztani! Nem volna kár érte!

De az elítélt nyomorúságos alakja egész nap nem ment ki a fejéből.

- Eh, mit sajnálkozom rajta?! - elégedetlenkedett, a mikor még délután is rajta kapta magát, hogy minduntalan a siralmas figurára gondol. - Tehetek én róla, hogy nincs elég esze?! Tehetek én róla, hogy a fejével neki megy a falnak és betöri a fejét?! Az én hibám, ha nem tudja megérteni, hogy: piszkálni azokat az igazságokat, a melyek a nálunk hatalmasabbnak nem kellemesek, minden gyakorlati cél nélkül való veszedelmes, örült foglalkozás?! Az én hibám, ha ő egy rögeszme betege, ha az utamba áll, ha nem tartja tiszteletben azt az elvet, hogy: »Éljünk és más is hadd éljen!...«?! Mit fujja azt, ami nem égeti?!

Estefelé az jutott eszébe, hogy:

- Ha még igazán megrágalmaz!... Ha rám fog valami otromba hazugságot, a melyet észre se kell vennem, a melyen néma megvetéssel tehetem túl magam!... Bánta volna az ördög! Szívesen beleegyeztem volna, hogy: hadd fusson! De nem. Olyat fog rám, a mi igaz. Nehéz

helyzetbe ránt, a melyben védekezni kell. Be akar szennyezni, és még hozzá nem is hazudik! Ez már határozottan szemtelenség!

Már aludni készült, de még folyvást foglalkoztatta az ágrólszakadt ember. Némi hatással volt rá, hogy a mai világban is vannak vadállatok, a kik fűjják azt, a mi nem égeti őket. Micsoda ösztön hajtja őket erre?!

Valaha voltak masztodonok, mammútok, csodaszörnyek, egyszemű és egyszarvú rémes állatok, a melyek félig vakon rohantak előre az egyenes úton és rettentő agyarukkal nekimentek akárminek, a mi az útjukba akadt. De mi hajtja az utolsó bölényt, fajtájának elcsenevészedett, törpe ivadékát arra, hogy nekimenjen a gőzkocsinak?

Elaludt és azt álmodta, hogy belép Kohlhaas börtönébe, mert rá akarja bírni, hogy vonja vissza, a mit a baccarat-ról mondott. Benyit, tolvajlámpával a kezében, hanem ez oly kevésbé világít, s a czellában olyan nagy a sötétség, hogy eleinte nem lát semmit. De egyszerre, a börtön mélyén, egy vakítóan fényes pontot vesz észre. Közelebb megy a világító ponthoz, a szurokfeketeség oszladozni kezd, s látja, hogy ott fekszik az elítélt. Megismeri a félretaposott sarkú cipőt, a kifoszlott szélű nadrágot, az ócska, kopott szalonkabátot és a fekete zsinóron csüngő, olcsó szemüveget. De mi ez a vakítóan fénylő tárgy? Csak akkor látja, hogy Kohlhaasnak a nyakkendőjében egy melltű van, a melynek a gyémántja akkora, mint a Kohinoor, és úgy világít, mint a rádium.

Fölébredt, az álmára gondolt, és elmosolyodott.

- Eh! - szólt magában. - Minek a gyémántmelltű egy ilyen szegény embernek?!... Ha kitűdnék róla, hogy ilyen kincse van, megint csak becsuknák, mert az egész világ azt hinné, hogy lopta. Szerencséjére, kincse értéktelen.

Azt remélte, hogy ha a másik oldalára fordul, egy percz múlva újra elalszik. De ez nem sikerült neki, mert a gondolatai elkalandoztak, messzire, messzire... a mi egy kissé fölizgatta. Hogy valahára mégis elálmosodjék, kezébe vette a kétfilléres esti ujságot, és elolvasta, az első mondattól az utolsóig, a mely így szólt: »A szerkesztésért felelős, dr. Kohlhaas távollétében: dr. Lustig.«

FŰ A ROMOK KÖZT.

I.

Mikor kiderült, hogy az egy pár nap óta suttogó hír igazat mondott, és Lakos Bandi, a város legtekintélyesebb ügyvédje, takarékpénztári igazgató, a színügyi bizottság elnöke, csakugyan elkezdte egy csomót a takarékpénztár pénzéből: az egész város kétségbe volt esve. »Hallottad?!« - »Lehetetlen!« - »Hallatlan!« - »Ki hitte volna?!« - ezek a szavak jártak szájról-szájra.

A legjobban mégis a cigányprimás volt elkeseredve. Nyolcz órákor este, a mikor el kellett kezdeni a muzsikát, abban a vendéglőben, a hol Lakos Bandi a bálakat és a megyeszerte napokig emlegetett zártkörű multságokat rendezte, a cigány lelkendezve jött meg a színházból, a hová, a közönséget lesni, egy perczre bekukkant.

- Jaj, jaj, jaj! - óbégatott. - Hallottátok a Bandi nagyságos urat?! Na, nekünk ugyan lőttek!

A banda szörnyűködve hallgatta végig a lesújtó ujságot. »Leesett a mi fejünk koronája!« - gyászolt a czimbalmos. Mert a hír azt jelentette, hogy az utolsó gavallér nincs többé. Az utolsó bölény, a ki még nagy bankókat ad a cigánynak, tréfából százast ragaszt a primás homlokára, és minden este csap egy kis murit, csak azért, hogy hadd éljen a cigány is.

A vendéglőben esztendőök óta nem voltak olyan kevesen, mint akkor este. A gombóczalakú, komoly kis vendéglős csak három vagy négy asztalnál magyarázhatta el, idegeneknek, utazóknak s egy pár egész nap otthonülő embernek, hogy mi történt a városban.

- Én különben egy szót se hiszek az egészből - mondta befejezésül. - Olyan derék, finom, gavallér úriembert sohase tetszett látni!

Azt hitte, hogy ha erősen tagadja, talán még meg nem történtté teheti az esetet.

De igen komoly és igen megilletődött arccal beszélt, a pinczerek pedig kedvetlenül, immel-ámmal szolgálták ki a harmadik osztályú vendégeket, s minduntalan kaszinóvá csoportosultak valamelyik sarokban.

Le lehetett olvasni az arcukról, hogy a borraivalók alkonyán keseregnek s csüggedten néznek a közel jövőbe. Az a hangulat tartotta őket fogva, a melynek ezt a híres mondást köszönhetjük: »Az istenek elköltöznek!« Lám, a garasos vendégeknek semmi bajuk, s a fejedelmi személyeket becsukják!

A színházban még nagyobb volt az elszörnyedés. A nézőtérén csak igen kevesen figyeltek az előadásra, a színpadon a szereplők nem tudták, mit beszélnek, s a színfalak között mindenki lázasan tárgyalta az esetet, különös tekintettel a színház érdekeltségére. Egy hónappal ezelőtt ugyanis Lakos Bandi mentette ki az igazgatót pillanatnyi pénzzavarából, a sajátjából utalványozván ki egy nagyobb összeget a társulat fölsegítésére.

- Neki igen nagy magánvagyonra volt - magyarázta az igazgató az aggódóknak, a kik már a legközelebbi gázsiért is remegtek - s a magáéval azt tehetette, a mit akart. Ha sikkasztott, semmi közöm hozzá. Egyébként az nem igaz, hogy sikkasztott; csak könnyelműen gazdálkodott a takarékpénztár pénzével, vakmerő játékba bocsátkozott, a melyen véletlenül veszített. Ha nyert volna, ezért bezzeg nem hálálkodott volna neki a takarékpénztár; a tisztelt részvényesek és a tisztelt betevők nem szóltak volna egy szót se. Így pedig, mert veszített, összeröffenek és

csak őt teszik felelőssé. Már pedig én kimondom, hogy akármit is beszélnek: tisztességes ember volt, úri ember, derék ember, csak szerencsétlen.

De a színpalak között másutt is, minden zugban nagy izgatottság uralkodott. Kivált három hölgy körül volt állandó a csoportosulás. Az egyik kisasszony sírt s a gyászoló kis özvegyet adta. A másik hölgy a festék alatt is pirosan magyarázgatta, hogy ő még olyan időben kapott Lakos Banditól értéktárgyakat, a mikor a takarékpénztár dolga a legnagyobb rendben volt; ezek az értéktárgyak különben is értéktelenek. A harmadik hölgy a zsebeit is kiforgatta s minden új jelentkezőnek újra meg újra bebizonyította, hogy ő Lakos Banditól semmit se fogadott el; csak kocsikázott és vacsorált vele, már pedig vacsorálni és kocsikázni szabad.

A pályatársak közt akadt, a ki nem mulaszthatta el az alkalmat, hogy a három hölgy közül az egyiket vagy a másikat megcsipkedje. De a szűrő megjegyzések éle csak a pályatársnő ellen fordult; Lakos Bandit még a javíthatatlan tréfálkozók is a legteljesebb rokonérzéssel, tisztelettel és részvétellel emlegették.

A nézőtérén ezalatt folyton jöttek-mentek az emberek. Sokan csak azért mentek el a színházba, hogy az esetről beszélhessenek. A takarékpénztár egy vezető embere alig győzött felelni a sok kérdezősködéssre, a melyek mind arra vonatkoztak, hogy sikkasztás történt-e, vagy csak szabályellenes gazdálkodás, s hogy mi vár arra, a ki tegnap még a város első embere volt? Lakos Bandi bizalmasai is sok ostromnak voltak kitéve. Mit csinál? Mi hír róla? Ki látta utoljára s mikor?

A színpalak mögött gyászoló kis özvegy nem az egyetlen volt, a ki a sikkasztót már előre megsiratta. Bent a városban, fényűzéssel bútorozott lakások perzsa szőnyegein, nem egy hölgy járt-kelt fel s alá, kétségbeesetten tördelve a kezét, könnyel a szemében, rémlátásokkal súlyosított izgalomban, remegve, hogy nemsokára nem lesz egyedül, s mások vagy egy más előtt el kell titkolnia bánatát, rémületét, aggodalmait. Lakos Bandit a város legszebb asszonyai szerették. Egy közülök, a legutolsó kedvese, a kire még senki se gyanakodott, egy fehér arcú, ábrándos szemű fiatal teremtes, már a színházban volt, mikor a rémhír végigfutott a városon. A páholyban hallotta meg a szerencsétlenséget, s minden erejét össze kellett szednie, hogy el ne árulja magát. Szinte ájuldozott a fájdalomtól és a rettegetéstől, de végig kellett szenvednie legalább két felvonást. Olyan feltűnően viselte magát, hogy végre is, óvatosságból, színeskednie kellett. Úgy tett, mint a ki a színpadra figyel, s erőtetten nevetett olyan mondásokon, a melyeken nem volt semmi nevetni való. Hamisan csengő nevetése kihallatszott a nézőtér zsvijából; a sok suttogó, mormoló, trécelő között ő volt az egyetlen a színházban, a ki nevetett.

De nemcsak az asszonyok sajnálták Lakos Bandit, hanem a férfiak is, kivétel nélkül. Ezek nemcsak szerették, becsülték is. A barátai elrémülten hallgatták végig a meglepő hírt, s Lakos Bandinak mindenki barátja volt. Szeretett czimborákkal mulatozni, szeretett szivességeket tenni: majdnem annyi lekötelezettje volt, a hány ismerőse. Voltak, a kik élőködtek rajta, s állandóan, évekig az ő pénzén mulattak. Voltak, a kikben ő tartotta a lelket takarékpénztári kölcsönökkel, magán-kölcsönnel, soha meg nem számlált aprópénzzel. Lakos Bandi mindig szórta a pénzt, s pajtásainak bőven juttatott abból, a mit a mulatságára szánt; azoknak, a kik pezsgő, szivar és kölcsön czímén hajlandók minden ajándékot elfogadni, ő volt az egyetlen Maecenása, mondhatni; a gondviselése. De a komolyabb emberek is mind barátsággal voltak iránta, s ezek a hihetetlenül hangzó hírt sehogy se akarták megérteni. Tudták, hogy rengeteg sokat költ, de a vagyona is igen nagy volt, és soha senkinek se jutott eszébe, hogy ez az ember ahhoz is hozzányúlhat, a mi nem az övé. Úgy ismerték, mint az egyenesség, az igazmondás és a férfias erő megtestesülését; nem ismerte és másban se tűrte el a kicsinyességet; távol volt

tőle minden, a mi alattomosagra vall, vagy hitványság jelének tűnhetik fel. Ki gondolt volna arra, hogy ez az ember, ha elfogy a pénze, ráteszi a kezét a gondjára bízott intézet vagyonára?!

Még azok is sajnálták, a kik már tudták, hogy a Lakos Bandi hibájából megkárosodtak, vagy attól tartottak, hogy meg fognak károsodni: a részvényesek és a betevők. Hogyan? Ez az örökkön jókedvű, mulatós úriember, a kinek mindig csak a tréfán járt az esze, a ki öröme volt minden társaságnak, mert nem fogyott ki az ötletekből és semmit se sajnált se a maga, se a mások multságára, ez a minden szolgálatra kész, kedves úriember, a ki maga volt a szives jószág, az előzékenység, az udvariasság, ez a pazar nagyúr, a ki úgy élt, mint egy gróf, és úgy ajándékozgatott, a hogy ma már a fejedelmek se szoktak, odáig jutott, hogy nem csupán mindenét elveszítette, de elsinkófálta a másét is?! Ó, a szerencsétlen, hogyan érezheti ez most magát, olyan mult után?! Ilyen magasról bukni és ilyen mélyre! Szegény!

Sajnálták a pénzőket, de Lakos Bandit még a pénzőknél is jobban sajnálták, a mi az emberi léleknek már egyik legnemesebb és legritkább felbuzdulása.

Még a város határain túl is nagy érdeklődést és részvétet keltett az eset. Lakos Bandit messze földön ismerték; a megyének egyik szereplő alakja volt s politika czímén sokat járt a fővárosba is, a hol nagy multságokat csapott s megfordult minden társaságban. Sok pénze volt, sokat költött és soha se kért semmit senkitől: tehát elsőrangú gavallér számba ment. Tele volt anekdotával, mindig tréfált, de a tréfái soha se sértettek senkit: tehát mindenki szerette. Előkelő társaságokba járt, tehát mindenütt azt tartották róla, hogy kedves, derék, elmés úriember. Tudtak róla még az intéző körökben is; kivételes népszerűségénél, összekötéseinél, vagyoni viszonyainál fogva a választások egyik vezérembere volt. A képviselőt tulajdonképpen ő nevezte ki s a közigazgatási választásoknál is döntő szerepet játszott. Már régen képviselő lehetett volna, de jobban szeretett otthon mulatni. Azért helyi nevezetességű állásában is csorbíthatlan tekintélynek örvendett, s gyakran fordultak hozzá, a kik a városától valamit akartak.

És ez a sok ember, a ki mind megdöbbenéssel, elhűlve és mélységes részvéttel hallgatta vagy olvasta végig a soha el nem képzelt, hihetetlenül hangzó és mégis igaz hír apró részleteit: mind egy szálig, a képviselőktől le az utolsó cigányig, szentül meg volt győződve róla, hogy Lakos Bandi agyon fogja lőni magát, talán már meg is halt azóta. Olyan ember volt, a ki nem él túl effélét. Az volt a legkedvesebb mondása - és ezt mint életének vezérelvét idézgette - hogy: »úgy szép az élet, ha zajlik«. Azt értette alatta, hogy csak addig érdemes élni, míg kelleme, nagy izgalmaknak élhet az ember. És e szerint élt. Mindig, mindenütt az élvezetet kereste, minél több élvezetet, minél nagyobb élvezeteket, s gyönyörűségét az izgalmakban találta meg, nem magában az élvezetvágy kielégülésében; a borral, a játékkal, a szerelemmel és a dallal nem tudott betelni; és soha se tért ki semmiféle összeütközés, semmiféle veszedelem elől, hogy a tetszése szerint élhessen.

Mindenki meg volt győződve róla, hogy Lakos Bandi nem fogja túlélni ezt a históriát; maga Lakos Bandi is. Ha egy évvel előbb valaki megjósolja neki az esetét, és azt, hogy azután pedig tovább fog élni: a szemébe nevetett volna az ostoba kuvikmadárnak.

Most pedig, hogy eddigi életének egész épülete összeomlott, Lakos Bandi már nem gondolt rá, hogy véget vessen az izgalmakkal teljes, szép, de rövid komédiának.

II.

Azok között az asszonyok között, a kikkel Lakos Bandi valaha találkozott, akadt egy olyan is, a kinek a katasztrófa estéjén nem szorult össze a szíve a megdöbbenéstől; a ki nem sírt, nem tördelte a kezét és nem ájultozott: a felesége.

Lakos Bandi barátja volt az egész világnak, a főispántól a czimbalmosig. Az asszonyoknak persze még inkább. Csak egy női lény volt az ismerősei között, a kit nem szeretett, és a kihez nem tudott kedves lenni: az az asszony, a ki vele lakott és a nevét viselte.

A kik ismerték az állapotot, nem is hibáztatták ezért Lakos Bandit. Ő meg a felesége sehogyan se illettek össze; éppen nem voltak egymásnak valók. S nem kellett hozzá valami különös mulatós hajlandóság, hogy Lakosnét unalmasnak találja az ember; a férjénél sokkal kevésbé vidám emberek is kiállhatatlannak tartották. Jó asszonyka volt, de a társaságát senki se mondta volna vonzónak. Már az első időkben kitűnt, hogy nem egymásnak termettek. Ha Lakos mulatni akart, a felesége álmos volt. Ha Lakos ki akarta rúgni maga alól az egész világot, az asszonynak fájt a foga. Később meghalt egy kis gyermekök, és attól fogva Lakos nem tudott az asszonynyal együtt lenni. Semmiben se vehette hasznát; a felesége csak sírt és sírt, folyton a temetőbe járt és reggeltől estig pityergett.

A férje eleinte még csak megértette a gyásznak ezt a minden mértéken túlajtását, de utóbb tűrhetetlennek találta, hogy az asszony úgy ragaszkodik a fájdalmához, mint az örültek a rögeszméikhez, és minden józanság ellenére nem akar vigasztalódni, felejteni, élni. Néha meg-megfordult a fejében, hogy neki, sok gyöngédséggel, módjában volna ezt a nagy gyászt legyőzni, s hogy ez talán kötelessége is volna; de az ilyen igény túlságosnak tűnt fel előtte, semmivel se igazolható önző követelésnek; úgy gondolkozott, hogy az asszony nem érdemelte ki a megkívánt nagy figyelmességet, s ha csakugyan rá pazarolná minden idejét, az eredmény nem érné meg a fáradságot. Azért arra, a mit az asszony kötelesség-mulasztásának tartott, előbb hideg türelemmel, aztán közönbösséggel felelt. Már előbb mindenfelé udvarolgatott, és ezt természetesnek tartotta annál fogva, hogy véralkatra oly nagyon különböztek egymástól. Később, a mikor erre már szinte feljogosítottnak hitte magát, nem is nagyon titkolta a dolgait. És kalandjairól annyit tudott a város, hogy a sok kósza hírnek el kellett jutnia az asszony füléhez is. A hűtlenség híréből a bizonyosság megszerzéséig rövid az út; s ebben az esetben a vádlott nem is tagadta le a »futó viszony«-t. A feleségének erre az a rossz ötlete támadt, a mely hasonló helyzetben eszébe jut minden tisztességes asszonynak: felmondta a barátságot. Nem válik el, mert vallásos asszony s megtartja azt, a mire megesküdött. Együtt maradnak s ő ezután is teljesíteni fogja minden kötelességét, azt az egyet kivéve, a melytől most már fel van mentve. A férje vállat vont s könnyű szívvél nyugodott bele abba, a mi rá nézve úgy se jelentett nagy változást. Azután hamar és egészen elszokott a feleségétől. Úgy találta, hogy a többiek kedvesebbek, szebbek, szeretetreméltóbbak, szívesebbek hozzá, és főképpen több örömet keltők, mint a felesége. És ő, a ki jó és szíves volt az egész világgal, az idegenekkel, ismeretlenekkel, mindenkivel szemben: a sötét sarokba helyezett házi bútor iránt valami ellenséges indulattal kezdett viseltetni. El is mondta czimboráinak:

- Az én feleségem rossz hírbe keveri a becsületes asszonyokat. Ha sok ilyet lát az ember, azt hinné, és ő maga szentül azt vallja, hogy a becsületes asszony ilyen és ilyennek kell lennie. Már pedig ez nem igaz. Én el tudom képzelni, hogy vannak tisztességes asszonyok, a kik azért mulatságosak. Tagadom, hogy a házaseletnek és a feleség érényességének együtt kellene járnia ezzel a rettentő unalmassággal. Ez az unalmasság vele született; az ő legszemélyesebb tulajdona. Elsavanyodott lélek, kellemetlen egyéniség, pont. Az olyan feleség, mint ő, a leg-

teljesebb igazolása minden házon kívüli mulatságnak és valóságos reklám a nem erényes hölgyeknek.

Ellenséges indulata az idővel csak nőtt, és eszébe se jutott, hogy a feleségéhez közeledjék. Az asszony pedig, nem nagyon sokára, megbánta, hogy szakított férjével. Átlátta, hogy az első hibát ő követte el, hogy férjének oka volt tőle eltávolodnia, hogy a hűtlennek meg kellett volna bocsátania, mert a hűtlenséget ő maga okozta, s hogy csak magamagán állott boszút, a mikor férjének kiadta az utat. Titokban igen szeretne volna meg nem történtté tenni, a mi történt; s ha csak rajta áll, már örömet megbocsátott volna. De látta azt is, hogy ez egy kicsit későn jutott eszébe. Keserűséggel tapasztalta, hogy, a mit nem képzelt előre: az ura már egy cseppet se törődik vele; hogy a mitől nem tartott, bekövetkezett, s hogy, a kit mindig várt: a bűnbánó nem akar jelentkezni. Azt, hogy ő közeledjék, hogy a kibékülésre az első lépést ő tegye meg, nem engedte asszonyi méltóságérzete, büntelenségének elégtételt követelő tudata, önérzete és jogos büszkesége, szerelmének szemérme. És egyben érezte, hogy vágya a kibékülésre szinte reménytelen; hogy gyermekességekkel, kicsinyességekkel eltékozolt szerelmi boldogságát már csak valami csoda szerezheti vissza. De azért nem tudott erről a reményről letenni. És hogy lehetővé tegye a lehetetlent, akaratának minden erejével és minden asszonyos makacsságával igyekezett, hogy mássá legyen, hogy megváltozzék, hogy leküzdhesse énjét, hogy másnak tűnjék fel, mint a milyen, hogy kedvessé váljék a férje előtt, hogy még egyszer megnyerhesse s a Grizeldiszek simulékonyságával és határtalan engedelmességével vissza hódíthassa a hűtelent. Vidám akart lenni, mulatságkedvelő, férjéhez való.

Ez először is nehezebb esett; aztán nem is tudta, hogyan fogjon hozzá: nem értett a mulatsághoz, s egy vad leányka félszégességével iparkodott az urához alkalmazkodni; még hozzá arra is ügyelnie kellett, hogy az igyekezetével el ne árulja magát, hogy megváltozása észrevétlen maradjon. Aztán meg kellett győződnie róla, hogy erőfeszítésének semmi foganatja. Még ez se csüggesztette el; még ezután is remélt. És minél szemérmetlenebbül csúfolta meg férje a házastársi hűséget: Grizeldisz, az emberi természet egyik örök gyöngeségénél fogva, annál alázatosabb és annál engedelmesebb lett.

Ez az átalakulás idővel még se maradt egészen hatástalan. Lakos lelkében az ellenséges indulat nem minden jóakarat nélkül való közönbösségnek adott helyet. Megint csak hozzászólt a már nem alkalmatlan idegenhez, a ki vele egy fedél alatt lakott, s a hervadó arczocskát, melyet néha hónapokig nem látott meg, s mely már kevésbbé volt előtte ismerős, mint a város szép asszonyai, koronkint csodálkozva, sőt részvéttel nézegette. Feleségében most se látott asszonyt; de már czimborának nézte, hallgatag természetű, kissé unalmas, de tűrhető czimborának, a ki soha sincs terhére, s a kinek a kutyahűségére, a jóindulatára, a jellemére bizton számíthat. Egyszer az utcán találkozott vele, s a mint így, utczára öltözötten, kissé kipirultan került elébe, úgy tetszett neki, mintha egy rég nem látott kedvesét látná maga előtt, vagy mintha egy más városban lakó asszonynyal találkoznék, a kivel egyszer kalandja volt a vasúton, s a kit csak most kezd jobban megismerni. Nagy csodálkozására az asszony, azzal a bánatos mosolygással, a melyet ujabban sokszor látott az arcán, ajánlkozott, hogy vele megy, ha csak sétálni indult s ha nem lesz terhére. Lakosnak majdnem megesett rajta a szíve s talán magával vitte volna. De éppen egy szép asszonyhoz ment s erről a találkozásról nem akart letenni. Azért haza küldte az asszonyt:

- Szegény kis öreg, te csak eredj haza!... De, nini, ez az új kalap milyen jól illik az arcodhoz!...

A szegény kis öreg hazament, és boldog volt, hogy a kalapja tetszett a férjének.

Ettől a naptól fogva erősen hitte, hogy az Isten csodát fog tenni érte.

III.

Mikor még senki se gyanított semmit, az asszony már mindent tudott. Az ő szeme vette észre legelőbb, hogy az örökkön jókedvű multság-vadász egyszerre nem az az ember, a ki volt. Hirtelen, egyik napról a másikra, kezdett otthonülő lenni. Egész délutánokat otthon töltött az íróasztala mellett s csak későn este ment el hazulról vacsoráló czimborái közé. Otthon nem igen szólt senkihez; nagyon elfoglalták a gondolatai. Ha azt hitte, hogy senki se nézi: a régebben mindig derűs arcot mind sötétebbre és sötétebbre árnyékolta a gond. Ha észrevette, hogy nincs egyedül, erőltette a vidámságot és nevetgélt, de a nevetése kissé furcsán hangzott. Azelőtt is nyájas és kellemes volt, de most, napközben, a míg józan maradt, sokkal csendesebben beszélt, mint azelőtt. Mindig nagyokat ivott, de most duhajkodva részegeskedett, s a mi azelőtt sohase történt meg, reggelenként lázas szemmel, a garázdaságig ittasan tért haza. Egyre kevesebbet aludt, s ha kábultságából fölébredt, olyan levertség vett erőt rajta, a mely az elmebajosok megtörtségére emlékeztetett. Néha feltűnően előzékeny s az alázatosságig udvarias volt mindenkivel szemben; máskor meg minden látható ok nélkül idegeskedni kezdett és elárulta, hogy goromba és durva is tud lenni. A hölgyeit elhanyagolta; a kártyázással felhagyott; már csak ivott. Egy pár nap alatt tíz esztendő öregedett, s feleségének úgy rémlett, hogy a régi jó gyerek helyét egy más, ijesztően komoly, eddig ismeretlen ember foglalta el.

Figyelni, ápolgatni, vallatni kezdte. Lakos Bandit nem kellett sokáig gyóntatni. Nem volt zárkózott természetű; a titkolózás nehezére esett, s nagy megerőltetésébe került, hogy az egész világ előtt színeskednie kellett. Örült, hogy van valakije, a kinek a titoktartásában megbízhatik, a ki előtt minden további veszedelem nélkül tárhatja fel a bajait, a kivel elbeszélgethet róla, hogy minő kétségek gyötrik. Elmondott mindent.

Könnyelmősége és vakmerősége menthetlenné tette a társadalmi állását és a jövőjét; jóvá nem tehető helyzetbe, orvosolhatatlan bajokba keveredett. Játszott; eszeveszetten játszott, mindazzal, a mi a vagyonából megmaradt, de nemcsak ezzel, hanem a mások pénzével is, hogy többet nyerjen, hogy ismét vagyonos lehessen. Játszott és veszített. Arról, hogy ezt a veszteséget kiheverhesse, szó se lehetett. De az, a mit cselekedett, kétféleképpen ítélhető meg: a szerint, hogy találhat e valami segítséget. Ha rövid időn nem terem elő egy nagy összeget: akkor egyszerűen sikkasztó. Ha elő tudja teremteni, akkor csak rossz sáfár, a ki megengedhetlen üzérkedésbe bocsátkozott, a ki szabályellenesen kezelte a rábízott milliókat.

- Értsd meg - magyarázta. - A sikkasztót becsukják; a rossz sáfárt csak elcsapják, meghurcolják, letaszítják a mélybe. De mind a két esetben elveszett minden; még a becsület is. Nekem tulajdonképpen már mindegy. Mégis szeretném megmenteni, a mi még megmenthető. Lehetővé tenni, hogy a gondjaimra bízott intézetet ne rántsam magammal az örvénybe; kimódolni, hogy azok, a kiket akaratom ellenére, tudtukon kívül belevittem a gyilkos játékba, ne károsodjanak, vagy csak az elmaradt hasznot veszítsék. Nekem már mindegy; de azoknak nem mindegy. Azért tovább játszottam; s most várom az eredményt. Ha újra vesztettem...

Az asszony egy pillanatig se szörnyűködött.

- Tegyük fel a jobbik esetet. S ha most már nem veszítesz?

- Akkor ők meg vannak mentve.

- És te?

A férfi vállat vont.

- Várj - szólt az asszony. - Tegyük fel most már a rosszabbik esetet. Még akkor is itt vagyok én, a szüleim és a testvéreim.

Vagyonos volt, s csak rajta állott, hogy a magáét megmentse; az ő földjeit nem vehették volna el azok, a kiket férje megkárosított. De mindenre gondolt, csak a tulajdon érdekére nem. Felajánlotta azt, a mi az övé, s ígérte, hogy ki fogja koldulni a szüleitől, a testvéreitől a többit is, a mire még szükség van. Csak azt lehessen elérni, hogy kettőjükön kívül senki se károsodjék. S hogy ha már minden elveszett, még a becsület is: megmaradjon, a mi még megmenthető, a legnagyobb szegénytől való szabadulásnak a lehetősége. Minden követ meg fog mozgatni, s bizonyos benne, hogy céljt ér; ha egyebet nem is: férjének a szabadságát meg fogja menteni.

A férfi meghatottan pillantott fel.

- És te azt hiszed, szegény kis öreg, hogy én elfogadom tőled ezt az áldozatot?! Még a vagyonodból is kifoszszaalak?! Egyéb már nem hiányzik. Hagyd el! Csak azért várok, mert még remélem a jobbik esetet. Nem szeretnék azzal a gondolattal pusztulni el, hogy szegény ember átka kísér a sírba. De rajtam már nem segít semmi. Így vagy úgy, nekem nem marad más, csak a golyó.

- Nem, azt nem teheted - szólt az asszony. - Ennyire nem rövidíthetsz meg engem. Ha már a szerelmedet másoknak adtad, hagyd meg nekem legalább az életedet. Valamivel mégis csak tartozol nekem.

Lakos meglepetten tekintett a hervadó teremtésre. El akarta titkolni, a mit gondolt, azért keserű tréfával felelt:

- Azt mondom neked, a mit az öreg cigány a beteg gyerekek, a ki egy kis száraz kenyeret kér: Neked is éppen az kell, a mi nincs!... Hagyd el, ezen már túl vagyok.

- Ki fogom könyörögni tőled. Meglátod, hogy ki fogom könyörögni!

Lakos azt hitte, hogy kár minden szóért s kár minden lépésért. De amúgy is várnia kellett, s mig napról-napra, óráról-órára leste a sürgönyt, melytől a békében való kimúlást remélte: el-elnézte, hogy az asszony hogyan fáradozik érte. Így nézheti, a halálra ítelt, órákon át, résztvevő figyelemmel, hogyan fáradozik egy bogárka, hogy odább czipeljen egy szalmaszálat.

Leginkább az lepte meg, hogy az asszonyt nem sújtotta le és nem törte meg a rettentő csapás. Valósággal felélénkült. Mintha még örült volna rajta, hogy körülöttük lángba borult a világ.

Eleinte azt gondolta Lakos:

- A gyerekek örülnek, mikor a szomszédban nagy tűz van. Érdekli, izgatja őket a látvány, és nem gondolnak rá, hogy nekik is oda éghet az egész jövőjük.

Később így tűnődött:

- Azt képzelem, hogy még segíthet rajtam, és boldog, hogy hasznossá teheti magát. Szegény!...

És végre eszébe jutott az is, hogy: no lám, csakugyan nem vészett el minden! Csakugyan maradt valamije, a mire nem gondolt. Valamije, a miről eddig nem tudott, a mit előbb nem érzett, mint a hogy a levegőt, a mig megvan, nem érzi az ember.

Hiszen igaz, hogy ennek a hervatag asszonynak, a kiről csak most tudja, hogy igazán az övé, semmiféle erőlködése, minden kutyahűsége nem sokat lendíthet már az ő állapotán!... De azért mégis jól esett tudnia, hogy nem maradt egészen magára.

És mialatt egyik nap a másik után múlt, a nélkül, hogy megtudhatta volna, veszített-e vagy megnyerte, a mit még megnyerhetett: a tisztas temetést - elképzelte, kifestette magának a jövő képét: hogyan is lenne hát, minő élet várna rá, ha véletlenül nem ölné meg magát, ha azok közé a gyávák közé tartoznék, a kik az efféle históriák után is tovább élnek?! Minden egyes

ismerősét elvonultatta képzelete előtt. Láttá jól, hogy mindannyian elfordulnának tőle; mindannyian, kivétel nélkül. Ez az egy maradna meg tovább is. Történhetik akármi, ez az egy boldog, ha vele van.

Gondolatában sohase foglalkozott annyit a feleségével, mint ez alatt a néhány nap alatt. Egész házaseletük alatt nem gondolt rá annyit, a mennyit most, a siralomházban. És egy napon észrevette, hogy többet gondol rá, mint a rá leselkedő veszedelmekre s a leszámolás közelgő napjára.

Másnap már tudta, hogy nem fogja megölni magát, s másnap az asszonynak valami szokatlan pirosság jelent meg az arcán.

IV.

A rosszabbik eset következett el: Lakos újra veszített. Az asszony vagyona, meg az a pénz, a melyet titokban összekoldult, ráment az intézet kárának pótlására s arra, hogy a sikkasztást szabályellenes pénzkezeléssé lehessen enyhíteni. Lakost nem csukták be, csak elcsapták, s kiadták annak a kegyelmi szakasz nélkül ítélkező bíróságnak, melynek a neve: Társadalom.

És Lakos nem lőtte agyon magát.

Felköltöztek a fővárosba, a hol nem ismerik őket. Nem maradt semmijük, és sokáig tartott, míg az ember ki tudott kunyorálni magának valami kis hivatalt. Valahogyan mégis megéltek. A cigányok gondviselése egy kicsit nehezen találta bele magát az új helyzetbe, de az asszony hamar tanult, s nemsokára már úgy meg tudott lenni a kevésből, mintha annak idején végig kijárta volna a szegénység iskoláját.

Lakos beleöregedett a sorsfordulatba. Még egy félesztendő se mult el a katasztrófa után, s hamarosan megöszült. A lármás mulató, az egész világ pártfogója, a »Soh'se halunk meg« Bandi: halk beszédű, igen alázatos, sokat hajlongó emberré lett. A könnyüvérű színésznők öröme, ha hazatért a hivatalából, nem mozdult el a felesége szoknyája mellől, mintha attól tartana, hogy odakünn titkos rendőrök lesik. Az asszony nélkül sohase ment sehová, mintha félne, hogy elszédül, ha nincs, a ki támogatja.

Hanem az asszony boldog volt. Az arcza színt kapott, az alakja megerősödött. Nem lehetett már »a szegény kis öreg«-nek nevezni; legalább tíz esztendőt fiatalodott. Régebben az idegen azt képzelhette, hogy a nénje Lakosnak; most inkább a leányának nézték volna. Azelőtt összehúzódott, mint a ki folyton fázik; most kiegyenesedett. Azelőtt nem igen látták, kerülté az embereket; most szívesen ment az utcára, s tekintetében megelégedettség és önérzet csillogott.

Régebben sokat szégyenkezett. Ha azokat a hölgyeket emlegették előtte, a kikhez a férje figyelmes volt, megalázzottan sütötte le a szemét. Most nyugodtan nézett a világba. Néha elcsábította a férjét valamelyik vendéglőbe, mert tudta, hogy ezzel örömet szerez a vén javithatatlanak; ilyenkor, ha pillantása egy-egy régi ismerős fürkésző tekintetével találkozott, hidegen nézte meg a kíváncsit és fölemelte a fejét. A régi ismerős arra gondolt, hogy ez az asszony annak az embernek a felesége, a ki sikkasztott, vagy valami effélét csinált; ő meg arra, hogy: »Tisztelem az otthonvalókat! Nem törődöm velük, a mint hogy nem törődtem velük soha! És téged is elvihetne az ördög! Mit alkalmatlankodol itt, mikor elképzelheted, mennyire nem tetszik az uramnak, hogy nem köszönsz, számár?!« Most már nem szégyenkezett. Most már volt férje; s büszkévé tette, hogy ez a férj igazán az övé.

A katasztrófa után egyetlenegyszer különböztek össze, esztendőkké utóbb. Lakos azt találta mondani:

- Az asszony sorsa! Még férje is csak akkor van, ha a férj megsántult, megvakult, vagy letört!...

A felesége ezért nagyon megharagudott.

Gyermekeik születtek, s az asszony felnevelte őket derék emberekké.

Mert a képzeletnek és a becsvágynak minden épülete, a bőséges és pazar emberi erőnek minden ábrándja, minden alkotása előbb vagy utóbb összeomlik, de a világot fentartó erő sohase pihen; az élet sehol egy pillanatig se szünetel; a jövő, isteni parancsra, erőt, életet gyűjt még a romlásból, a szennyből, a feloszlásból is; a feltámadás folytonos; a halállal a megújulás azonnal megkezdődik; az új élet minden talajon új meg új alakot ölt; és a romok között kizöldül a fű.

PIERROT ÉS PIERRETTE.

Az Alhambra-színháznak, mióta fennáll - pedig az Alhambra-színház már százöt éves - legnagyobb sikere egy kis zenés némajáték volt: *A maláj leány*.

Ezt a némajátékot két művész adta elő: egy úr és egy hölgy, a kiket a színlap Pierrot úrnak és Pierrette kisasszonynak nevezett. Pierrot úr egy matrózt játszott benne s Pierrette kisasszony ábrázolta a színes bőrű lányt.

A némajáték tartalma az, hogy egy buta és hihetetlenül ügyetlen matróz, ravasz ostobaságból, pálinkával lerészegíti az igen kevésbé művelt szépséget s aztán üldözni kezdi. A leány részeg, de ügyes; a matróz szerelmes, de hülye és ügyetlen. Kergetőzés következik, melyben a leány minduntalan megtántorodik, tántorog, tántorog, de abban a pillanatban, mikor a matróz már-már elfogja, egy ügyes mozdulattal elmenekül üldözője elől, a ki esetlenül ront utána, minden kis akadálnak nekimegy, újra, meg újra elszalasztja a leányt és minduntalan elbukik: hasra esik, hanyatt vágódik, lezuhan hol a jobb, hol a bal oldalára, a színpad egy magaslatáról lebukfenczezik, négykézláb mászik célja után, felfordul, megfordul, és így tovább, egészen addig, hogy csak éppen a bőréből nem fordul ki. A zene egyre szilajodik, tempója egyre gyorsul, a leány egyre jobban s már folyton-folyvást tántorog, a matróz pedig folyton-folyvást esik, bukik, dől, zuhan, előre, hátra, jobbra, balra, egy helyben, úgy hogy utoljára a két keze és a két lába folyton forog, mint a szélmalom négy szárnya. Végezetül a sárgabarna leány megszeli, s jelül, hogy neki is megszólalt a szíve, tánczba rántja a már-már kerékalakban forgó matrózt, a ki a felvillamozó érintésre kiegyenesedik, felvidámul, majd utánozni kezdi imárottjának táncmozdulatait, s a némajáték a Nagy Maláj Tánczczal végződik, mely gyönyörűen stilizált, úgyszólván eszményi kifejezése egyfelül a tántorgó bájoságnak, másfelül a legmozgékonyabb, a hatványra emelt esetlenségnek.

Pierrot úr és Pierrette kisasszony ezt a némajátékot nagy, tökéletes, páratlan, hasonlíthatatlan, utolérhetetlen, csodálatraméltó, elragadó, kábitó művészettel adták elő. Sohase élt nő, a ki több kecsességgel tántorgott volna, mint Pierrette kisasszony, és sohase élt férfi, a ki több ügyességgel, elmésséggel és tüzzel mímelte volna a bambaságot és az elesettséget. Művésztüket minden este a tetszésnek olyan orkánja jutalmazta, melyet csak taps-cziklonnak vagy taps-tájfunnak lehet nevezni.

A *Maláj leány*-t 2357-szer adták elő, és az Alhambra pénztári kimutatása a számok kétséget nem tűrő bizonyosságával derítette ki, hogy a *Maláj leány* a legjobb és legmulatságosabb színdarab, melyet valaha a földön előadtak. »A földgolyón - hirdette később az Alhambra egy plakátja - olyan színpadi sikert, mely a *Maláj leány*-ét meghaladta volna, eddigelé senki se tudott felmutatni. Megengedjük, hogy a Mars bolygón már nagyobb színpadi sikerről is tudnak; megengedjük, mert egyelőre nem állapítható meg feltétlen bizonyossággal, hogy a Mars bolygón nincsenek élőlények és nincsenek színházak. De a mi a földi sikereket illeti, nyugodtan mondhatjuk el, hogy minden színpadi eredmény eltörpül a *Maláj leány* világrikordja mellett, mert az a vakmerő állítás, hogy már volt egy színdarab, a melyet valahol Óceániában éppen háromezerszer adtak elő: csak irigy ellenségeink ügyesen kieszelt, alávaló rágalma.«

Az ekkora színpadi sikernek mindig nagy hatása van a társadalmi életre. A *Maláj leány* hegemoniájának harmadik évében már nem volt előkelő tánczterem, a hol a Nagy Maláj Tánczot, bizalmas körben, számtalanszor elő ne adták volna. A műkedvelő hölgyek sokasága ugyan csak a mozdulatok egymásutánját tudta ellesni Pierrettetől, s a grófkisasszonyok többsége öt éven át igen kevés kecsességgel tántorgott, de akadt néhány, fölötte szerény

vagyonú nagyúri árva, a ki majoreskót szerzett magának férjül, egyes-egyedül azzal, hogy számottevő ügyességgel utánozta Pierrette egy-két fogását. Azok a fiatal előkelők, a kik huszadik évüket már betöltötték s a harminczadikat még nem haladták meg, mind úgy jártak az utcán, mint Pierrot a színpadon, mikor a matróz már kimerülten roskad hol erre, hol amarra, a merre a maláj leány szökik. Sőt Argyll herczeg palotájában egyszer az egész némajátékot előadta két fejedelmi vér, két nagyon érdekes műkedvelő, a kik közül a hölgy három, a gavallér pedig öt királyt számlált ősei között; s ezt a nem közönséges előadást végignézték olyan személyek is, a kik az udvarból sohase szoktak kijárni az utcára s a kik azt a nyársat, a melyet még a születésük napján nyeltek el, a világért se köpték volna ki hamarabb, mint közvetlenül a haláluk előtt.

Viszont a társadalmi siker annyira megsokszorozta a művész és művésznő dicsőségét, hogy az elismerés jeleinek hasonló aratására a földgolyón még nem volt példa. A közvélemény titokzatos méhéből rövidesen kialakult és hosszú életre kelt az a nézet, hogy Pierrot és Pierrette a legtöbbel, a legnagyobbal, a leghallatlanabbal és a legelképzeltetlenebbel állottak elő mindama művészek közül, a kik valaha glóbusunkat tapodták. Nem egy, hanem több országban vallották a legjobban öltözködő emberek, hogy Pierrot úrnak és Pierrette kisasszonynak örök időkre ott van a helyök a világ nagyjai között.

Hat gyönyörű év multán, egyszer, egy pillanatra, úgy rémlett, hogy valamikor még ez a három világgraszoló, eddigelé példátlan dicsőség is el fog halványodni, vagy legalább elhalványodhatik... Végre is a világ tovább forgott, s bár a *Maláj leány* minden korábban ismeretést meghaladott, még a *Maláj leány*-t se lehetett örökkön adni. Az Alhambra ugyan mindent elkövetett annak bebizonyítására, hogy a világ berendezése ezentúl nem lehet el a *Maláj leány* nélkül, s mesterségesen, ravasz cselszövésekkel buktatta el a saját darabjait, csak azért, hogy azt a hiedelmet keltse, mintha a népnek semmi se kellene a *Maláj leány*-on kívül, de sok hiábavaló erőfeszítés és áldozat után a század nagy némajátékának is el kellett búcsúznia a földi léttől, miután 2357 tündéri estét szerzett a másfelől sokat sanyargatott emberiségnek. És minthogy akkortájt az irodalom véletlenül pangott, a szerzők sehogy se tudtak olyan darabot írni, melyben Pierrot úr és Pierrette kisasszony valami hasonlóan nagygyal állhattak volna elő. Irtak ugyan néhány darabot, a melyeknek a vonzó jelenete az volt, hogy Pierrette kisasszonynak tántorognia kellett benne - így például maga Holiday, a *Maláj leány* nagy szerzője, megírta a *Becsípett menyasszony*-t, egy fiatal erő pedig a *Pálinkás márkizt*, - de ez mind nem a *Maláj leány* volt. Pierrot úr szintén hasztalanul erőködött. Minthogy az ő számára nem irtak új darabokat, kiásta sírjából Hamletet, s a dán királyfi szerepét azzal az új felfogással játszotta el, hogy Hamlet voltaképpen egy nagyon ügyetlen és élheterlen ember, a ki minduntalan hasra esik. Pierrot úr nagyon sokat várt ettől az ötletétől, de arról megfeledkezett, hogy Ophelia tántorogjon. Azért az új felfogás nem elégítette ki a közönséget, s Hamlet megbukott.

Szóval volt egy időpont, a mikor úgy látszott, mintha a nagy művésznak és a nagy művésznőnek végképpen befellegzett volna, és a mikor a kételkedő bölcsészek azt képzelhették, hogy Pierrot és Pierrette a legelső sorból nemsokára vissza fognak hanyatlani a másodrangú csillagok sorába, azok közé, a melyek már kevesebb fényvel ragyognak.

Ezek a kételkedő bölcsészek nem vetettek számot azzal, hogy Pierrot és Pierrette nemcsak a művészi képzelet dolgában vertek mindent, a mi verhető, hanem ezen kívül még egy más tulajdonságukkal is túlszárnyalták kortársaikat, egy jellembeli tulajdonságukkal, a mely még ritkább, mint a hatalmas képzelet. Ezt a tulajdonságot csak nagy lelkierőnek lehet nevezni.

Úgy Pierrotban, mint Pierretteben - a kiket különben a *Maláj leány*-on kívül semmi se fűzött össze - óriási jellem-erő lakott. És ez a vas-erő nem tűrhette el, hogy a közvélemény, hat évi tökéletes meghódolás után, most már valami egyébvel foglalkozzék s ne az ő személyükkel.

Azt akarták, hogy a míg ők élnek, a világ mindig az ő ügyeiket tárgyalja a legnagyobb izgatottsággal s a közérdeklődésből csak a maradék jusson egyéb földi dolgokra.

Történetük azt tanúsítja, hogy céljukat elérték. Mily apró mesterkedésekkel? - csak éppen sejteni lehet. Életművészetüknek mindössze a fővonásait ismerhette fel az oknyomozó történelem. A fővonások ezek:

Pierrot folyton pénzt követelt a világtól; Pierrette, hasonlóképpen, folyton pénzt követelt, de ezen kívül egy férfit is, a ki az ő szívére méltó.

Úgy Pierrot, mint Pierrette, hol megváltak a színpadtól, hol visszatértek a színpadra. Egyszer az egyik, másszor a másik. Ha valamelyikük megvált a színpadtól, a visszavonuló nem mulasztotta el sírva búcsúzni el a közönségtől. Ha visszatértek a színpadra, mikor újra kiléptek a közönség elé, a megilletődéstől percekig nem tudtak szóhoz jutni. Mind a kétféle alkalommal csókokat dobáltak a népek.

A művész is, a művésznő is úgy fogták fel a világot, hogy a többi ember egyesegyedül arra való, hogy nekik szolgálatokat tegyenek. Ebből nem csináltak titkot; mindig értésére adták annak, a kivel beszéltek; minden egyes alkalommal nyilvánvalóvá tették ezt a világnézetüket, úgy hogy e tekintetben kétség nem támadhatott. A legcsekélyebb embert se vetették meg; nem volt olyan kis ember, a kitől ne kívánták volna, a mi tőle telt; és egy alkalmat se szalasztottak el, figyelmeztetni a sorost, hogy mi az, a mi tőle joggal várható.

Mindez igen egyszerűnek látszik; pedig, úgy látszik, ez volt a módszerük.

De akármilyen volt a módszerük, annyi bizonyos, hogy Pierrot pénzügyei, valamint Pierrette pénzügyei és szerelmei hosszú, hosszú időn át egy percnyi pihenőt se engedtek a közérdeklődésnek.

Ime, élettörténetük, dióhéjba foglaltan:

Kevéssel azután, hogy a *Pálinkás márkiz* szépségeit a szabadjegyesek már túlnyomó számban kezdték csodálni, egy szép napon hire terjedt, hogy Pierrette, a nagy Pierrette, férjhez megy Borneo grófhhoz.

Pierrot-n és Pierrette-en kívül Borneo gróf volt annak a kornak a legérdekesebb embere. Sok okból. Először, mert: akárhová ment, mindenüvé magával vitte vörös fezes kis majmát, a melyet egyebekben úgy öltöztetett, a hogy a török diplomaták öltözködnek. Másodszor, mert mesés rútsága már egyszerűen hódító és lebilincselő volt. (»A majmát - élcelődtek az együgyűek - azért hurczolja mindig magával, hogy ő maga valamivel mégis csak szebbnek tűnjék fel.« De ezt csak az együgyűek képzelték; valójában a gróf féltve ápolta a rútságát.) Harmadszor: senki se tudta, honnan jön, mi fán termett, milyen nemzetiségű. Főképpen azt nem tudták róla, hogy miből él. Kimutatható vagyona nem volt, és mégis úgy költekezett, mint egy sziámi király.

Borneo gróf, a kit egyre sűrűbben emlegettek, úgy hogy Pierrette már-már féltékenynyé vált, eleinte általános gyűlöletnek és utálatnak örvendett (mert csakugyan örvendett neki), de később egyszerre a maga részére hódította a közvéleményt. Azt cselekedte ugyanis, hogy három egymás után következő éjszaka kártyán elnyerte Szetuszetov hercegnek egész vagyonát, a mely vagy harmincz millióra rúgott. Szetuszetov herceget senki se sajnálta; azt beszéltek róla, hogy az apja vutki-mérésen és uzsorán gazdagodott meg, miután tizezer muzsikot kergetett a delirium tremensbe és az éhhalálba. És minthogy az oroszszal egy lélek se törődött, Borneo grófot csodálatos szerencséje népszerűvé s érdekesen kedvessé tette. A szerelemben már előbb is nagy szerencséje volt; lassankint elterjedt róla, hogy Borneo grófot látni szerencsét hoz (sok hölgy nyugodt lélekkel mondhatta ezt), s akadtak babonás emberek, a kik

szerencsemalacz helyett Borneo gróf kicsinyített arczképét viselték az óralánczukon. Találkoztak ugyan olyanok is, a kik azt suttozták, hogy a gróf mesés szerencséje nem volt tiszta munka, s hogy a vörös fezes kis majom megleste a herczeg kártyáját és jeleket adott a gazdájának, de ez csak regényes mázzal vonta be a kártyahistóriát s a gróf legendás alakját még inkább megnyerővé tette.

Előrelátható volt, hogy Borneo gróf és Pierrette kisasszony nem kerülhetik ki egymást. Regényük a képzelhető legérdekesebben végződött. Az esküvő csakugyan megtörtént, Pierrette megvált a színpadtól - virágeső, taps-cziklon, sírás, csókok - s a boldog pár elvonult valahová az óperenciákra.

Alig csillapodtak le azok a hullámok, a melyeket a nagy művésznő kavart fel, a műértő közönség érdeklődését Pierrot úr ragadta magához. Pierrot úr szerződését az igazgató nem újíttotta meg - búcsúest, virágeső, taps-cziklon, sírás, csókok - s ez a gonosz oktalanság lázassá tette a művészet igaz barátait. Nem lehetett eltűnni, hogy a művészetnek olyan jelese, mint Pierrot, az énekes kávéházak színpadjára kerüljön (a megbántott nagy ember tudniillik ezzel fenyegetőzött), Pierrot tisztelői fellármázták a népet, a mozgékonyabb elemek részvénytársaságot alapítottak, a mely megvásárolta az Alhambrát, elcsapta az igazgatót s ennek helyébe Pierrot-t ültette. Pierrot újra megjelent a színen; a viszontlátás öröme nem írható le: virágeső, taps-cziklon, sírás stb.

Még lázongtak Pierrot-ért a hamar le nem csillapodó kedélyek, a mikor egyszerre, váratlanul Borneo grófné, vagyis inkább most már ismét csak Pierrette, visszatért az óperenciákról. Az történt, hogy a mézeshetek után Borneo gróf haddelhaddi kastélyából - a melyről kiderült, hogy Borneo gróf csak kölcsön kérte az öreg Exception herczegtől - miután előbb óvatosan készpénzzé tette még a hosszabb útra alkalmatlan, fölösleges fehérneműit is, eltűnt, eltűnt nyomtalanul, még csak kénköszag se maradt utána. Csak a vörös fezes kis majmot vitte el magával, Pierrette grófnét otthagya.

Pierrette sírva, de boldogan tért vissza a színpadra. Természetesen óriási lelkesedéssel fogadták. A viszontlátás estéjén annyi könny folyt, a mennyit nem ontottak a szebasztopoli csaták után, és persze virágeső, taps-cziklon stb. Egy ékes szavú író, az előadásról írva, a következő szép hasonlatokat használta: a közönség, mely nem felejtette el Pierrette-et és nem nyugodhatott bele a válásba, úgy várta őt, mint a gyermek az anya emlőjét, a hosszú várakozástól ideggörcsök között, időközben nem csinálva egyebet, csak éjjel-nappal gyűjtve a taps-erőt, úgy hogy annyi tapsot onthatott a nagy művésznő lába elé, a mennyi cseppje nem lehetett Paktolusz aranyhadjainak sem... és így tovább, nyolczadfél ujságoldalon.

De a darab rossz volt; Pierrot tehát szükségből, hódolatból, kegyeletből fölelevenítette a *Maláj leány*-t. Pierrot és Pierrette újra együtt jelentek meg a színen. Ezen a szép ünnepen mindenki jelen akart lenni. A sokaság annyira verekedett a jegyekért, hogy az úrinők is leránczigálták egymás hajdíszt és a színházi pénztártól össze-vissza rongyolt ruhában, kissé megrugdosottan kerültek haza, de mégis boldogan, ha jegyet szorongathattak a zsebökben. A többi képzelhető; könnyek, virágeső, taps-cziklon stb.

Az egész világ részvételt volt a nagy művésznő iránt, de Borneo gróf holtta nyilvánítását csak Exception herczeg tudta kieszközölni. Hálából Pierrette a herczegnek nyújtotta a kezét, s könnyáradattal kezdődő, de a szokott módon végződő búcsúest után - virágeső, taps-cziklon stb. - ismét elvonult dicsőségének színhelyéről, hűségesen követve férjét a haddelhaddi kastélyba, a hol már jól ismert minden zeget-zugot. Hanem a mitől sokan féltek, valóra vált: a változatosság kedvéért most már a feleség szökött meg a haddelhaddi kastélyból. A nyolczvan éves herczeg nem tudta fiatal feleségét boldoggá tenni, s Pierrette felháborodásában, de

egyszersmind a színpad iránt való igaz szerelmétől űzötte, visszatért a színpadra. A viszontlátás öröme ismét virágesővel járt s a többivel, a mit már tetszik tudni.

Exception herczeg úgy gondolkozott, hogy ő nem így alkudott. Szerelmi bánatában még csak megvigasztalódott volna, de az a gondolat, hogy ő kegyelmessége, a herczegné, nem csak ezelőtt tánczolt kánkánt, hanem ezentúl is kánkánt fog járni, feldühítette. Dühében megütötte a guta, s olyan jól, hogy azonnal meghalt. Pierrette, a ki sokat adott úgy az illemre, mint a saját rangjára, nem tartotta volna helyesnek, hogy a temetés napján, s a következő napokon, estéről-estére eljárja a Nagy Maláj Tánczot, azért elhatározta, hogy a gyászév idejére lelép a színpadról. A gyászévet három hónapra számította, s minthogy úgyis forró nyárban voltak - a mikor a táncz hevít s még a *Maláj leány* se vonz - ez a finom tartózkodás és gyöngéd kegyelet, mely mindenfelé a legjobb benyomást keltette, nem került nagy áldozatába. Ez alkalommal, kivételképpen, búcsúestjét se tartotta meg, s a legcsekélyebb zaj nélkül vonult vissza fekete drapériás magányába, melyet csak egy-két jóbarát társasága derített fel, mindennap pár órára. Egy nyolczvan éves férj fiatal özvegye többnyire hamar vigasztalódik; nem csoda tehát, ha Pierrette, a kit az özvegyi fátyol kissé feszélyezett, ezt a fátyolt olykor-olykor ráakasztotta egyik-másik ifjú tiszt kardbojtjára.

Időközben Pierrot olyan ügyesen igazgatta a színházát, hogy a színház csődbe került. Ő a gyászoló Pierrette-et okolta, a ki a legnehezebb pillanatban hagyta cserben, továbbá a nyarat, és a közízlés hanyatlását, a mit határozottan ki is lehetett mutatni, mert még a *Maláj leány* is egyre kevesebbet hozott. De voltak, a kik azt állították, hogy a színház csődjéhez az igazgató személyes költekezései is hozzájárultak. Pierrot szeretett urasan élni és semmit se sajnált magamagától. De mindenki megértette, hogy az ilyen nagy művész nem is szíhat polgári szívat és nem ihatik kocsisbort; a nagy művészeket illeti meg a legtöbb élvezet, a legtovább tartó szórakozás, a legnagyobb kényelem és mindenből az, a mi jó és drága. Azért Pierrot balesete a legteljesebb részvétet keltette és az utolsó előadás estéjén - virágeső stb. - senkinek a szeme nem maradt szárazon.

Semmi se menthette volna azt a csúnya hálátlanságot, ha Pierrot-t az egész világ elhagyja, s ha a közönség eltűri, hogy egy nagy művész, csak azért, mert nem ért a gazdálkodáshoz, nyomorúságba jusson. A közönség nem is ejtette el kedveltjét; még a tömeg szíve is megdobbant. Pierrot barátai gyűjtést rendeztek a nyomorgó nagy művész fölsegélésére és soha gyűjtés ennyit nem eredményezett. A begyűlt pénzből Pierrot versenystállót alapított. Egy darabig nem akart színpadra lépni, hogy kipihenhesse a csapást, mely kedélyét rémesen lesujtotta.

Ellenben Pierrette visszatért a színpadra. Miután özvegyi fátyolát már eléggé megsétáltatta, elhatározta, hogy kezét egyik legkedvesebb ismerősének: Patricknak, a híres műlovarnak nyújtja. Időközben ugyanis arra a meggyőződésre jutott, hogy a természet gyermekei többet érnek, mint az öreg előkelők. Az esküvőt még a gyászév eltelte előtt megtartották, sőt már az elválás is megtörtént még a gyászév eltelte előtt. A vagyont tudniillik, melyet Pierrette Exception herczegtől örökölt, a műlovar nagyon is hevesen találta megtámadni, és Pierrette-nek meg kellett tudnia, hogy a természet fiai se tökéletesek. A műlovar úgy képzelte, hogy a gazdasági egyensúly azonnal helyreáll, ha Pierrette minél hamarább visszatér a színpadra; Pierrette azonban úgy gondolkozott, hogy ha már visszamegy tánczolni, magának keres s nem a műlovarnak. Azért habozás nélkül fölmondta a barátságot, kijárta a válópör siettetését - még az egyházi férfiak is örültek, hogy a nagy művésznőt lekötélvezhették - és otthagyta a férjét, gazdagabban azzal a tapasztalattal, hogy: de bizony nem árt, ha az ember koronkint egy-egy öreg pénzemberhez megy nőül.

Aztán elszerződött az Eldorádóhoz. Nagy viszontlátási örömnünnep, virágeső, stb.

Nemsokára Pierrot is elfuttatta és eltözsdezte a pénzét. Ő is elszerződött az Eldorádóhoz. Nagy viszontlátási örömnep, stb.

A következő idők története, spártai rövidséggel:

1. Pierrette férjhez megy Pyrophon grófhhoz. A gróf tökéletes gavallér, fiatal, szép, kedves, nagyon gazdagnak látszik. Azt mondják, hogy görög. Búcsú a színpadtól; lásd mint fent.
2. Pierrot, a kit hitelezői nagyon zaklatnak, feleségül veszi egy vagyonos szappankereskedő még elég jó karban lévő özvegyét. Nem bolond, hogy tovább komédiázzék. Búcsú a színpadtól; lásd mint fent.
3. Pyrophon gróf elemeli Exception herczeg vagyonának utolsó maradványait. Kiderül róla, hogy ő a tolvajok királya. Pierrette-et egy kissé megvigasztalja az a fölfedezés, hogy a gróf nemcsak őt lopta meg, hanem ellopta az orosz nagykövet feleségének a gyémántnyakékét is. A Pyrophon gróf személyében megtévesztett Pierrette házasságát semmisnek mondják ki. Visszatérés a színpadra. Lásd mint fent.
4. A szappankereskedő özvegye, megeléglően második férje költekezését, kijelenti az újságok nyiltterében, hogy férjéért tovább egy rézgarast se hajlandó fizetni. Családi lárma. Pierrot beadja a válókeresetet s visszatér a színpadra. Lásd mint fent.
5. Pierrette megbizonyosodik arról, hogy a házaselet nem neki való. Ezentúl szabadon és függetlenül fog élni, hogy öreg napjaira egyet mást megtakarítson.
6. Pierrot észreveszi, hogy egy idő óta Pierrette nagyon tetszik neki.
7. Pierrot és Pierrette meggyőződnek róla, hogy valamint a művészet istene, a gondviselés is egymásnak rendelte őket. Egybekelnek. Nagy családi ünnepe az Eldorádóban; lásd mind fent.
8. Pierrot és Pierrette meggyőződnek róla, hogy tévedtek. Békés elválás, melyet csak a pénzügyek rendezése nehezít meg. A törvényes elválás első napját a nyilvánosság nem ünnepli meg.
9. Pierrette, a kinek anyagi viszonyait az utolsó frigy egy kissé megrendítette, férjhez megy az öreg Nonolet bankárhoz. Búcsú a színpadtól; lásd mint fent.
10. Pierrot egy újságíró előtt kijelenti, hogy ő mindig csak a művészetnek élt, s mindig csak a közönségért fog élni-halni.
11. Az öreg Nonolet teljesíti kötelességét, és meghal, de azt a tréfát követi el, hogy egy humoros végrendeletet hagy hátra, mely Pierrette-et meglehetősen megrövidíti. Pierrette, mérgében, még a végrendelet kihirdetésének napján visszaszerződik az Eldorádóhoz. Három nap múlva fellép; a viszontlátás öröme elképzelhető.
12. Pierrot, a ki mindig hű maradt a művészethez, adósságainak rendezésére százezer ezüst-pénzt kap a nemzetgyűléstől. Nyomban ezután egészsége hirtelen megrendül; hogy lábraállhasson, visszavonul a magánéletbe. Búcsúfellépés, melynek megindító részletei ismeretesek.
13. Pierrette, a kinek tapasztalatlanságával vőlegénye, egy fiatal festő, csúfosan visszaélt, lelkének egy titokzatos megszólalására annak átlátására jut, hogy ő tulajdonképpen égi arának született. Zárdába vonul, de előbb elbúcsúzik attól a tengernyi sokaságtól, melyet mindenha oly forrón szeretett. Nagy végbúcsú-ünnepély; az egész világ sír.
14. Pierrot-nak, pénze elfogyván, egészsége hirtelen helyreáll. Visszatér a színpadra; első-rangú örömnep, az összes járulékokkal.

15. Pierrette, meggyőződve róla, hogy művészet nélkül a menyországban se tud élni, visszatér a zárdából a színpadra. A viszontlátás öröme már nem olyan zajos, mint a legelső alkalommal.

16. Pierrot megírja emlékiratait. Könyvében nincs egyéb, csak az, a mi a többi nagy művész emlékezéseiben, mert kezdettől végig pusztán azt írja le, hogy fiatalkorában mikor, mennyit és hogyan koplalt. Még soha se élt nagy művész, a ki meg tudta volna bocsátani, hogy a meddig a lángelméjét nem ismerték fel, neki is koplalnia kellett, épp olyan gyakran, mint a mily gyakran mások koplalnak. Már pedig Pierrot nagy művész. Mindamellett emlékiratai olyan könyvárusi sikert érnek el, a melyet Rudyard Kipling is megirigyelhet. A könyv szép jövedelmet hozván, a nagy művész egészsége újra megrendül. Lelép a világot jelentő deszkákról és elbúcsúzik diadalainak színhelyétől. Nagy, nagy vég-gyászünnepe az összes mókákkal...

De spártai rövidséggel se lehet folytatni.

*

Sok, sok év multán, Pierrot és Pierrette újra megjelentek a nyilvánosság előtt, együtt, a régi, tiszta, zavartalan barátságban, mint egy mitologikus pár, mint Páris és Heléna, hogy megkezdjék két évre terjedő, visszavonhatatlanul utolsó, becsületszóra legutolsó művészi körútjukat.

Mindazok, a kik valaha Pierrot és Pierrette ügyeiben futkostak, fáradtak, segédkeztek, éljenek, zajongtak: meghaltak régesrég; százan, ezren, tízezren. Ők még ekkor is maguknak követelték a közérdeklődést.

VÁNDOR.

Vándor álnéven verseket írt egy húsz éves ifjú. A versek feltűntek, s egyre szélesebb körben.

Megnyerő egyéniség szólt belőlük. Tiszta és büszke lélek, a melytől idegen minden hitványság, sőt minden kicsinyesség is. Férfias, szilaj, küzdelmekre termett, féktelen természet, a mely hatalmasan tud szeretni és gyűlölni. Nyugtalan, tüzes elme, a mely perzselő lánggal ég a világot fölszabadító nagy eszméért. Nemes szív, a melyben helyet talál minden jó emberi érzés, az érzelmek egész skálája, a rettenetes szenvedélytől a határtalan gyöngédségig. Szeplőtlen képzelet, a melyet csak Természet, Szerelem, Szabadság foglalkoztatnak. Váteszi erő, a mely megérti az embernek a körülötte lévő dolgokkal s a nagy mindenséggel való egybefüggését, és meglátja az Istent ott, a hol más nem lát semmit. Igazi férfi, a kinél a szerelem nem álmodozó, lagymatag, szánnivalóan nyögdcicsélő epedés, de nem is csupán az érzékek láza, hanem a lélek legtitokzatosabb mélységeiből fakadó, végzetes, a maga tüzéből főnixként fel-feltámadó szenvedély. És igazi ember, a ki ha félelmetesen szilaj, vad, harsány, vagy zord, komor, fenséges hangokat ad a küzdő és szenvedő emberiség érzéseinek, nemcsak messziről kíséri a harcosokat, mint a tárogatós a fegyvereseket, nem úgy szól, mint a katonabanda, a mely csak olyankor csinnadrattáz, a mikor a hadsereg békén parádéz, hanem mint a harci kürtös, a ki legelül rohan a csata vonalába, s a ki, ha elharsogta a »Rajta!« zenéjét, szuronyt szegezve indul a halálba.

Vándor nagy, nemes lélek, talpig férfi, a legtisztább jellemű és legderekabb ember, s azonkívül igazi költő volt. Vándorban csak egy gyöngeség lakott.

Dicsőségre vágyódott. Nem azokra az apró örömökre, a melyeket csupán az egész világ elismerése adhat meg; kicsinyes hiúság nem bántotta. De, tudatában annak, hogy megragadó, művészi, örökéletre méltó formában fejezte ki az örök érzéseket, azt óhajtotta, hogy versei örökkön éljenek az emberiség emlékezetében.

A halhatatlanságra szomjazott.

Ezt az érzését nem fejezte ki dalban. De ha véletlenül megcselekszi, senki se mondta volna róla, hogy: híjjával van a köteles szerénységnek.

Huszonhét esztendősen már megszerezte a képzelhető legteljesebb elismerést. Az asszonyok, a leányok és a fiatal emberek lelkesedtek érte. A férfiak is nagyra becsülték. Az ifjú költők mesterüknek vallották; az öreg írók elismerték, hogy túlszárnyalta őket. Az újságok és a folyóiratok csak magasztalásokat írtak róla. Négy verskötetét az irodalmi jósök sietve iktatták be a nemzeti irodalom kincstárának ama lajstromába, a melyen oly sok vakarás és törlés látható.

Harmincz éves korában Vándor verses színdarabot írt a nemzet legnagyobb hősről. Ez a színdarab valóságos forradalmat keltett az irodalom és művészet világában. Új irányt adott, új ösvényt jelölt ki, új hangot tett divatossá: megváltoztatta, átalakította a közízlést. A bírálók kifejtették, hogy ez a darab új, dicsőségesebb korszakot kezd a drámai irodalomban, s a közönség hónapokig verekedett érte, hogy a sokat emlegetett mesterművet láthassa. Egy ékesszavú író megállapította, hogy ez a színdarab, a mely elénk tárja a nemzet egész múltját s kifejezi a nemzet minden vágyakozását, nem közönséges színdarab, sőt már nem is csak költemény, hanem: nemzeti imádság.

És ha ekkor valaki megszavaztatja az egész országot, arra a kérdésre, hogy a nemzet élő költői közül ki az, a ki már bizonyosan, egészen bizonyosan halhatatlan, vagy - ha valaki kételkedik abban, hogy az élők között találkozik ilyen - ki az, a kinek legtöbb reménysége lehet a halhatatlanságra: egy-egy javíthatatlan képzelgőn kívül mindenki Vándor nevét említette volna.

A halhatatlanság talán még sohase volt olyannyira valószínű, olyannyira megokolt, mint Vándor esetében.

Se olyan kevésbé vitás.

És csakugyan: Vándor halhatatlan volt egész életében. A sokaság nem ismerte ugyan (a sokaság nem ismer isteneket, csak a tulajdon gyomrát), de a jóra való kisebbség értéke szerint megbecsülte a költőt, úgy ritka érdemeihez, mint egyénisége hótisztaságához képest. Babért, borostyánt, magasztalást, ezüstkoszorút Vándor annyit kapott, mint egy kortársa se. Az összes írók és az összes művészek atyamesterüket látták benne; ha végighaladt az utcán, ismeretlen emberek is tisztelettudóan köszöntötték. Az apa kis fiának megmutatta a mindig egyedül sétáló ősz embert és azt mondta neki: »Nézd, ott megy a halhatatlan!«

Sőt mi több, Vándor egyszer közel volt hozzá, hogy igazán, végképpen halhatatlanná váljék. A mikor nemzete élethalál-harcát vívta, a harminczegy esztendő Vándor minduntalan ott volt az első csatasorban. Egy ütközetben golyó találta s a leroskadt embert barbár katonák összekaszabolták. Félholtan szállították el a csataterrről, de fölgögyült. Ha akkor ott hal meg a harczmezőn, a hősi halállal mindenkorra megszerezte volna a halhatatlanságot. Ha akkor égbe száll a lelke, alakja nyílegyenesen vonult volna át a legendába; egyszerre bálvánnyá változott volna át. De fölépült. Fölépült és ezután még harmincznyolcz évig élt. És a mi még nagyobb baj volt: tovább is írt, harmincznyolcz év alatt sok, talán nagyon sok verset. A mikor megöregedett, a végtelenségről bölcselkedett, szép, olykor gyönyörű versekben. De megbocsátották neki ezeket az öregkori költeményeket, - akár gyönyörűek voltak, akár csak szépek, - a mint megbocsátották annak idején, hogy nem halt meg fiatalon, hanem aggkort ért, noha hősi halált lelhetett volna. A köztiszteletet öregségében sem veszítette el; a halhatatlanságot, a míg élt, nem vonták meg tőle.

Jól tették, mert az élet úgy sem adott neki mást, csak halhatatlanságot. Büszke ember volt, soha semmit se fogadott el ingyen, se jutalom, se hivatal, se nemzeti ajándék czímén; az alamizsna szép formában se kellett neki. Nem akarta megalázni a benne lakó tiszta lelket; nem akart olyat tenni, a mi nem méltó a halhatatlanhoz. Azért valami kicsinyes munkával kereste meg a száraz kenyerét: ez volt az egyetlen kicsinyesség, a melyre elszánhatta magát. És minthogy se költészetét nem tekintette fejőstehénnek, se szabadság-szeretetét nem kívánta kamatoztatni, hízelegni pedig nem akart, csak igazat mondani, tehát barátokat nem szerzett, csak bajokat és kellemetlenségeket: életét a képzelet országa, a kicsinyes munka és a zálogház között osztotta meg. A zálogház volt az a hely, a hová a legsűrűbben járt, és ehhez a szokásához épp oly hű maradt, mint minden egyéb ragaszkodásához. Mert olyan sokáig és olyan szűkösen élt, hogy lassankint összes emléktárgyainak be kellett költöznie a szegények hitelintézetébe; de azt se engedhette, hogy ezek az emléktárgyak elveszsenek. Hűségesen eljárta tehát megújítani, »meghosszabbítani« a sok apró hitelüzletet, minduntalan kamatot fizetni, hogy idegen kézre ne jussanak a jól őrzött kincsek; és emléktárgyai életében nem is veszték el, csak akkor, a mikor átlépett abba a végtelenségbe, a melyről annyit mélázott.

A mikor Vándor újra egygyé vált a nagy egyetemességgel, a melylyel való azonosságunkat senki jobban nem látta, mint ő - hálás nemzete gyönyörű temetést rendezett neki. Frissen ásott sírjánál hét szónok versengett, hogy túlszavalja a másikat, és a halhatatlanságból minél többet utaljon ki a szabadság lánglelkű költőjének. A temetés napján még a zálogházakon is gyász-

lobogó lengett, s Vándort utolsó útján egész néptenger kísérte ki az örökkévalóságnak arra az állomására, a hol mindnyájan háborítatlanul pihenhetünk, mindenekelőtt: harmincz esztendeig, és ha vannak, a kik még akkor se felejtettek el: tovább is. A harangok egy félóraig kongtak, a hatóságok mind képviseltették magukat, és azoknak, a kik nemcsak a gyászszertartáson jelentek meg, hanem a menet elvonulását is jó helyről szemléltek, el kellett ismerniök, hogy színpadon se látni ennél a temetésnél szebb, pazarabb, hasonlóan fölemelő és nagyszerű látványosságot. A temetésen sokan jelentek meg, a kik a gyászpompa külsőségeiben nagyobb gyönyörűséget találtak, mint Vándor összes műveiben, s a nép egyszerű gyermekei egy hónapig nem felejtették el, hogy a költő még azoknak is, a kik munkáit nem érthették meg, szerzett egy mulatságot.

A temetés után azonban Vándornak a halhatatlansága is mintha nagy sebet kapott volna. Eleinte ugyan sokat beszéltek róla, de nem a munkáiról, hanem az életéről. Vándor tudniillik, életének utolsó évtizedében, egy menthetetlen hibát követett el: hatvanhárom éves korában feleségül vette azt a tizennyolcz esztendő, szegény árva leányt, a ki őt első, hosszú betegségében szeretettel ápolta. Hanem a felesége hamarosan megúnta a férjes állapotot, s vagy két évi házasság után a faképnél hagyta az ősz költőt - hogy Vándor tanácsára-e, vagy Vándor óhajta ellenére: ez sohase tudódott ki. Minthogy találkoztak, a kik azt erősítették, hogy a hatvankilenc éves költő bánatában halt meg, sokan és sokat tünődtek azon a kérdésen, hogy: »Miért ment hozzá a tizennyolcz éves, csinos leány ehhez a szegény öreg úrhoz?! És ha hozzámment, miért vált el tőle?!« Mások pedig ugyanannyit tanakodtak azon, hogy: »De hát hogyan vehette el a nagy költő ezt a leányt öreg ember létére?! És ha már elvette, mily okból vált meg tőle?!« Tetézte az érdeklődést, hogy az özvegy váratlanul előkerült, hirtelen megbocsátott a holt költőnek - a ki halálával valóban kiérdemelt minden elnézést - s részt kért a gyászból, meg abból, a mit a halott neve ígért.

Akadtak, a kik pártját fogták, és olyanok is, a kik az elvált asszonytól mindent megtagadtak volna. Ezen aztán az egész ország egy fél évig vitázott, noha a vita fölötte akadémiai jellegű volt: a halott neve ugyanis nem gyümölcsözött, mert a halhatatlan műveket a költő halála óta nem vásárolta senki.

Ennek az ügynek az elcsendesültével Vándor halhatatlansága rohamosan kezdett sorvadni. Időközben új költők jöttek, fiatalok, érdekesek, a kik más hurokat kezdtek pengetni; új színdarabok hódították meg a közfigyelmet, s drámaírók jelentkeztek, a kik ha nem is alkottak új korszakot, új ösvényre léptek, új hangot tettek divatossá s megváltoztatták, átalakították a közízlést. Vándor még csak a végtelenségről szóló bölcsekedésével se foglalkoztatta többé a világot, s Vándort egyre kevesebben olvasták.

Halhatatlansága mindamellett biztosítottnak látszott.

Egy darabig sokat beszéltek arról, hogy a nemzeti imádság szerzőjének, a ki egyszersmind hőse volt a nemzet élethalál-harcának, szobrot kellene állítani. A mozgalom megindítói lassankint belefáradtak a sok készülődésbe és vitatkozásba, a szobor-ügy elaludt, de e helyett más történt. Egy vendéglős, a kihez Vándor kései házassága előtt és után, naponként eljárt ebédelni, éttermének egyik falát földíszítette a költő életnagyságú arcképével. Hálából, hogy a nagy ember éppen őt tisztelte meg bizalmával, s e kitüntetés emlékezetül, megörökítette a költő emlékét.

Vándor tehát mégis halhatatlan volt, nem azért, mert gyönyörű verseket írt, s nem azért, mert hősiesen küzdött a szabadságért, hanem azért, mert evett.

Tíz év multán Vándort másodszor is eltemették: befalazták az iskolába. A kormány úgy találta, hogy végre elérkezett az idő, a mikor Vándorért is tehet és tennie kell valamit, elhatározta

tehát, hogy kényszereszközökkel fogja megóvni a költőt a hálátlan feledéstől, és elrendelte, hogy az iskolás gyerekeknek ezentúl Vándor munkáit is olvasniuk kell. Az iskolásgyerekek ebből megtudták, hogy azok között az unalmas költők között, a kik majdnem annyira meggyűlöltek velök az egész költészetet, mint magukat a tanáraikat, van egy Vándor nevű is, a kitől örök időre félniök, óvakodniuk kell. Másfelül a nagyközönség is megtudta, hogy Vándor immár klasszikus, tehát elavult, érdekesség nélkül való. Ettől fogva aztán Vándor összes munkáit nemcsak nem vásárolta, de nem is olvasta senki, se a fiatalok, se az öregek, még a műkedvelők se.

Húsz év multán nem igen találkozott ember, aki Vándor versei közül tíznél többet ismert volna. A legtöbb művelt felnőtt csak annyit tudott Vándorról, hogy talán ő volt az, vagy más valaki, a ki az utcán bolyongva, egy idegen járókelőnek arra a hirtelen kérdésére, hogy: »Hány óra?« - gondolataiból fölriadtan, haragosan így felelt: »Százezer ember közül éppen tőlem kérdi?!«

Csak két sora maradt fenn, két gyönyörű sora. Ezt a két sort olyan sokáig s olyan sokszor idézték, hogy végre is benne ragadt egy elméskedő ember üres fejében. Ez az elméskedő ember valami trágár élczet tudott kiolvasni a gyönyörű sorokból, s ezeket ily értelemben kezdte idézni nyakra-főre. A trágár élcz nagyobb népszerűsége tett szert, mint valaha maga a költemény, s Vándor halála után harmincz évvel összes munkáiból nem ismertek egyebet, csak ezt a trágár élczet. Mit jelentett valaha ez a két sor, s kitől való? - senki se sejtette.

Már csak az »Aranybárány« falára függesztett arczkép őrizte Vándor halhatatlanságát.

De az »Aranybárány« tulajdonosa nagyon megöregedett, nyugalomba vonult s a vendéglőjét eladta. Az új tulajdonos pedig újjá alakította az egész helyiséget, a képet leakasztatta a falról, belöketette egy kamarába, s arra a falra, a melyről sokáig a holt költő nézett le a mulatókra, szelid, méléző tekintettel: egy szép, kövér Gambrinust festetett.

És ezzel tökéletesen véget ért Vándor halhatatlansága.

ALKONYAT.

I.

Dorrington lord idegesen pödörgette szőke bajuszát. »Ön csak játszik velem, Miss Ellen - szólt komoran. - Azt mondja, hogy szeret; de hogyan higyjem el ezt, ha minden jöttmentre rámosolyog?« Miss Ellen nevetett... Ne olvassam tovább? Elálmosodtál?

A beteg újra felnyitotta a szemét.

- Nem, nem vagyok álmos. Csak elgondolkoztam és nem figyeltem oda. Mondd, mért van ilyen nagy csend? Hol vannak a gyerekek?

- Kiküldtem őket a Kis-Erdőbe - felelt az asszony. - Ha már itt vagyunk, hadd mozogjanak egy kicsit a szabadban.

- Amióta beteg vagyok, nagyon nehezemre esik, ha nem látom őket magam körül. Ha itt járkálnak előttem: úgy érzem, hogy több bennem az élet. De azért jól tetted, hogy kiküldted őket. Ugyancsak rájok fér ez a kis levegő. Szegény kis Boriskám!... Olyan fehér, mint egy elefántcsontból faragott angyalka!

- Már kezdi összeszedni magát. Azóta, hogy idejöttünk, szemlátomást erősödik. De előbb se volt okunk az aggodalomra. Nem beteg, csak gyönges; s ez a gyöngeség már a korával jár. Az öreg doktor mindig mondta.

- Engem bizony nagyon nyugtalanít. Az, hogy a válságos évek ilyen gyöngeségben találják, rosszabb, mint valami kisebb betegség. Aztán az öreg doktorra én nem adok semmit. Az csak vigasztalja az embert; egyebet nem tud. Rólam is azt mondta, hogy semmi bajom, s már két hónapja fekszem.

- Azt nem mondta, hogy semmi bajod, csak azt mondta, hogy nincs semmi legkisebb veszedelem. És hiába csúfolod, mert az öreg úr nagyon jó doktor; éles szemű, őszinte és ügyes. A mit jósolt, az még mind beteljesedett. Megmondta, hogy a hurut nagyon el fog kínozni, de megmondta azt is, hogy hat hét vagy két hónap múlva észrevehető lesz a javulás. És igaza volt.

- No, én nem veszem észre. Hány óra?

- Fél öt.

- Nem méred meg a lázt?

- Minek? Így is látni, hogy nincsen lázad.

- A tenyerem meleg.

- Csak azért, mert a paplan alatt tartottad. A láz most már sokkal később jön. Megmondta az öreg előre. A láz úgy múlik el, hogy mindig később és később jelentkezik: előbb délután, utóbb alkonyatkor, aztán csak este, s végre éjszaka áll be. Ilyenkor már közel a teljes gyógyulás: a láz egyszer még kitombolja magát, aztán egészen elmarad.

A beteg szemében felcsillan a reménység.

- Az igaz, mintha csakugyan később jönné. Azelőtt ilyenkor már nagyon rosszul voltam. És most semmit se érzek. De talán csak áltatom magam. Mondd, nem bolondítasz? Igazán azt hiszed, hogy később jön?

- Hiszen magad is észreveheted.

A beteg nyugtalan tekintete hosszasan vizsgálta a jól ismert arcot. Nem lehetett azon egyebet látni, csak a tiszta meggyőződést. Az asszonyok biztonnal jobban tudnak hazudni, mint a férfiak, s a szent asszonyok hazudnak a legtökéletesebben. De a hazugság magában nem gonosz dolog: csak a rossz szándék teszi azzá. Olyan, mint a kés, a mely néha öldöklő fegyver, de az orvos kezében áldás.

Az a boldog mosoly, melylyel az asszony a gyanakodó tekintetre felelt, a legkonokabb kételkedést is eloszlatta volna. S a beteg maga is rajta volt, hogy ne szalaszsa el a reménysugarat.

- Most csakugyan nagyon jól vagyok - szolt. - Talán soha se voltam ennyire jól, amióta lefeküdtem. A láz határozottan késik és ez okvetetlenül jót jelent, nem igaz? Legalább egy kis javulást, ugy-e? Csak már annyira vinném, hogy lemehtnék a kertbe! Mondd, elég nagy a kert?

- Valamivel nagyobb, mint a többi parasztházé. Keskeny, de elég hosszú. A tulsó szélén egy kis lugas is van benne. Ha majd fölkelsz és déltájban szabad lesz egy kicsit kimenned, ebben a lugasban fogsz olvasgatni.

- A gyerekek keveset járnak le; ha kinézek az ablakon, mindig az udvarban látom őket. Pedig mikor ide hoztatok, láttam, hogy az udvar szűk és kicsiny. Kivált két családnak.

- Nem szívesen mennek le a kertbe, mert a házbeliék iszonyúan féltik a gyümölcsfáikat. E miatt már volt egy kis összeszólalkozás is.

- Pedig a bérletbe beletartozik a kert is, ugy-e? Legalább azt mondtad, hogy a kertet is kialkudtad.

- Igen. Úgy egyeztünk meg, hogy a kertet közösen használjuk. De hogy elkerüljem a háborúságot, jobban szeretem, ha a gyerekek minél ritkábban mennek le. Mintha bizony a mi gyermekeink olyanok volnának, hogy őrizni kellene tőlük a gyümölcsfákat! Sokkal nagyobbak, okosabbak, jobbak...

- Aztán jó, ha meg tudják enni, a mit mi adunk nekik; nemhogy a másét lesnék. Persze a kapzsi paraszt csak a pénzt tenné el: s a házból is kitudna bennünket, nemcsak a kertből. Nem látnak férfit s nem tartanak tőle. Tudják, hogy az már csak a koporsóban kerül ki a szobából.

- Megint képzelődöl? Édes rossz betegem, megint képzelődöl?

- Nem képzelődés ez, hanem egyre növekedő aggodalom, sőt több az aggodalomnál. Néha érzem, határozottan érzem, hogy az utólját járom; s ha egy-egy jobb pillanatomban megint reménykedni kezdek, ez soha se tart sokáig. Mosolyogsz? Kinevetsz, hogy félek a haláltól? Nem a haláltól félek én. Hogy egy pár esztendővel előbb vagy utóbb következik be az utolsó óra, a »nincs tovább«, az a kellemetlenség, hogy nem vagyunk többé: mindegy, nem nagy sor. Ötven esztendő vagyok: ez már elég szép idő. De mi lesz ezekkel a szegény gyerekekkel, ha én hamarosan meghalok?! Most, éppen most volna rám a legnagyobb szükségök. És az, hogy élek-e még négy vagy öt évig, vagy nem kelek fel többet, elhatározó lesz egész életükre. Jövőjük, boldogulásuk, minden ettől függ.

- De, hála Istennek, semmi okunk a nyugtalanságra. A te bajod nem olyan természetű, hogy ettől kellene tartanunk...

- Tudod, csak annyit kaparhattunk volna össze nekik, hogy ne kellene mindjárt megsínyleniök a halálomat! Csak annyit, hogy még négy-öt évig úgy lehetne nekik, mint eddig! Hogy az én halálom ne gátolná őket a jövőbeli életpálya szabad megválasztásában, ne tenné lehetetlenné tanulmányaik folytatását, férjhezmenetelőket!... És hiába küzködtünk ezért, egy életen át hiába!... A téglá valamivel korábban esik a fejemre, mint vártam, és végök van, végök!... Hogyan neveled fel őket, szegény asszony, abból a nyomorult kis nyugdíjból, a mi a megélhetésre se elég?... Meghalni, az hagyján, de haldokolni, hetekig, hónapokig haldokolni, folyton erre a rettentő kérdésre gondolva!...

- Hja, édes barátom, ha te ilyen gondolatokkal izgatod magad, és rémképeket festetsz akkor is, a mikor örülnöd kellene, mert a vak is látja, hogy jobban vagy: akkor aztán ne csodáld, ha a láz korábban jön, mint várnád!

- Nem, most jobban vagyok. Határozottan jobban. Olyan jól vagyok, hogy képzeld, étvágyat érzek!

- Igazán? Ennél valamit? Mit ennél?

Ennek mind a ketten megörültek; még az asszony elméjében is felcsillant a kiolthatatlan reménység egy utolsó szikrája.

De nagyon sokáig gondolkoztak rajta, hogy mi legyen az ennivaló. Az asszony találékony volt, hanem a betegnek semmi se tetszett. Végre nagynehezen elhatározta magát:

- Egy kis kávé innám. Van itthon, vagy el kell küldened a cukrászhoz?

- Nekem kell megcsinálnom, mert vasárnap van s a cselédet eleresztettem hazulról. De azonnal meglesz.

- Amazok, odaát, nem csinálnák meg?

- Egy lélek sincs itthon kívülünk a házban. De miért nem akarod, hogy én?... Ha egy percre magadra hagylak, szokásod szerint megint elkezdesz képzelődni?

- Hát csináld meg te. Úgy se tud senki olyan jó kávé csinálni, mint te, senki a világon.

- No csakhogy nekem is van egy jó tulajdonságom! - szólt mosolyogva az asszony.

- Eredj, te!...

A lázas tekintetben annyi szeretet és annyi hála sugárzott, hogy az asszony hirtelenében majdnem elsírta magát. De hozzászokott már, hogy visszafojtsa azt a könnypatakot, mely egyre hevesebben kíváncozott ki egykor tüzes és még most is szép szeméből.

- Mindjárt hozom, és nyitva hagyom az ajtót, hogy meghalljam, ha hívsz.

- Siess - tréfákozott szomorúan a beteg - mert attól tartok, hogy mire készen vagy, elmúlik az étvágyam.

Az asszony kiment, eltűnt, s a beteg tekintete visszahúzódott a nyitva maradt ajtótól. Az életet kereshette most is, mert az utcára néző ablak felé fordult. De az utcán nem járt senki, s a beteg ember szeme csak a Kálvária kőfalán akadt meg, mely ott szürkéllett a túlsó soron, jobbról-balról elszigetelve, örök magánosságban.

Az alkonyodó nap utolsó sugarai rávetették csillogásból font finom szövetüket a barna keresztfára, melyen öt sebből vérzett az istenember. A beteg szemét bántotta ez a fény.

Másra akart gondolni, s kezébe vette az angol regényt, melyet az asszony az éjjeli szekrényre tett. De nem kereste meg azt a helyet, a hol az asszony elhagyta, csak szórakozottan lapozgatta a könyvet.

Mikor a kávé elkészült, még folyvást ott tartotta kiaszott, erőtlen kezében, mely mintha a rajta átfutó, kidülledt erek terhét is alig bírta volna.

Az asszony letette a kávé az éjjeli szekrényre, s mialatt a beteg sietett felhasználni azt a kis étvágyat, mely nála már ünnepi ritkaság volt, azt kérdezte férjétől:

- Érdekesnek találod ezt a regényt?

- Érdekesnek nem mondhatnám - felelte a beteg. - Azok a regények, a melyek olvasásából azt képzelné az ember, hogy az élet csak lawn-tennis játékból áll s hogy a világon csupa ifjú és gazdag ember szaladgál, az ilyen regények engem nem gyönyörködtetnek. De van benne egy jó alak. Ez az álnok Miss Ellen, a ki ha egyedül marad egy férfival, azonnal a szerelmest játszsza, s oly alázatosan udvarias, oly megilletődött és tisztelettel teljes, hogy szinte kezét csókol a rászédett gavallérnak. Miss Ellen mulattat, mert nagyon emlékeztet valakire, a kit te is ismersz.

- És ugyan kicsoda ez a valaki?

- Kovácsné. Mintha csak Kovácsnét hallanám.

Az asszony meglepetten pillantott fel. Tizenöt év, szomorúsággal és küzdelemmel teljes tizenöt év múlt el azóta, hogy férje utoljára ejtette ki a száján ezt a nevet.

II.

Kovácsné hajdan - akkor még mindaketten fiatalok voltak - nagy bajt csinált a házban. Az asszony egy emlékezetes napon névtelen levelet kapott, mely figyelmeztette, hogy férje megcsalja Kovácsnéval. Nem hitt a névtelen levélnek. Kovácsnéról ugyan elhitt volna akármit, de hogy a férje, gyermekeinek apja, a ki a házasságban is meg tudta őrizni a vőlegény minden gyöngédségét, megcsalja őt, a kinek az egész élete a családjá és a családjáért való önfeláldozás közt oszlott meg, a legpéldásabb feleséget, a legjobb anyát, azt az asszonyt, a kinél tökéletesebbet álmodni se lehetett, a ki árnyékává, minden lemondásra és minden erőfeszítésre kész segítőtársává, második énjévé vált élete osztályosának: s megcsalja őt egy festett hajú, üres lelkű, színeskedő úti cifrával, a kinek még a szórakozása, örök mulatozása is csupa haszonlesés: ezt a hitszegést a huszonöt esztendőss asszony nem akarta és nem tudta elhinni. Megmutatta a levelet férjének; ez azt mondta rá, hogy: egy szó se igaz belőle. Kovácsné? Mért éppen Kovácsné? Soha se jutott volna eszébe ez az asszony; alig vette észre, hogy a világon van. A válasz egy kicsit különösen hangzott, de az, a kinek szólt, nem akart egyebet, csak azt a nyilatkozatot, hogy a vád hazudik. Nem kérdezte, mi volna igaz »az egészről«? - megnyugodott benne.

Hanem a véletlen ellene fordult a férjének. Kevéssel utóbb, egy este együtt látta őket, a tőlük legtávolabb eső mellék-utczák egyikében, a város olyan részén, a hol a férje sohase szokott járni. Most már elvesztette a bizalmát. Kelepczét állított férje elé, s az ember megfogatta magát. Persze nem gyanította, hogy a felesége, a ki azelőtt maga volt az egyenesség, titkolózik, s nyílt beszéd helyett, életében először, ravaszsággal közeledik feléje. Elhitte, hogy a névtelen ismét árulkodott, s a rejtett támadásra azt felelte, hogy több mint egy hónapja nem

is látta Kovácsnét. Az asszony hirtelen azt hitte, hogy összedől a világ. Tehát hazudik! Tehát csakugyan visszaél az ő gyermekes hitével! Tehát igaz, a mit a névtelen állított!

Mikor a férje, nagykesőn, észrevette, hogy kelepcebe került, s felesége viselkedésének hirtelen elváltozásából, a nagy levertségből és makacs hallgatásból, melybe az asszony elgubózta magát, megértette, hogy az állapot sokkal komolyabb, mint képzelte: már nem lehetett a dolgot jóra tenni. Ujabb hazugságokkal igyekezett segíteni magán, de a hazudozások kimeszterkedett szövevénye, a helyett, hogy megingatta volna, csak megerősítette az asszony keserű meggyőződését, s ha ügyesebben hazudott volna is: most már beszélhetett akármit! Különösen súlyossá tette a helyzetet az, hogy az asszony nem csinált patáliát, nem tett szemrehányásokat, nem sírt és nem panaszkodott: csak mintha a szívében megrepedt volna valami, a mi eddig egész volt, mintha a lelkében kiapadt volna az élet leggazdagabb forrása, nem az volt többé, a ki régen.

Ez volt életének legnagyobb válsága. Egy egész világot veszített, mert eddig egész világa a családi élet volt, melyet erős hit sugárzott be: a kölcsönös, a tiszta szerelem vallásos hite. Ez a hit most romba dőlt, s a megrázkódtatás nyomán egész gondolkozása kifordult sarkából. Az életről és a kötelességekről való felfogása elveszítette alapját. Iránytű nélkül maradt gondolatai nem találták meg a ciklonból kivezető utat, s életének kormánytalan hajója céltevesztetten haladt előre, a merre a felszabadult, magára hagyott elem, a képzelet sötét árja vitte. Egy pillanatig azt hitte, hogy magára hagyatva, előbb vagy utóbb az örvénybe kell kerülnie. De gyermekeinek hangjára fölocsudott káprázatából. A tudat, hogy nincs egyedül, hogy ezért nem szabad elvesznie a Scyllák és Charybdisek között, hogy célja van, mert kötelességei vannak, s mert a mi az életben a legtöbb, még megmaradt neki: magához térítette.

Az igaz, hogy eleinte lázongott egy kicsit, önzése tüzelt s egy pár haszontalan elmélkedésben természetes jogait hánytorgatta: de mindez csak hadgyakorlat-lárma, görögtűz és akadémiai bölcselkedés volt. Sokat forgatta fejében a megtorlás gondolatát, bebizonyította magának, hogy a megtorláshoz jogot érez, de tudta, hogy ez pusztá elmélet, s örökkön pusztá elmélet fog maradni. Hiszen ha a megtorlás lehetséges volna lealacsonyodás nélkül! Hiszen ha elég volna a szennynek a látszata is, s magát a szennyet csak emlegetni kellene! És bár csak magamagával vitatkozott, elpirult arra a gondolatra, hogy a megtorláshoz elkerülhetetlen egy harmadik, nemcsak egy testetlen-lelketlen boszúálló eszköz, nem is csak a férfi, hanem egy bizonyos férfi. Undorodott ettől a gondolattól, s mikor keresztül villant a fején, hogy ugyan ki lehetne a sok száz ismert és ismeretlen alak közül ez a bizonyos, önmagát is gyűlölni kezdte.

Még le se csillapodott s már tisztában volt vele, hogy boszúállása, elégtétele arra fog szorítkozni, a mit sértődése, fájdalma, utálata természetes következtetésének tartott. El fog zárkózni tőle. Ha férje szét tépte életök közösségét, ám lássa, hogy mit cselekedett. Az anya teljesíti tovább is kötelességét, ott, a hová a gyermekei kötik, s úgy él ezentúl is, a hogy eddig, mintha semmi se történt volna; megmarad engedelmes asszonynak is, jó, gondos, fáradhatatlan házi-asszonynak, sőt mosolyog is néha, csakúgy, mint eddig, a gyermekekre való tekintettel, a házi béke kedvéért, hálából a multért, emlékéül a meghalt szerelemnek. De ez minden. Többet az az ember, a ki őt asszonyi méltóságában oly mélyen megalázta, s szerelmében oly kegyetlenül megsebezte, nem követelhet tőle; és még ha joga is volna férjének az ő csókjához: erről tegyen le örökre. A multról szó se lehet többé; se most, se azután soha.

Elhatározásához hű maradt sokáig. Akárhogy kapálózott a másik, az asszony hajlíthatatlan maradt. Hamarosan talán nem is lehetett volna másképp; hisz rá se tudott nézni arra, a ki az ő határtalanul odaadó szerelmét ilyen kevésbé tudta megbecsülni. A visszas helyzet azonban igen sok idegeskedésnek lett az okozója. Ez a sok idegeskedés a házi békét már-már veszedelembé sodorta. És mult az idő. A kegyetlen emlék halványodni kezdett. Arra is rájött,

hogy az a kaland nem lehetett a leggonoszabbak közül való: nem volt folytatása, nem voltak következményei. A bűnös alighanem szakított büntetésével; talán nem is látta azóta. Egyébként pedig ismét jól viselte magát, mint régen. Otthon ülő ember volt, a ki, ha kijött a hivatalából, másnap reggelig nem vált meg a családjától. Az élete az volt, hogy törte magát minél több kenyérért. És végül az asszony, a mint felejtett, a mint lehiggadt, átlátta, hogy a mit első felháborodásában önérzete parancsának és csalódott szerelme kissé sovány elégtételének tartott, voltaképpen olyan gondolat, melynek a láz óráinak múltán ellentmond a természet és ellentmond az erkölcs.

Ettől fogva a seb gyorsabban gyógyult. Nemsokára már nem fogta fel olyan tragikusan a dolgot. Jobban megismerte az életet, az embereket, s arra a meggyőződésre jutott, hogy a mi vele történt, az világ sora. A házasság egy majdnem bizonyos kellemetlensége, a mibe bele kell nyugodni. Tulajdonképpen ő még nem is panaszkodhatik. Ugy látszik, minden férj megcsalja a feleségét: az egyik csak egyszer-kétszer, a másik minduntalan, egy életen át, a mig csak erényessé nem teszi a vénség és az oldalnyilallás. Vannak férfiak, a kik képesek a családjuk jólétét is feláldozni egy-egy hitvány teremtésért. Némelyik csak a rosszkedvét viszi haza; a szerelmet állandóan másutt keresi. A nagy többség megalkuszik minden irányban; otthon férj, a házon kívül legény. Az ő férje még a legjobbak közül való. Azok közé tartozik, a kik egyszer vagy kétszer, valami szerencsétlen órában, kirugnak a hámból, de a szívetek mindig megőrzik a feleségöknek. Talán a legeslegjobbakközül való, a kiknél a kaland egyszerű baleset volt, mely nem ismétlődik soha, mert a lecke használt. Az ilyen első, utolsó, egyszeri megtévedésnek igazán nem lehet jelentősége; az érzéshez semmi köze, s talán még jó is volt tanulságnak. Nem az az iszákos, a ki egyszer a sárga földig leitta magát, hanem az, a ki rendszeresen iszik s a sok szesztől se csíp be.

És a mint egyre mult és mult az idő, - amint bizonyossággá vált előtte, hogy férje megítélésében nem tévedett s hogy nyugton alhatik, mert az efféle históriák ismétlődésétől immár nem kell tartania, - a mint látta, hogy a szegény ember hogyan túrja a földet, napról-napra, hosszú éveken át, a kenyérért, mindig csak a kenyérért, - a mint meggyőződött róla, hogy férje csakis öneki és gyermekeinek él, s nincs más gondolata, csak az ő fentartásuk és az ő örömeik: szeretete újra kinőtt, mint a töből levágott haj, melynek épségben maradt gyökere idővel újra kifejti régi pompáját.

Tíz év múltán az egykori fájdalom emléke végképpen elmosódott. Kovácsné hajdani szereplése elméjében pusztá tudattá vált, mely semmiben se különbözött annak megértésétől, hogy férje, a mikor vele az oltár elé lépett, nem volt olyan ártatlan, mint ő, hanem, mint a többi férfi, ismert nőket a házassága előtt is. A valamikor kiállott győtrelem most már szálnalmas kicsinyességnek tűnt fel előtte, s szemrehányásokat tett magának, hogy akkor ostobaságból annyiszor megbosszantotta a férjét, s úgy elkinozta magát semmiért. Milyen gyerekes is volt akkor!...

Közben komolyabb bánat ejtette hatalmába. Megismerte az élet igazi bajait. Átlátta erőlködésük, vergődésük meddőségét. Mi a szerelmesek féltékenykedése, pörlekedése az apa és az anya gondjához képest? Milyen kicsiny az asszonyi hóbortnak minden kínja ahhoz az emésztő érzéshez hasonlítva, mely akkor fog el bennünket, ha gyermekeinkről nem tudunk kedvünk szerint gondoskodni! Nélkülözni hagyján; de látni, hogy gyermekeinket se tudjuk megóvni a nélkülözéstől! Igen szegények voltak. Sok gyerekük lett; szerencsésen mind föl-cseperedtek, s a mint a gyerekek nőttek és nevelésük egyre többbe került, a férj kis hivatalának a jövedelme a legszükségesebbre se futotta. A szegény ember mindig több mellékfoglalkozást vállalt: előbb csak a délutánját adta el, aztán az éjszakája nagy részét is. Az asszony segítségére volt, a mennyire tőle telt; a ház körül mindent maga végzett el, s részt kívánt férje

munkájából is, ha erre mód kínálkozott. De vállvetett erőfeszítésüknek csak annyi eredménye volt, hogy éppen napról-napra megélhettek. Arról, hogy gyermekeik jövőjét biztosíthassák, le kellett mondaniok. Még csak a közel jövőt se tudták biztosítani, a mit egyszer-egyszer félredugtak, valami váratlan szükség mindig elnyelte, és ekközben az asszony remegve gondolt rá, hogy a túlságos erőfeszítés, meg az, hogy mindent elvon magától, csak hogy a gyermekeinek több jusson, előbb-utóbb alá fogja ásni férjének az egészségét. Talán előbb, mint utóbb. Mielőtt gyermekeiket fölnevelhetik, s úgy bocsáthatják ki az életbe, hogy már maguk is gondoskodhatnak magukról. Attól fogva, hogy ez a rémkép üldözni kezdte, rajta volt, hogy a férjét lehetőleg visszatartsa a munkától. Zálogba tette a nem használt kis ezüstjét, hogy takarékossgot és fölösleget hazudhasson. Unszolta férjét, hogy keressen magának valami szórakozást. Küldte hazulról; nógatta, hogy járjon társaságba, nem bánta Tolna, szórakozzék akárhogya. De az ember tudni sem akart a pihenésről.

Ilyenkor, ha a szórakozás szükségességéről vitatkoztak, néha napján felvillant az asszony fejében ama régi esemény emléke. De Kovácsné most már a humort képviselte életök küzdelemmel teljes, bús történetében. A humort, mely némi derűt sugároz az élet örök szomorúságára. Az a gondolat, hogy az ő öregének is megvolt a maga kis regénye, megenyhítette, szinte megvigasztalta. Azelőtt szomorú volt, ha Kovácsnéra gondolt; most, ha eszébe jutott Kovácsné, mosolygott. Aztán, a mitől félt, bekövetkezett. Férjét hatalmába kerítette az a lassan, de biztosan gyilkoló betegség, mely néha talán ad egy kis haladékot, de soha se kegyelmez. Még messze voltak céljuktól, s a rém már megjelent. Micsoda feladat várt rá! Szemben a könyörületet nem ismerő halállal, s szemben a vigasztalan, kiszámíthatatlanul rettenetes jövővel, el kellett ásnia szörnyű titkát szíve legmélyére; el kellett titkolnia kétségbeesését a szegény, kedves halálra ítélt és semmit se sejtő gyermekei előtt; mosolyt kellett hazudnia arcára, mialatt betegét ápolta, s percről-perczre látta erejének hanyatlását; e mellett el kellett látnia a házat a máris kevesebből s majdnem egyedül; a gyöngédség hajthatatlanságával kellett kierőszakolnia, hogy férje szabadságot kérjen, letegyen minden munkáról, eljöjjenek ide, az üdülőhelyre, s megtegyenek mindent, a mit a beteg életének minél tovább fentartása követel, s a mit a beteg mind feleslegesnek vél. És mikor zokogni szeretett volna, tréfálkoznia kellett: mert, a mióta lefeküdt, aggodalmak kezdték gyötörni azt a lényt, a ki életének öröme volt, a kit oly határtalanul szeretett, s a kit nemsokára el fog veszíteni.

Ezekben a rettenetes napokban bizony nem igen jutott eszébe Kovácsné. Egyetlen-egyszer történt, s akkor is úgy gondolt rá, mintha ez az asszony egykor valami szivességet tett volna neki. Szinte hálásan; hisz Kovácsné csak kellemes perczeket szerzett az ő betegének. Talán szerette is egy kicsit azt, a ki neki a legdrágább a világon. És ha az öreg doktor azt mondta volna neki, hogy a régi ideál egy csókja egy napra megszüntethetné a lázat, ó milyen örömmel rohant volna Kovácsnéért, ő maga, fiákeren!

III.

- Ugyan hogy jut eszedbe Kovácsné? - kérdezte az asszony érdeklődve.

- Egy kicsiségről. Arról, hogy ez a Miss Ellen, pusztán az udvariasságával, a nélkül, hogy kaczerkodással lehetne vádolni, milyen ügyesen hálózza be az öreg Abderdale lordot. Lépre tudja vinni a vén szamarat, tisztára azzal, hogy mikor egyedül marad vele, olyan tisztelettel beszél hozzá, mint ha az apját látná benne. A lordra hatással van ez a nagy meglapulás. A lángelmének szóló hódolatnak véli az áhítattal teljes, odaadást színlelő, hazug tekintet. Látod, ez igaz vonás. Minthogy az asszonyok nem szoktak a férfiakkal udvariaskodni: az

öregedő embert már ezzel a szokatlan, olcsó udvariassággal is meg lehet ejteni. De úgy látszik, ezt csak a legravaszabb nők tudják, mert kevés ármányos személyt látni, a ki ezzel az ártatlannak látszó, s visszafelé egy cseppet se veszedelmes eszközzel dolgozik. Én például csak egyetlenegy asszonyt ismertem, a ki udvariaskodott: Kovácsnét.

- Még most is gondolsz rá?

A beteg elmosolyodott.

- Hogyne! - szólt jókedvűen. - Az utolsó szerelmét nem felejtí el az ember.

Az asszony, a kit boldoggá tett, hogy a beteg egy perczre elszórakozik, örömmel adta a duzzogót.

- Ej, hát illik ilyet mondani nekem?!

- No, azt nem fogod bebizonyítani, hogy nem illik. Tudod te azt jól.

- Biz én nem tudom.

- Beszélhetsz nekem! Régen tisztában vagy te az egész históriával.

- Az igaz, de nem szép, hogy emlegeted.

- Mért ne emlegetném? Olyan szépen értekezhetünk most már erről a félbenmaradt regényről, akár csak a mythológiáról. Kovácsné nem fog bennünket még egyszer összeveszíteni. Mint régen, semmiért, hogy vinné el az ördög!

- Szépen beszélsz az utolsó szerelmedről.

- A mint érdemli.

- Látod, kisül, hogy a regény komolyabb volt, mint képzeltem. És mégis azt mondod, hogy semmiért vesztett össze bennünket.

- Persze, hogy semmiért.

- Nem értem. A nélkül, hogy kérdeztelek volna, elismered, hogy ugyancsak foglalkoztatott annak idején...

- Nem annyira, mint gondolod. Érdeklődtem iránta, az igaz, de utolsó szerelmemnek csak tréfából mondtam. És minthogy semmi se történt közöttünk...

- Csak nem akarod elhítni velem, hogy nem volt viszonyod vele?

- Komolyan kérdezed? Akkor hát elmondom; úgyse sok, a mit mondhatok. Elmondhattam volna régen, de nem akartalak bosszantani vele. Akkor, akkor nagyon izgatott téged ez a számarás; a legokosabb volt nem bolygatni és elfelejteni az egész ostobaságot. És hiába gyóntam volna meg az igazságot: nem hitted volna el, mert az az egy pár füllentés elkeserített. Pedig erre a hazudozásra is csak az vitt rá, hogy megóvjalak a legcsekélyebb nyugtalanságtól is, mert ez nagy ár lett volna a híres regényért. Most már téged se izgat többé, akármi történt. Azt hiszem, nem bosszantana nagyon, bármit beszélnek el, tizenöt év, egy fél élet múltán. Hát elmondhatom. Egyszer eljött a hivatalomba valami dologban. Érdeke volt, hogy meghódítson, s elkezdett komédiázni, a Miss Ellen módjára. Ostoba voltam, mint Lord Abderdale, és fölkel-tette az érdeklődésemet. Ez nem lett volna baj; a baj ott kezdődött, hogy észrevette a dolgot. Igazán nem tudnám elmondani, mi történt bennem akkor. Valami válságon estem át ebben az időben. Sokat foglalkoztatott, izgatott, s néha fellázított az a gondolat, hogy a folytonos, kicsi-nyes és keserves munkában kell egy pár év múlva megöregednem. Éreztem, hogy búcsúzik tőlem az ifjúság, s az járt a fejemben, hogy vannak, a kik zajos örömei középett, változatos

lelki izgalmaknak élve nyargalják végig ezt a rövid pályát. Megirigyeltem szabadságukat, érzéseiknek bőségét, életüknek nagyszerűségét, s kikíváncsoztam a munkával agyonterhelt mindennapi egyformaságból. Az otthon melegének a megbecsülése se tudott kibékíteni azzal a gondolattal, hogy még egy pár év, s aztán minden szép bolondságról le kell mondani örökre. Akkortájt a gyereksírás egyhangúságából és a házi bajok prózájából is több részünk volt, mint hogy a családi érzés legyőzhette volna az idegességemet. Aztán a boldogságnak, mint a levegőnek, jóformán csak a hiányát érzi az ember; a míg megvan, nem jut eszünkbe, nem gondolunk rá, hogy elveszíthetjük; megszokjuk, természetesnek találjuk, hogy megvan, s néha nem is tudjuk, hogy boldogok vagyunk, a mint nem vesszük észre, hogy léleklünk. Ebben a válságos időben jelent meg ez az asszony minden álnokságával. S mikor észrevette a hatást, megjelent újra. Mindig apró érdekek mozgatták, s csak az összeköttetéseimet és a szolgálataimat akarta felhasználni. De én egy kis ideig azt képzeltem, hogy érdeklődik irántam és ragaszkodik hozzám. Ez nem volt sok, nem volt nagy dolog, de akkor nekem a mindennapiságból való szabadulást, a változatosságot, a homályosan óhajtott valami mást, a kicsinyességekből való fölemelkedést, az utolsó fiataltságot jelentette. Lehet, hogy messzire elment volna az érdekeiért, s látogatásainak, találkozóinknak az lett volna a folytatása, a mivel vádoltál; nem tudom. Mindenesetre voltak céljai velem, mert a névtelen árulkodó, most már meg vagyok róla győződve, nem lehetett más, csak ő maga. De egyelőre az orromnál fogva vezetett, s észrevettem, hogy bolonddá tesz. Ezzel aztán véget ért a regény, mert attól fogva, hogy a hályog lehullt a szememről, elveszítette a hatalmát velem szemben. Átláttam, mit kockáztatok egy kis léhaságért; egyszerre feltámadt bennem annak a tudata, hogy ez az asszony veszedelembé sodorhatja a családi békességemet, a te nyugalmadat, a gyerekek érdekét, s egykor talán arra is rábirhatna, hogy az ő érdekeiért megrövidítselek benneteket, a nélkülözőket! Elhatároztam, hogy szakítok vele, s szakítottam is, mielőtt nagyobb bajba bonyolódhattam volna. Akkor, a mikor összevesztett bennünket, azért találkoztam vele, hogy visszaadjam a leveleit, mert visszakövetelte ezeket az óvatos semmiségeket, azt hiszem, csak hogy alkalma legyen még egy találkozásra. Meglehet, a névtelen árulkodásnak is az volt a célja, hogy kiugraszson az otthonomból s tovább is hatalmában tartson. Aztán nem láttam többé, mert nem akartam látni. Ez történt, semmi egyéb. Most már elhiheted nekem. Mi az? Te sirsz? Mi bajod?

Igen, sirt. Arra gondolt, hogy:

- Tehát a mulatók örömeiből még azt a csekély részt se vette ki, a melyért megszenvedett! Tehát »a regénye« is csak bajt és bosszúságokat szerzett neki!

Ebben a váratlan fölfedezésben egyszerre maga előtt látta az elcsigázott testű szegény ember életének egész szomorúságát, nélkülözéseinek hosszú sorát, vergődésének mindhalálíig végzetes folytonosságát, erőfeszítésének hiábavalóságát, elmetélt szárnyu lelkének fel-felberzenkedését, bukásait és elnyomorodását, az egész küzködéssel teljes életet, mely csak a szenvedésért folyt le, és azért, hogy a szenvedést legyen kire átörökíteni. Még egyszer, utoljára, fellázadt az igazság nélkül való, a könyörtelen, a mindenható végzet ellen, és a sok, sok visszafojtott keserűségből két nagy könnycsepp kicsordult.

A beteg nem találta ki, milyen mélyről jöttek ezek a könnyek.

- Még most is bánt ez a dolog? - kérdezte meghatottan. - Azt hittem, mosolyogni fogsz rajta.

- Nem, nem ez bánt - szólt az asszony, és megcsókolta a beteg kezét. - Arra gondoltam, hogy mennyi bajt, mennyi bosszúságot okoztam neked, semmiért!

- Nem te voltál a hibás, hanem én. És igazad volt, hogy nem hagytad a gyerekeink jussát. Még csak az kellett volna szegényeknek, hogy az apjuk szoknyák után kezdjen szaladgálni! Mikor so'se volt egyéb vagyonom, csak az időm, ha ugyan az idő pénz, a mit én, megvallom, nem vettem észre. No de olvasd tovább a regényt. Hol hagytuk el?

- Igaz, a regény. De hol is hagytuk el hát? Itt valahol. Várj csak, mindjárt megtalálom. Itt van... Dorrington lord idegesen pödörgette szőke bajuszát. »Ön csak játszik velem, Miss Ellen
- szólt komoran. - Azt mondja, hogy szeret; de hogyan higgyem el ezt, ha minden jöttmentre rámosolyog?!« Miss Ellen nevetett...

PEABODY.

I.

Peabody úr huszonhárom éves korában rőföskereskedő-segéd volt, a ki gyönyörűen tudta mondani a hölgyeknek angolul, hogy: »Esszolgejn!«

Peabody úr szőkeségben szenvedett, arcza temérdek roastbeef és Worcestershire-mártás emlékét elevenítette fel, s hogy életrajzunk teljes legyen, tegyük hozzá, hogy Peabody úr zavartalanul örvendett a gondviselés ama megbecsülhetetlen adományának, a melyet a *Magyar Nyelvőr* előtt életvidámságnak szoktunk nevezni.

Egy szép vasárnap délután Peabody úr meglátogatta gondolatainak hölgyét, Mrs. Silverstring-et, a polgári erényekben gazdag Mr. Silverstring idejekorán hátrahagyott özvegyét.

A fenkölt lelkű asszonyságnál éppen nagy társaság volt. A Peabody úr haja negédesen kétfelé volt választva s megjelenése igen jó hatást tett.

- Mr. Peabody! - Mrs. Evergreen, Mrs. Weatherford, Mrs. Hopkins.

Peabody úr hírből igen jól ismerte ezeket a kitűnő hangzású - a papírkereskedés és a cipőszállítás plutokracziájában igen népszerű - neveket. Elégedetten morzsolgatta bajuszát, midőn egy sötét sarokban valami kis feketeséget vett észre, melyből két parázs világított elő.

- Mr. Peabody! - Miss Fulmen.

A kis feketeség megilletődötten kelt fel s úgy nyújtotta czérna keztyűs kezét.

- Ki ez a Miss Fulmen? - kérdezte később Peabody úr, teázás közben, fuvola hangon beszélgetve Mrs. Evergreen-nel.

- Miss Fulmen az úgynevezett Fogkirálynő - magyarázta Mrs. Evergreen. - Szombatonként játszik az Alhambrában. A legmagasabb trapézre ráerősítenek egy fél-méternyi sodronyt; Miss Fulmen leereszkedik a trapézzal, s a fogaival ebbe a sodronyba kapaszkodva, a levegőben elhegedüli a God save the Queen-t. Aztán ledobja a hegedűt, s a fogain lógva, egy fél tucatszor végig hintázza a nézőteret.

Peabody úr rajongott a művészetekért, s érdeklődve tekintett a művésznőre, a ki csöndesen, szerényen üldögélt a legsötétebb sarokban. A két parázs hálásan világított rá vissza.

Véletlenül egy időben távoztak el, s mivel odakünn szitálni kezdett az eső, Peabody úr felajánlotta a művésznőnek úgy esernyőjét, mint kíséretét.

- Szép kisasszony - szólt, szabadon Faust nyomán - lehetek oly merész, karom s kíséretem ajánlanom?

- Nem vagyok én sem szép, sem kisasszony - felelt Miss Fulmen, de azért elfogadta a kíséretet.

- Hol lakik a kisasszony? - kérdezte Peabody úr, nem éppen pazar elmésséggel.

- Piccadilly, 127., hetedik emelet, 289-ik ajtó.

Mikor oda értek, megköszönte az esernyőt, s Peabody úr engedelmet kapott, hogy jövő vasárnap látogatást tehessen a hetedik emeleten, Piccadilly, 127.

II.

A Fogkirálynő öt fi- és hét nővérével, továbbá két mamájával, kik közül az egyik a valóságos, a másik pedig a nagymamája volt, harmadfél szobában lakott, abban a szegényes, de tiszta lakásban, melyet a kegyes olvasó régmúlt idők elbeszéléseiből már jól ismer.

Peabody úr el volt ragadtatva.

És ettől fogva nem csupán vasárnapokon jelentkezett, hanem keddenként, sőt olykor pénteken is. Utóbb, maga se vette észre, mindennapossá lett. Hat órákor, mikor ebéd-időre becsukták a boltot, egy negyedóra alatt végzett a roastbeef-jével, hogy egy félórára elszaladhasson Piccadilly 127.

Végre szenvedélye oly mértéktelenné vált, hogy koronként el is mulasztotta a roastbeef-et.

Egy vasárnap délután Peabody úrnak vakmerő gondolata támadt. Öt perczig a mamák és testvérek közül senki se volt a szobában, s Peabody úr hirtelen rövid szónoklatot engedett meg magának, mely így kezdődött:

- Kisasszony, én nem házasodhatom meg; de a nélkül, hogy gazdag volnék...

Miss Fulmen eleinte úgy nézett rá, mint egy halálra ijedt gím, mely egy lokomotív vörös lámpáit pillantotta meg. Aztán görcsös zokogásra fakadt s visszavonult a legsötétebb sarkába annak a szobának, melyet előbb nem mertünk egész számmal jelezni.

Peabody úr nem nagyon haragudott érte, hogy kosarat kapott. Ellenkezőleg, valami kellemes bizsergést érzett a lapoczkái körül. Egy darabig társalogni igyekezett a fi- és nővérekkel, de mikor látta, hogy a kis feketeség nem jön vissza se egy, se két óra múlva, búcsút vett a jófogu társaságtól.

Másnap tartott tőle, hogy nem fogják beereszteni. Beeresztették. Miss Fulmen csak annyit mondott neki:

- Peabody úr, ön nagyon jó ember, de máskor ne beszéljen olyan bolondokat.

III.

Midőn Mr. Peabody, az idősb, a sétatbot-esernyők lángelméjű feltalálója, az ifjabb Peabody úrtól azt a meglepő közlést hallotta, hogy emez, a City legrégibb családjai egyikének sarjadéka, feleségül akarja venni Miss Fulment, az úgynevezett Fogkirálynőt, - így kiáltott fel mordul:

- Hamar, fiaim, cselédek!... keressétek meg hamar jól ismert angol hidegvéremet, mert mindjárt megpukkadok!...

- Ideje már, hogy új és jobb fogakat hozzak be a családba - szólt ifjabb Peabody úr és eltávozott.

Fölvette ünneplő kabátját, szép szalmaszín keztyűt vásárolt, mely igen jól illett szalmaszín hajához, s fénylő czilinderét villogtatva, a szokottnál ünnepesebb magatartással állított be a Fogkirálynőhöz. Kíváncsi volt rá, vajjon tud-e Miss Fulmen mosolyogni is.

De alighogy előadta immár megtisztelő ajánlatát, Miss Fulmen, Peabody úr meglepetésére, ismét csak görcsös zokogásra fakadt. Most azonban nem vonult vissza, hanem ott maradt a székén s a tenyerébe hajtotta a fejét.

- Én nem fogom önt megcsalni, Peabody úr - szólt, mikor lecsillapodott. - Ön jobbnak hisz engem, mint a milyen vagyok.

És elmondta neki Denise történetét, melyet a kegyes olvasó nem angol átdolgozásból, mint Peabody úr, hanem az ifjabb Dumas drámájának hű fordításából, a színpadról jól ismer.

- Hm - szólt Peabody úr.

Ebben a két mássalhangzóban kimerült az egész bölcsesége.

Ha véletlenül nincs tükör a szobában, meglehet, ez az elbeszélés soha sem íródik meg. De a mint Peabody úr megpillantotta szemközt szalmaszín fűrtjeit, melyek kaczerán borultak homlokára, frissen sült bajuszát, melynek szép, egyenes szálai ékesen szóló kifogástalansággal árnyékolták orrát, s végre pompás kabátját, mely némán, de határozottan tagadta meg a rokonságot az »uraságoktól levetett« ruhákkal - kész volt az elhatározása.

A szónoklata ez alkalommal nem emelkedett felül a közepszerűsége, de érthető volt. Mr. Peabody visszavonult.

A kis feketeség pedig bemenvén két negyedrésnyi szobájának legsötétebb zugába, harmadszor és utoljára: görcsösen zokogott.

IV.

Öt esztendő múltán Peabody úr, a ki immár nem volt az ifjabb, hanem az egyetlen, szerény, de csinos örökségével, ragyogó nyakkendő-üzletet nyitott a Regent-Street-en. Pár hónappal később meg is házasodott, nőül vévén egy virágzó papirkereskedést s függelékül egy gömbölyű kis hölgyet, a ki nagyobb előkelőség kedvéért az orrán keresztül beszélt, Mrs. Alexander-regényeket olvasott, sokat evett, még többet sóhajtozott, igen közönségesnek találta Peabody urat s a mellett örökön gyümölcsözött.

A házassági regények rendesen kétfélék. Némelyikben a nyilvánosság számára éppenséggel nem történik semmi; ez az A) osztály. De vannak olyanok is, a melyekben az események szédítő gyorsasággal követik egymást. Ez a B) osztály.

A Peabody úr házassági regénye a B) osztályba tartozott.

Csak végig siklanunk lehet az események tömegén. Ime a legfontosabbak:

Peabody úr házasságának mindjárt első évében vastag barátságba keveredett Sir Butterfly-jal, Ő Felsége legvitézebb kapitányával. Mindennap együtt sakkoztak és mindennap Sir Butterfly vesztett. Peabody úr majdnem úgy szerette a kapitányt, mint a feleségét.

Mrs. Peabody ebben az egy pontban tökéletesen egyet értett a férjével, sőt még túltett a férjén. Ő egész határozottan jobban szerette a kapitányt, mint Peabody urat. A kapitány jó ember volt, szerette mind a kettőjüket.

Peabody úr sokáig nem tudott az utóbb említett érzelmi árnyalatokról. De kevéssel azután, hogy Mrs. Peabody a negyedik figyermekkel örvendeztette meg, a tulajdon szemével kellett meggyőződnie róla, hogy Mrs. Peabody keleti nagylelkűséggel értelmezte a vendégszeretetet. Peabody úr szemlét tartott az ifjabb Peabody-akon. Úgy találta, hogy a kis matrózok nem vörösek, mint ő, hanem olajszíűek, mint a kapitány. Még a csákószíj nyomát is ott látta az arcukon.

Házasságtörési pert indított, melyből diadalmasan került ki, mint Pyrrhus az ismeretes csatából. Sir Butterflynak le kellett mondania Ő Felsége hadseregében viselt rangjáról s a fele vagyona ráment a kártérítésre.

Peabody úr elgondolta, hogy milyen szamarak az emberek a kontinensen.

- Csak egy bosszú van - szólt magában. - Fizessen a gazember!

Aztán rendesen eljárta a sakk-klubba, két pohár sherryvel többet ivott esténként, az utcán utána ment a lányoknak és kitűnően érezte magát.

V.

Ujabb öt év múlva Peabody úr szerencsétlenül járt. Meggazdagodott a saját hibáján kívül.

A dolog úgy esett, hogy elkezdett a tőzsdén krajczárkodni, mert kitűnő számítnak tartotta magát. Egyszer nagy ügyetlenséget követett el; vett, mikor eladnia kellett volna. De még annyi ideje se volt, hogy a homlokára üthessen, a hiba ördögien ravasz számítássá, a vén boszorkány tündérré változott át. Váratlanul háborús hírek érkeztek, valahol lepuskáztak tíz-tizenöt albánt, s a Peabody úr fegyvergyár-papirjai örülten ugráltak felfelé. Minden albán egy-egy ezer fontot ért neki.

Peabody úr tanulékony ember volt s a nyereségével hátat fordított a tőzsdének. Kiköltözött az új világba s a sétabot-esernyők maradványából, a nyakkendő-üzletből, Sir Butterfly kártérítéséből és a lepuskázott albánokból megvásárolt egy szép területet, a hol dohányt akart ültetni. A számítás ugyan silány volt, de Peabody úr szamarat keresett és királyt talált. A birtokon naftát fedeztek fel. A környékbeli rossz orrúak sehogy sem akarták elhinni a csodát. Pedig biz az nafta volt, jó, bűdös, elsőrangú nafta; öröm volt szagolni.

Peabody úr kedvet kapott a mulatsághoz. Harcot kezdett a kis naftásokkal és lecsepülte őket. Ő lett a Nafta-király.

Mikor aztán a füle se látszott ki a milliókból, visszavonult az üzlettől, egy kis sétát tett az öt világrészben, s úgy találta, hogy ez az egész élet nem ér egy batkát sem.

Haza hajókázott Angliába, s nem tudván mit csinálni, beiratkozott az Ifjú Óriások klubjába.

VI.

Peabody úr negyvenöt éves korában azon a nézetten volt, hogy gazdag embernek lenni nagyon unalmas.

Eleinte ugyan tetszett neki az a tudat, hogy az ő orosz szürkéinél nincsenek szebb orosz szürkék a hármaskirályságban, de egy hónap múlva már úgy tűnt fel előtte, mintha orosz szürkéken jött volna a világra, s nem tudta megérteni, hogyan lehetnek el az emberek orosz szürkék nélkül. És végre is több roastbeef-et most sem tudott enni, mint rőfös-kereskedő korában, a sherry kezdte émelyíteni, a sakk száz aranyban sem érdekelte jobban, mint fél shillingben, s meg kellett győződnie róla, hogy azok a hölgyecskék, a kiknek ő palotákat vesz, voltaképpen igen szemtelen teremtések.

Vett magának egy gyönyörű kastélyt Skócziában, s úgy találta, hogy az élet ott szörnyen egyhangú. Bejárta azokat az országokat, a melyeket még nem ismert, s átlátta, hogy: »plus ça change, plus c'est la même chose.« Megpróbált mindenféle sportot. Futtatott, s arra a tapasztalásra jutott, hogy egyszer egyik ló jön be elsőnek, másszor a másik, s hogy ez elvégre is mindegy. Elkezdett politizálni, de nem talált olyanokra, a kik vitatkozzanak vele, mert a kiket leghevesebb ellenfeleinek hitt, sorra kínálták neki a meggyőződésüket. Csónakázni akart, de ez nem tett jót az egészségének. Megpróbált vadászni, de arra a meggyőződésre tért, hogy az egész mulatságban csak a hazugság ér valamit. Különféle fajtájú kutyákat tenyésztett, és megutálta a kutyákat.

Végre még egy utolsó kísérletet tett a legritkább sporttal: a jótékonyság sportjával.

Ez a kísérlet is balul ütött ki. A kikkel jót tett, megbotránkozva kérdezték: »Vajjon honnan lopta a vagyonát?!« Csak egy derék ember akadt, a kit lábra állított, s mégis szelídebb véleménynyel volt róla. Ez nem képzelte tolvajnak, csak azon tépelődött: »Vajjon micsoda bűnt akar jóvá tenni a jótékonyságával?!«

Peabody úr, hogy bosszút álljon hálátlan szegényein, leült s megírta a végrendeletét, melyben nekik hagyta az egész vagyonát. Hadd marakodjanak érte.

VII.

Egyszer, estefelé, Peabody úr ott állott az Ifjú Óriások egyik utcái ablakánál, mely akkora volt, mint egy templomajtó, és nézte a ködpalástba burkolt trafalgari győztest, a hamuszínű, roppant kőfalakat, melyek tejes párában úsztak, a lassankint fel-felcsillanó gázlámpákat, s két utczalámpás közt egy fiatal párt, a kik egy kis lányt vezettek kézen fogva.

Az ebéd silány, a levegő nyirkos, az est szomorú volt. Peabody úrnak nem volt semmi dolga a világon. S mert nem tudott okosabbat tenni, gondolkozott. Az jutott eszébe, hogy:

- Engem még soha se szeretett senki.

Belülről egy hang riadt rá vissza, az a bizonyos hang, mely mindig a legigazabbat mondja, de a mely egyszersmind a leghalkabban szokott beszélni. Ez a hang így pirított rá:

- De te se szerettél soha senkit! És ez még nagyobb nyomorúság.

Peabody úr elkezdett vitatkozni önmagával, és egy név villant keresztül a fején:

- Fulmen!

Mi lett a kis Fulmenből?! Bizony már vén asszony lehet azóta. Huszonhárom esztendő nem gyerek idő.

Nem sajnálta leszállni pénzes zsákjainak piederstáljáról, s fölfedte érdeklődését egy fürkészésre termett férfiúnak. Bizonyára nem volt könnyű megtudni a dolgot. Az Alhambra huszonhárom év alatt elég sűrűn változtatja a műsorát. De a Peabody úr pénzével egy hangyát is megtaláltak volna.

Kiderítették tehát azt is, hogy mi lett a kis Fulmenből. Nem történt vele egyéb, csak éppen az, hogy meghalt.

Egyszer tudniillik a szegény kis miss fogfájást kapott és belepusztult a fogfájásába. Más ember, ha a foga fáj, legfeljebb nagyokat ordít. A miss ellenben egyszerűen leesett a trapézról. Felfogták ugyan a hálóval, de agyrázkódást kapott, s a betegséget nem tudta kiheverni. Történt pedig mindez hat esztendővel az elválásuk után.

A kis feketeség tehát már régen, nagyon régen visszavonult a legsötétebb zugba. Peabody úr elővette zsebkendőjét, s két utólagos, tizenhét évvel elkésett könnycseppet szentelt a Piccadilly 127. emlékezetének.

Abban a pillanatban, mikor megtudta, hogy Miss Fulmen nincs többé életben, megszülemlett benne a szent meggyőződés, hogy ő, Mr. Peabody, a Fogkirálynő miatt vált szerencsétlenné. Ez a boldogtalan szerelem volt az ő életének átka.

- Egy nőt szerettem - sóhajtott fel - s ez is oda adta magát másnak!

Akkor este véletlenül a hármaskiráltság egyik büszkeségével, az élethossziglan kinevezett koszorús költővel sakkozott. Sok mindenféle szeszt nyeltek le, s játék után szerelemről beszélgettek.

- Én is szerettem egyszer egy kaczer leányt - szólt Peabody úr. - Fulmen volt a neve.

VIII.

A koszorús költő, gyöngéd figyelmességéből Peabody úr iránt, a ki a koszorús unokaöccsét betette valami bankházba, megírta a történetet egy költői elbeszélésben, mely unalmas és hideg volt, de bővelkedett szép képekben és még szebb hasonlatokban. A tartalma az volt, hogy a kaczer Fulmen elcsavarja egy ifjú nábobnak a fejét, játszik vele, mint macska az egérrel, míg végre az ifjú nábob jóéjszakát mond hazájának, s útnak indul Childe Harold nyomán.

A koszorús már régóta hallgatott; következképpen a hideg és unalmas, de rég várt, s áhítatos figyelemmel olvasott költői elbeszélés nagy port vert fel. Azonkívül kitudódott, hogy az ifjú nábob alakja alatt a Peabody úr érdekes egyénisége rejtőzik. Mindenki csak erről a régi és nagyérdékű szerelmi történetről beszélt, s Peabody urat és Fulment úgy kezdték emlegetni, mint a hősmundák alakjait. Egy törekvő ifjú költő, a ki már rég óhajtotta, hogy a koszorús legkitűnőbb tanítványának nevezzék, sietett beleszeretni a mester hősnőjébe, s »Fulmen, démon vagy!« címén szenvedélytől lángoló költeményt írt, mely egész iskolát csinált. Pár hónap múlva Angliában minden ifjú lantos Fulmen miatt nyöszörgött.

Így keletkeznek a legendák.

* * *

És így keletkezett ez az életrajz is, mert Peabody úrról csak annyi bizonyos, hogy szegény sorsból sokszoros milliómossá küzdte fel magát, s hogy ő volt a világ legjótékonyabb embere, a ki összes millióit a szegényekre hagyta.

AZ UTOLSÓ NAP.

I.

Reggel beállított a főhitelezőjéhez és haladékként könyörgött neki.

- Mintha ezt a nótát már hallottam volna! - szólt a hitelező. - Nem fizetni és megint nem fizetni, jól van!... de soha se fizetni!...

- Ej, ön jól tudja, hogy volt idő, a mikor, sokáig pontosan fizettem!... És, éppen azért rimánkodom haladékként, hogy később mindent megfizethessek! Ha tönkre tesznek, akkor csakugyan soha se tudok fizetni!... Kettőnk közül nekem nagyobb baj, hogy most képtelen vagyok rá!... Egy idő óta, akármit próbálok, semmi se sikerül, és az üzletem, mintha megbabonáztak volna, egyre rosszabbul, napról-napra rosszabbul fizet. Miért? Nem tudom. Alighanem csak azért, mert nincsen szerencsém. Nekem jutott először eszembe, hogy az olyan üzletre, a milyen az enyém, ott lesz a legnagyobb szükség, a hol vagyok. Előre láttam a városrész rohamos fejlődését; tudtam, hogy a hely, a melyet kiválasztottam, forgalmas pont lesz. A versenytársam csak utánzott; csak lopta, és tölem lopta a gondolatot. Aztán ő csak másodiknak érkezett, nem elsőnek, mint én, tehát már kevésbé kedvező viszonyok közt. És ő ma gazdag ember; nekem pedig kétségbeesetten kell küzdelemben át, csak azért, hogy végképpen el ne merüljek. Ketten vagyunk az egész környéken; ugyanazon a téren nézünk farkasszemet. És míg a tér másik sarkán neki aranybányája van, az én üzletemet elkerülik az emberek, mint valami elátkozott kastélyt. Senki se tudná megmondani, miért. Most már azt hiszem, hogy az ő helye jobb. De hát tudhattam én, hogy a másik sarok kell a népnek?! Mikor az enyim esik közelebb a város középpontjához! Neki szerencséje van, nekem nincs, és ezzel vége. Vagy talán ő a dolgozabbik ember? Dehogya! Az üzletét az alkalmazottakra bízta; délután a lóversenyen játszik; éjjel a mulatóhelyeken szórja a pénzt. De a lóversenyen is nyer, és ha költekezik, van neki miből. Én pedig egész életemet az üzletemben örlöm le; magam végzem, a mit csak egyáltalán lehet; ott vagyok estig, egész nap, kora reggeltől és rendesen álmatlan éjszakák után, mert ha este eszembe jut, hogyan csal meg egyik reménységem a másik után, azt hiszem, meg kell örülnöm, s ne adja Isten, hogy el tudjak aludni!... Vagy ő ügyesebb, mint én? Ön ismeri mind a kettőnk üzletét; tudja, hogy nem úgy van. S ha mégis úgy volna, tehetek róla? De nincs úgy. És még egy. Ő rossz árút ad, én jó árút adok; és neki sikerül, nekem nem sikerül.

- Talán éppen az a hiba - vágott közbe a hitelező - hogy maga jó árút ad. Adjon maga is rossz árút. Próbálja meg.

- És a becsület?

- Eh, a becsület az, hogy az ember pontosan fizesse meg mindazt, a mivel tartozik.

- Az volna a becsület, a mi nem magától az embertől függ, hanem a szerencséjétől?

- Magában kell a hibának lennie.

- Ha csak a siker után ítélünk, nem mondhat az ember egyebet. És én kerestem is magamban ezt a hibát. Nem tudtam kitalálni, mi lehet.

- Bizonyosan többet költ, mint a mennyit a viszonyai megengednének. Magának nagy családja van...

- A családomnak egyre kevesebbel kell beérnie, s én magam régen letettem arról, hogy valamire költsek. Megtagadok magamtól mindent, még a szükségeset is; a sárból is kikaparom a krajczárt; és eladnám a bőrömet, csak hogy minél hamarabb kiszabaduljak ebből a rettenetes helyzetből, a melyben az egész életem csak: gond, gond és újra gond, vesződés, baj, rossz hír, csalódás, fejtörés, fejfájás, keserűség, csapás és álmatlan éjszaka, néha, ha nagyon ideges vagyok, rémlátások nélkül, s néha, ha nagyon elfáradtam, rémlátásokkal. Nem, nem ez az ok. És soha se fogjuk az okot megtalálni. Én már eleget kerestem.

- Magában kell a hibának lennie.

- Tegyük fel, hogy úgy van. De ha nem tudom kitalálni, hogy mi lehet az? Mit csináljak? Elpusztítsam ezt az ügyetlen, ostoba, szerencsétlen kezű embert? De hát akkor ki fog önöknek fizetni?

- Azt az egyet ne tegye. Ellenkezőleg, fizessen.

- Fizetni fogok, ha élek, mindent megfizetek. De ne tegyék lehetetlenné, hogy éljek, önnek is érdeke, hogy megadja azt a kis haladékot!...

- Haladékot most már nem adok; adtam eleget és végre elfogyott a türelmem. Hanem adok egy jó tanácsot. Lásd, ha el akar érni valamit, akármit, akárhol, őrizze meg a nyugalma, és ügyeljen rá, hogy föllépése el ne veszítse a bizalomkeltő biztonságot. Ne sírjon, ne rimánkodjék; ne emlegesse a bajait és a nyomorúságot. A siralmas helyzet nem kelt érdeklődést; ezeket a szomorú dolgokat hallgatni is kellemetlen. Vagy mondjuk, hogy érdeklődést kelt; sajnálkozást, részvétet, a mennyit akar. De semmiesetre se kelt bizalmat. És magának bizalomra van szüksége; a mennyi pénze hiányzik, annyi bizalomra. Ehhez pedig egy kis föllépés kell. Egy kis magatartás, egy kis férfiasság; egy kis póz, ha úgy akarja. Ha el tudja hitetni, hogy csak makacsságból nem fizet, csak azért nem, mert meg akarja bosszantani a hitelezőit, mint akárhány hitbizományos grófúr szokta: ez a legbölcsebb, a mit tehet. Ne riassza meg az embereket bajainak feltárással; a legmódosabb ember is dühbe jön, hogy ennyi baj van a világon s hogy ezen a tengernyi sok bajon ő, ha véletlenül akarna, akkor se tudna segíteni! Ez leverő, megalázó, bosszantó; ez csak arra jó, hogy elítéljék érte az embert. Lásd, én megvallom őszintén, hogy ön egy kis föllépéssel megingathatta volna az elhatározását. Megbízható embernek ismertem; s azt képzeltem, hogy erősebb, élelmesebb, szívósabb. És ön úgy jelenik meg előttem, mint a testet öltött kétségbeesés. De hát hogyan bízzam én önben, ha ön maga se bízik magában?! »Ne tegyék lehetetlenné, hogy éljek« - micsoda beszéd ez? Ez engem vigyázatra int. Ha ön ilyen sötétnek látja a tulajdon viszonyait, akkor meg kell győződnöm róla, hogy nem ajánlatos sokáig vesztegetni az időt - mert ez nagy károsodással járhat - hogy meg kell tagadnom öntől a haladékot, mert, ha barátja vagyok önnek, azért nem lehetek magamnak ellensége. Szóval kiderül, hogy maga nem ügyes ember. Azt mondhatnám: élehetetlen ember. S alighanem ezért rosszak a maga üzletei, s ezért bizonytalan az én követelése. Mert úgy látom, hogy a magánál lévő pénzem már nem jó pénz, pedig egyszer jó pénz volt.

A hitelező nem hazudott és nem volt egészen őszinte.

Nem hazudott, mert ha a kereskedő jobban választja meg a napot s véletlenül verőfényes órában állít be sorsának urához: megkaphatta volna a kért haladékot.

De ki volna egészen őszinte? A hitelező se volt az. Ha egészen őszinte akar lenni, meg kellett volna vallania, hogy főképpen azért nem adja meg a sok versben kért kegyelmet, mert aznap véletlenül ballábbal kelt fel.

II.

Leverten lépett ki a hitelező házából, de még nem minden reménység nélkül. A szigorú férfiú ugyan rendületlenül megmaradt a mellett, hogy: nincs többé kegyelem! - hanem azért nem csüggedt. Vannak még jó emberek a világon!

A délelőtti azzal telt el, hogy nyakába vette a várost és sorra járta azokat, a kikről úgy gondolkozott, hogy segíthetnek s talán hajlandók segíteni rajta. Volt, a ki kinevette, mikor elmondta, hogy milyen sok kell a megmentéséhez; a legtöbben sajnálták; s találkoztak olyanok is, a kik barátságából talán megmentették volna, hogy ha véletlenül módjukban áll.

Ezek mind jóemberei voltak és jó emberek. De pénzről volt szó, s a pénz nem tréfa.

Délben már fejvesztetten ment vissza a boltjába. Az volt az utolsó reménysége, hogy: talán rosszul számított, talán valamivel kevesebb pénzzel is megmenthető, és talán kieszelhet valamit, a mivel rábíratja a hitelezőit, hogy még egy kis ideig békében hagyják, csak addig, a míg lélekezethez juthat.

De nem tudott számolni többé; folyton belezavarodott. És hiába törte a fejét, nem tudott kitalálni semmit, a mibe bele kapaszkodhatnék.

A szellemi erőlködéstől, - a félelemtől, melyet a veszedelem, a rém közeledtén érzett, - a gyötrődéstől, melyet vergődésének érzete s tehetetlenségének teljes megismerése okozott neki: újra elfogta kegyetlen fejfájása. A számolás alapműveletei iszonyúan nehezeknek tunktek fel előtte; a tépelődés, hogy hol találhatna mentséget, s mivel tehetne még kísérletet, rettenetesen elfárasztotta. Olyan végtelen bágyadtságot érzett, a melyet valaha régen, egy nagy betegség után.

Szerette volna, ha legalább egy perczig nem kell gondolkoznia.

Egyedül volt a dolgozó fülkéjében. A segédei ilyenkor ebédeltek.

Egyszerre - talán elszunnyadt egy pillanatra - egy mosolygó alak jelent meg előtte: ő maga, fiatalon, huszonöt éves korában. Nini, ez csakugyan az akkori ruhája!... De mire ráismert magamagára, már föleszmélt. Utána bámult a képnek és elmélázott. Mily másképp látta akkor az életet!... nem!... milyen más volt akkor az élet! Ő is, és az egész világ! Válogathatott az eredményes munkában. Mindenütt bizalommal találkozott. Ma már nem érti ezt az általános, ok nélkül való bizalmat. Sokat vártak tőle; keresték és számítottak rá; építettek a szavaira. Mért? Mert fiatal volt. Pedig akkor a munka csak kellemetlen kényszerűség volt neki, s valójában nem gondolt egyébre, csak az élet örömeire. Ma nincs más gondolata, csak a kötelesség. S hogy megváltozott a világ! Mért? Azóta talán eljátszotta az emberek bizalmát? Nem, azóta rászolgált. De akkor olyan volt, mint az a frissen kitöltött, hosszú lejáratra szóló váltó, melyre készségesen adják a pénzt. Ma pedig olyan, mint a lejárt váltó; az a feladata, hogy fizessen.

Az élet örömei! Micsoda örömöket adott neki az élet, tizenöt-húsz esztendő óta?! Azokat az órákat, a melyeket a gyerekeivel tölthetett - addig, a míg a gyerekei kicsinyek voltak. De a gyerekek olyan hamar felnőnek! Ma is van ilyen órája, mikor a legkisebb gyerekével lehet. De milyen rövid ez az óra! És a többi óra? A többi órán a sok kötelezettség osztozik, az egyre több kötelezettség, a tengernyi kötelezettség. Úgy kell lennie, hogy az ember, a harmincz-ötödik évén túl, lassankint rabszolgává válik, a kinek az a sorsa, hogy szakadatlanul robotoljon és élelemmel lásson el néhány, telhetetlenül falánk szörnyet, csak azért, hogy ezek fel ne falják, őt magát, a rabszolgát. Dolgozik, fut-fárad, kapar, keresgél, gyűjt; és éjjelenként

törpe manók osonnak be hozzá, a kik nesztelenül szerte hordják, a mit ő napestig összehordott. A törpe manók mindegyikét úgy hívják, hogy: »Kell.«

Mért történik ez? Könnyelműen vállalta a kötelezettségeit? Nem. Vállalkoznia kellett; ez hozzá tartozott a kenyérkeresetéhez. Vagy hogy családot alapított? De hát jóvátehetetlen vétek, ha valaki rendes életet akar élni? Igaz, óvatosabb lehetett volna, a mikor elhatározta, hogy belemegy ebbe a legnagyobb kockázatba. A leány tetszett neki, és nem nézte, hogy kaphatott volna gazdagabbat is. Azért nem mondhatni, hogy meggondolatlanul ugrott bele a házasságba. A leánynak volt egy kis vagyona, és az, hogy volt, később nagyon sokba került neki, a ki ezt a vagyont jóformán csak hírből-névről s legfeljebb látásból ismerte. Látta ezt a vagyont, egy pillanatra, akkor, a mikor elúszott, azzal együtt, a mit ő kapart össze; és e - rá nézve légies - vagyon emlékének nagy áldozatokkal kellett adóznia. Mert a felesége, ha már elveszítette magát a vagyont, hogy a veszett fejszének legalább a nyele megmaradjon, megőrizte legalább azokat az igényeit, a melyek valaha ehhez a vagyonhoz fűződtek, s neki, a férjnek, örökös adót kellett fizetnie azért az élvezetért, hogy feleségének családi kincseit, egy perczre, a végbúcsú pillanatában, színről-színre láthatta.

Hiába kereste, mivel vádolhatná magát. Nem volt szerencséjük; ennyi az egész.

Félkettőkor megtörtén kelt fel dolgozóasztala mellől. Nincs mentség. Ez a csőd.

Igen, a csőd. Minden elveszett, csak a puszta élet maradt meg. De hiszen ez is valami. Nem fognak úgy élni, mint eddig, de majd csak megélnék valahogyan. Összehúzódnak, belenyugosznak a szűkölködésbe, s a család minden egyes tagja dolgozni fog a kenyérért. Ő maga az özönvíz után is meg tud keresni annyit, a mennyi egy szegény családnak elég a megélhetésre; neki és a kis lányának nagyon kevés kell. S a száraz kenyerek mindnyájoknak meglesz; vannak rémesebb állapotok is. A többiek is lássanak hozzá valamihez; a fiának már megvan a módja ahhoz, hogy keressen. A kis lánya, szegényke, az persze még nem dolgozhatik. De ő dolgozhatik éjjel is; és nem fogja engedni, hogy a kicsinye legyen az, a ki leginkább megrövidül. Úgyis ez a szegény gyermek az, a ki a legtöbbet veszítette. A többiek legalább egy jó darabig kényelemben éltek; jómódban nőttek fel, megerősödtek. Ennek már gyermekkorában meg kell ismernie a szegénységet!...

- Eh! - nyögte. - Erősnek kell lennem!... Szedjük csak össze a gondolatainkat!... Hiszen, ha nem fájna annyira a fejem!...

III.

Otthon nem várták az ebéddel, mert délelőtt hazaüzent, hogy dolga van s másutt fog ebédelni. De azóta megfeledkezett erről s a megszokás az ebédlőbe vitte.

Csak a nagy leányát találta ott. A nagy leány sírt.

Mikor megpillantotta az apját, durczásan félrekapta a fejét, fölkel, és nem köszönve, nem szólva, kiment a szobából.

A nagy leány igen neheztelt az apjára. Egy hadnagyhoz szeretett volna férjhez menni; a hadnagy derék fiú volt, az önzetlenségnek egy olyan fehér hollója, a kiről csak dalban lehetne méltóképpen beszélni, mert - mi a regényesség, ha nem az, hogy a hadnagy megkéri egy kereskedő leányát s kijelenti, hogy hozományul egy krajczár se kell neki?! De kauczió nélkül természetesen szó se lehetett a dologról. A nagy leány azt kívánta, hogy a kaucziót a papa »vegye ki az üzletből«; a kereskedő igyekezett megmagyarázni, hogy onnan nincs mit kivenni.

De a leány, a kit szép álmainak szétfoslása nagyon elkésértett, azzal gyanúsította apját, hogy ez azért tette őt boldogtalanná, mert titokban úgy számít, hogy később majd csak hozzá fogja erőltetni egy másik kérőjéhez, egy fiatal fűszereshez. Mindez legújabb história volt. A nagy leánynak a hadnagy még ott volt a begyében; regényeket falt, sírt és duzzogott.

Máskor is csinált ilyen kis némajeleneteket. De máskor az apja mindössze vállat vont. »Majd megjön az esze!« - gondolta.

Hanem most felizgatta ez a gyerekesség. Hogy valaki egy hadnagy miatt keseregjen és daczoskodjék szerencsétlen apjával, a ki csak nekik, a családjának él, - ez, most, az ő nagy bajához, az ő gondjaihoz, az őt mardosó gyötrelmekhez képest olyan üreslelkűségnek, olyan kicsinyes léhaságnak, olyan hálátlanságnak tűnt fel előtte, hogy valósággal felháborodott.

Noha már egyedül volt a szobában, ökölbe szorította a kezét és fennhangon fenyegetőzött:

- Majd megbánod még!... Majd megbánod még!...

Az egyik cseléd lépett be a szobába egy levéllel.

- A fiatal úr itthon ebédelt és meghagyta, hogy ezt a levelet azonnal adjam át a nagyságos úrnak, mihelyt haza tetszik jönni.

Abból, hogy a fiatal úr kivételképpen ismét szerencsétlente a családi asztalt, már sejtette, hogy mi van a levélben. A fiatal úr csak szükség esetén szokott jelentkezni. Nem lakott a családjánál, - a hol nem fogadhatna látogatókat, - és ebédelni is csak a hónap végén járt haza. Már jogot szerzett a teljes szabadsághoz: maga kereste meg a kenyerét, oly módon, hogy havonként hetven forint fizetést kapott a bankjától, de százat költött és szorgalmasan gyűjtötte az adósságot.

A fiatal úr ez alkalommal csak tíz forintot kért, de sürgősen, legkésőbb hét óráig, mert addig a bankban marad, hogy megvárja a hordárt. Ehhez a bizalmas kéréshez egy bokréányi hazugság szolgált elöljáró beszédül és egy bokréányi ígéret járult utóirat gyanánt.

- Tessék, a fiatalság! - káromkodott az apja. - De hiszen én is voltam fiatal! És én nem csináltam ilyen disznóságokat!

Megkereste a kis leányát; azért jött, hogy a kis leányát lássa. A kis leány a nyakába csimpajkodott és a szerencsétlen egy pillanatra elfelejtette minden baját. Játszottak. Egyszerre a kis leány abba hagyta a tréfát és így szólt:

- Puczkó! Adj nekem pénzt!

Egypár hatost kért valami haszontalanságra. Puczkó adott neki, de ez egyszer nem állhatta meg, hogy az adományhoz egy komoly megjegyzést ne fűzzön. Most már ideje megtenni a nevelés első kísérletét.

- Látod, Ilikém, szeretném, ha nem szoknál hozzá a pénzköltéshez. Mi ám nem vagyunk gazdagok! Szegény Puczkónak kevés a pénze!

- De te jó vagy és mégis adsz nekem!

Hirtelen kicsordult a könnye, de maga se tudta volna megmondani, miért sír. Magamagát siratta? Vagy ennyi szeretet már elég volt neki arra, hogy a sírásig elérzékenyedjék?

De el kellett válni, mert ismét megjelent a Kötelezettség. Ő nagysága kinyitotta az ajtót.

Puczkó megcsókolta a kis lányt, s Ilike kisurrant a szobából. Már tudta, hogy olyankor, a mikor a mama jelenik meg, nem szabad Puczkónál maradni.

A fehér arcú jelenés ridegen szólalt meg:

- A házbért!

- Még nincs!

- Micsoda?

- Mondom, hogy még nincs!

- Nincs, mert elverte, nem tudom mire vagy kire. Egy öreg ember!

- Nincs, mert nem is volt. Majd lesz. Várjanak.

- Ki várjon? A házmester? Ma már másodika. Gyönyörű állapot, ha egy kereskedő még másodikán se tudja megfizetni a házbért. Mit mondjak neki? Mikor lesz?

- Holnap vagy holnapután. Még nem tudom. Egy-két nap alatt meglesz. Most még hiányzik belőle.

- Hát ezt mondja meg neki maga! Nekem kisül a szemem. És tegyen róla, hogy a házmester ne jöjjön fel mindennap háromszor a pénzért. Én ezt nem tűröm.

- Pedig el kell tűrnie, mert nem lehet másképpen. Még nincs! Érti, mi az, hogy nincs?

- Értem. De azt akarom, hogy legyen! És megkövetelem, hogy holnapra előteremtse, akárhonnán. Még ha lopja is, a mihez különben ostoba. Ha azt akarja, hogy tisztességes embernek tartsák, először is tisztességesen tartsa el a családját!

- Nem fogok lopni a maga kedvéért!

- Hát keressen! De maga nem tud keresni! Csak költeni tud!

- Én nem költök. De nem győzöm a kiadásait. Nem tudok annyit keresni.

A fehér arcú nő azzal az izzó gyűlölettel nézett rá, melyet csak a hosszú házasság tud felkelteni az asszony szívében.

- Hát ha annyira élehetetlen, hogy nem tudja ellátni a családját, kergesse el a sok haszontalan segédet és kezdjen el végre dolgozni. És ha nem tud dolgozni, ha nem tud keresni, ha nem tudja teljesíteni azt a legelső kötelességet, a melylyel a családjának tartozik, akkor lőjje magát föbe!

Kiment és úgy csapta be maga után az ajtót, hogy rengett a ház.

IV.

Már órák óta bolyonghatott a városon kívül, a fák között, a mikor észrevette, hogy nem tudja, hol jár és mit csinál.

Végre ráismert a helyre. Igen, ez a városliget!

Tudta, hogy régóta van itt. De azt nem tudta, hogy mialatt keresztül-kasul nyargalta a nagy térséget, gondolatai mivel foglalkoztak, Ugy kell lennie, hogy előbb órákon át nem tudott magáról.

- Szedjük csak össze gondolatainkat! - ismételtette gépiesen. - Szedjük Csak össze!... Ó, csak ne fájna annyira a fejem!

De egyre jobban fájt.

- Miért is futok így?

Meglassította a járását.

- Szedjük csak össze!... Tehát, igen, talán jobb volna nekik is, nekem is, ha... Ó, nekem bizonyosan! De nekik is. Mit könnyíthetek a sorsukon? Csak kétszer olyan követelők lesznek, ha ott éreznek a hátuk mögött, csak annál nehezebben szánják rá magukat, hogy beletörődjenek a szegénységbe! Az ilyen katasztrófának néha igen jó a hatása: a gyermekek így könnyebben megértik az élet komolyságát. És Ilike most még nem igen érezné meg a veszteséget. Nem fájna neki úgy, mint ha ugyanez később következik el. Neki bizonyosan javára válik, ha nem kényeztetem tovább, ha szigorúan nevelik, ha sanyarú viszonyok közt nő fel. Edzettebb lesz az élet bajaival szemben!... Kedves kis Ilikém!... Milyen bájosak a kis leányok!... Igen, a kis leány az élet egyetlen vigasztalása!... Ó, mennyire fáj a fejem!... Nem tudom, még mi... Nem tudom összeszedni...

Valamelyik tar fán egy különös hangú madár szólalt meg. A kereskedő megállott és álmélkodva hallgatta a neki szokatlan hangot. A madár egyforma időközökben ismétlődő éles füttytel szakított meg, cifrázta a trilláit.

- Milyen szépen szól!... Milyen különös hangjai vannak a természetnek!... Milyen szép is az élet!

Aztán tovább ment és már öntudatlanul ismételte magában:

- Szedjük össze gondolatainkat! Lássuk csak!...

Később az Andrássy-úton látták. Bement több nagy bérházba; fölment a lépcsőn, meg visszajött. Csupa ismeretlen házban járt. Végre egy nagy bérkaszánya annyira megtetszett neki, hogy nem keresgélt tovább, hanem fölment a negyedik emeletre s onnan leugrott az udvar kövezetére.

*

A kereskedő temetésén nagy részvét nyilvánult meg. A gyászszertartáson a családtagok szivettépő zokogása minden jelenlevőt a könnyezésig megilletett. Nemcsak a lakás, a fekete posztóval diszített udvar is tele volt gyászolókkal. A megboldogult jóemberei komoran, elmélázva bámultak a fáklyák lángjába. Még a főhitelezője is eljött; nem volt az rossz ember. A házmester sírt. Az özvegy ráborult a koporsóra; erőszakkal kellett elhurcolni onnan.

És ha valaki véletlenül azt találta volna mondani: »Ez az ember, a kit temetünk, nem maga ölte meg magát, ezt az embert megölték!« - a gyászolók mindannyian elcsodálkoztak volna, mindannyian így kiáltanak fel: »De hát ki ölte meg?!« - és mindannyian nyugodt lelkiismerettel megátkozták volna a gyilkost.

HALADÁS.

- Szervusz, öregem, hát te hogy kerülsz ide?! - kiáltott fel, ahogy a vendéglő kertjébe belépett, egy harsány hangú, daliás alakú, választékosan öltözködő úriember, a kinek egész megjelenésén az első pillanatra meglátszott a közélet embere. Föllépése önérzetre vallott, hanghordozása elárulta a szónokot, mozgásának fesztelenségéről és biztonságáról lekiabált, hogy otthon van a legjobb körökben, s nyugodt, aczélos tekintetéből nemcsak a magával való tökéletes megelégedettség szólt, hanem az is, hogy a világ berendezése ellen nincs és nem lehet semmi kifogása. A ki nem tudta róla, hogy kicsoda, pusztán megjelenésének láttára kitalálhatta, hogy ha ez a széphanagú dalia eddigelé még nem fejtett ki nagyobb szabású politikai és társadalmi tevékenységet, úgy ez a szereplés a közel jövőnek azok közé az ígéretei közé tartozik, a melyeket a közel jövő mindenestre be fog váltani.

A megszólított, a ki egyedül üldögélt a kerti helyiség legrosszabb asztalánál, valami affélét motyogott, hogy családi ügyek hozták Budapestre. A dalia nem igen ügyelt a válaszra. (Nem azért szokott kérdezősködni, hogy feleletet kapjon; a kérdezősködés csak véralkata megnyilvánulásának egyik szónoki formája volt.) Mialatt amaz a magyarázat megadásával bajlódott, a dalia, stációt tartva az »öregem« mellett, körülhordozta tekintetét a vacsorázó közönségen, s köszönetni kezdett, jobbra-balra, minden irányba, a kalapemelés, a mosoly és a pillantás számtalan árnyalatát használva, kinek-kinek rangja, érdeme szerint, s különös figyelemmel arra, hogy milyen viszonyban van az illetővel, mennyire értékeli, és mit várhat tőle.

- Mindjárt jövök, öregem - szólt aztán a vidéki embernek, a kin látnivaló volt, hogy sehogy se illik ennek az előkelő férfiúnak a társaságába. - Mindjárt jövök - ismételte az ígétét, s tovább állott, előbb a szomszéd asztalhoz, később a kert díszhelye felé, a hol, a hosszú asztalnál, egy nagy társaság vacsorázott.

A míg ott parolázott, ágált, szónokolt, a vidéki - a kiről előbb a szomszédai nem igen tudták megállapítani: vajjon titkos rendőr-e, vagy ama hosszú csöndességre kárhoztatott, magános emberek egyike, a kiket valami társadalmi ballépés tett örökkön egyedül járó, alázatos, szomorú alakokká - elkészült a vacsorájával, fizetett és menni készült. De a dalia érte küldött egy pinczért. A vidéki fölkászolódott, hogy elbúcsúzzék pesti barátjától.

Emez ekkorra már kiszemelte, lefoglalta és birtokba vette a vendéglő legjobb asztalát, miután előbb, nem tudni miféle ravaszsággal, kinézett, elriasztott, haza kergetett onnan egy öreg házaspárt.

- Gyere ide - harsogott a vidéki elébe - ez jobb hely! Csak egy vidéki ember teheti, hogy kinézzé magának a legrosszabbik asztalt!

A másik szabadkozott, hogy ő már megy, mert a vasút fáradttá tette, különben is dolga van korán reggel.

- Azt már nem teszed! - marasztotta a pesti. - Látod, én otthagytam a társaságomat, hogy egy kicsit elbeszélgethessek veled... teringettét, hiszen esztendőök óta nem láttalak! Pinczér, vegye el a nagyságos úr botját és kalapját! Aztán hozzon egy üveg Georges Goulet-t, de ne Henry Goulet-t hozzon, mert azt visszaküldöm. Nincs? Hát küldjenek el a szomszédba, ott van... mondják meg, hogy nekem kell!

Egy darabig arról a városról beszélgettek, a honnan a vidéki érkezett, aztán a közös ismerősökről, a múltról, az együtt átélt mulatságos dolgokról, végre a nap eseményeiről, a politikáról s mindarról, a mi ennek kapcsán eszükbe jutott. Hanem a második üveg pezsgő

után érkezett a bizalmasságok ideje. Időközben a vendéglő lassankint kiürült. A kertben kettőjükön kívül csak egy kis társaság dőzsölt; az is messze tanyázott tőlük, s egészen lefoglalta a pinczerek figyelmét. A közelükben nem volt senki; szabadon beszélgettek. Szabadon és egészen nyíltan, mint csak két régi czimbora teheti, a kik nyolcz esztendeig ültek egymás mellett az iskolában, s azután, a míg az egyetemre jártak, négy évig laktak ugyanegy szobában.

- Beszélj már valamit magadról is! - szólt a dalia. - Mondd, hogyan élsz, mit csinálsz? Kényelmes dolgod van, mi? Egész délelőtt pipázol, újságot olvasol, kinézel az ablakon a piacra, és szolgálati éveket gyűjtesz!...

- Dehogy! Hisz nekem nincs hivatalom!

- Nincs hivatalod? Én azt hittem, hogy levéltáros vagy és lapszerkesztő. Már nem tudom, melyik pajtásunk beszélte, hogy irigyelni való helyzeted van: délután kinyírod a fővárosi újságokból a helybeli híradót, délelőtt pedig beülsz a színekúrádba és pipázol.

- A ki ezt mondta neked, az bizony rosszul tudta a soromat. Igaz, hogy háromszor is pályáztam ezért a hivatalért, a mely különben munkával jár, de sohase tudtam megkapni. Mindig olyanok kapták meg, a kiknek a kvalifikációja rendben volt, s a kik aztán a levéltárosságot lépcsőnek használták felfelé. A hányszor megürült ez az állás, vesztettem mindig pályázott érte valaki, a ki egészen lerázta magáról a jogot; én pedig, a mint bizonyosan emlékszel, az utolsó szigorlattal örökre adós maradtam. Így aztán ma is csak a szerkesztéssel kell beérem. Ez pedig nem olyan árkádiai állapot, mint képzeled, mert azon kezdem, hogy a szerkesztésért nem kapok fizetést, hanem úgy alkudtunk meg a nyomdászszal, hogy mindennap jogom van egy cikket írni, és minden cikkért kapok öt forintot.

- És ha beteg vagy? Vagy pihenni akarsz?

- Akkor nincs öt forint.

- De hisz ez borzasztó lehet!

- Nem valami fényes állapot, az igaz, de képzelheted, hogy nem igen mulasztom el a cikkírást.

- Az igazat megvallva, nem értem, hogyan lehetett idáig elzüllened! Egy európai ember, a kinek, mihelyt egy nap nem robotol, nincs betevő falatja! Hisz én is dolgozom, a mikor kifizeti magát! De nincs az a fizetés a világon, a miért arra kötelezném magamat, hogy napról-napra, kivétel, szabadságidő nélkül, leörlök egy halom munkát, mert, ha jól értettem, a cikk csak csemege, s a szerkesztés is megkíván nem tudom hány órát... nem, semmi fizetésért a világon, hát még öt forint napi díjért! No, barátom, soha se hittem volna, hogy harminczöt esztendőskorodban ilyen kevésre viszed!

- Hja, a kvalifikáció hiánya!

- Hát ez is. Nyolcz esztendeig te csináltad az összes iskolai dolgozataimat; te voltál a legjobb tanuló, az osztályban a legelső; az egyetemen, amíg én biliárdoztam, eljártál az előadásokra, jegyeztél, kollokváltál, és még se tudtad letenni azt a nyomorult utolsó vizsgálatot! Persze, mindig rossz bizottságot kaptál és féltél; sohase voltál megelégedve azzal, a mit tudsz, és túlságos lelkiismeretességből egyre halasztgattad a dolgot. Aztán megint tanultál és megint megijedtél; egyre többet tanultál és egyre későbbre halasztottad, hogy majd nekivágsz. S végre elmaradt az egész. Én meg, - a ki tizedrészannyit se tudtam, mint te, - kimódoltam, hogy jó bizottsághoz jussak (mert ennek is megvan a maga módja), nem sokat aggodalmaskodtam,

még kevesebbet tanultam, hanem behunytam a szememet és nekivágtam. Lutriztam. Egyszer elbuktam, másodszor keresztülcsúsztam, szóval sikerült.

- Ügyes voltál.

- Nem úgy áll a dolog, hogy én ügyes voltam, mert én csak azt csináltam, a mit más, hanem úgy, hogy te életteretlen voltál! Engedd meg régi pajtásodnak ezt a bizalmaskodást, de, látod, életednek további sora is ezt bizonyítja. Már hogy lehet bele nyugodni abba, hogy az ember, isten tudja meddig, talán addig, a míg a betegség vagy a vénség következtében odáig nem jut, hogy éhen kell halnia, napi öt forintokért mindennap felmászszon egy jó magas fa tetejére! Édes barátom, napi öt forint, kivált ha nincs, mihelyt a legkisebb baj ér - okos embernek nem élet. Kabátos embernek, a kinek tudása is van, ebbe nem szabad belenyugodnia - ha egy csepp esze van.

- Mit csináljak? Harminczöt esztendő koromban nem kezdek mást; nem kereshetek más pályát, nem állhatok be például kereskedőinasnak.

- Hát ez az. El se tudjátok képzelni, hogy más kereset is van, mint a tisztviselő és az ügyvéd, vagy ha minden kötél szakad: az újságíró keresete. Ehhez pedig olyan lelki csökönyösség kell, a melyet én csak számárságnak tudok nevezni. Be kell látni, hogy ezeken a pályákon iszonyú a zsúfoltság. Ezeket a pályákat annyira előzönlötték, hogy itt a pályázóknak csak egy kis töredéke juthat kenyérhez, s az óriási verseny következtében ez a kis töredék is csak száraz kenyérhez juthat. De hát az ázsiai magyarnak még most is csak a hivatalon vagy az ügyvédkedésen jár az esze, és ha ezekből is kicseppen, akkor az újságírást veti magát. A helyett, hogy haladna a korrall.

- Hogyan haladjak a korrall?

- Először is látni kell, barátom, hogy egészen más időket élünk, mint azelőtt; hiába, ma már a paraszt is biciklin hajtja a disznót a vásárra. A régi pályákon nem lehet boldogulni, de másfelül igen sok új foglalkozás van, temérdek új foglalkozás. Hány embernek adja meg ma nemcsak a jó keresetet, hanem a vagyonszerzés lehetőségét is, mondjuk, például: a gépkocsi!... hány embernek van, mint elektrotechnikusként, gyönyörű jövedelme, a ki, ha véletlenül hivatalt kap, akkor ma sanyarog és koplal!... hányan élnek meg, sőt hányan szereznek vagyont, abból, hogy teszem fel: a lóversenyügy nagyot fejlődött, és ma már ezer meg ezer, sőt százezer meg százezer embernek ad vajdas kenyeret! Az új találmányok, - a színházak, mulatók és újságok fejlődése, - a nagyvárosi élet, - az új játékok példának okáért - egész sereg új foglalkozási ágat teremtettek. Ha azok a kabátos emberek, a kik ezeken az új tereken sokat keresnek, boldogulnak, jól élnek és vagyont szereznek, mindannyian tisztviselők vagy ügyvédek akartak volna lenni, akkor ma fojtogatnunk kellene egymást. Tehát alkalmazkodni kell az új időhöz; az alkalmazkodás a legelső természeti törvény. Tanulni kell a mimikri látásából; a milyen a környezeted, légy olyan magad is! Az elmaradottat, a ki a nagyváros forgatagában se lát, se hall, csak bambán néz maga elé, feldönti a bicikli, sántává tapossa a benzinmotor, elüti a villamos, elgázolja a gépkocsi.

- De hát nincs disznóm, a mit biciklin hajtsak a vásárra, nem állhatok be se gépkocsi-vezetőnek, se elektrotechnikusként, mert nem értek hozzá; nem lehetek se istállófiú, se bukmékerlegény, se fogadási hiéna, mert ezt korábban kellett volna kezdeni; a póló- és a tenniszjáték körül, a lovardában vagy a vívóteremben nem tudnék elfogadható szolgálatokat tenni, az újságírástban leföznék, az ügynökösködéshez nincs rábeszélő tehetségem, a szivarcsutkagyűjtéshez és a szemét értékesítéséhez nem elég hajlékony a derekam; kávéházat nem nyithatok, mert ehhez sok évi főpinczéi kereset szükséges, artistának nem volnék alkalmas,

kék-vókot nem járhatok sok okból, és az ördög tudja még hogyan élnek ebben a nagyvárosban!... De mit szónokolsz nekem te, a ki ügyvéd vagy!

- Nem értettél meg. Azt mondtam, hogy a mai világban szemfülesnek kell lenni és találékonynak. Régente, barátom, a kabátos ember megélhetett a hivatalából vagy az ügyvédségből; nem volt nehéz hivatalt találni, vagy az audiát-ságból felvélni ügyvédnek; s elég volt beülni valamelyik állapotba, mert ez szépen, csöndesen, de biztosan, egyre jobban gyümölcsözött magától. De ma már a kabátos embernek, ha nem akar kínlódni, ha tisztességesen akar élni, az eszéből kell megélnie, s nem a hivatalából. Az eszéből; a találékonyságából; a körülmények ügyes fölhasználásából. A hivatal és az ügyvédség se rossz címnek; mert nem árt, ha az embernek címe és rangja is van. De megélni!... megélni ma már nem igen lehet se a hivatalból, se az ügyvédségből. Igen, ha az összeköttetéseid megszereznek egy pár jogtanácsosságot, bankok képviselését, s a többi... De ha a kabátos embernek nincsenek összeköttetései, akkor csak a találékonyságából élhet meg. Ha nem akar nyomorogni: legyen meg benne a Robinson életkedve, körütekintése, éleslátása és gyakorlati érzéke. Azelőtt könnyű volt. Azelőtt az ember kényelmesen megélhetett a sablonból is. Azok, a kik a finom életre pályáztak, nem voltak nagyon sokan; s a jóságos természet bőven adta a gyümölcsöt, csak le kellett hajolni érte. De ma már sokkal több az éhes ember, mint a gyümölcs; a verseny óriási; s ha az ember nem akarja a rövidebbet húzni, haladnia kell a korral. Elő kell vennünk az eszünket. Robinsonnak alaposan számot kell vetnie magával: mire van szüksége, s miből mit lehet kicsihozni. A vad állapotban elég volt pihenve várni meg egy fa alatt, a míg a gyümölcs az ölünkbe hull; ma mindig résen kell lennünk, össze kell szednünk minden szellemi képességünket, ki kell lesnünk és használnunk minden kedvező alkalmat; a természet ajánlékai helyett az értelmünkre kell támaszkodnunk. A sablonból már nem élhetünk meg, tehát a leleményünkéből, a kitaláló képességünkéből, a szemfülességünkéből, a körütekintésünkéből, az ötleteinkből, abból a merészségünkéből, hogy valamit megkezdjünk, szóval igazán az eszünkéből kell megélnünk. És ez a haladás.

- Hát neked az ügyvédség csak cím?

- Persze! Ha én csak a pörökből akarnék megélni, meg abból, a mi az ügyvéd mesterségéhez szorosan hozzá tartozik, akkor én már régen éhen haltam volna. A sommás keresetekből, a makacsságokból, a szabók ügyeiből, a kik a jogászokat meg az ujságírókat perlik, a váltókeresetekből, meg azokból a járásbíróági tárgyalásokból, a melyeken a lakók a háziúrral marakodnak, a koporsószegekre vagy a kötélre valót se tudnám megkeresni. Nagyon sokan vagyunk, barátom; úgy számítom, hogy Közép-Európában minden ügyvédre másfél pör esik.

- No és hogyan keresed meg a pezsgőre valót?

- Hogy egy kis fogalmad legyen róla, elmondom, hogyan kerestem meg legutoljára. Van nekem egy kliensem, egy gazdag asszony, a ki válni akart az urától, mert belebolondult egy gavallérba. Az ura nem akart válni; nagyocska gyerekeik vannak, s aztán a hozomány kérdése körül is voltak némelyes bajok. Én természetesen húztam a pert, a hogy lehetett: mert nekem is így volt jobb, s az erkölcsi rend is azt kívánta, hogy az asszonynak ideje legyen, meggondolni a dolgot. Tegnapelőtt, este, tíz óra tájban, betévedek egy vendéglőbe, s ott látom a gavallért, az én megbízóm gavallérját, a mint javában mulat egy operett-csillagocskával, a kivel már régóta együtt emlegeti a hír. A téli kertre néző egyik külön szobában ültek, kettesben, és olyan vigyázatlanok voltak, hogy fölnyitották az ablakot; mindenki láthatta őket, hogy pezsgőzve beszélgetnek. Te azt monddod, hogy: mi közöd hozzá?! - engem megkap egy gondolat. Megjegyzendő, tudtam, hogy a megbízóm is hallott a gavallérnak erről a hajlandóságáról, de sohase akarta elhinni. Elég az hozzá, egy ragyogó ötletem támad. Lemondok a korai vacsorázásról, otthagynom a társaságomat, kocsiba vágom magam, elhajtatok a kliensem

férjéhez, fölverem, s azt kérdezem tőle: »Akarja-e, hogy visszaadjam a családi boldogságát?« Persze, hogy akarta. Hirtelen megegyezem vele, s aztán elhajtatok ő nagyságához, a ki válópörének megindítása óta nem él a férjével, hanem külön lakást tart. - »Öltözzék fel - kiáltok be neki - és jöjjen, de gyorsan!« Elhajtatunk a vendéglőbe; tudtam, hogy még ott találjuk a mulató párt... a többit képzelheted. Az asszony, kiábrándulva szerelmeséből, hallgatott a szavamra, s nyomban visszament a férjéhez, a ki tárt karral várta. Mit gondolsz, mit hozott nekem ez az ötlet? Kétezer forintot. Ezret a férj adott, ezerrel pedig az asszony jutalmazta azt a megbecsülhetetlen szolgálatot, a melyet neki és családjának tettem. És nekem az egész csak egy kis kocsi-költségbe került. Ha sietek a pörrel s elválasztom őket, kerestem volna száz vagy kétszáz forintot, így kerestem tízszer annyit, s kinek lehet kifogása az ellen, a mit tettem? Ellenkezőleg. Istennek tetsző dolgot műveltem; közremunkáltam, hogy helyreálljon az erkölcsi rend, s visszaadtam egy anyát a gyermekeinek.

- De végre is, akármilyen körültekintő vagy, a mikor az egyik vagy a másik vendéglőbe bekukkansz, az ilyen alkalom ritka, s nem igen van módodban, hogy minduntalan visszaadj egy-egy anyát a gyermekeinek.

- Ha efféle nincs, akad más. Mondok egyebet. Van nekem egy jó barátom, egy elsőrangú ideg orvos. Mindennap együtt pikétezünk a kaszinóban, s nem bánom, ha az idegek és elmék orvosa olykor nyer tőlem egynéhány forintot. Kinek mi köze hozzá, hogy vastag barátságban vagyunk? Remélem, ez csak szabad? És az emberek tudják, hogy ennek a kitűnő tudósnak én vagyok a legjobb barátja. Nem rokonom, nem apósom vagy sógorom, a mi baj volna, hanem jóbarátom, a mibe senkinek semmi beleszólása. Ezt az emberek tudják, s nekem semmi közöm ahhoz, hogy tudják. Már most, ha azt olvasod az újságban, hogy ez vagy az a nagyúr dühében úgy megfélejtkezett magáról, hogy agyon találta kollintani a szolgáját, - hogy X. vagy Y. mágnásgyerek kapatos állapotban lövöldözni kezdett valami nyilvános helyen, s olyan szerencsétlenül járt, hogy egy golyója beletévedt valami ártatlan embernek a gyomrába, - hogy N. N., jó családból való, de egy kissé hirtelen ifjú a babája helyett, a kit gyanúsított, másvalakit talált ledurrantani, - és így tovább: akkor bizonyos lehetsz benne, hogy az illetők engem választanak védőügyvédjüknek. Mi közöm nekem ahhoz, hogy miért jönnek hozzám? Remélem, az csak természetes valami, ha én azt nevezem meg szakértőnek, a kit a legjobban ismerek? Csak nem bízom egy idegenben jobban, mint a legjobb barátomban! És abban sincsen semmi, hogy az én jóbarátom minden ilyen kliensem elmebajosnak találja. Csinál valaki ép észszel ilyen bolondot? Ugy-e, nem? S mi kára van a társadalomnak abban, ha az ilyen szerencsétlen elvonulhat egy szanatóriumba? Semmi. Bizonyosak lehetünk benne, hogy nem fogja megismételni a tréfáját. De azt is természetesnek fogod találni, hogy az ilyen nehéz és szerencsés védelmet nem úgy szokás jutalmazni, mint a közönséges ügyvédi munkát.

- Ez a specialitásod?

- Dehogy! Ez csak egy a sok közül. Mondok még egyet, csak azért, hogy lásd, mi mindent kell észrevenni, kikotorni, gyümölcsözővé tenni, ha az ember a szerencsét a szarvánál akarja megragadni és nem a farkánál. Az élet, barátom, csupa változatosság, s az eszes embernek nagy figyelemmel kell lennie erre a változatosságra. Van itt Budapesten egy szép asszony, a ki halad a korral, s szívesen ad kölcsön a jóbarátjainak és az udvarlóinak, hogyha ezek megszorulnak, mindig csak hatos kamatra. Hanem a pénzt négyszemközt adja át s a jóbarátaival ezer forintért kétezer forintos váltót írat alá, az udvarlóinak pedig csak részletekben adja oda a pénzt, a melyet együtt mulatnak el, miután az udvarló előbb egy kerek összeget írt alá, hogy ennek körülbelül a fele erejéig hitelt is élvezzen. Ez az asszony megértette a kort, mert az uzsorás mesterséget ma már csak egy szép asszony gyakorolhatja szabadon. A rettenetes lelkű és rémes alakú öreg zsidóknak más térre kellett vonulniok; a szép asszony több bizalmat kelt,

többre ösztönöz, nagyobb nyereséggel dolgozhatik, és végre őt a szeretetreméltósága fedezi mindenféle kellemetlenséggel szemben. De ez az én szép megbízóm jóízű asszony, azért nem az ő nevében perlem a váltókat, hanem az írnokom nevében, a kinek tizenöt forint fizetést adok. Képzelheted, hogy ezt nem csak azért a kis perköltségért teszem. Valaha én is az udvarlói közé tartoztam a hegyes körmű szirénnek; talán én voltam az egyetlen udvarlója, a ki benne mindig csak a szép asszonyt látta; ma is jóbarátok vagyunk. Innen az összeköttetésünk, s innen a bizalma, a melyet persze annak rendje és módja szerint jutalmaz.

- Szóval czinkostársra vagy egy uzsorásnak?

- Én? Dehogy! Nincs előttem utálatosabb dolog, mint az uzsora. De mi közöm nekem ahhoz, hogy ő uzsoráskodik? Visszatarthatom én őt attól, hogy uzsoráskodjék? Nem. Az én szerepem csak annyi, hogy egy szép asszony iránti udvariasságból, barátságból, perlem azokat a váltókat, a melyeknek az eredetéhez semmi közöm. Ártok ezzel valakinek? Ha én nem perlem, talál ő más ügyvédet; hidd el, hogy talál.

- De magad mondod, hogy busás hasznod van belőle!

- Kinek mi köze hozzá, hogy a kliensem nem garaszkodó természetű, s mert nem az, az ügyvédjét fényesen díjazza?! Ha mindig vizsgálunk kellene annak a pénznek az eredetét, a melylyel a tevékenységünket díjazzák, hová jutnánk?!...

- De már engedj meg... Ez nem egészen úgy van... És a többi is... A másik két esetet értem. Egy kis rosszakarattal azt mondhatná valaki, hogy az első esetben megfizetteted a kémiszolgálataidat. A mi pedig a második dolgot illeti, abban is mintha egy kis panamázás rejlenék.

- Soha, barátom, soha se tettem egy lépést se, a melyet a törvény nem enged meg.

- És az ügyvédi kamara? Mert azt magad is megengeded, hogy ezek nem ügyvédhez illő dolgok?...

- Először is mindezt nem kötöm az ügyvédi kamara orrára. Másodszor, ha az ügyvédi kamara minden effélét ki akarna szimatolni, akkor oda egy nagy iroda meg egy egész sereg titkos rendőr szolgálata kellene, s az iroda reggeltől estig dolgozzék, a titkos rendőrök pedig folyton kutassanak... Szóval nem akarsz a példából okulni. Nem hallgatsz rám, hogy próbálj valami mást, nem fogadod meg a szavamat, a mikor azt ajánlom, hogy legyen eszed. Hát csak körmölj egész nap öt forintért, a míg meg nem betegszel, meg nem vénülsz, következésképpen: a míg éhen nem halsz.

- Legalább nyugodtan alszom, s megmarad az az öntudatom, hogy alaposan megdolgoztam a kenyeremért.

- Igen, ez marad meg azoknak, a kik az életben soha semmit se értek el!... De beszéljünk másról. Barátom, van egy gyönyörű fiam! Nagyszerű, óriási gyerek; soha se láttál ilyen kis fiút! Őt esztendő, de micsoda ész! A múltkor azt kérde tőle az anyja: »Tóni, akarsz-e kis testvérkét?« - »Dehogy akarok, dehogy akarok! - felelt. - Eltörnő a játékaimat! Ha meg akarsz lepni valamivel, vegyél inkább egy gumimajmot!« Az én fajtám, mi?

- Bizonyos lehets benne, hogy haladni fog a korrall.

ÁBRÁND.

I.

Még hallotta a megoperált beteg fültépő ordítását, s még dobogott a szíve a bűsz istenkáromlástól, mely a szerencsétlen ajakán tajtékzott, mikor egyszerre egy szelid fuvolahang szólalt meg az oldala mellett:

- Kedves testvér!

A kilenczvenes számú beteg lehetett; az volt hozzá a legközelebb.

Soror Philomena szétvonta az ágy zöld függőnyeit s odahajolt a kilenczvenes számhoz.

- Szólított, kérem?

- Igen - nyögte a beteg. - Kedves testvér, én nagyon rosszul vagyok. Erőm hanyatlik, s érzem, hogy szenvedéseim nemsokára véget fognak érni.

- Mi jut eszébe?! Hiszen csak az imént mondták, hogy egy pár nap múlva fölkelhet...

- Ó, reggel óta nagy változást érzek. S egy hang azt súgja idebenn, hogy lelkem immár le fogja vetkezni porhüvelyét.

- Ne hívjam be az inspekciós orvost?

- Nem, ne hívja. Minek? Hisz talán még napokig eltarthat a dolog. Meglehet, hetekig is. De én készen akarok lenni. Egyetlen vágyam, forró óhajításom, hogy utolsó óráim megtisztulva találjon. Sok bűn terheli a lelkemet. Kedves testvér, hívassa el gyóntató atyánkat! Megteszi?!

A beteg szemében aggódó kétség leskelődött, pedig ez a kétség meglehetősen alaptalan volt. Soror Philomena máris szemrehányást tett magának, hogy ilyen sokáig vitázott a beteggel, a helyett, hogy kötelességéhez képest sietett volna a szent kívánságot teljesíteni. Istenem, ha a beteg meg talál halni, mielőtt a gyóntató atya megérkezik! Ha nem talál az Úr elébe, ha szenvednie kell a tisztító tűzben - ő miatta, Soror Philomena miatt!

És lelkendezve kereste a folyosón Mátyást, a ki mindig láthatatlan volt, mint az arab regék szolgáló szellemei. Végre megtalálta a konyhában.

- Mátyás, szaladjon át a főtisztelendő úrhoz. Egy betegünk a haldoklók szentsége után kívánczik. Siessen, kedves Mátyás, siessen!

Mátyás nem vette úgy szívére a dolgot, mint Soror Philomena, de a pap mégis hamarabb jött meg, mintsem a beteg elköltözött volna. A kilenczvenes szám meggyónt, megáldozott, s fölvette az utolsó kenetet. Aztán láthatóan megkönnyebbedett. Arcza kiderült, s a megtisztultság érzete sugárzóvá tette a tekintetét.

Annyira jobban lett, hogy egy-két óra múlva nem vonakodott némi táplálékot venni magához. Soror Philomena kiment a konyhába s becsinált borjú helyett becsinált csirkét kért a kilenczvenes számára.

II.

- Ó, kedves testvér - szólt másnap a 90-es szám - kegyed nagy jót cselekedett velem. Mennyire másképp érzem magamat! Megszabadulva bűneimtől, megtisztulva a föld sarától! Mert fájdalom, nagy bűnös voltam; sokszor és sokat vétkeztem, szóval, gondolatban és cselekedettel.

Soror Philomena csodálkozva nézett a betegre, ő a nagy bűnöst mindig nagy szakállal és bozontos szemöldökkel képzelte.

A kilenczvenes pedig maga volt a szakáltalanság. Húsz-huszonkét éves, jóképű fiú volt, kerek, jámbor arczczal, melyről a rossz élet még nem fujt le minden üdeséget. Csepűhaja lelógott a homlokába, mint a mesék pásztorainak, s a haj erdő alól két barátságos, mosolygó szem nézegetett ki.

Soror Philomena tulajdonképp most nézte meg először, s csak most vette észre, hogy a kilenczvenesnek finom és fehér keze van, mint egy kisasszonynak.

Ilyenek volnának hát a nagy bűnösök?!

- Voltaképpen nem vagyok én se tolvaj, se gyilkos - gyónt tovább a beteg. (Szenvedélyes gyónó volt, a mint látni fogjuk.) - De nagyon szennyos életet éltem. Tudja, mi voltam én, kedves testvér? Kávéházi költő. Orczapidító dalokat írtam festett leányoknak, abból éltem. Csepűragók és szemfényvesztők voltak a pajtásaim, és épp oly gyalázatos életmódot folytattam, mint ők maguk.

Soror Philomena megrettent, mint a hogy megretten az az ember, a ki váratlanul nagyon közel talált lépni egy tengerszem fekete-zöld örvényéhez. De aztán, a hogy felpillantott a bodros, szőke hajra, meg a nyugtalan, vörösfényű szempárra, mely nyájas volt, mint egy kis házi nyúl nézése, leküzdötte a borzadását.

- De meglakoltam a bűneimért - folytatta a beteg. - Sokat, nagyon sokat szenvedtem. Hálát adok érte istennek, mert a szenvedéseim térítettek észre. Dániel vermében, az oroszlanok barlangjában világosság támadt előttem. Legyen áldott az Úr, hogy ezt még megérhettem. Ha meggondolom, hogy örök kárhozat várt volna rám!... De gyóntató atyánk feloldozott a vétkeimtől, s immár nyugodtan várom a halált.

- Isten nem kívánja a bűnös halálát - szólt Soror Philomena - hanem a megtérését. És ön, testvérem, a javulás útján van, úgy testben, mint lélekben.

A haldokló búsan mosolygott és megette a csirkebecsináltját.

Soror Philomena akkor este kétszer is elrebegette a haldoklókért való könyörgést. Egyszer minden haldoklóért, s egyszer külön a kilenczvenes számért. Szegényke! Mikor nincs senkije, a ki imádkozzék érte!... Majd újra belé foglalta imájába, mikor a szeretteinkért szóló könyörgéshez ért. Mert hisz neki nem volt senkije, a kit a kilenczvenes ebből az imából kiszorított volna.

Esdekelt, hogy a mennyei kegyesség tegyen csodát a szegény betegért. Istenem, hisz olyan fiatal! Egy hosszú élet volna előtte, jóvá tenni minden hibáját. Ő bizonyos volt benne, hogy az élet, melyért könyörgött, csupa vezeklésből állana! Hisz betege nem volt rossz, csak eltévelyedett. Alapjában jónak és nemesnek kellett lennie; csak a rossz társaság, a gonosz példa okozhatta a botlásait. És a töredelmes bánat nem fél javulás-e?!

Reggelre kelve pedig, mikor tizennyolcz órai szolgálati ideje véget ért, s fölment a czellájába, hogy kinyugodja magát, nem mulasztotta el emlékeztetni a szakácsnét, hogy a tanársegéd úr különös figyelmet ajánlott a súlyosabb betegekkel szemben.

III.

A beteg nem halt meg; néhány nap multán a földé volt újra. Még folyvást sokat panaszkodott ugyan, de az arcza megtelt s az étvágya óriási arányokat kezdett ölteni. Sajnos, az étvágy nem hozta meg a vidámságát. Egész nap sóhajtozott; s úgy látszott, mintha szinte bántotta volna ez a szerencsés fordulat.

Egy délelőtt aztán feltárta a szívét Soror Philomena előtt.

- Mily szerencsétlenség, kedves testvér, hogy életben maradtam! Ha az Úr most látta volna jónak elvenni életemet, a kegyelem állapotában kerülök ítélő bírám elé, s az égi könyörület bizonyára megszánja bűnös lelkemet. Míg így... istenem, mi lesz belőlem? Visszakerülök a régi környezetbe, s akarva, nem akarva, vissza kell süllyednem régi bűneimbe. Gyöngé, gyarló teremtes vagyok s - mit van mit tennem? - vissza kell mennem a kísértésbe.

Soror Philomena megdöbbsent. Végre is a kórházban nem mindennap találkozok az ember olyan jó hajlamokkal teli lélekkel, mely bukdácsoló léptekkel bár, de mégis csak az igaz utat keresi. Ime, nagynehezen talált egy ilyenre. És most, mikor a fehér holló valahára előkerült, belenyugodjék abba, hogy alig talált rá, már is el kell veszítenie? Szótlanul, a két kezét összekulcsolva nézze, hogy a jó útra forduló, tapogatózó lélek ismét eltévedjen?

Igyekezett a betegnek lelkére beszélni. Elmagyarázta neki, hogy a kiben a megtérés szándéka komoly, azt a régi bűnök nem húzhatják vissza a romlottság fertőjébe. Hivatkozott Szent Ágostonra, a ki eleinte igen világi életet élt s később mégis egyik oszlopa lett az egyháznak. Példákat hozott fel rá, hogy a legsanyarúbb helyzetben is ellent lehet állni a kísértéseknek, s elbeszélte, miképpen küzdött fel magát Sixtus pápa a legalacsonyabb sorból az egyházfejedelmi trónszékbe. Majd buzdításul elmondotta a nevezetesebb vértanúk és hitvallók történetét.

A beteg áhítattal hallgatta, s mikor Soror Philomena elvégezte az egyik vagy másik történetet:

- Meséljen még egyet - rimánkodott szépen.

Majd elpanaszolta, hogy tévelygéseinek legnagyobb részt tudatlansága az oka. Ha lett volna, a ki annak idején világosságot gyújt lelkében, ha véletlenül olyanok közt él, a kik megerősítik hitében, a kik nem botránkoztatják meg s nem járnak előtte rossz példával, nem jutott volna ennyire.

Soror Philomena borzadva gondolt rá, mily bűnös mulasztás lett volna, ha nem veszi pártfogásába ezt a szegény tévelygő lelket, a melynek elég néhány jó szó, hogy meg lehessen menteni az igaz életnek. S ha már pártfogásába vette, nem akart fél munkát végezni. Felébredt benne a nemes becsvágy, hogy ezt a lelket minden áron meg fogja menteni, bocsánatot kért istentől, ha jó szándéka netalán nem volna minden hiúság nélkül, s elhatározta, hogy egy-két órával kevesebbet fog aludni a végből, hogy több ideje legyen vezetgetni az ingadozó lelket.

Volt Soror Philomenának egy kincse: a *Szentek életé*-nek egy gyönyörűen kötött, díszes kiadása. Ez volt az egyetlen tulajdona. Nem lehet elhallgatni azt a gyöngéjét, hogy ezt a kincset féltve őrizte, mert hisz mindnyájan csupa gyarlóságból állunk, s ha minden egyébről lemondott is, ezt az egy tulajdonát nem tudta feláldozni a tökéletes szegénység elvének. Azzal mentette magát a lelkiismerete előtt, hogy ez a könyv adja meg neki ama lelki táplálékot, a mely nélkül gyarlóságunknál fogva nem lehetünk el.

Kissé dobogott a szíve, mikor a féltett kincset előhozta rejtekéből, de mennyire meg volt jutalmazva láttára a hatásnak, melyet könyve a betegre tett! Mily érdeklődéssel, meghatottsággal hallgatta a sok szép elbeszélést! Alig tudott betelni a lélek nemesítő történetekkel, s lángoló szemmel, lelkesedve figyelt a felolvasásra. Azt mondta volna az ember, hogy ez a lelki

felüdülés jót tesz az egészségének is: szemlátomást erősödött s minden felolvasás után kettőzött étvágygal evett.

A betegnek különben nemcsak az étvágya volt sajátos; rendkívüli volt a betegsége is. Koronkint, kétszer vagy háromszor is, úgy helyre jött, hogy már ki akarták lökni a kórházból, aztán egyszerre megint összetört, s újra meg újra haldokolni kezdett. Ilyenkor mindig meggyónt és megáldozott, mert - mint panaszolta - utolsó feloldozása óta sok bűnös gondolattal kellett vádolnia magát.

Soror Philomenát ezek a visszaesések nagyon megrémítették, de mikor első ijedtsége elmúlt, s a beteg megint kezdte összeszedni magát, titokban kissé örült is a gondviselés ilyen rendelésének. Milyen szerencsétlenség lett volna, ha a betegnek véletlenül előbb kell elhagynia a kórházat, mintsem ő művét befejezheti! Hála istennek, a kilenczvenes egy cseppet se sietett. Egy örökkévalóságot töltött a kórházban, annyi időt, a mennyi elégséges a legtökéletesebb megtérésre is.

Ezenközben pedig Soror Philomenának a szíve egy uj, eddig ismeretlen boldogsággal telt meg. Igen, látnivaló volt, hogy ő megtérítette ezt az embert végképpen, látnivaló a beteg minden szavából, látnivaló abból is, hogy a szenvedés óráiban nem lehetett el többé a vallás vigasza nélkül. Megmentett az igaz életnek egy lelket, a mely nélküle elveszett volna; oly dolgot végzett, mely istennek tetsző, s melynek nyomán áldás és áldás fakad. A boldogságról, melylyel ez a tudat eltöltötte, eddig képzelete se volt. Olyan volt az, a milyen lehet az anyaság érzése, mert hiszen ő is életet adott, de nem földi, hanem másvilági életet, az egyedülit, mely méltó rá, hogy imádkozzunk érte. S ha arra gondolt, hogy ez az ember, elhagyván a kórházat, egy uj, szép, jócselekedetekben gazdag életet fog kezdeni, hogy istápolója lesz a szegényeknek, bátorítója a csüggedőknek, védelmezője az elnyomottaknak, hogy kimenván a világba, minden lépése után, mint szűz Szent Ágnes nyomán, virágok fognak fakadni, virágok, melyek tulajdonképpen az ő, a Soror Philomena lelkéből sarjadzottak: a szeme megtelt könnyel, az öröm könnyeivel.

Mélységes hálát érzett ezért a boldogságért, s tudta, hogy adnia kell annak valamit, a kinek ezt a nagy gyönyörűséget köszöni. De Soror Philomenának nem volt egyebe, a *Szentek életé*-nek egy díszes kiadásánál; oda ajándékozta hát neki a *Szentek életé*-t.

IV.

A kilenczvenes számu beteg ügyes fiú volt, de nem volt jó hallása. Egy szép nap ugyanis fölötte alkalmatlan időben szólta el magát. A nyolczvankilenczessel beszélgetett, a ki panaszkodott, hogy a kórház élelmezése nem jó.

- Ön nem érti a csiziót, cimbora. Elég jó ételeket kapni itt, de a jót ki kell érdemelni. Vágjon szent pofákat, gyónjék meg minden héten, hallgassa végig nevetés nélkül a néni litániáit, s bizony nem fog panaszkodni, hogy az élelem nem jó. Örökbe hagyom önnek ezt a tanácsot, mert engem, fájdalom, holnap már kilöknék.

Nem hallotta meg az egérke-lépteket s nem vette észre, hogy Soror Philomena ott áll a párnája mögött.

A fehér arcz biborszínre vált a szégyentől. Csak egy gondolata volt, az, hogy ne kelljen a szemébe néznie. Sarkon fordult és eltűnt nesztelenül, úgy, a hogy jött.

Azt hitte, soha se ér fel a czellájába, olyan hosszúnak tetszett most neki ez a lépcső. És mégis el kellett rejtőznie, mert úgy érezte, hogy kisül a szeme. Mintha valami gyalázaton kapták volna rajta.

Hiába reménykedett benne, hogy majd kisírja magát. Nem voltak könnyei. Csak úgy érezte, hogy meg van siketülve, meg van vakulva, s hogy a lába egyszerre elerőtlenedett.

Nem, nem volt megvakulva. Látott, és most látta meg először kicsi czellájában a roppant pusztaságot. Látta, hogy a kórház kertjéből elillan az utolsó téli napsugár is, s hogy odakünn nincs más, csak hó, hó és hó.

Megsiketülve sem volt. Hallott. Hallotta, hogy hívták. Sietnie kellett egy operációhoz.

Egy pillantást vetett arra a helyre, a hol azelőtt a *Szentek élete* állott, s ezzel a pillantással eltemette első, utolsó, egyszeri boldogságát. Aztán ment; bírta a lába.

Öt percczel később már ott állt az operációs asztal mellett. A tanár dühöngött, a beteg átkozódott, Soror Philomena pedig, a fehér arcú Soror Philomena, ismét tökéletes, megzavarhatatlan nyugalommal hallgatta a szörnyű istenkáromlásokat. Tekintetéből nem lehetett kiolvasni végtelen türelemnél egyebet; a gyalázatos szavakat mintha nem is hallotta volna; s mialatt ébersége egy pillanatra se veszítette el szem elől a szenvedő bűnöst, némán, lopva, - mozdulatlan ajakkal, hogy ki ne nevéssék, - mondta el magában azokat az ismeretes szavakat, a melyek úgy kezdődnek, hogy: »Miatyánk, ki vagy a mennyekben.«

HALMOZÓK.

I.

Stetz úr volt a legrongyosabb, a legsírósabb nézésű és a legtüdővészesebb jelenség mindazok közül, a kik akkortájt tréfás holmikkal, bűvész-szerszámokkal és mókás játékszerekkel házaltak a csapszékekben.

Természetesen igen gyöngécske üzleteket csinált. Ágrólszakadt alakjának láttára még az ittasabb vendégek is a védekezés mozdulatával kaptak a zsebükhöz.

Mikor úgy érezte, hogy már az orra hegyén van a lélek, Stetz úr végre elment egy orvoshoz. Arra kérte, vizsgálja meg és mondja meg neki a csupasz igazságot, mert nagy érdeke tudni, mennyi ideig élhet.

Az orvos megvizsgálta, s aztán így nyilatkozott:

- Bizony, barátom, maga rossz bőrben van.
- Mennyi időm van még? - érdeklődött Stetz úr.
- Lehet, hogy csak egy félesztendő - felelt az orvos - lehet, hogy másfél. Ezt még nem tudni.
- De az bizonyos, hogy nem élek két esztendőt? Nincsen semmi reményem?
- Semmi se bizonyos és remélni mindig kell. Néha történnek csudák.
- És arra, hogy ez a csuda megtörténhessék, mi volna a legjobb szer?
- Hja, barátom, a maga bajára a legjobb orvosság az, a mit nem adnak orvosi rendeletre, és mit nem a gyógyszerházból kellene megszerezni. A pénz. Magának szanatóriumi kezelés kellene, kitűnő levegő, kitűnő táplálkozás. A legokosabb volna, ha egyszer s mindenkorra elmehetne Kairóba, vagy még lejjebb. De az se volna rossz, ha a szép időt mindig tengeren töltené.

Stetz úr letette az asztalra, a mit kétszáz darab gumi-malacz eladásával szerzett, s az orvos néhány biztató szóval bocsátotta el a meglehetősen elszontyolodott beteget.

- Azért nem kell kétségbeesni. Néha csudálatos gyógyulásokat lát az ember. Különös baj ez; sok esetben egyszerre csak megállapodik, és a nélkül, hogy tudni lehetne: mért, hogyan - egyet gondol és visszafejlődik.

Stetz úrnak, mialatt lement a lépcsőn, az jutott eszébe, hogy:

- Ilyen rövid ideig igazán nem érdemes becsületes embernek maradni.

Aztán, mikor kiért az utcára, tovább füzte gondolatait:

- És ki tudja?! Ha pénzt szerzek, talán még meg is gyógyulhatok!

Stetz úrból nem hiányzott a találékonyság.

Legelőször is tisztességes öltözetet kölcsönzött egy pincér ismerősétől. Aztán, húsz korona foglalóval, kibérelt egy üresen álló lakást, a májusi negyedre, de azzal a kikötéssel, hogy már április tizenötödikén beköltözködhettek. Amikor ez megtörtént, elment egy bútorkereskedőhöz, és kikölcsönzött tőle egy iroda-berendezést: két nagy asztalt, egy előkelőt és egy közönségeset, egy fakorlátot, tizenkét szalmaszéket és egy vasszekrényt, - hiány nélkül lefizetve tíz

koronát, a bérlet első részletét. Ugyanakkor megrendelt hitelbe egy nagy címtáblát, a melyről a messzeségben sétáló is leolvashassa, hogy hol van az Első Országos és Nemzetközi Fogadó- és Versenyiroda, s mikor ez elkészült, hirdetést tett közzé egy krajczáros ujságban, hogy: Steczényi Edénél fogadást lehet kötni a kontinens és Angolország összes versenyére.

Végül bevonult az irodájába, s kiürítette a zsebeit, a melyekben összesen huszonkilencz krajczárt talált. Ezt betette a trezorba.

II.

Egy héttel az őszi lóversenyek első napja előtt, azon a káposztaillatu lépcsőn, a mely Steczényi Ede Első Országos és Nemzetközi Fogadó- és Versenyirodájába vezetett, egy egészséges arczszínű, előkelő megjelenésű úriember szökölt föl, a kiben senkise ismert volna rá az egykori Stetz úrra.

Az előkelő, jelenség végigrepült az üres előszobán, benyitott az irodába, könnyed fejbiczentéssel üdvözölte a korláton innen várakozókat, s bevonult abba a titokzatos rekeszbe, a melynek ajtaján egy bádoglemezre mázolt fölírás jelezte, hogy itt található: az Igazgató.

A korláton innen négy személy várakozott: egy kövér asszony, egy öreg úr, egy sárgafelöltös fiatalember és egy szőke szépség, a kinek egész megjelenésén meglátszott a művésznő. Dús, hullámos haja, öntudatosságot mutató járása, és üde, csinos arczocskája már belépésekor megragadta s azóta szünet nélkül foglalkoztatta úgy a többi várakozó, mint a korláton túl körmölgető titkár: Slezák úr érdeklődését. Fitos orra, mosolygó kék szeme, a mely mintha mindig könnyes lett volna, s piczi, formás szája minduntalan elővarázsolta a nagy könyvek közül Slezák úr kíváncsi pillantását, és a nagy csöndben, a melyet csak Slezák úr tollának perczegése zavart meg olykor-olykor: könnyedén selypes, kövér nyelvecskére valló beszéde, mint valami éppen most elhangzott zene, még folyvást ott csengett a titkár úr fülében.

A sárgafelöltös fiatalember, a ki a legközelebb ült hozzá, le nem vette róla a szemét. A sárgán túl a kövér asszony egy kicsit előrehajolt, hogy leplezetlenül érdeklődő tekintete kellő alaposággal figyelhesse meg az ifjú hölgy egész öltözetét. Még az öreg úr is rásandított néha, a mi mindeme hódolatok között a legértékesebb volt, mert az öreg úr fölötté meggörnyedt vállát és merev nyakát csak nagynehezen tudta megmozdítani.

Egy sorban ültek - minthogy Steczényi úr a felek számára kijelölt nyolcz széket a falnál helyeztette el, egyiket a másik mellé - de nem szorosan egymás mellett, hanem egy-egy üres szék szomszédságában, hogy kényelmesebben ülhessenek. Nem ismerték egymást, és a várakozás unalmában sem kezdtek beszélgetést, bár a kövér asszony óhajtotta volna a társalgást, de miután ilyes kísérleteire az öreg úrtól csak igent és nemet kapott feleletül, s úgy vette észre, hogy szavaira a sárgafelöltös elmosolyodik, a művésznő pedig a másik oldalra fordul, ő is abbahagyta a beszédet.

Mindegyik várakozó egy-egy rózsaszínű, két vagy négyrét összehajtott czédulát tartott a kezében.

Mikor Steczényi úr keresztül vonult az irodán, a nélkül, hogy a felek bármelyikét megszólította volna, a művésznő megkérdezte a titkárt:

- Bemehetek az igazgató úrhoz?

- Azonnal, kérem.

A hangja udvarias volt, de az »azonnal« azt jelentette, hogy nem épp azonnal, hanem csak később.

A rekeszből kihallatszott a Steczényi úr hangja:

- Slezák úr!

Slezák úr szolgálatra készen ugrott fel s átsietett az igazgató úrhoz.

- Kérem a jelentést - szólt Steczényi úr alantasához, olyan halk hangon, hogy a kívül ülők nem érthették meg. - Mind halmozás?

- Igen - felelt Slezák úr, ugyanúgy - és majdnem egyformák. Mind a négy tízkoronás és mind a négy: Godolphin-Becses-Hanswurst. Csak a St. Leger-tipjük különböző. Egy: Newcastle, egy: Bovigo, egy: Lepke, egy: Thorough.

- Melyiké a Newcastle?

- A kövér asszonyé.

- Lássuk csak - számígtatott Steczényi úr - Godolphin fizetett tízre ötvenötöt, Becses tízre huszat, Hanswurst tízre ötvenet. Tehát: tízre ötvenöt, ötvenötre száztíz, száztízre ötszázötven. Newcastle, ha bejön, kétszeres pénzt fog fizetni, mondjuk: tízre harminchat. Ez tehát ezerszáz, mondjuk: ezerhatszázötven korona volna. Hja, persze, ha Thorough meglepetést csinálna... akkor már legkevesebb tízszeres pénzről volna szó, ötezerötyszáz koronáról. Melyiké a Thorough?

- A szőke leányé.

- És Lepke meg éppen örülten fizetne. De Lepke már nem számít... Melyiké a Lepke?

- Az öreg úré.

- Bovigo már majdnem ki van zárva. Hanem azért... különben ez már nem tartozik önre. Ismeri a feleket?

Már hogyne ismerte volna őket! Slezák úrnak, kora ifjúságától fogva, az volt az álma, hogy egykor nagy detektívvé fogja kinőni magát. Tehetséget érzett erre a pályára, de hivatottsága soha se lelhetette meg a kellő érvényesülést, mert a mai világban olyan nagy a kenyérért való verseny, hogy errefelé, a Balkán tájékán, már csak elszegényedett grófokat és letört katonatiszteket fogadnak föl detektíveknek. Slezák úrnak be kellett érnie azzal, hogy a Versenyirodánál, a hol különben, a titkári teendők ellátásán kívül, főképpen a szobák kiseprésével foglalkozott, ő lehetett, mint fő mindenegyéb, a tudakozó-osztály vezetője is.

- Adhatok róluk némelyes felvilágosítást - jelentette Slezák úr. - A kövér nő kifőző asszony a Szerecsen utcában. Kis üzlet; néhány megkuporgatott garas; nagy nyereségvágy. A kicsi szőke kóristaleány. Még nem régen kezdte; komoly pártfogója nincs; adóssága annyi, hogy a füle se látszik ki belőle. Az öreg úr számtanácsos a pénzügyminisztériumban; nem is olyan öreg, csak nagyon megrokkant; iszákos és játékos. A sárgakabátos ismert turfpoloska; van-e egyéb mestersége is, titok; lehet, hogy zugszerkesztő, lehet, hogy olyan pinczér, a kinek nincs állása; de lehet az is, hogy mind a kettő, és a mellett egy kissé betörő.

Steczényi úr kijelentette, hogy először a kifőzőasszonynyal óhajt tárgyalni.

- Vezesse be az ülésterembe.

III.

Az ülésterem valamikor fürdőszoba lehetett. De Steczényi úrnak alapos okai voltak rá, hogy a felekkel mindig csak négyszemközt beszéljen, és ez volt az egyetlen helyisége, a hol úgy szólhatott, hogy senki se hallhatta: se a többi fél, se azok, a kik időközben fogadni jönnek és pénzt hoznak, még Slezák úr se.

- Alásszolgája! - szólt a kövér asszony.

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte Steczényi úr.

- Csak a halmozás dolgában jöttem - felelt az asszony, a ki szívesebb fogadtatást várt. - A mikor utoljára itt voltam, azt tetszett mondani, hogy ha a Hanswurst is bejön, akkor jöjjenek el megint, mert akkor már lehet a pénzről beszélni, ha nem is annyiról, mint akkor, ha a negyedik ló is bejön. Gondoltam magamban: a mi biztos, az biztos, a negyedik ló pedig még nem bizonyos, azért eljöttem, az egyezkedés végett.

- Persze, persze - szólt Steczényi úr. - A méltányos egyezségnek soha se vagyok ellensége. Hát lássuk, hogy áll a dolog?

Elvette a rózsaszínű czédulát és megnézte.

- Hja, lelkem, csak hogy nagy baj van! - folytatta - mert csak most látom, hogy maga negyedik lónak a Newcastle-t fogadta. Az más, egészen más. Persze, a mikor utoljára beszéltünk, akkor még nem tudtam, hogy a Newcastle nemsokára szóba se jöhet!

Összehajtogatta a czédulát, visszaadta, és a két kezével olyan mozdulatot tett, a mely csak azt jelenthette, hogy sajnálja: de ezzel befejezte az ügyet.

A kifőző asszony a mennyekekből pottyant le.

- De hiszen a Nevkasztel nagyon jó ló! - szólt meglepetésében.

- Volt, volt!... De most már nem az, mert azóta megrándult az ina, és azonkívül köhög is. Nem olvasta? Benne volt minden újságban!

Természetesen nem olvasta.

- És Steczényi úr most már nem akar egyezkedni? - kérdezte az asszony, elhűlve.

- Min egyezkedjünk, lelkem? Ha maga, negyediknek, más lovat fogadott volna meg, mondjuk: Lepkét, Rovigót vagy Bricabrac-ot, akkor lehetne a dologról beszélni, akkor ez a czédula most már sokat érne. Ha, például, véletlenül Lepkét fogadja meg Newcastle helyett, mondhatom, egypár száz koronásnak oda se néznék.

- Pedig először azt akartam!

- Bizony kár volt annál nem maradni! Mert ez a fogadás így nem ér egy fabatkát sem. Annyi, mintha már elveszett volna. Kidobott pénz.

- Hátha mégis bejön a Nevkasztel?

- No, csak azt lesse! Különben egy hét múlva elválik. Legjobb is, ha megtartja a czéduláját... egy hétig még reménykedhetik és ez is valami... én úgyse adok érte semmit.

- De hát három lovat már eltaláltam... három ló bejött és mégse nyerjek semmit?!

- Mintha nem tudná, hogy mi az a halmozás! Mintha nem tudná, hogy a mit az első lovon nyert, azt mind föltette, előre, a másodikra... a mit a másodikon, azt mind a harmadikra... és a mit a harmadikon, azt mind fölrakta, előre, erre a Newcastlra! Hja, a negyediket se kellett volna elhibázni! Így a többi se ér semmit.

- Bár ne halmoztam volna! Akkor most már sokat nyerek, és ha nem akarok, hát semmit se teszek erre a Nevkasztelra.

- Ha nem halmozott volna, akkor sehol sincs, mert elhiszem, hogy megtette volna a tíz koronát Godolphinra, de azt már nem hiszem, hogy az ötvenöt koronát mind föltette volna Becsesre és aztán mind a száztíz Hanswurstra. Tenne maga egy lóra ötszázötven korona készpénzt? Nem, ugy-e? És lássa, maga most már ötszázötven koronával játszik. A baj csak az, hogy ezt az ötszázötven koronát mind föltette Newcastlra, a mi annyi, mintha ezt a sok pénzt mind kidobta volna az ablakon.

S hogy tökéletesen megvilágítsa a helyzetet, egy olyan hasonlattel állott elő, a melyet a kifőző asszony számára a legjobb magyarázatnak képzelt.

- Az eset ugyanaz, mintha a szakácsnénak remekül sikerül az étel, de mikor az asztalhoz viszi, az utolsó pillanatban megbotlik a küszöbön, elejti a tálat, és a főzelék kiborul a padlóra.

A hasonlat oly meggyőző volt, hogy a kifőző asszony szeretett volna elpityeredni.

Steczényi úr nagykegyesen elhatározta, hogy egy kis flastromot tapaszt a frissen ejtett sebre.

- Láthatja, hogy most már szó se lehet egyezkedésről. De hogy ne lehessen ellenem semmi panasza... ámbátor én nem tehetek róla, hogy ilyen szerencsétlenül fogadott... rajta leszek, hogy legalább ne veszítsen. A tétjét megmentheti, ha akarja. Én magam ugyan nem foglalkozom az effélével, de van egypár ismerősöm, a ki a még el nem veszett halmozásért, akár milyen rossz is a fogadás, kifizeti a tétet, mert sok ilyet vásárol össze, és ez a vállalkozás ezer eset közül egyszer, kétszer, háromszor beüt. Igaz, hogy az ennyire rossz fogadást már nem szokták megvásárolni, de én azt hiszem, hogy Braun bácsi a maga halmozását is magához váltja, és megtéríti a tíz koronáját. Maga aztán ezzel újra halmozhat, több előrelátással és több szerencsével, mint először. Braun bácsi, remélem, magához váltja. Akarja, hogy beszéljek vele? Telefonon egy perc alatt elintézhethetjük a dolgot.

Az asszony nem felelt; látszott rajta, hogy nem tudja, mit csináljon.

- Hja, sokáig nem érek rá! - sürgette a feleletet az igazgató úr. - Láthatta, hogy többen várnak rám. Különbözik nekem mindegy; csak szívességet akartam tenni, de ha nem akarja, hát úgy is jól van.

A kövér nő végre megszólalt:

- Csak tessék beszélni vele! Tudni nem árt. Steczényi úr a telefonhoz lépett, csöngtetett, beszélt a központtal, s egypár perczig sürgősen kerestetett három vagy négy, más-más számú telefon-előfizetőt. Aztán lemondott a kísérletezésről.

- Braun bácsit sehol se tudom megtalálni; hazulról elment, de nincs az irodájában, a klubban nem látták, s a kávéházában még nem mutatkozott. De mindegy. Bizonyosra veszem, hogy Braun bácsi megvásárolja a halmozást; ha ő nem, akkor másvalaki. Azért szívességből, Braun bácsi helyett, kifizetem a tíz koronát, természetesen csak akkor, ha kívánja, mert nem akarom rábeszélni, nekem mindegy.

Még vagy tíz perczig tanácskoztak. Steczényi úr egyre türelmetlenebbé vált s egyre zordabb hangon követelte, hogy a felek, ha a szívességét nem méltányolják, hagyják őt békében, mert az ő ideje drága. A kifőző asszony utoljára már szerencsének tartotta, hogy visszakaphatja a tíz koronáját. Steczényi úr ezt nem a trezorból vette ki, hanem a tárczájából. Ellenben a rózsaszínű czédulát bezárta a trezorba.

Mikor a kövér nő elpályázott, Steczényi úr így szólt magában:

- Nincs az az ügyvéd, a ki huszonnégy óra alatt annyi pénzt keresne, mint a mennyit én, ebben a félórában.

A kifőző asszony után a kicsi szőke került sorra. Nem unta el a várakozást. Ez a türelmesség nyomban feltűnt, és mert feltűnt, szépen gyümölcsözőtt Steczényi úrnak.

A kicsi szőke tisztában volt vele, hogy Thoroughnak nagyon kevés kilátása van a győzelemre, de azzal is, hogy ha Thorough mégis győzni talál, ez Steczényi úrnak öt-hatezer koronájába kerülhet. Úgy értett a lovakhoz, mintha Newmarketben jött volna a világra.

Viszont Steczényi úr is észrevette, hogy az az öntudatos föllépés, a melyet odakünn annyira megbámultak, csak világcsalás, s hogy a kiesi szőkének égető szüksége volna arra a húsz koronára, a melyet Steczényi úr a rózsaszínű czéduláért, bár negyedik lónak Thorough szerepelt rajta, hajlandó volt megadni.

Nem tévedett. A kicsi szőke rendkívül szorongatott helyzetben volt, s azzal a pénzzel, a melyet Steczényi úrtól egyezség fejében remélt, az erényét akarta megmenteni.

A megalkuvás gondolata ugyanis már olyan régóta kísértgette, hogy valahányszor kifogyott az aprópénzből, mindig remegett, hogy: most már nem következhetik egyéb, csak az, »a mi még nem volt«, a nagy ugrás a bizonytalan jövőbe, az elbukás, s mindaz, a mi ezzel jár!... És valahányszor újra szert tett egy kis zálogházi vagy másféle kölcsönre, egy kis előlegre vagy egy pár korona lóverseny-nyereségre, mindig hálát adott az égieknek, hogy a gondviselés, isten tudja hányadszor, még egyszer, újra megmentette az erényét.

Ez a nagy aggodalom a kicsi szőkét szerénynyé, s ez a szerénység Steczényi urat szemtelenné tette. A művésznő mindössze kétszáz koronát kívánt; Steczényi úr ellenben kijelentette, hogy ő csak olyan halmozókkal áll szóba, a kik a St. Legerben a favorit Newcastlert fogadtak. Végül megegyeztek huszonöt koronában.

A művésznő, huszonöt koronájával és megmentett erényével, tovább állott, és belépett a számtanácsos úr. Steczényi úr egy pillantást vetett rá, s elvégezte magában, hogy ismét könnyű dolga lesz.

A számtanácsos úr ama ritka emberek közé tartozott, a kik egyszerre: szörnyen kopaszok és rémesen öszek. Tar koponyáján csak itt-ott lógott egy-két apró, vékony, fehér tincs, de ez a pár tincs aztán annyira fehér volt, hogy ilyen hősínt csak a meséskönyvek Tél apóin látni. Vastag szemüveget viselt, de ezzel se sokat láthatott, mert mindennek nekiment, a mi útjában állott. Merev nyakát csak egyenesen tudta tartani; jobbra vagy balra fordítani nem igen volt képes. A válla mélyen előre görnyedt; ferdén álló derekát csúz kínozták; járását tipegővé és bizonytalanná tette a korai kiélttség és a lassan fejlődő gerinczbaj. Valóságos megtestesülése volt a teljes megrokkantságnak.

Hanem azért a számtanácsos úrban sokkal több életerő lakott, mint a mennyit a külseje sejtetett. Csak két hónappal ezelőtt temette el a tanítónő leányát, a ki beleugrott a Dunába; de most már nem gondolt az öngyilkosra, most már csak arra gondolt, hogy van egy tízkoronás halmozása, a mely ma ötszázötven koronát érne, ha véletlenül nem fogad egy negyedik lóra

is... hogy, ha ez a Lepke be találna nyúlra egy orrhosszusággal elsőnek, tízezer koronát is nyerhetne a fogadásával... és hogy, mert ez a siker immáron nem valószínű, a csalóka reménységet jó lesz beváltani egy kis készpénzre.

Steczényi úr hamarosan meggyőződött róla, hogy az első pillantásra rosszul ítélte meg emberét. A számtanácsos úr egy darabig dörögött, a miért megvárakoztatták, s célozgatni kezdett, hogy ha Lepke megnyeri a St. Legert, akkor őt bajos lesz várakozásra bírni.

- Szerencsére, ez nem valószínű - felelt Steczényi úr.

- Hiszen, ha nagyon valószínű volna, akkor én nem is egyezkedném önnel.

- Így viszont én vagyok az, a kinek nincs miért óhajtania az egyezkedést. Igen, ha uraságod Newcastlet fogadta volna! De Lepke! Azt hiszem, nem is fog futni.

- A helyes az volna, hogy ha a fogadott ló nem indul, akkor: nincs fogadás. És minthogy az első három ló nyert, mihelyt Lepkét törlik a St. Legerből, máris követelhetném ötszázötven korona nyereségemet.

- Meglehet, hogy ez helyes, vagy legalább is előnyös volna uraságodra nézve, de intézetem mindig kiköti, hogy ha a ló nem indul, ez annyi, mintha helyzetlenül futott volna. Méltóztatott látni, hogy ez a kikötés a bárczán is olvasható.

- A mi tulajdonképpen nem járja, de most nem erről van szó. Mert Lepke még futhat, sőt győzhet is.

- Nincs kizárva, de nem hiszem. Azért nem is kívánok egyezkedni.

- A bárczán az is rajta van, hogy ha az előrefogadás négy vagy több versenyre történik, annak, a ki már két vagy három versenyben a nyertest fogadta meg, az intézet felajánlja a méltányos egyezséget.

- Igen, ha az intézet az egyezséget előnyösnek tartja.

- E szerint ön nem akar egyezkedni? Így is jól van. Tehát: isten önnel; vagyis inkább: a viszontlátásra!

- Kérem, értsük meg egymást!...

Nehezen egyeztek meg. A számtanácsos úr olyan követeléssel hozakodott elő, a mely Steczényi úrnak a munkáját nagyon nehezé tette. De vitatkozás közben észrevette, hogy az öreg úr ugyan nem könnyen kezelhető ficzkó, de egy kissé kiéhezett, vagy jobban mondva: túlságosan szomjas. Látnivaló volt, hogy a pénz még ma kellene neki. Az öreg úr csak lépésről-lépésre engedett, de minél inkább múlt az idő, annál jobban áhítozott, hogy vajha már iddoggálhatna abból a kis nyereségből! Végre megalkudtak ötven koronában.

Az öreg úr hirtelen annyira felélénkült, s oly gyógyultan inalt el, mintha megvillamozták volna. Alig hogy eltűnt, a sárgakabátú bevigyorgott az ajtón.

Ez már épp olyan nagy róka volt, mint maga Steczényi úr. Szerencsére Rovigot fogadta, azt a lovat, a melytől a legkevésbé kellett tartani.

De »az ördög nem alszik«, a versenytéren nincsenek lehetetlenségek, és az igazgató úr nem hagyta számításán kívül még azt az esetet sem, hogy: hátha csoda történik és Rovigo nyeri meg a St. Legert?! Akkor a sárgakabátúnak egy vagyont kellene fizetni.

Már pedig Steczényi úr békén akart aludni.

Tízszer is összezsaptak, hogy megcsalhassák egymást, és a tusa még folyvást eredménytelen volt.

De végezetül mégis csak Steczényi úr kerekedett felül. Könnyű volt kitalálnia, hogy a sárgának se égen, se földön semmije azon a reménységen kívül, hogy a czédulájáért előnyös egyezséget köthet. Ez a czédula nemcsak a következő napok jólétét jelentette neki, hanem az egész jövőt, s mindenekelőtt annak a lehetőségét, hogy az őszi versenyek első napján egy kis pénzmaggal jelenjék meg a versenytéren, a hol az ügyes ember, egy pár forint birtokában, mindig közel jár ahhoz, hogy megalapítsa a szerencsáját.

Steczényi úr mindent elkövetett, hogy kihasználja helyzetének a felsőbbbségét: a sárga nem ingott meg. Kemény legény volt ez, a ki nem adta el olcsón a halvány kilátását.

Az igazgató úr most már nem tehetett egyebet, mint hogy kivágta az utolsó tromfot. Virágnyelven megértette a sárgakabátúval, hogy ő bizony nem esik zavarba akkor se, ha minden valószínűség ellenére Rovigo talál győzni. Ebben az esetben ő már a St. Leger estéjén útban lesz Amerika felé, s a nyertesek üthetik a nyomát.

Ezzel a csata eldőlt.

A sárgát meghökkentette ez a szemtelenség; most már tisztán látta, hogy legyőzhetetlen ellenféllel van dolga, s ijedtében megadta magát.

Kiegyeztek hetvenöt koronában.

Aztán nagy barátságban váltak el. Tisztelete jeléül kikísérte vendégét, s visszajövet bepillantott följegyzéseibe.

Megállapította, hogy az aggasztó halmozások egytől-egyig le vannak bonyolítva, és hogy sehol semmiféle sötét pont, a mely őt pénzgondokkal terhelné. Győzzön a St. Legerben akármelyik oktan állat: neki már ez nem kerül pénzébe.

Majd egy kis számítást csinált:

- Bevétel: huszonhétezer-nyolcyszáztíz korona. Kiadás: százhatvan korona. A haszon elég tisztességes!

IV.

Mikor egy új, kevésbé kedélyes korszak véget vetett a hatósági engedelem nélkül működő versenyirodák lázas tevékenységének: Steczényi úr már más pályán működött.

Gyorsan szerzett kis tőkéjével rendes, becsületes vállalkozásba fogott, a mely szépen jövedelmezett.

Kevéssel azután, hogy ezt az új üzletét megalapította, körülutazta a világot. A szép időt a tengeren töltötte, s ellátogatott Kairóba is. Mire hazaérkezett, úgy kigömbölyödött, hogy az édesanyja se ismert volna rá.

Most hatalmas testalkotású, zömök, Bacchus-alakú férfiú, a ki vagyonossága és kifogástalan élete révén nagy tekintélynek és köztiszteletnek örvend.

A rosszakarát, természetesen, Steczényi Ede úr e rövidre fogott életrajzára is ráfoghatja, hogy: ez a történet voltaképpen erkölcstelen történet.

Mert tanulsága csak az volna, hogy: ha új bőrt akarsz szerezni magadnak, nyúzd le a másokét, s akkor választhatsz.

De a jóakarátú és türelmes olvasó figyelmét nem kerülheti el, hogy e történetben egy más tanulság is rejtőzik, a melynek a megszívlelése csak üdvös és épületes lehet.

Az, hogy: a szegénységnek, az általános szegénységnek, mely nagy, mint ez a világ, mély, mint az óceán, és égnek meredő, mint a Csimborasszó, még a gazságnál is nagyobb ellensége: a tulajdon hiszékenysége, a tulajdon könnyelműsége, a maga sok szenvedélye, s a maga romlottsága.

OTTOKÁR ÉLETE ÉS HALÁLA.

Minálunk, a külső városban, csütörtökön és pénteken szeretnek meghalni az emberek, hogy vasárnap lehessen a temetés. Mert a vasárnap munka-szünetje épp úgy hozzá tartozik a temetés díszéhez, mint a fáklyafény meg a muzsika. Mit ér a leggyönyörűbb temetés is, ha nincsen közönsége?

És pénteken egész tolakodás van, hogy ki haljon meg előbb. A legügyesebbek úgy intézik a dolgot, hogy az ő temetésükre vasárnap délután háromkor vagy négykor kerüljön a sor. Ezek a gála-temetések.

Ilyenkor a gyászoló gyülekezet megszorodik a vasárnapi kiránduló közönséggel. A megboldogult szobaurat, a többi hat szobaur kivánságára, leviszik a lakásból az utcára, ha lehet: a Kálvária-térre; s mialatt a kíséret átlépked a sineken, a villamos illedelmesen várakozik. A pap jön, lát és győz; aztán Szent Mihály lova megindul a kőbányai temető felé. A gyászoló gyülekezet gyalog követi; az egyleti omnibusz csak a dekórum kedvéért bukdácsol a menet után. De a halottas kocs mellett fáklyások lépdelnek, s odább a veteránok zenekara, az egész külső város gyönyörűségére, Dom Sebastian gyászindulóját fújja.

Némelyik halottnak a kedves nótáit fűjják. Végre elérte, hogy egyszer kimulathatja magát.

Sokan sivárnak és végtelenül elszomorítónak találhatják ezt a temetést. Pedig annak, a ki a koporsóban fekszik, most végre, valahára, betelik egy hő óhajta, talán az első, a mely valóra válik.

Az emberek különböző okokból halnak meg. A legtöbben pusztán kénytelenségből. Nálunk, a külső városban, nem így van. Nálunk sokan azért halnak meg, mert nem tudnak okosabbat tenni; mások időtöltésből; a legtöbben a szép temetésért.

Az élettől nem várhattak semmit. A halál ígér nekik valamit. Egy ünnepélyt, a melynél ők a főszemélyek; nagy sokadalmat, bámuló közönséget, fáklyát és zeneszót; s mindezt az ő tiszteletükre.

És a halál becsületes ficzkó, a ki megtartja a szavát.

A szegény emberek tudják ezt, s azért vannak olyan nagy barátságban a halállal. A szép temetés az egyetlen öröm, a melyre bizton számíthatnak, ha ugyan az egyletben pontosan fizetik a tagdíjakat. Azért mennek oly boldogan a temetésekre, mert bizonyosak benne, hogy annak idején ők is számíthatnak erre az ünneplésre.

A temetés az egész külső város öröme. Az esküvő már csak kevesek mulatsága; mert az esküvő drága. A vőfélyek sokat esznek, s a kétlovas komfortáblék (hol rejtőznek máskor ezek a kocsik?) megfizettetik azt az időt is, a mikor az ember nem ül a kocsiban. Az esküvőt rendszeren egy-egy könnyelmű pillanat s nevezetesen: nagyobbfokú heveny-alkoholmérgezés szokta megelőzni a vőlegény részéről. Aztán az esküvőben csak az ér valamit, hogy az új pár lefényképezteti magát. A narancsvirágos menyasszony odaállítja maga elé mind az öt gyereket, a vőlegény a helyzethez illő tisztes ábrázatot vág, s a gép egy pillanat alatt megörökíti a menyasszonyi fátyolt, a narancsvirágot és az egész családot.

Az esküvő inkább csak a gyerekek egy nagyobb szabású karácsonya, s az élet három nagy eseménye közül egységyedül a temetés az, a melynek ünneplését át szokás adni a nagy nyilvánosságnak. Mert, ha az esküvő ritka és szűk körű, a születések dolgában már éppen a legnagyobb homály szokott uralkodni.

Mi például azt hittük, hogy Ottokár a negyedik emeleten lakó esztergályos-legénynek a fia. Ez a hiedelem nem volt minden alap nélkül való, de kiderült, hogy az esztergályos-legény nem

volt Ottokárnak az apja, sőt kiderült az is, hogy az öreg asszony is csak mostoha anyja volt Ottokárnak. Ottokár úgy maradt rá, az elsőtől, a ki nem tudni, honnan hozta.

Igen hamar készen leszek Ottokár életének az elbeszélésével. Mint nálunk, a külső városban, már egyáltalán szokás, Ottokár is csak a halálával tett szert némelyes nevezetességre.

Nem rajta múlt, szegényen, hogy nem sikerült az élet színpadán feltűnést keltenie. A házban kikötött minden cseléddel, s igen rossz fiú hírében állott. De ezen a módon, a mi tájékunkon, bajos érvényesülni.

Nemcsak feltűnnie, megélnie sem sikerült. A nagy történelmi néven kívül fölötté keveset örökölt a földi jókból. Télen nyáron egy szál zeke volt rajta, s ez a vékony zeke addig járt az iskolába, míg egyszer alaposan átjárta az északi szél.

Még akkor is hallgatott róla a krónika, mikor már magánkívül, lázas álmokképek közepett hanykolódva feküdt a szobájokban. Életének erről az utolsó és rövid időszakáról csak egy részlet került nyilvánosságra. Az orvost elhívták, de a háznépnek munkába kellett menni, s Ottokárt egyszerűen becsukták fantazmagóriáival. Az orvos eljött, de nem tudott a beteghez bemenni.

Az egyleti orvos úr haragját el lehet képzelni. Mikor újra előkerült, Ottokár már csak hébe-hóba volt rongyos kis eszméleténél, s egy született mezítlábas makacsságával vonakodott az orvos úr kérdéseire értelmes feleleteket adni. Az orvos úr úgy vélte, hogy Ottokár aligha tagja a Nemzeti Kaszinónak, s azzal fenyegetőzött, hogy, ha meg nem embereli magát, a tettelesség mezején lesz kénytelen találkozni vele. Minthogy fenyegetését nem váltotta be, az orvos úr kitörése nem okozott semmi feltűnést, s azóta már teljesen elfelejtődött volna, ha Ottokár véletlenül meggyógyul.

Ottokár azonban oly engedetlen és rossz fiú volt, hogy meghalt. Gyertyákat gyújtottak meg mellette, a ház összes asszonyai bementek hozzá, egyszerre mindenki róla kezdett beszélni. Ottokár meghalt.

És itt kezdődik az ő történetének nevezetesebbik része.

Egyszerre nyilvánvalóvá lett, hogy Ottokár a legszebb halott a világon. Sőt kitudódott az is, hogy életében is nagyon szép fiú volt. Szép, jó és barátságos fiú. Mindenki tudott valami kis történetet, mely kétségtelenné tette, hogy Ottokár maga volt a szivesség és az előzékenység. Ottokár egyszerre barátja lett mindazoknak, a kik nemrégiben még pofonokat ígértek neki.

A látogatók egymásnak adták a kilincset, s megegyeztek benne, hogy Ottokárt szépen kell eltemetni. Előbb csak a negyedik emeleten beszéltek róla, de másnap már az egész ház tele volt életének és halálának apró körülményeivel. S az egész ház előre örült a szép temetésnek.

Mindenki hálás volt iránta, hogy oly jó volt, s lehetővé tett egy újabb megható ünnepélyt. A negyedik emeletről a pinczelakásokig mindenki büszke volt a ház halottjára.

A temetés délelőttjén Ottokár oly nagy emberré vált, a milyen észrevétlen, üldözött kis lény volt világéletében. Ottokár soha, lázas álmaiban sem ábrándozhatott ilyen ünnepeltetésről.

Vasárnap délután, fáklyafény mellett temették el; a veteránok Dom Sebastian gyászindulóját fújták, s az egész ház kikísérte a koporsóját. Egy babvirágos ruhájú asszonyka, a harmadik emeleti órás felesége, a ki sokszor leküldötte a kis fiút a fűszereshez, meg is siratta.

Ó, hogy bámult volna a szegény Ottokár, ha véletlenül, mint Dom Sebastian a tulajdon gyászszertartását, megláthatja vala ezt a temetést! De az egyetlen jóról, a mely vele történt, az első jóról, a melyet irigyeltek tőle, nem is álmodott soha.

-&-